

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Навчальний посібник
для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка»**

**Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № від 28.01.2013р.**

**Запоріжжя
2013**

УДК 37.013.42 (075.8)
ББК Ч321 я 73
З-134

Авторський колектив:

Заверико Н.В., к.п.н., доцент, керівник авторського колективу (*Тема 1,2, 10,11,12,13,14*); Куліковський С.С., викладач (*Тема 18*); Локарева Г.В., д.п.н., професор (*Тема 22*); Мамай Н.О., викладач (*Тема 17*); Мацкевіч Ю.Р., к.п.н., доцент (*Тема 3,4,5, 6,7, 8, 9*); Пампушна Н.В., викладач (*Тема 20*); Пономаренко О.В. к.п.н., доцент (*Тема 21*); Сібіль О.І. к.п.н., доцент (*Тема 19*); Соловйова Т.Г. к.п.н., викладач (*Тема 16*), Філь О.В. к.п.н., ст.викладач (*Тема 15*).

Технології соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / За заг. ред. Н.В. Заверико Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. – 287с.

Посібник забезпечує викладання курсу «Технології соціально-педагогічної діяльності» у відповідності з освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів напряму підготовки «Соціальна педагогіка». У виданні розкрито сутність технологій соціально-педагогічної діяльності, їх специфіку, структуру, принципи застосування в роботі з різними категоріями населення. Посібник містить теоретичні відомості до тем, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи студентів, рекомендовану літературу до кожної теми, а також індивідуальні завдання та термінологічно-понятійний словник.

Посібник призначений для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Соціальна педагогіка». Його матеріали можуть бути використані фахівцями соціальної сфери в їх практичній діяльності.

Рецензенти: *Вайнола Р.Х.*, професор кафедри соціальної педагогіки Київського національного університету імені М.Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;

Зверєва І.Д., головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Романенкова Л.О., директор Запорізької обласної громадської організації «Центр підтримки сім'ї»

Відповідальний за випуск: *Н.В. Заверико*

ПЕРЕДМОВА

Соціально-політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, призвели до того, що з'явилась категорія людей, які потребують підтримки і допомоги фахівців – соціальних педагогів. Специфіка їх проблем вимагає пошуку ефективних шляхів надання професійної допомоги, технологізації професійної діяльності.

Соціально-педагогічна діяльність різнопланова і багатofункціональна та має бути забезпечена відповідними методами, прийомами, засобами та операціями. Їх сукупність складає відповідний спосіб організації діяльності або технологію. Використання технологічного підходу у соціально-педагогічній діяльності робить її більш раціональною та сприяє ефективним результатам у наданні соціальних послуг. Тому оволодіння технологіями соціально-педагогічної діяльності є невід'ємною частиною особистісної і професійної готовності фахівця.

Даний посібник включає основні питання курсу «Технології соціально-педагогічної діяльності», який розрахований на 162 години (3 кредити) і є базовим курсом професійної підготовки студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Курс «Технології соціально-педагогічної діяльності» носить інтегративний характер і спирається на знання, вироблених у результаті вивчення інших гуманітарних та загальнопрофесійних дисциплін, зокрема, “Загальної психології”, “Вікової психології”, “Соціальної педагогіки”, “Теорії та історії соціальної роботи” тощо.

Мета курсу — формування у майбутніх фахівців з соціально-педагогічної роботи комплексу знань та вмінь, необхідних для розробки технологій соціально-педагогічної діяльності та їх використання в практиці професійної діяльності.

Завдання:

1. Надати знання про специфіку технологізації соціальної сфери, теорії соціальних технологій, принципи технологічного підходу до професійної діяльності.

2. Ознайомити з видами технологій у соціально-педагогічній діяльності та їх структурою.

3. Сформувати вміння вибирати саме ту технологію, яка дозволить найбільш ефективно вирішити конкретне професійне завдання.

4. Сформувати вміння планування, організації та здійснення соціальних послуг.

У посібнику розглядається сутність понять «соціальні технології»,

«соціально-педагогічні технології», «технології соціально-педагогічної роботи»; основні принципи та види соціальних технологій та технологій соціально-педагогічної роботи, їх структура; дається характеристика загальних технологій соціально-педагогічної роботи; розкрито технологічні підходи до вирішення найбільш типових соціальних проблем; наведені основні моделі, що застосовуються в практиці соціально-педагогічної роботи.

Видання «Технології соціально-педагогічної діяльності» є спробою узагальнення та систематизації технологічного підходу до соціально-педагогічної діяльності та результатом багаторічної роботи авторів як викладачів цього курсу у вищому навчальному закладі.

Навчальний посібник містить навчально-методичний матеріал для проведення лекційних занять, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи та рекомендовану літературу. Додатки до посібника включають термінологічно-понятійний мінімум та завдання для індивідуальної роботи студентів.

РОЗДІЛ І ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Технологія як спосіб організації діяльності

Технологія (з грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння) – сукупність прийомів і с к.п.н пособів одержання, обробки або переробки; опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки.

Термін “технологія” довгі роки асоціювався з виробничою сферою (технологія металу, лиття, виготовлення бетону тощо). У ХХ столітті він став активно поширюватися в соціології, менеджменті, педагогіці, соціальній роботі.

Усі відомі на сьогодні технології розділяються на два види: промислові та соціальні. До промислових відносяться технології переробки природної сировини (нафти, руди, деревини і т.п.) чи отриманих з неї напівфабрикатів (готових металів, прокату, окремих деталей чи вузлів виробів тощо). Соціальною вважають технологію, у якій вихідним і кінцевим результатом є людина, а основним параметром виміру виступають її якості та властивості. Поява соціальних технологій пов’язана з потребою швидкого й великомасштабного “тиражування” нових видів діяльності.

Зазвичай поняття “технологія” вживають для визначення:

- опису процесу виконання певної діяльності взагалі;
- певного способу організації та упорядкування діяльності;
- плану, програми, інструкції щодо виконання певної діяльності;
- відпрацьованого механізму вирішення певних завдань у процесі діяльності (організації та проведення заходів тощо);
- певної послідовності дій у процесі діяльності (те, що називають алгоритмом);
- наукового опису процесу виробництва;
- сукупності методів, прийомів, засобів, що використовуються фахівцями певної галузі діяльності.

Не можна вважати будь-який опис процесу діяльності технологією. Вона повинна швидко та якісно забезпечити досягнення результатів з найменшими затратами ресурсів і часу.

Метою розробки та впровадження технології є пошук найефективніших шляхів досягнення мети діяльності за конкретних умов її здійснення з оптимальним використанням результатів і можливістю узагальнення досвіду та

використання його за інших умов і сфер діяльності.

Отже, технологія має відповідати таким **вимогам**:

- наукова обґрунтованість;
- практична апробованість;
- структурованість (систематичність, послідовність і координованість дій);
- однозначність мети, завдань та умов використання методів та очікуваних результатів;
- наявність механізму адаптації до конкретних умов діяльності.

Технологія – спосіб організації діяльності на основі її поділу на окремі процедури, їх координації і синхронізації та вибору оптимальних засобів і методів виконання.

Процедури – це відносно завершені й незалежні одна від одної дії суб'єктів діяльності, що можуть здійснюватись одночасно або в певній послідовності, але спрямовуються на вирішення окремих завдань діяльності. Залежно від особливостей діяльності процедури називаються етапами, операціями, напрямками роботи, видами діяльності тощо. Завдання кожної процедури можуть вирішуватися різними методами.

Методи – способи здійснення процедури. Метод, в свою чергу, може являти собою або розроблену та апробовану технологію, або загальний підхід до здійснення діяльності. Кожна процедура може передбачати кілька методів, які використовуються залежно від умов здійснення діяльності та наявних ресурсів. Методи реалізуються в різних організаційних формах.

У науковій та педагогічній літературі розглядають технології першого порядку (первинні), що описують процес діяльності загалом і другого порядку (вторинні), на основі яких будуються окремі процедури діяльності.

Базові (загальні) технології визначають стратегію вирішення проблем, а **похідні (спеціальні)** моделюють процес подолання окремих, конкретних випадків проблем. До базових технологій відносять технології стратегічного проектування соціального об'єкту або групи об'єктів. Спеціальні технології – це різновид тактико-операційного впливу на соціальний об'єкт: соціального конструювання, практично-предметне врегулювання відносин і операцій, оптимізація соціальної взаємодії на певному конкретному рівні. Базові технології не реалізуються безпосередньо. Вони служать ідеальною моделлю для розробки спеціальних технологій, а ті, в свою чергу, потребують адаптації до конкретних умов.

Будь-яку діяльність можна побудувати на **технологічних засадах**. Для цього необхідно:

- 1) розділити процес діяльності на взаємопов'язані процедури (дії, етапи, фази тощо) на основі наукових знань щодо закономірностей розвитку об'єкта діяльності;
 - 2) визначити етапність і механізми координації виконання дій; визначити чіткі показники, критерії успішності виконання окремих дій, процедур, вирішення завдань і досягнення мети діяльності;
 - 3) розробити механізми адаптації процедур діяльності до конкретних умов їх упровадження, підготовки виконавців, перевірки ефективності діяльності.
- Технологічно організована діяльність представлена на рис.1.1.

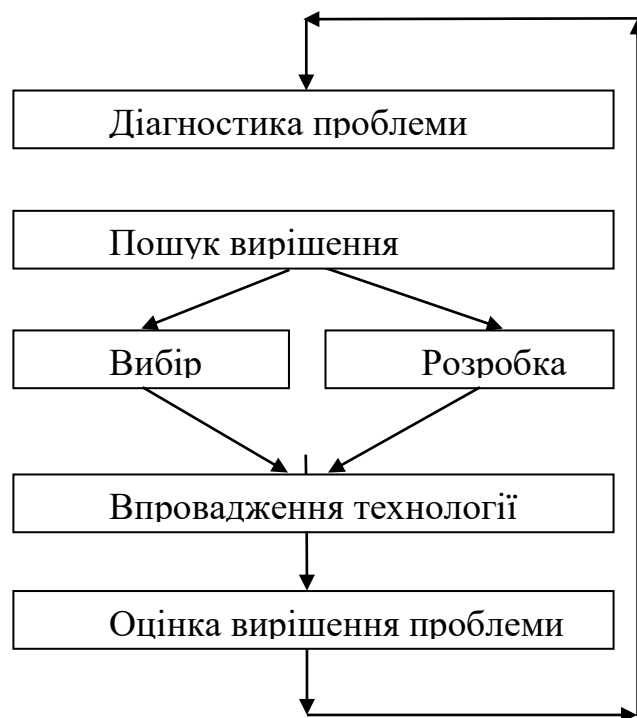

Рисунок 1.1. - Технологічно організована діяльність.

Для розробки технології важливими є цінності та принципи, на основі яких вона побудована. Як правило, цінності та принципи відображають наукові, філософські, етичні погляди суб'єкта діяльності і впливають на визначення мети, змісту, форм і методів діяльності.

2. Специфіка соціальних технологій

Технології, що використовуються у соціальній роботі, – це соціальні технології, спрямовані на досягнення цілей соціального розвитку, вирішення тих чи інших соціальних проблем та управління соціальними процесами. Потреба у технологізації соціальної діяльності, у розробці та впровадженні

соціальних технологій обумовлена загостренням соціальних проблем та розвитком суспільних та гуманітарних наук, що створює можливість використання їх досягнень у соціальній практиці.

Соціальні технології повинні відповідати усім вимогам технології, але особливості об'єкту їх впливу (суспільство, соціальні групи, особистість) накладають на їх побудову певний відбиток.

Специфічними рисами соціальних технологій є:

- **мультидисциплінарність** (як правило, у соціальних технологіях використовуються теорії, концепції, методи, розроблені в різних науках);
- **ієрархічність** (соціальні технології передбачають використання в ролі окремих процедур і методів технології нижчого порядку);
- **різноспрямованість** (соціальні технології, як правило, одночасно впливають на різні об'єкти, зміна одного соціального об'єкту призводить до зміни інших, з ним пов'язаних);
- **гнучкість** (висока варіативність завдань, процедур, методів, критеріїв оцінювання);
- **складність у стандартизації** та визначенні ефективності впливу.

Соціальна технологія – це спосіб організації та упорядкування цілеспрямованої практичної діяльності, сукупність прийомів, спрямованих на визначення та перетворення соціального об'єкту та досягнення заданого результату.

Основні характеристики соціальних технологій:

- **універсальність** (передбачає можливість застосування соціальної технології на різних об'єктах для вирішення однорідних завдань);
- **конструктивність** (націленість на вирішення конкретних проблем перевіреними та обґрунтованими способами);
- **результативність** (орієнтація на кінцевий результат, який можна перевірити);
- **оперативність** (можливість реалізувати технологію в оптимальні строки);
- **відносна простота** (повинна містити проміжні етапи і бути доступною для спеціаліста певної кваліфікації);
- **надійність** (наявність певного запасу міцності, механізму що дублює результати);
- **гнучкість** (здатність до адаптації в умовах, що постійно змінюються);
- **економність** (економічна доцільність, тому що технологія може бути ефективною, але економічно не вигідною).

3. Класифікація соціальних технологій

Питання про класифікацію соціальних технологій є складним і дискусійним. Існують різні підходи щодо типізації соціальних технологій.

Розрізняють макро-, мезо-, мікротехнології (Л.Я. Дяченко); кабінетні, лабораторні, польові соціальні технології (О.І. Пригожин); базові й часткові (Н.С. Данакін); інноваційні й рутинні (Є.І. Холостова), інформаційні, освітні та ті, що впроваджуються, (Є.І. Холостова, В.І. Курбатов).

В.І. Іванов і В.В. Богдан виокремлюють: технології пошуку стратегії керування, технології соціального моделювання й прогнозування; інформаційні технології, навчальні й ті, що впроваджуються, а також інноваційні технології й технології минулого досвіду.

В.І. Банерушев, беручи за основу класифікації технологій рівень соціального простору, на якому вони поширюються, виокремлює глобальні, демографічні, економічні, військові, технології продовольчих криз, конфліктів, катастроф тощо.

Взявши за основу сферу застосування, можна виділити соціально-економічні, соціально-політичні, соціальні, духовні, соціально-педагогічні та інші технології. З огляду на інтегрований, універсальний характер соціально-педагогічної роботи виділяють соціально-педагогічні, соціально-психологічні, соціально-медичні та інші технології.

Таким чином, узагальнюючи вище сказане, можна говорити про такі ознаки для класифікації соціальних технологій:

- рівень суспільних відносин;
- характеристика практичного втілення технології в організаційний процес;
- місце здійснення експериментальної перевірки та апробації;
- сфера докладання зусиль соціальних працівників;
- масштабність соціальних операцій.

Для зручності сприйняття інформації класифікацію соціальних технологій наведемо у вигляді таблиці.

Таблиця 1.1.

Класифікаційна ознака	Назва технології	Додаткова характеристика
Специфіка соціального впливу на об'єкт (залежно від рівня суспільних відносин)	макротехнології	Технології суспільства
	мезотехнології	Технології рівня міста, населеного пункту
	мікротехнології	Розраховані на невеликі людські спільноти
За ступенем практичного втілення технології в організаційний процес	інноваційні	Спрямовані на створення та матеріалізацію нововведень у суспільстві, реалізація яких призведе до якісних перетворень в різних сферах суспільного життя
	рутинні	Характеризуються методами впливу на соціальні процеси, які засновані на минулому досвіді, відрізняються малою наукоємністю і не мотивують соціальний об'єкт до змін.
	конструкторські	Розроблені на рівні практичного застосування
За місцем здійснення експериментальної перевірки	кабінетні	Отримані на основі інформаційно-логічного аналізу
	лабораторні	Отримані в експериментальних, штучно створених умовах
	польові	Отримані в реальному соціальному середовищі
Сфера докладання зусиль соціальних працівників	інформаційні	Представляють оптимізацію самого інформаційного процесу, його репродукції та функціонування
	Історичні	Осмислення історичного досвіду за законами соціальної технологізації, тобто технологізація історичних знань як умова політичного, економічного, духовного, соціального діагностування
	Політичні	Методи, способи вирішення політичних проблем, вироблення

		політики, її реалізації, здійснення політичної діяльності
	Адміністративно-управлінські	Способи безпосереднього оперативного впливу на об'єкт, який управляється
	Психологічні	Способи впливу на психологічний процес, явища, відносини, установки, характер, реакції, волю особистості та міжособистісні стосунки
	Демографічні	Вивчають та напрацьовують способи механізму відтворення населення, зміни його чисельності, складу, розміщення тощо
	Економічні	способи вирішення економічних проблем, розвитку економічних тенденцій тощо
	Педагогічні	Способи та прийоми педагогічного впливу на особистість, групи та колективи дітей та молоді з метою розвитку у соціального об'єкта здатності до соціальної адаптації та саморозвитку
За масштабністю соціальних операцій	Глобальні	Вирішують загальнолюдські проблеми, сприяють усвідомленню світових тенденцій розвитку суспільства, його взаємодії з природою
	Регіональні	Вивчають закономірності територіального соціального життя та планомірних її змін
	Локальні	Застосовуються з метою вирішення місцевих проблем, які мають типові та специфічні особливості, та проблем обмеженого кола людей

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять “технологія”, “соціальна технологія”, “процедура”, “метод”.
2. Охарактеризуйте вимоги до діяльності, побудованої на технологічних засадах.
3. Назвіть характерні особливості соціальних технологій.
4. Розкрийте основні характеристики соціальної технології.
5. Охарактеризуйте особливості макро-, мезо-, мікротехнологій. Наведіть приклади.

Завдання для самостійної роботи

1. Знайдіть у науковій літературі різні приклади соціальних технологій, що можуть застосовуватися на макро-, мезо-, мікро рівнях соціуму.
2. Опишіть одну з локальних технологій, що впроваджуються у вашому регіоні.

Література

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
2. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: Курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 152с.
3. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. / Л.М. Завадська. – К. : Слово, 2008. – 240с.
4. Лютий В.П. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ 1. Загальні технології соціальної роботи / В.П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75с.
5. Методика и технологии работы социального педагога / под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 192с.
6. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е.И. Холостовой. – М. : Юрист, 2000. – 424 с.
7. Социальная работа /Под общей редакцией проф. В.И.Курбатова – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576с.
8. Социальные технологии: Толковый словарь / отв. ред. В.Н. Иванов. – М. ;

- Белгород : Луч; Центр соц. технологий, 1995. – 309 с.
9. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. А.Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2000. – 264 с.
 10. Соціальна педагогіка: теорія і технології : [підручник / за ред. І.Д. Зверєвої]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316с.
 11. Технологии социальной работы: учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400с.
 12. Технология социальной работы: Учебник /А.А.Чернецкая и др. – Ростов н/Дону: Феникс, 2006. – 400с.
 13. Харченко С.Я. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник для студентів вищих навч.закладів / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552с.

ТЕМА 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, КЛАСИФІКАЦІЯ

1. Поняття “соціально-педагогічна технологія”

Поняття “соціально-педагогічна технологія” формується в науковому апараті соціальної педагогіки й соціальної роботи й визначає інтегративний різновид соціальної та педагогічної технологій.

Є. Холостова під соціально-педагогічною технологією розуміє способи створення умов для позитивного саморозвитку, соціальної адаптації та соціального захисту клієнта шляхом виховного впливу на його особистість і поведінку. Ряд науковців (В.А. Нікітін, М.А. Галагузова, Л.В. Мардахаєв, Л.М. Завадська, Р.Х. Вайнола та ін.) визначають соціально-педагогічну діяльність як певну програму дій соціального педагога, його співробітництво з індивідом чи соціальною групою у визначених умовах. На наш погляд, соціально-педагогічна технологія – це способи взаємодії соціального педагога з клієнтом, що забезпечують його соціалізацію у наявних чи спеціально створених умовах.

Сутність соціально-педагогічної технології полягає в операціоналізації процесу надання послуг і соціально-педагогічної допомоги, створенні алгоритму взаємодії соціального педагога з клієнтом.

Основним завданням соціально-педагогічних технологій виступає, в першу чергу, розробка методів та методик результативного цілеспрямованого соціального впливу. Саме технологізація виховного процесу є способом оптимізації соціально-педагогічного результату.

Розглядаючи соціально-педагогічну технологію як цілеспрямовану, оптимальну соціально-педагогічну діяльність щодо забезпечення фахівцями досягнення прогнозованої мети в роботі з особою або групою у певних умовах, ми розуміємо що такі технології носять прикладний (практико-орієнтований) характер. З-поміж них виокремлюють **прикладні** (практичні) **технології загального типу** і **прикладні** (практичні) **технології часткового типу**.

Прикладні технології загального типу – це цілеспрямована, заздалегідь спроектована і планомірно втілювана оптимальна послідовність соціально-педагогічної діяльності спеціаліста, спрямована на реалізацію прогнозованої мети в роботі з певною групою або людиною. Такі технології застосовуються при вирішенні загальних завдань соціальної педагогіки в роботі з конкретним об’єктом. Вони можуть бути представлені у вигляді програми соціально-педагогічної діяльності, методики роботи спеціаліста, методичної розробки.

Прикладні технології часткового (спеціального) типу – це

упорядковані, сплановані за певним проектом дії, операції та процедури, що послідовно реалізуються і забезпечують досягнення прогнозованої мети в роботі з людиною або групою людей в певних умовах середовища. Такі технології можуть бути представлені у вигляді опису оптимальної послідовності та особливостей реалізації дій, операцій та процедур у роботі з клієнтом для забезпечення досягнення прогнозованого результату. Вони використовуються при вирішенні спеціальних завдань соціальної педагогіки і можуть бути частиною соціально-педагогічної технології загального типу.

2. Побудова соціально-педагогічної технології

Побудова соціально-педагогічної технології представлена на рис.2.1. Поштовхом до діяльності є визначення **проблеми** – протиріччя між реальним станом речей і необхідним для задоволення потреб людини або суспільства. Проблема має свої корені – природні та соціальні **чинники**, що заважають життєдіяльності людини, задоволенню її потреб, та особистісні чинники, що не дають можливості людині задовольняти свої потреби в конкретній ситуації свого життя. Деякі чинники безпосередньо призводять до проблеми, інші сприяють її появі, третіх не вистачає для її подолання. Протиріччя між природними й соціальними чинниками та особливостями людини або соціальної групи, що безпосередньо призводять до проблеми, і є її **причинами**. Для вирішення проблеми необхідно змінити ту частину реальності, що породжує проблему. Частина об'єктивної реальності (предмети матеріального світу, живої природи, людина, соціальна група, організація тощо), яку необхідно змінити для вирішення проблеми, яка має позбутися одних властивостей і набути інших, стає **об'єктом** діяльності, а бажаний стан цього об'єкта – її **метою**.

Для досягнення мети необхідно вплинути на причини проблеми, на чинники, що їх породжують, і створити умови, необхідні для зміни об'єкту діяльності.

Подолання окремих чинників проблеми і створення необхідних для діяльності умов є **завданнями** діяльності. Для визначення цих завдань необхідно встановити чинники проблеми та вирішити, як вони повинні змінитися для досягнення поставленої мети (дати відповідь на запитання «що необхідно зробити для досягнення бажаних змін?»). Слід також оцінити реальні умови здійснення діяльності та виявити чинники, що заважають процесу діяльності. Їх подолання, а також створення умов, необхідних для діяльності, може стати окремим завданням.

Рисунок 2.1 – Побудова соціально-педагогічної технології.

На основі визначених завдань встановлюються основні **процедури** (напрями, етапи, операції) діяльності. Окрема процедура спрямовується на вирішення конкретного завдання, хоча може бути, що одне завдання вирішується декількома процедурами, а одна процедура вирішує кілька завдань. А послідовність процедур визначається залежно від того, наскільки результати виконання однієї процедури необхідні для виконання іншої.

Завдання кожної процедури можуть виконуватися різними **методами**. Для вибору того чи іншого методу необхідно враховувати такі чинники: завдання, на вирішення яких спрямована процедура; властивості об'єкту діяльності; умови здійснення діяльності; наявність необхідних ресурсів; особливості суб'єкту діяльності (його можливості, цінності, кваліфікація тощо).

Усі технології й методи, що використовуються у соціальній (соціально-педагогічній) роботі, мають спільні **принципи**, а саме: індивідуальний підхід до клієнта (врахування його індивідуальних особливостей, інтересів, особливостей соціальної ситуації; гнучкість у виборі мети, завдань, очікуваних результатів, критеріїв ефективності тощо); активна позиція клієнта на всіх етапах розробки та реалізації технології (суб'єкт-суб'єктні відношення); орієнтація на мобілізацію власних ресурсів клієнта та його соціального оточення.

Для розробки загальної схеми організації діяльності, націленої на вирішення типових завдань, а також для створення програми подолання конкретної проблеми, використовують модель розробки технології, яка

представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Модель розробки технології

№	Етап	Ключові питання	Спосіб виконання	Примітки
1	Встановлення проблеми	Що не так, як має бути?	Проблема визначається як протиріччя між реальним і необхідним станом речей	
2	Встановлення причин і чинників проблеми	Що визначає подібний стан речей, від чого він залежить?	Визначення особливостей природного і соціального середовища та особливостей людей, що породжують проблему, сприяють її появі й загостренню	Використовуються власні емпіричні дослідження або результати вже проведених досліджень.
3	Визначення об'єкту та предмету діяльності	Що (хто) має змінитися для вирішення проблеми?	Об'єктом діяльності можуть виступити предмети матеріального світу, живої природи, людина, соціальна група, соціальний інститут тощо, які необхідно змінити для вирішення проблеми; предметом – ті їх властивості, що потребують змін	
4	Визначення мети діяльності	Що ми хочемо отримати в результаті	Мета визначається як бажаний стан об'єкта діяльності; те, заради чого виконується	

№	Етап	Ключові питання	Спосіб виконання	Примітки
		діяльності?	діяльність, що виконавець хоче отримати у підсумку	
5	Визначення основних завдань діяльності	Що необхідно зробити для досягнення мети?	Основні завдання спрямовуються на зміну чинників проблеми (усунення, нейтралізація, компенсація, створення таких, яких не вистачає). Кожне завдання відповідає одному з чинників проблеми	
6	Аналіз умов здійснення діяльності	Чого не вистачає для досягнення мети? Що може завадити виконанню основних завдань?	Виявляються чинники середовища, особливості об'єкту та суб'єкту діяльності, що заважають виконанню діяльності та чинники, яких не вистачає для успішної діяльності	
7	Визначення допоміжних завдань	Які умови необхідно створити для виконання діяльності?	Допоміжні завдання спрямовуються на подолання чинників, що заважають діяльності й створенню умов, необхідних для діяльності	
8	Визначення процедур діяльності	Які дії будуть виконуватись і в якій послідовності?	Процедури спрямовані на виконання основних і допоміжних завдань. Кожна процедура виконує одне або декілька завдань.	

№	Етап	Ключові питання	Спосіб виконання	Примітки
			Можливо виконання одного завдання декількома процедурами	
9	Визначення методів здійснення процедур	Яким чином будуть виконуватись процедури?	Методи обираються залежно від завдань, умов діяльності, наявних ресурсів та особливостей об'єкту діяльності. Бажано передбачити декілька методів здійснення кожної процедури й використовувати їх залежно від конкретних умов	Можуть використовуватись вже розроблені методики, а можуть методи розроблятися виконавцями
10	Визначення показників і критеріїв досягнення мети	Як будуть оцінюватись результати?	Показниками будуть ті властивості об'єкта діяльності, які можуть свідчити про досягнення бажаних змін, а критеріями – кількісні та якісні характеристики цих властивостей	

3. Класифікація технологій соціально-педагогічної роботи

Класифікація соціально-педагогічних технологій може бути найрізноманітнішою. Це пов'язано з тим, що соціально-педагогічна робота являє собою певну, відносно самостійну систему, упорядковану безліччю елементів, які є взаємозалежними й утворюють певну цілісну єдність. При аналізі технологій соціально-педагогічної роботи як системи необхідно враховувати класифікацію систем узагалі. При цьому доречно пам'ятати, що соціально-педагогічна робота – це різновид соціальної системи, що має справу з людьми (зокрема із клієнтами й соціальними педагогами) і відносинами та

взаємодією, які між ними виникають.

Л.В. Мардахаєв, розглядаючи соціально-педагогічні технології, виокремлює такі їх типи: дослідницькі (пізнавальні), прикладні (практичні), освітні. До дослідницьких соціально-педагогічних технологій, на його думку, належать технології вивчення соціально-психологічних явищ середовища життєдіяльності людини, групи, родини, колективу; психолого-педагогічна характеристика особистості та її проблем; виявлення соціально-педагогічних можливостей ряду чинників – впливу засобів масової інформації, різних видів діяльності, родини, групи, окремих особистостей – на процес соціалізації.

Прикладні, або практичні, соціально-педагогічні технології, як вважає автор, характеризують діяльність соціального педагога в будь-яких установах – освітніх, спеціальних освітніх, інтернатних закладах, у центрах соціального обслуговування, дозвіллевих, культурно-оздоровчих та інших. Вони унормовують усі види соціально-педагогічної діяльності: організацію дозвілля, консультативну роботу, реалізацію певних програм із різними групами дітей, підлітків, молоді, родин тощо, досягнення часткових соціально-педагогічних цілей – адаптації, профілактики, реабілітації, корекції клієнтів соціально-педагогічної роботи.

Освітні соціально-педагогічні технології відображають особливості підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців соціальної педагогіки.

М.В. Шакурова вважає за доцільне розрізняти суб'єктні, діяльнісні та середовищні технології. Суб'єктні технології бувають індивідуальні, групові, масові. До індивідуальних належать технології саморозвитку, самонавчання, самозахисту, самозбереження, самодопомоги та інші. Групові розглядаються залежно від статево-вікових, статусних, професійних ознак тощо. Кількість групових соціально-педагогічних технологій залежить від соціальних груп, верств і проблем, з якими вони стикаються.

Діяльнісні технології спрямовані на вдосконалення соціально-педагогічної роботи як виду діяльності, поліпшення діяльності організаційних структур соціально-педагогічної роботи, оптимізацію діяльності соціального педагога (консультування, встановлення проблеми, корегування поведінки тощо), поліпшення діяльності клієнта (установка на успіх, зняття комплексів, формування комунікативних навичок та ін.).

Середовищні спрямовані на вдосконалення та оздоровлення навколишнього середовища (корекція процесів спілкування, техніки профілактики, розв'язання конфліктних ситуацій, розвиток стресостійкості тощо).

Заслуговує на увагу і класифікація, запропонована І.О. Ліпським, за якою виділено загальногалузеві, міжгалузеві та галузеві технології.

Соціально-педагогічні технології можна виокремлювати з урахуванням складності суб'єкта соціально-педагогічної роботи (це відповідні міністерства, соціальні служби різних рівнів і напрямків, неурядові організації, що працюють у соціальній сфері, соціальні педагоги й соціальні працівники як фізичні особи, батьки, однолітки).

Можлива типологізація соціально-педагогічних технологій і за іншими критеріями. Так, виділяють технології “зовнішні” стосовно клієнта: державне втручання, допомога суспільних та інших організацій, приватних осіб. Зміст таких технологій полягає у створенні для людини або груп людей таких умов, щоб вона/вони вирішували свої проблеми самостійно.

Від попереднього виду технологій відрізняються соціальні технології (тобто способи, дії), здійснювані самими клієнтами. Наприклад, організація власної “справи”, відкладання певної частки доходу для соціального страхування тощо. До числа цього типу технологій можна віднести ті дії, прийоми, способи, якими користуються соціальні працівники у вирішенні проблем своїх клієнтів.

Соціально-педагогічні технології в галузі вирішення різного роду соціальних проблем, забезпечення ефективності реалізації завдань соціального захисту населення загалом та дітей і підлітків зокрема, базуються на реальному досвіді соціальної роботи, принципах і теоретико-методологічних закономірностях, відкритих соціальними науками: соціологією, теорією соціальної роботи, теорією керування, правом, соціальною педагогікою, валеологією та ін.

Можуть виокремлюватися соціально-педагогічні технології за місцем їх реалізації, тобто вони передбачають наявність певних умов, що забезпечують рішення конкретних функціональних завдань. Деякі з них орієнтовані на створення спеціальних умов (технології роботи з дітьми-сиротами в притулку, у соціально-реабілітаційному центрі та інше).

За способом реалізації технології загального типу в залежності від завдань, які необхідно вирішувати, визначаються за основними методами та засобами, що обумовлюють специфіку діяльності. До них належать технології роботи в громаді, технології роботи з конкретною соціальною групою, роботи з окремою особистістю, а також технології, обумовлені провідним методом практичної діяльності (гри, театральної діяльності, тренінгу та інші).

Інші соціально-педагогічні технології виокремлюються зі структурних компонентів загальної технології або з певних напрямів функціональної

діяльності соціальних педагогів. До таких технологій можна віднести технології діагностики, профілактики, обслуговування, допомоги, посередництва, захисту, реабілітації тощо.

Відповідно до особливостей об'єкту, з яким взаємодіє соціальний педагог, виокремлюють технології роботи з людьми похилого віку, технології роботи з людьми, що мають особливі потреби, та інші. Загальна класифікація соціально-педагогічних технологій відповідно до структури соціально-педагогічної діяльності представлена на рис. 2.2.

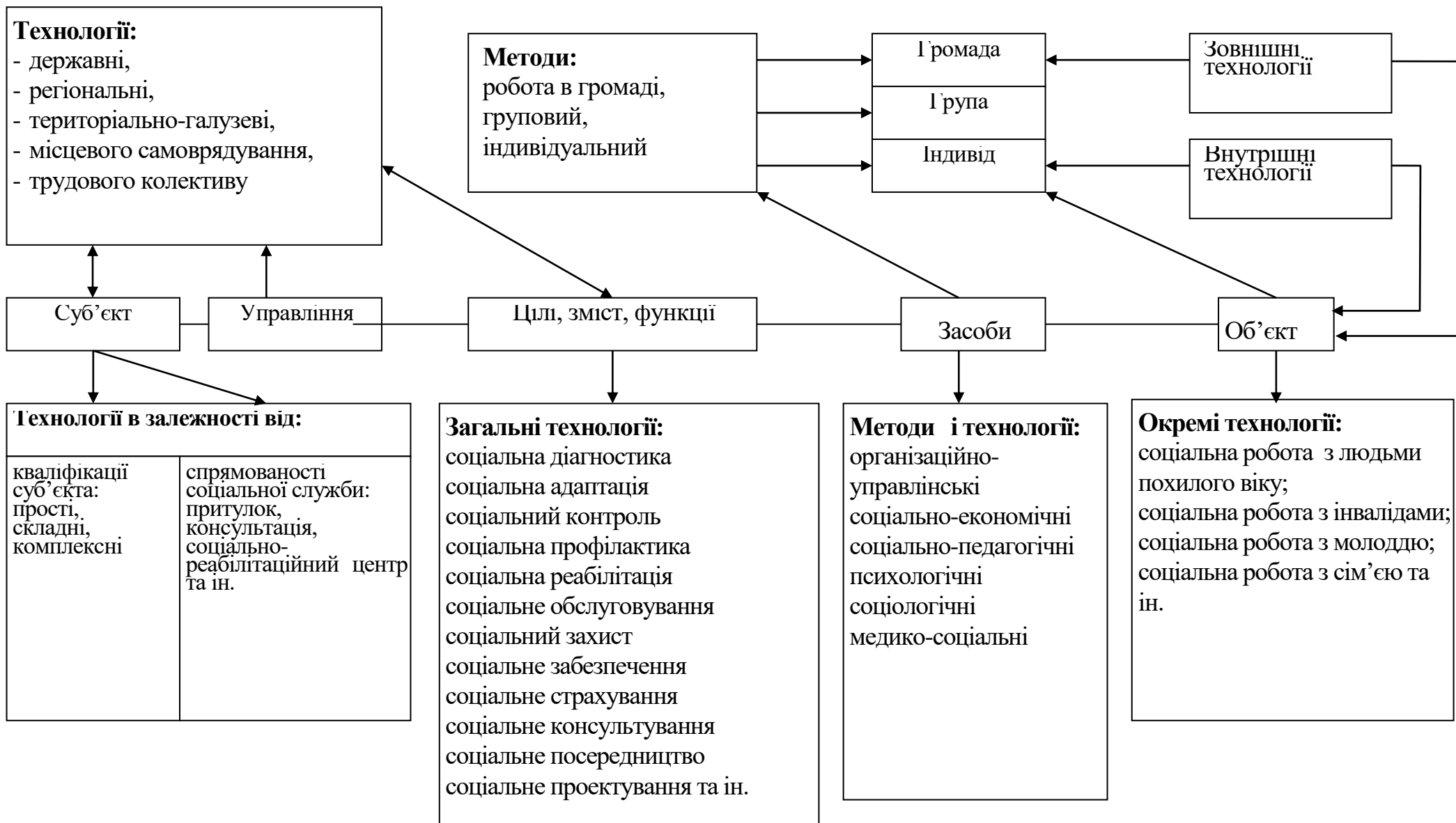

Рисунок 2.2. – Класифікація соціально-педагогічних технологій.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять “соціально-педагогічна технологія”, “процедура”, “метод”.
2. Опишіть модель побудови технології соціально-педагогічної роботи щодо конкретної проблеми на основі аналізу її причин і чинників.
3. Що впливає на вибір методів у межах технології соціально-педагогічної роботи.
4. Розкрийте зміст принципів, яким повинні відповідати технології соціально-педагогічної роботи.

Завдання для самостійної роботи

1. Опишіть модель побудови технології соціально-педагогічної роботи щодо конкретної проблеми на основі аналізу її причин і чинників.
2. Користуючись моделлю побудови соціально-педагогічної технології, розробіть технологію працевлаштування молодшої людини.

Література

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
2. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: Курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 152с.
3. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ / Л.М.Завадська. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – 240с.
4. Лютий В.П. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ 1. Загальні технології соціальної роботи / В.П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75с.
5. Методика и технологии работы социального педагога / под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 192с. Социальная работа /Под общей редакцией проф. В.И.Курбатова – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576с.
6. Соціальна педагогіка: теорія і технології : [підручник / за ред. І.Д. Звереві]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316с.
7. Технологии социальной работы: учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. –

М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.

8. Технология социальной работы: Учебник /А.А.Чернецкая и др. – Ростов н/Дону: Феникс, 2006. – 400с.
9. Харченко С.Я. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник для студентів вищих навч.закладів / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552с.

ТЕМА 3. КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1. Змістовні характеристики спілкування як технології

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення й розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини (див. рис. 9.1).

Завдання спілкування соціального педагога (за О.Я. Гойхманом):

- 1) ефективне одержання й передача інформації; переконання співрозмовника й спонукання його до дії;
- 2) одержання додаткової інформації про співрозмовника (про рівень його соціально-культурного розвитку, соціальну належність, емоційний стан);
- 3) позитивна самопрезентація (демонстрація позитивних якостей; здатність справити гарне враження на співрозмовника).

Рисунок 3.1. – Функції спілкування.

Процес спілкування можна представити у вигляді такої схеми (див. рис. 3.2), де *комунікатор* – той, хто передає повідомлення; *реципієнт* – той, хто отримує повідомлення.

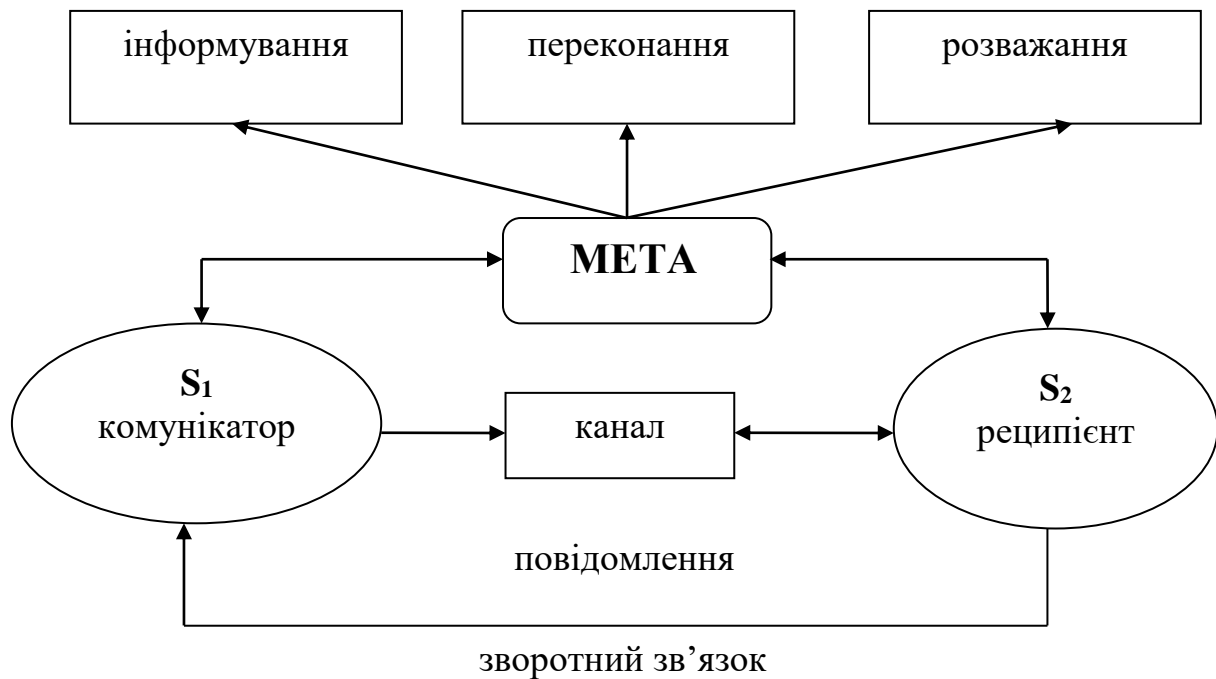

Рисунок 3.2. – Процес спілкування.

Спілкування – це цілісний процес, який починається із встановлення психологічного контакту між партнерами і завершується його розривом. У процесі спілкування можна виділити чотири основні етапи (див. рис. 3.3).

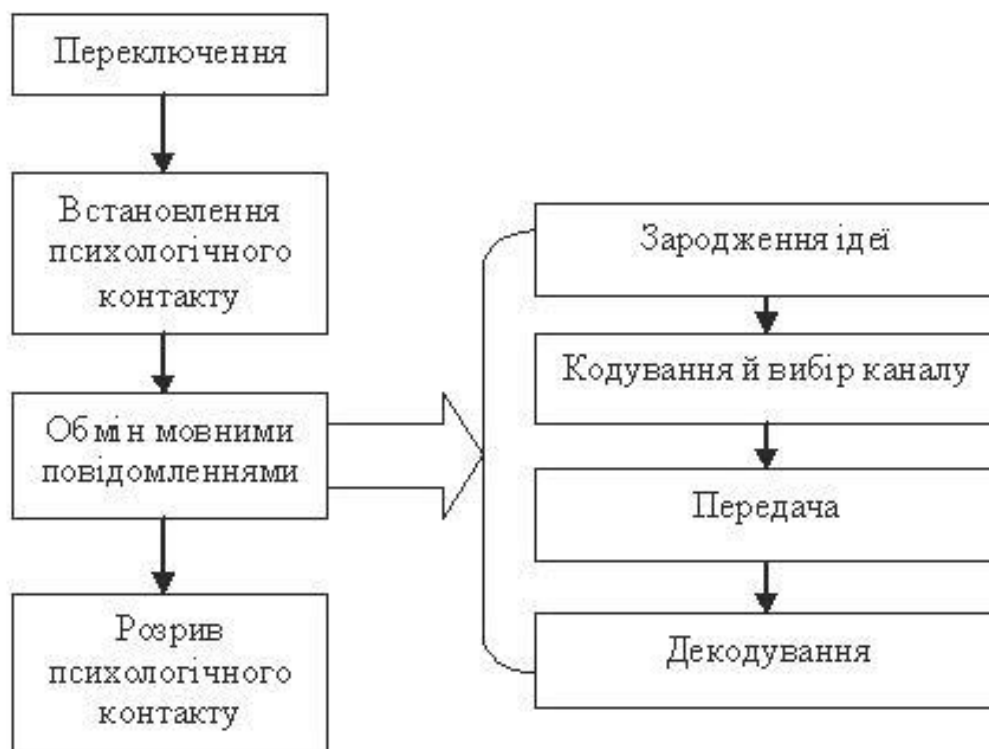

Рисунок 3.3. – Етапи спілкування.

Етап 1. Переключення від спілкування із самим собою або іншим партнером на спілкування з конкретною людиною.

Етап 2. Встановлення психологічного контакту. На цьому етапі відбувається вивчення партнера, вибирається стиль спілкування. Психологічний контакт вважається встановленим, коли в обох учасників склалася впевненість у тому, що партнер включився в процес спілкування.

Етап 3. Обмін мовними повідомленнями, словесними текстами, у процесі якого партнери досягають мети, заради якої вони починали спілкування. Обмін мовними повідомленнями складається з таких процедур:

- *зародження ідеї* – комунікатор вирішує, яку значущу ідею або проблему варто зробити предметом обміну;
- *кодування й вибір каналу* – комунікатор за допомогою символів кодує інформацію, використовуючи для цього слова, інтонації й жести (мова тіла);
- *передача* – фізична передача повідомлення, є одним з найважливіших етапів, через які необхідно пройти, щоб донести ідею до іншої особи;
- *декодування* – це переклад символів комунікатора в думки одержувача (реципієнта).

Етап 4. Розрив психологічного контакту вимагає підготовчих дій на двох рівнях одночасно: на вербальному (вичерпання теми розмови) і на невербальному рівні (поворот тулуба, зміна інтонації, фіксування погляду на сторонньому предметі тощо).

Під час спілкування діють такі механізми впливу людей один на одного (див. рис. 3.4):

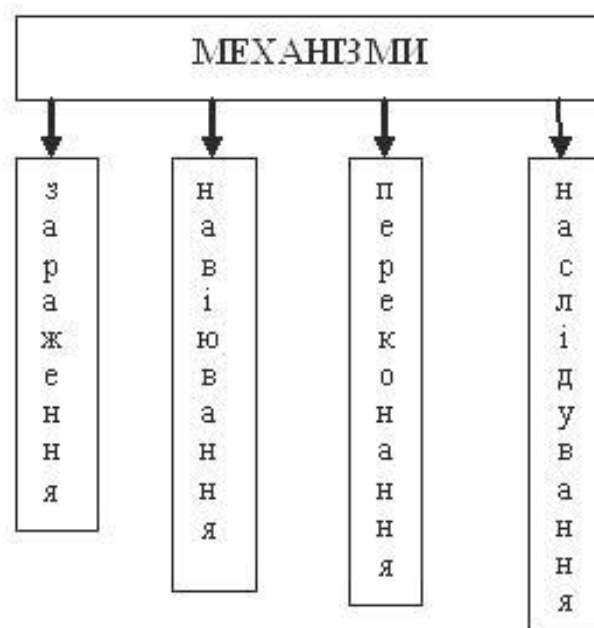

Рисунок 3.4. – Механізми впливу партнерів по спілкуванню один на одного.

1. Зараження – несвідоме відтворення емоційного стану в умовах масової взаємодії з іншими людьми – індукторами – на основі співпереживання з ними; має, як правило, невербальний характер.

2. Навіювання – однобічне довільне, цілеспрямоване зараження іншої людини мотивацією тих або інших дій, змістом уявлень або емоційних станів, за допомогою, як правило, мовного впливу на основі некритичного сприйняття дій особи, що навіює (“маніпуляція, що заражає”).

3. Переконання – усвідомлений, аргументований, логічно й фактично обґрунтований вплив на систему поглядів і уявлень, а також на мотиваційно-ціннісну сферу іншої людини.

4. Наслідування – засвоєння форми поведінки іншої людини на основі як свідомої, так і неусвідомлюваної ідентифікації з нею (“бути як інший”).

Засоби спілкування поділяють на дві групи – мовні та немовленнєві (див. рис. 3.5).

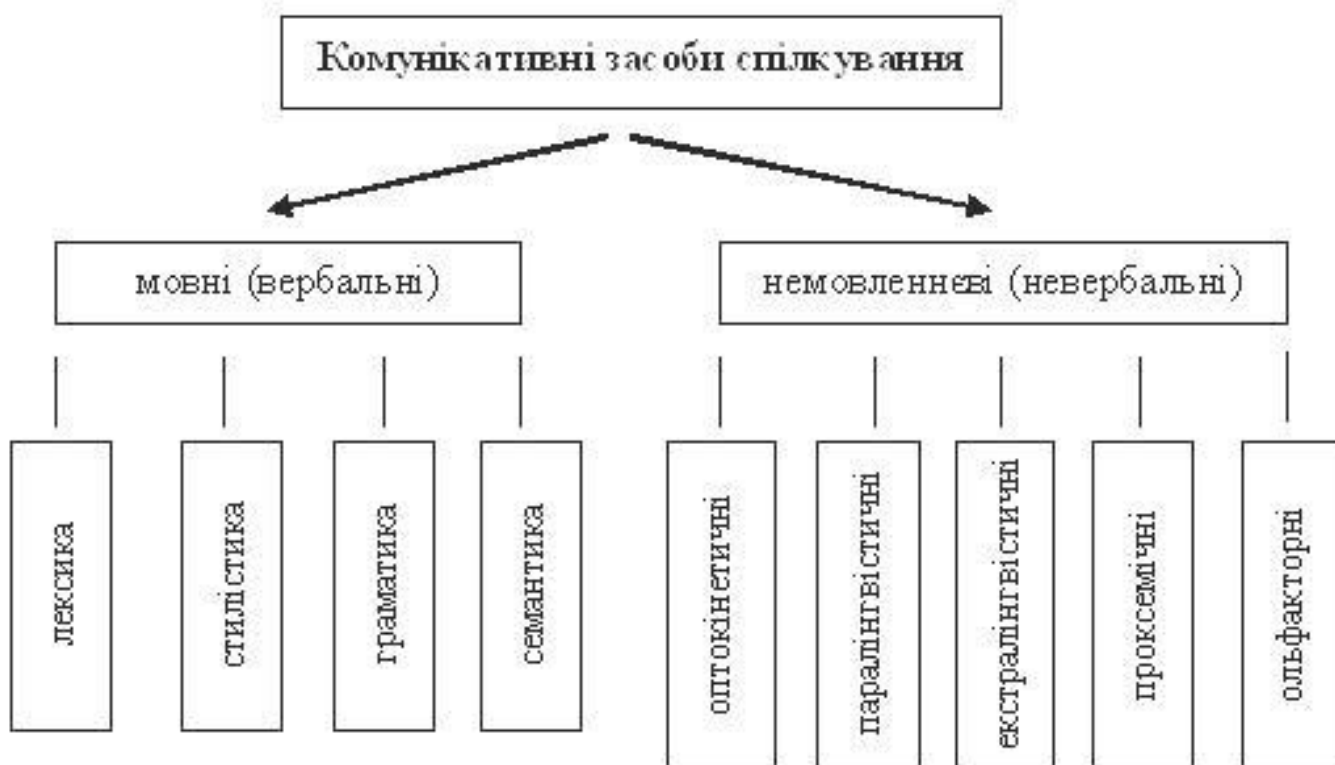

Рисунок 3.5. – Комунікативні засоби спілкування.

- оптокінетичні (жестикуляція, міміка, спрямованість погляду, візуальний контакт, почервоніння й збліднення шкіри, стереотипи моторики);

- паралінгвістичні (інтенсивність, тембр, інтонація голосу, його діапазон, тональність);
- екстралінгвістичні (паузи, темп мови, її зв'язність, сміх, покахикування, заїкуватість);
- проксемічні (персональний простір, фізична дистанція контакту: інтимна (від 0 до 40–45 см), особиста (від 45 до 120–150 см), соціальна (150–400 см), публічна (від 400 до 750–800 см), кут повороту до співрозмовника;
- предметні контактні, тактильні дії (рукоштовання, обійми, поцілунки, поплескування, поштовхи, торкання);
- ольфакторні засоби (пов'язані із запахом).

Характеристики активного комунікаційного процесу:

- спрямовуючи інформацію, людина орієнтується у своєму партнері, тобто аналізує його мотиви, мету, установки (соціальна перцепція);
 - партнери можуть вплинути один на одного, тобто обмін інформацією передбачає вплив на поведінку партнера (соціальна інтеракція). Це означає, що при обміні інформацією відбувається зміна самого типу відносин, що склалися між учасниками комунікації;
 - комунікативна взаємодія можлива тільки в тому випадку, коли людина, що передає інформацію (комунікатор), і людина, що приймає її (реципієнт), мають подібну систему кодифікації й декодифікації інформації;
 - в умовах людської комунікації можуть виникати комунікативні бар'єри. Вони мають соціальний або психологічний характер.

2. Комунікативна компетентність соціального педагога

Комунікативна компетентність – це знання, уміння й навички, пов'язані із процесом спілкування людей, що включають у себе вміння слухати й розуміти людину, встановлювати з нею гарні особисті й ділові відносини, впливати на неї, а також готовність діяти певним чином у спілкуванні стосовно себе, інших, ситуації.

Показники компетентності в спілкуванні:

- ставлення людини до власних цінностей;
- здатність розуміти саму себе, інших людей, їхні відносини й прогнозувати міжособистісні події;
- здатність до прийняття іншої людини, емоційного резонансу на її переживання (емпатія);
- уміння слухати.

Вимоги до спілкування:

- активне слухання;
- орієнтація на того, хто слухає;
- відповідні невербальні сигнали;
- знання аудиторії;
- розуміння того, що комунікація є двостороннім процесом;
- дотримання елементарних правил;
- знання стереотипів сприйняття.

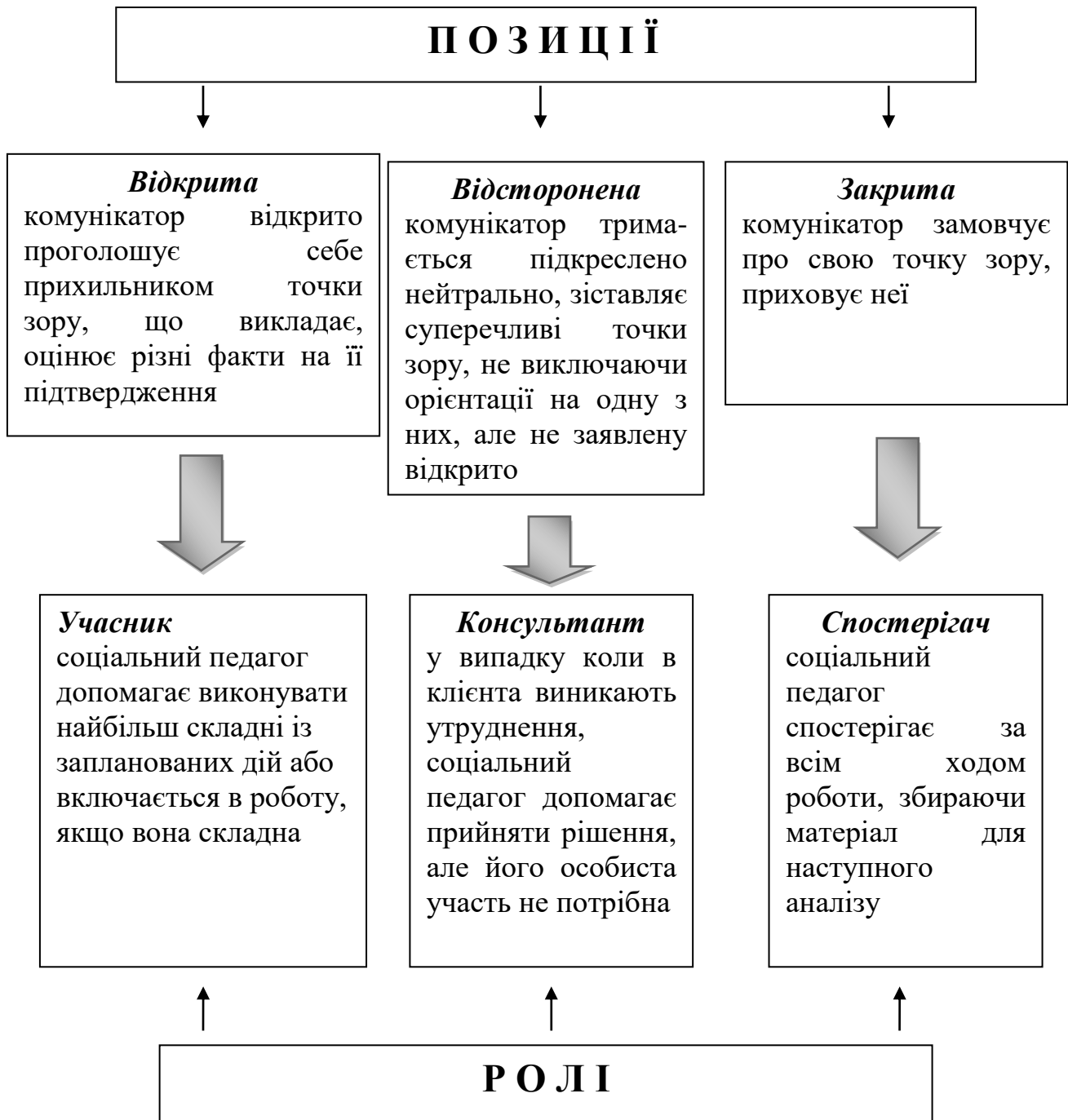

Рисунок 3.6. – Позичії й ролі соціального педагога в спілкуванні.

Недоліки при слуханні:

- бездумне й обривчасте сприйняття, невміння встановлювати зв'язки між змістом повідомлення й фактами реального життя;
- відсутність готовності й бажання слухати;
- вплив відволікаючих факторів (зовнішній шум, запізнення на початок виступу тощо, дивна манера виступаючого говорити або представляти матеріал, незручне положення (місце) виступаючого або слухаючих).

З точки зору взаємодії можна виділити три позиції комунікатора під час комунікативного процесу, які в діяльності соціального педагога виявляються у певних ролях (див рис. 3.6).

Для розвитку навичок ефективного слухання необхідні **такі вміння** (Дж. Кеш):

- уміння концентруватися (постійна увага на темі повідомлення);
- уміння аналізувати почуте (визначати мету повідомлення, головну тему й ідеї, що її розкривають, форми аргументації, форми резюмування й заключних висновків);
- уміння слухати критично (зв'язування того, про що говорить виступаючий, із власним досвідом, резюмування й систематизація почутого, аналіз і оцінювання почутого);
- уміння володіти допоміжними засобами (передбачає конспектування або використання технічних засобів запису тексту (відеозйомка, диктофонний запис тощо)).

3. Основні комунікативні техніки в повсякденній практиці соціального педагога

Основні комунікативні техніки в повсякденній практиці соціального педагога подано на рис. 3.7.

Використання комунікативних технік у практиці соціально-педагогічної роботи дає змогу виконувати такі **функції**:

1. Вислухати інших із розумінням і цілеспрямовано.
2. Виявити інформацію й зібрати факти, необхідні для аналізу й оцінювання ситуації.
3. Налагоджувати й розвивати відносини.
4. Спостерігати й інтерпретувати вербальну й невербальну поведінку.
5. Домагатися довіри співрозмовника.
6. Обговорювати гострі проблеми в позитивному емоційному настрої.

7. Проводити дослідження або інтерпретувати висновки.

8. Активізувати дії підопічних щодо корекції власних проблем.

Техніка активного слухання:

- ґрунтується на розумінні слухання як активного процесу;

- вимагає концентрації уваги, пам'яті, волі слухача;

- передбачає, що в процесі спілкування увага звертається не тільки на те, що говорять, а й на те, як говорять, у якому емоційному стані перебуває людина;

- включає прийняття людиною відповідальності за те, що вона чує, шляхом підтвердження, уточнення, перевірки значення й мети одержуваного від іншого повідомлення.

Нерефлексивне слухання — це слухання без аналізу (рефлексії), що дає можливість співрозмовникові висловитися, включає:

- уміння *уважно мовчати* – вислухати співрозмовника без зауважень, не перебиваючи;

- короткі слова/фрази: *Я вас слухаю; Продовжуйте, будь ласка; ага, угу, так-так* тощо;

- жести, міміка: *кивання, нахил голови, тулуба*.

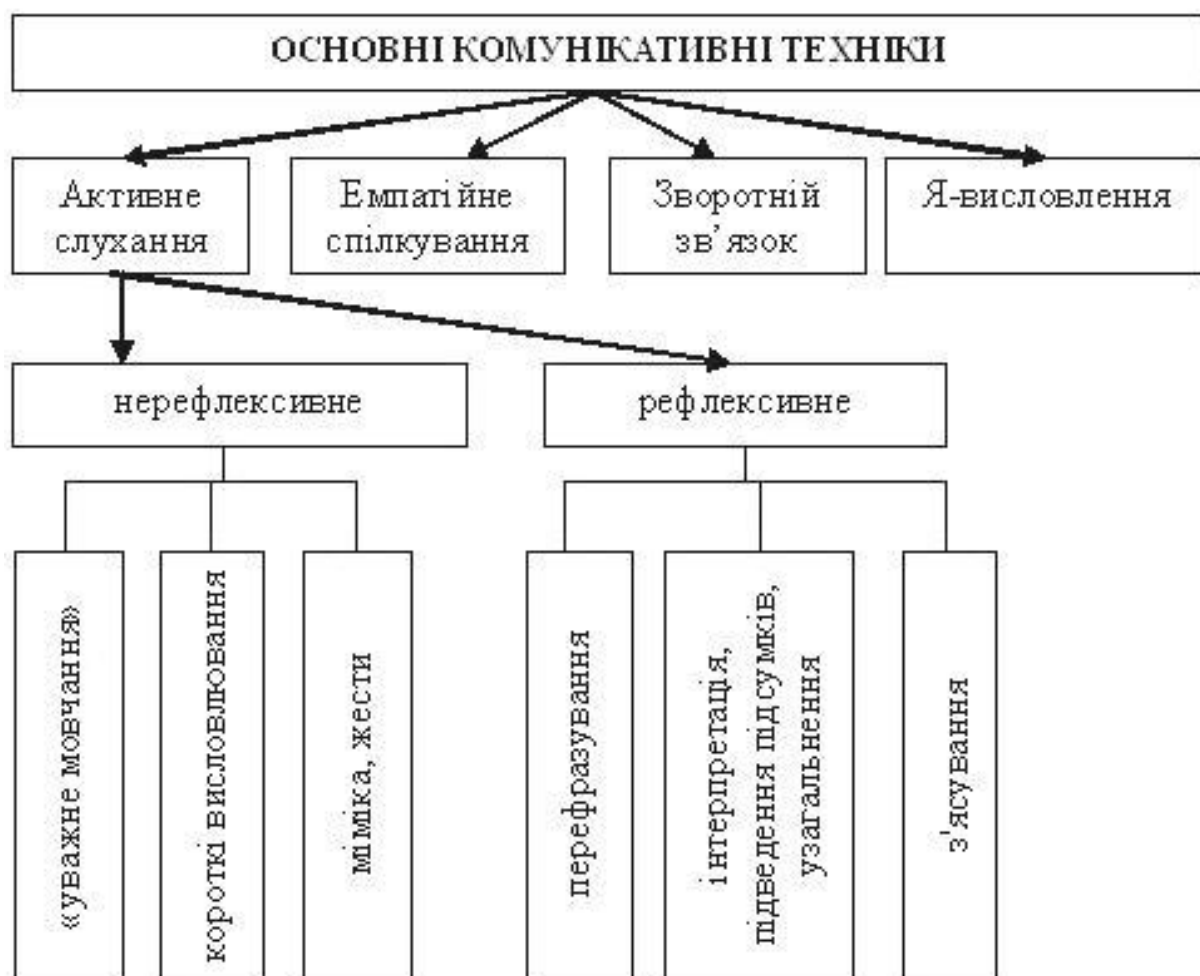

Рисунок 3.7. – Основні комунікативні техніки.

Рефлексивне слухання передбачає активну роботу з інформацією, що повідомляє партнер по спілкуванню, при цьому використовуються такі прийоми:

1) перефразовування (перифраз) — коротка, поточна репліка соціального педагога, висловлена ним під час мови клієнта й призначена для прояснення, уточнення змісту того, що говорить клієнт (“Що ви маєте на увазі?”);

2) інтерпретація, підбиття підсумків, узагальнення – прийом, що зовні чимось нагадує перифраз, але стосується не того останнього, що сказав клієнт, а цілого висловлення, що складається з декількох суджень. На відміну від перифрази, що буквально повторює останню думку клієнта, узагальнення являє собою вільну, але досить точну передачу його думки в узагальненій формі (“Отже, ви вважаєте...”);

3) з’ясування – питання на розуміння.

Емпатійне спілкування полягає в досить глибокому, емоційному розумінні клієнта; в переконанні інших у своєму розумінні як їхніх почуттів, так і поведінки й досвіду, що лежать в основі цих почуттів.

Емпатія — здатність розуміти мотиви й почуття іншої людини в момент їхнього прояву, здатність до співпереживання.

Емпатійне розуміння – сприйняття того, що відбувається всередині іншої людини, що вона переживає, виходячи за межі змісту вербального повідомлення з метою вловити його значення й сенс.

Для емпатійного розуміння **необхідно**:

1. Зосередитися на вербальних і невербальних повідомленнях і формах емоційної експресії іншої людини.

2. Формулювати відповіді у формі, найбільш зрозумілій співрозмовникові.

3. Використовувати емоційний тон, що відповідає тону, узятому співрозмовником.

4. Розуміти емоційний стан іншої людини, уточнювати й розширювати зміст її повідомлення. Це допоможе співрозмовникові виразити почуття, які до цього він виразити не міг.

5. Усвідомлювати почуття й думки, які не були прямо виражені співрозмовником, але малися на увазі в повідомленні.

Зворотний зв’язок у спілкуванні — це реагування на дії партнера. Крім відповідних реплік, зворотний зв’язок передають також жести, пози, вираз обличчя особи. Своєю зворотною реакцією соціальний педагог сигналізує про власну оцінку: схвалює, засуджує, погоджується, залишається байдужим.

Ефективний зворотний зв'язок передбачає опис поведінки людини без оцінювання установок або особистісних рис і мотивів дій.

“Я-висловлення” дає змогу передати іншій людині своє ставлення (почуття, думки) до певного предмета (проблеми, ситуації, поведінки), без обвинувачення й без вимог, щоб інша людина змінила своє ставлення (див. рис. 3.8).

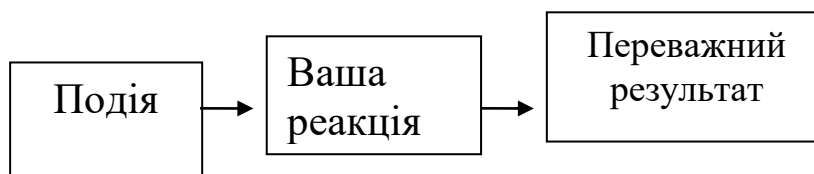

Рисунок 3.8. – Структура “Я”-висловлення.

Подія – об’єктивний опис події або ситуації, що призвела до проблеми.

Ваш відгук – описує вашу реакцію у вигляді емоції або дії, якої ви уникаєте.

Переважаючий результат – бажаний результат розв’язання проблеми.

Типова схема “Я”-висловлення (див. рис. 3.9).

Я почуваю _____ (емоція), коли ти _____ (поведінка), і я
хочу _____

(опис дії).

Рисунок 3.9. – Схема “Я”-висловлення.

Ефективно будувати процес спілкування із клієнтом соціальному педагогові допоможуть також такі **процедури**:

- **переконання** – це процедура, заснована на логічно бездоганно аргументованому доказі клієнтові правильності будь-чого. Переконання містить у собі аргументи, факти, логіку доказування, зрозумілу, доступну й досить переконливу для клієнта;

- **роз’яснення** – це процедура, що включає розгорнутий, конкретний виклад, пояснення клієнтові тих думок, які у зв’язку з його проблемою виникають у соціального педагога;

- **пошук взаємоприйняттого рішення** – здійснюється в ситуації, коли клієнта не влаштовують наявні рішення й необхідно шукати інше, більш

прийнятне. Ця процедура включає такі прийоми, як: пропозиція клієнтові самому висловитися із приводу можливого вирішення його проблеми; уточнення, прояснення деталей того, що не влаштовує клієнта в пропонованому вирішенні; пропозиція альтернативних варіантів вирішення; залишення за клієнтом права остаточного вибору того рішення, що його влаштовує.

Питання для самоконтролю

1. За якими ознаками спілкування можна вважати технологічним процесом?
2. Назвіть етапи процесу спілкування.
3. Які виділяють засоби спілкування?
4. З яких процедур складається обмін мовними повідомленнями?
5. Які психологічні механізми впливу співрозмовників один на одного ви можете описати?
6. Що таке компетентність спілкування?
7. Які позиції та ролі соціального педагога виділяють під час комунікативного процесу?
8. Які вміння необхідні для розвитку навичок ефективного слухання?
9. Назвіть основні комунікативні техніки.
10. З яких етапів складається техніка “Я”-висловлення?

Завдання для самостійної роботи

1. Прослухайте будь-який публічний виступ або прочитайте мову будь-якого оратора й проаналізуйте структуру виступу (дотримуючись вивченої вами схеми) та виділіть мовні тактики, які були використані оратором.
2. Розробіть і запропонуйте критерії оцінки усного виступу (схему, шкалу тощо).
3. Підготуйте й виголосіть 5-хвилинну промову на будь-яку обрану вами тему, дотримуючись структури усного виступу. Проаналізуйте усний виступ (один одного) за запропонованими вами критеріями

Література

1. Аверченко Л.К. Управление общением: Теория и практикум для социального работника : учеб. Пособ. / Л.К. Аверченко. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭ и У, 2001. – 216 с.

2. Гойхман О.Я. Основы речевой коммуникации : учебник / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 272 с.
3. Основы социальной работы : учебник / отв. ред. П.Д. Павленок. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 395 с.
4. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
5. Технология социальной работы : учебник / под. ред. А.А. Чернецкой. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 400 с.
6. Харченко С. Я. Професійна етика соціального педагога : [навчально-методичний посібник для фахівців соціальних служб, соціальних педагогів СЗОШ, для студентів спеціальностей “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота”] / С.Я. Харченко, Н.П. Краснова, Л.П. Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 563 с.

ТЕМА 4. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ

1. Сутність і характеристика соціальної діагностики

Діагностика (з грец. *diagnostikos* – здатність розпізнавати) – загальний спосіб одержання вичерпної інформації про об’єкт або досліджуваний процес.

Соціальна діагностика – це виявлення, позначення й вивчення причинно-наслідкових зв’язків і відношень, що породжують комплекс соціальних проблем різного рівня організації.

Соціальна діагностика – це:

- 1) діяльність з розпізнавання й аналізу соціальних патологій і проблем;
- 2) процес такого аналізу з формулюванням обґрунтованого висновку про предмет розгляду;
- 3) галузь соціальних наук, присвячена методам одержання знання про суспільство.

Соціальна діагностика:

- одиничне дослідження соціальної ситуації клієнта, якому соціальний педагог повинен надати допомогу;
- необхідний етап будь-якого впливу в соціально-педагогічній роботі, технологічний імператив соціального обслуговування;
- сукупність наукових методів, що обґрунтовують правильність отриманої інформації.

Цілісне уявлення про соціальну діагностику подано на рис. 4.1

Соціальна діагностика передбачає збір інформації про клієнтів та умови їхньої життєдіяльності, визначення соціальних зв’язків, зумовлених умовами життя клієнтів, з метою розробки програми соціальної допомоги.

Мета соціальної діагностики – встановлення достовірності інформації про стан соціального об’єкта й оточуючого його середовища, прогнозування його можливих змін і впливу на інші соціальні об’єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття організаційних рішень, соціального проектування дій щодо надання соціальної допомоги.

Завдання соціальної діагностики:

- виявлення специфічних соціальних якостей, особливостей розвитку і поведінки клієнта;
- визначення рівня розвиненості різних властивостей, їхньої вираженості в кількісних і якісних показниках;

- у разі необхідності опис особливостей клієнта, які діагностуються;
- ранжирування специфічних властивостей клієнта.

Рисунок.4.1. – Соціальна діагностика.

Результатом соціальної діагностики є опис об'єкта в системі показників. Необхідною умовою соціальної діагностики є наявність норм, нормативів, орієнтирів сфери життєдіяльності, яка діагностується.

Соціальна діагностика має три основні структурні елементи (див. рис. 4.2):

Рисунок 4.2. – Структурні елементи соціальної діагностики.

Соціальна діагностика здійснюється на декількох **рівнях**, що визначаються,

з одного боку, засобами і методами вирішення завдань і організаційно-управлінською структурою країни, з іншого. Так виділяють:

- *загальносоціальний (державний) рівень* соціальної діагностики еквівалентний в Україні рівню державної влади; на цьому рівні вивчається стан усього суспільства або його великих соціально-демографічних груп: дітей, людей похилого віку, жінок, чоловіків, молоді й тощо для виявлення загальних тенденцій розвитку в галузі економіки, соціальної політики, духовного життя тощо;

- *регіональний (територіальний) рівень* – соціальна діагностика проводиться як силами наукових підрозділів в областях країни, так і відповідними службами при обладміністраціях; на рівні територіальної спільності може вивчатися, наприклад, розвиток народностей, територіальних груп, трудових колективів тощо;

- *локальний рівень* передбачає проведення соціальної діагностики, здійснюваної безпосередньо фахівцями в закладах освіти, установах соціального обслуговування населення, наприклад, стан і розвиненість інфраструктури для людей з особливими потребами;

- *індивідуальний рівень* – безпосередня робота із клієнтом, на індивідуальному рівні соціальна діагностика допомагає персоніфікувати та надає “адресність” соціальній допомозі при виявленні проблем життєдіяльності клієнта. Головною її метою стає визначення соціальної проблеми клієнта й знаходження засобів для її розв’язання.

2. Принципи соціальної діагностики

Соціальна діагностика досить складний й відповідальний вид діяльності, яка здійснюється за певними принципами (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Назви принципів	Зміст принципів
<i>Конфіденційності</i>	нерозголошення соціального діагнозу без персонального дозволу на це особи, яка є об’єктом дослідження (якщо це діти, то на розголошення результатів обстеження обов’язково необхідний дозвіл батьків чи осіб, які їх замінюють)

Назви принципів	Зміст принципів
<i>Наукової обґрунтованості</i>	результати аналізу повинні бути достовірними і надійними
<i>Незавдання шкоди</i>	діагностичні результати ні в якому разі не повинні бути використані на шкоду людині, яка піддається дослідженню
<i>Об'єктивності</i>	висновки дослідження повинні робитися на основі науково обґрунтованих, об'єктивних даних і не повинні залежати від впливу зовнішніх (наприклад, бажання й переваг керівництва) і внутрішніх (власних забобонів, незнання, негативного життєвого, сімейного досвіду) факторів з боку тих, хто проводить дослідження або користується його результатами
<i>Ефективності</i>	не слід пропонувати людині такі рекомендації, які за результатами діагнозу не мають для неї користі, можуть призвести до небажаних чи непередбачуваних наслідків
<i>Верифікації соціальної інформації</i>	встановлення її достовірності, можливості перевірки за допомогою інших процедур чи інших джерел даних
<i>Системності</i>	соціальні проблеми є полікаузальними, тобто їх зародження і розвиток визначається не однією причиною, а декількома, часто навіть системою причин
<i>Клієнтцентризму</i>	розгляд всіх сторін соціальної дійсності, всіх зв'язків і опосередкувань соціальної ситуації з точки зору інтересів і прав індивідуального чи групового клієнта. Соціальний працівник захищає інтереси клієнта (звичайно, якщо це не суперечить закону) і з урахуванням цієї позиції будує свою діяльність

3. Діагностичні методи в роботі соціального педагога

Систему методів соціальної діагностики умовно можна поділити на дві основні групи: методи проведення діагностичного дослідження й методи аналізу діагностичної інформації (див. табл. 4.2).

Вимоги до методів соціальної діагностики:

- валідність, надійність, однозначність, точність;
- обраний метод має бути найпростішим з усіх можливих і найменш трудомістким з тих, що дають можливість одержати бажаний результат;
- метод повинен бути доступний не тільки для соціального педагога, а й для клієнта при мінімумі фізичних і психічних зусиль, необхідних для його використання;
- технологія застосування методів (інструкція) повинна бути чіткою й зрозумілою, повинна налаштовувати клієнта на довірливе ставлення до соціального педагога, на співробітництво.

Таблиця 4.2

Методи соціальної діагностики

Групи методів	Назви методів	Зміст методу
Методи проведення діагностичного дослідження	Анкетування	метод призначений для виявлення думки значної кількості осіб за відносно короткий проміжок часу. Основним інструментом анкетування є анкета (опитувальник) – список спеціальних і певним чином згрупованих питань. За змістом й формою питань, що ставляться, анкети класифікуються на відкриті (питання ставляться у відкритій формі, що передбачають довільну відповідь), закриті (передбачені однозначні варіанти відповідей типу “так”/”ні”) і комбіновані. За способом проведення анкетування поділяють на пряме (у присутності анкетера) і заочне
	Спостереження	планомірне, цілеспрямоване, навмисне й спеціальним чином організоване сприйняття явищ, результати якого в тій або іншій формі фіксуються спостерігачем

Групи методів	Назви методів	Зміст методу
	Бесіда	відносно вільний (неформальний) діалог між дослідником і досліджуваним (досліджуваними) на певну тему; метод одержання й корегування інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. У бесіді можна виявити ставлення досліджуваного до людей, власної поведінки, подій; визначити культурний рівень, особливості моральної й правової свідомості, рівень розвитку інтелекту тощо. Бесіда, як правило, не обмежена в часі й не завжди “укладається” у спочатку задане русло
	Аналіз документів	метою аналізу документації є збір фактів; це якісний метод дослідження, який допомагає встановити норми й цінності, властиві певному суспільству в певний історичний період, одержати відомості, необхідні для опису тих або інших соціальних структур, простежити динаміку взаємодії між різними соціальними групами й окремими людьми тощо.
	Біографічний метод	спосіб дослідження, діагностики, корекції й проектування життєвого шляху особистості. Цей метод заснований на вивченні особистості в контексті її особистої історії й перспектив розвитку її індивідуального буття й відносин з іншими людьми
	Інтерв'ю	метод одержання необхідної інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди у формі “питання – відповідь”. В інтерв'ю задається темп і план розмови, інтерв'юер (той, хто опитує) більш жорстко тримається в межах питань, що обговорюються. У процесі інтерв'ю певною мірою ослаблений зворотний зв'язок – інтерв'юер зберігає нейтральну позицію, лише фіксує відповіді, висловлення й респондентові (той, кого опитують) часто важко буває зрозуміти ставлення з боку інтерв'юера до його відповідей (чи приймає він їх,

Групи методів	Назви методів	Зміст методу
		чи вірить, чи поділяє такі самі погляди). Щодо техніки проведення розрізняють стандартизовані, напівстандартизовані й вільні інтерв'ю
	Порівняльний аналіз	застосовується для виявлення спільного й особливого у проблемах, що вивчаються. Метод <i>порівняльного аналізу</i> проблем часто використовують, якщо залишаються нез'ясованими причини певних явищ, які встановлені під час проведення соціальної діагностики
	Контент-аналіз	систематична реєстрація одиниць змісту, що цікавлять, у документах, які потім піддаються кількісній обробці, яка полягає в підрахунку частоти появи одиниць у сукупності однорідних документів (не менше десяти) в абсолютних числах або у відсотках розподілу по документах. Метод <i>контент-аналізу</i> також побудований на порівнянні. Але в цьому випадку мова йде про проведення порівняльного підрахунку значенневих одиниць. За допомогою цього методу не тільки аналізуються події, факти й відносини, а й розкриваються установки, традиції, інтереси, орієнтації людей, виражені в неявному вигляді
	Тестування	спрямоване на одержання поглибленої інформації за допомогою питань, проєктивних малюнків, геометричних фігур й інших дослідних матеріалів, розроблених і апробованих фахівцями. Тестовий метод (з англ. <i>test</i> – проба, випробування, дослідження) являє собою спосіб виміру й оцінювання найбільш складних ознак, властивостей і станів особистості, які не піддаються прямому або безпосередньому спостереженню. Тестовий метод застосовується, як правило, для стандартизованого виміру індивідуальних відмінностей людей у трьох основних сферах: в освіті для оцінювання ефективності форм навчання, а також для визначення рівня підготовленості учнів; у

Групи методів	Назви методів	Зміст методу
		<p>професійній підготовці й відборі при атестації кадрів, прийомі на роботу тощо; у соціально-психологічному консультуванні для надання індивідуальної допомоги в кризових ситуаціях, у сфері ділового спілкування тощо</p>
Методи аналізу діагностичної інформації	Класифікація	<p>процес групування об'єктів дослідження або спостереження відповідно до їх загальних ознак. Класифікаційними критеріями можуть бути: належність до конкретної категорії осіб, що потребують соціальної допомоги з урахуванням віку, статі, стану здоров'я тощо; характер соціального явища тощо</p>
	Експертні методи	<p>процедура отримання оцінки проблеми на основі групової думки фахівців (експертів). Передбачається залучення до проведення діагностичного аналізу широкого кола фахівців, включаючи аналітиків із суміжних галузей діяльності. Спільна думка має більшу точність, ніж індивідуальна думка кожного з фахівців. Результатом опитування експертів є інформація, що виражає переваги експертів і змістовне обґрунтування цих переваг</p>
	Кореляція	<p>передбачає прояв взаємного зв'язку, взаємного впливу проявів, факторів, індивідуальних особливостей, встановлених під час проведення діагностики</p>

Групи методів	Назви методів	Зміст методу
	Ранжування	приписування об'єктам певних значень, завдяки яким їх можна вибудувати на порядковій шкалі від верху до низу (від більшого значення до меншого й навпаки)

4. Етапи й особливості соціальної діагностики

Соціальна діагностика здійснюється послідовно відповідно до етапів (див. рис.4.3).

Етапи соціальної діагностики:

1) *початковим етапом* завжди є скарга клієнта або його близьких, сусідів, заява співробітника органу охорони порядку, педагога, тобто **поява соціальної проблеми**, й відповідно, аналіз первинної інформації, яку фахівець отримує при першому знайомстві і яка є важливою для прийняття рішення про необхідність діагностики об'єкта;

2) далі – **формулювання висновків** — визначення об'єкта (що), предмета (зміст) діагностики й того, як її варто забезпечити (спосіб діагностики);

3) наступний етап – **підготовка до діагностичної діяльності** (технічна й методична, суб'єкта й об'єкта);

4) **власне діагностика** – реалізація методів і методик діагностики; збір і аналіз даних про соціальну ситуацію. На цьому етапі фахівець використовує різні діагностичні методи;

5) як правило, зібрані дані рідко бувають несуперечливими й однозначно вказують на одну соціальну патологію; у кожному конкретному випадку є набір декількох типів соціальних проблем. Тому в ході **аналізу результатів діагностики** фахівець не просто робить висновок про сутність і причини життєвих труднощів клієнта, а ранжує наявні проблеми, виділяючи головну, від якої залежить розв'язання всіх інших або яка може бути вирішена на конкретному рівні можливостей чи при наявному рівні знань.

б) **встановлення соціального діагнозу** – чітко позначений і названий перелік проблем конкретного суб'єкта в їхньому взаємозв'язку, взаємозалежності й ієрархії.

Рисунок 4.3. – Процес соціальної діагностики.

Соціальний діагноз не може вважатися остаточним, поки фахівець працює із клієнтом. Можливо, у процесі їхньої взаємодії виявляться факти, які змусять якщо не переглянути, то скорегувати зроблений висновок. Розв'язання будь-якої проблеми може актуалізувати інші проблеми, які були замасковані або відсунуті на задній план при вирішенні проблеми, що спочатку здавалася найбільш актуальною. Тому соціальна діагностика як контроль за станом ситуації клієнта й відстеження змін у ній здійснюється протягом всієї діяльності з надання допомоги конкретному клієнтові.

При здійсненні соціальної діагностики варто враховувати:

1. Призначення технології (на що вона орієнтована). Від того, що діагностується, дуже часто залежить, як це варто зробити (найбільш доцільний спосіб) і де (у яких умовах) її проводити.

2. Суб'єкт застосування. Для реалізації будь-якої діагностичної технології необхідна спеціальна підготовка фахівця.

3. Об'єкт застосування. Методика діагностики, як правило, орієнтована на певну сферу практичного застосування.

4. Місце реалізації. Діагностичні технології використовуються, як правило, у спеціальних центрах, консультаційних пунктах.

5. Способи реалізації. Вони можуть бути більш-менш ефективними залежно від низки чинників (рівня технічної підготовленості фахівця, готовності лабораторії до діагностики й ін.). Залежно від об'єкта діагностики формується банк даних технологій, диференційованих за способами і засобами їхньої реалізації. Це можуть бути соціологічні або психологічні методики з використанням спеціальних бланків, апаратури, методів спостереження тощо.

Питання для самоконтролю

1. У деяких публікаціях соціальна діагностика визначається як функція, в інші - як технологія або метод соціально-педагогічної роботи. Що ж таке соціальна діагностика? Який її зв'язок із практикою соціально-педагогічної роботи?
2. У чому сутність соціальної діагностики?
3. Завдання й сфери застосування соціальної діагностики.
4. Назвіть принципи соціально-діагностичної діяльності.
5. Назвіть вимоги до сучасних методів соціальної діагностики.
6. Назвіть основні методи соціальної діагностики й охарактеризуйте їх.
7. Які особливості має діагностика в соціально-педагогічній роботі?
8. Опишіть технологічний процес діагностики в соціально-педагогічній роботі.

Завдання до самостійної роботи

Проаналізуйте ситуації та визначте інформантів, зміст додаткової інформації та нормативні й програмні документи, які необхідні для її аналізу. Відповіді занотуйте в таблицю

<i>Інформанти</i>	<i>Додаткова інформація</i>	<i>Документи</i>
-------------------	-----------------------------	------------------

А.Звернення батьків

Чоловік і жінка Ісаєви хвилюються за старшу доньку (15 років), що постійно прогулює заняття й, як вони вважають, «зв'язалася з поганою компанією». Вони хочуть, щоб соціальний педагог відвідав їх і «як треба» з нею поговорив.

Б.Звернення голови житлового кооперативу

Голова ЖК просить допомоги для подружжя Ларіних, у яких збільшуються

проблеми з розумово відсталою дочкою (41 рік). «Всі їхні прохання про допомогу зігноровані». Ольга Ларіна (дочка) перебуває в приймальні.

В.Звернення голови житлового кооперативу

Голова ЖК просить допомоги для подружжя Ларіних, у яких збільшуються проблеми з розумово відсталою дочкою (41 рік). «Всі їхні прохання про допомогу зігноровані». Ольга Ларіна (дочка) перебуває в приймальні.

Г.Звернення від імені клієнта через посадову особу із нагляду за умовно засудженими

Воронцов Віталій Олександрович - самотній батько із чотирма дітьми у віці від 9 до 16 років - має заборгованість за світло, і йому от-от відключать електрику. Він звернувся особисто до посадової особи відповідної служби, але той сказав, що вони нічим йому не можуть допомогти. Чи може допомогти соціальний педагог?

Література

1. Методика и технологии работы социального педагога : учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др. ; Под ред. МА. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
2. Сірій Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч.посібник / Є.В. Сірій. – К. : Атіка, 2004. – 492 с.
3. Технологии социальной работы : учебник / Под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
4. Технология социальной работы : учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений / под ред. И.Г.Зайнышева. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.

ТЕМА 5. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Поняття соціальної експертизи

Під **експертизою** (з лат. *expertus* – досвідчений) прийнято розуміти дослідження будь-якого питання, що вимагає спеціальних знань, з поданням мотивованого висновку. У більшості випадків експертиза являє собою дослідження, що погано піддається кількісному аналізу. Експертиза необхідна там, де існують важко формалізовані завдання (сфера соціально-педагогічної роботи). Експертиза здійснюється шляхом формування думки (складання висновку) фахівця, здатного усунути брак інформації з досліджуваного питання, спираючись на свої знання, інтуїцію, досвід вирішення подібних завдань і “здоровий глузд”, і систематизувати цю інформацію.

Експертиза *дає змогу*:

- оцінити різні ситуації і діагностувати “соціальні хвороби”, а також виявити сутнісні характеристики досліджуваних об’єктів;
- створити умови для вибору із декількох варіантів пропонуваніх соціальних моделей, нововведень одного, оптимального варіанта;
- бути основою в соціальному прогнозуванні, побудові моделей майбутнього і пошукові шляхів та засобів їх реалізації.

Соціальна експертиза є дослідженням, що здійснюється спеціалістами (експертами) і включає діагностику стану соціального об’єкта, встановлення достовірності інформації про нього й оточуюче середовище об’єкта, прогнозування його наступних змін і впливу на інші соціальні об’єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень та соціального проектування в умовах, коли дослідне завдання важко піддається формалізації.

Соціальна експертиза має такі елементи: суб’єкт, об’єкт, мета, завдання, функції, методи, моделі (див. рис. 5.1).

Мета соціальної експертизи – встановлення відповідності діяльності органів державної влади й інших соціальних інститутів соціальним інтересам громадян і завданням соціальної політики, а також формування пропозицій щодо досягнення цієї відповідності.

Завдання соціальної експертизи:

- надати аргументований висновок про відповідність нормативних правових актів і діяльності органів державної влади, органів місцевого самоуправління положенням соціальної політики;
- виявити ті аспекти документів чи факти діяльності, що можуть мати

негативні соціальні наслідки, й оцінити можливі масштаби таких наслідків;

- оцінити проекти нормативних правових актів, соціальні проекти і програми на предмет їх відповідності законним інтересам громадян і надати висновок про доцільність і допустимість їх реалізації;

- внести пропозиції щодо вирішення соціальної проблеми, яка виникла.

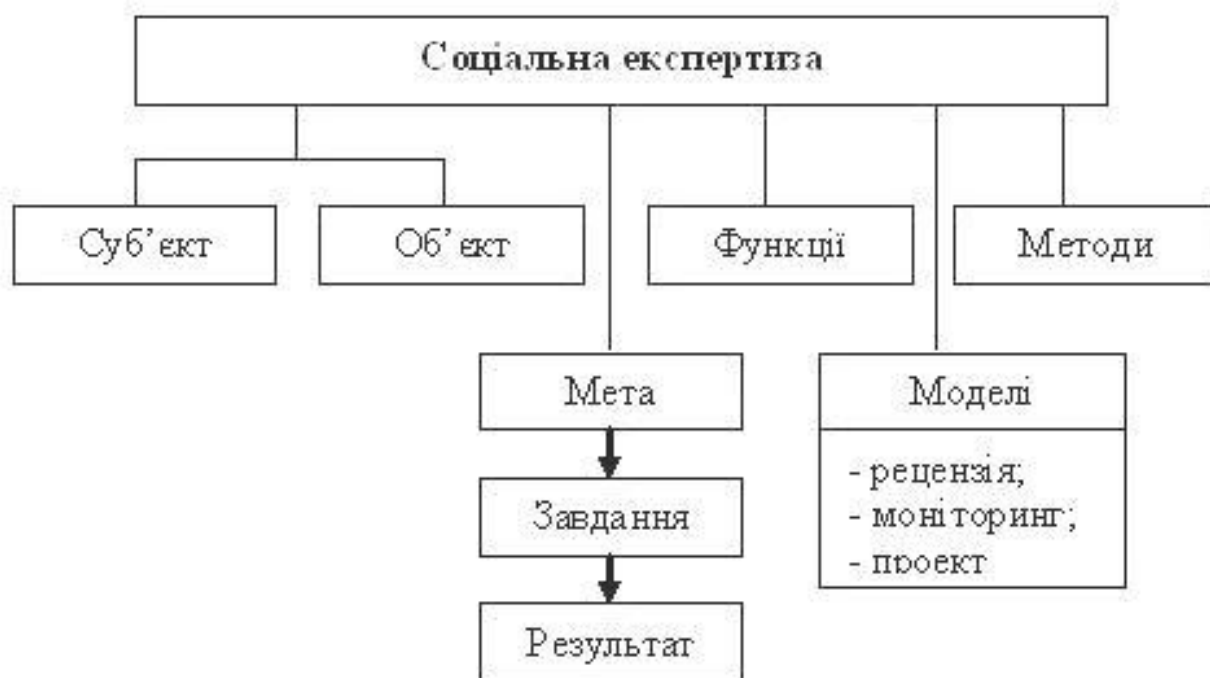

Рисунок 5.1. – Структура соціальної експертизи.

Функції соціальної експертизи:

- *діагностична функція* – огляд стану соціального об'єкта в момент дослідження;

- *інформаційно-контрольна функція* — дослідження інформації про соціальний об'єкт і його оточення з метою встановити її вірогідність і внести відповідні корективи, якщо інформація містить викривлення;

- *прогностична функція* — вияв можливих станів соціального об'єкта в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі та можливих сценаріїв досягнення об'єктом цих станів;

- *проектувальна функція* – вироблення рекомендацій для соціального проектування й прийняття управлінських рішень.

Потреба у проведенні експертизи виникає щоразу, коли рішення

нормативного характеру може негативно чи позитивно позначитися на життєдіяльності людей; при цьому в органі, що приймає рішення:

1) нема ясності:

- стосовно можливих масштабів впливу рішення, що приймається, на життєдіяльність людей;
- щодо того, наскільки різними будуть наслідки реалізації рішення для різних соціальних груп, різних територій, у різних соціокультурних умовах;
- щодо того, яке ресурсне забезпечення необхідне для вирішення певних проблем.

Така ясність не може виникнути з таких причин, як:

- відсутність загальної думки при прийнятті рішень;
- нестача аргументів “за” і “проти” підготовленого рішення;
- неможливість отримати аргументи іншим, крім експертного, шляхом;

2) є намір:

- прогнозувати наслідки своїх рішень і соціально-проектної діяльності;
- аргументовано протистояти зовнішньому тискові (наприклад, органам більш високого рівня);
- використовувати у своїх діях авторитет спеціалістів.

3) є декілька рішень, що суперечать одне одному, а це потребує наявності зовнішнього арбітра, щоб вибрати найкращий варіант.

Отже, соціальна експертиза проводиться, насамперед, у тому випадку, коли потрібно оцінити позитивні або негативні наслідки прийняття нормативних правових актів і інших управлінських рішень, а також коли мають бути прийняті такі акти й рішення з підготовлених проектів.

Вихідними даними для реалізації соціальної експертизи є:

- наявність об'єкта експертно-оціночної діяльності;
- чітке визначення змісту того, що підлягає експертному оцінюванню;
- інструментарій оціночної діяльності;
- інформація про спеціалістів, які можуть її провести;
- дані про умови проведення експертного оцінювання.

Об'єкти соціальної експертизи — люди, соціальні спільноти, соціальні інститути й процеси, організації, соціальні цінності, ідеї, концепції, нормативні акти тощо, які передбачають соціальні зміни. Перелік соціальних об'єктів не може бути чітко визначений, оскільки соціальна реальність різноманітна й не зводиться до невеликої кількості характеристик.

Суб'єкти соціальної експертизи:

- 1) органи державної влади або недержавна структура, які приймають

рішення нормативного характеру, що здатні впливати на життєдіяльність людей, на суспільні відносини, тобто органи, які формують замовлення на експертизу;

2) виконавці замовлення на соціальну експертизу. Залежно від характеру замовлення **виконавцем** можуть бути:

- дослідник, дослідницький колектив;

- практичні працівники із системи “замовника” (посадові особи, що займаються відповідною роботою, мають значний обсяг інформації й досвід підготовки рішень, які важливі для складання експертного висновку);

- авторитетна референтна група (у межах цієї категорії експертів можуть бути розглянуті типові представники досліджуваної спільності, їхні думки й поведінкові реакції як можливі прообрази масових реакцій на те або інше рішення державних органів).

Порядок замовлення соціальної експертизи передбачає таку послідовність дій органу, що приймає рішення.

1. Визначення контурів проблеми.

2. Встановлення способів дослідження проблеми і визначення необхідності експертизи (не у всіх випадках вона є доцільною).

3. Формування частин замовлення, які відповідають компетентності органу. Замовник на цій стадії передає естафету організатору.

4. Вибір моделі експертного дослідження залежно від характеру завдання. Організатор (виконавчий орган, посадова особа, фірма тощо) пропонує кандидатуру експерта (склад експертної групи), складає бізнес-план.

5. Якщо замовник не задоволений пропозиціями організатора, він проводить діалог з ним до досягнення згоди, змінює організатора чи відмовляється від проведення експертизи (можливо, за фінансовими розрахунками).

6. Після узгодження організаційних питань замовник оформлює своє рішення про проведення експертизи, встановлюючи відповідальність організатора, але не експертів, відповідальність яких залежить лише від умов укладених з організатором трудових договорів.

Таким чином, експерт (група експертів) виступає(-ють) як виконавець тільки стосовно організатора, але не замовника.

2. Організаційні моделі соціальної експертизи

Соціальна експертиза може здійснюватись за однією з моделей, наведених у табл. 5.1.

Характеристика організаційних моделей соціальної експертизи

Назва моделі	Призначення моделі	Етапи роботи	Функції організатора роботи
“Рецензія”	Оцінювання певних матеріалів	<p><u>Замовлення</u> на рецензію особі (організації), яка виступає як експерт.</p> <p><u>Робота</u> – надання експерту матеріалів, що підлягають рецензуванню.</p> <p><u>Приймання</u> роботи – прийняття підсумкового документа (рецензії) і відповідні дії:</p> <ul style="list-style-type: none"> - схвалення і наступне завершення відносин з рецензентом (оплата рецензії, надання слова при обговоренні документа); - відправка рецензії експерту на доопрацювання або перероблення; - повторне замовлення рецензії іншому експерту. 	Організатор зобов’язаний надати документи, які підлягають експертизі, та, в разі необхідності, деякі побічні (супутні) матеріали та додаткову інформацію
“Моніторинг”	Порівняння явищ і процесів, що вивчаються. Ця модель	<p><u>Замовлення</u> – укладання договору про експертизу порядком моніторингу.</p>	Організатор виконує майже виключно функцію постачальника матеріалу для

	експертизи застосовується тоді, коли соціальна експертиза набуває регулярного характеру і здійснюється на довгостроковій основі.	<p><u>Робота</u> – експерт розробляє стандартну схему моніторингу, яку автоматично застосовує в тому чи іншому часовому режимі.</p> <p><u>Приймання роботи</u> – експерт надає замовнику висновки дослідження, проведеного порядком моніторингу, за стандартною схемою, що передбачає, зокрема, порівняння результатів з більш ранніми результатами, отриманими за тією самою схемою.</p>	експертизи, вся інша робота організовується науковим колективом, який є підрядником.
“Проект”	Ця модель експертного дослідження використовується при вирішенні групи суміжних завдань, у якій експертна оцінка набуває інструмен-	<p><u>Замовлення</u> – постановка замовником завдання проведення соціальної експертизи перед організатором;</p> <p>- осмислення організатором завдання і вибір адекватної організаційної схеми вирішення, вироблення</p>	<p>Організатор:</p> <ul style="list-style-type: none"> - укладає договір із замовником, формує план експертного дослідження, веде пошук експерта, переговори з ним, укладає договір з експертом; - визначає місце колективної роботи, узгоджує графік колективної роботи; - проводить перші

	<p>тального значення як основа проектування бажаних суспільних станів і тенденцій.</p>	<p>пропозицій замовнику, включаючи бізнес-план;</p> <p>- опрацювання пропозицій організатора із замовником, прийняття замовником рішення стосовно проведення експертизи, включаючи порядок і гарантії фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення, а також умови схвалення експертного висновку (рівень мінімальних вимог);</p> <p><u>Робота:</u> залучення організатором експерта, постановка завдання, договір відносно умов праці експерта і винагороди за підсумками роботи, підписання договору між організатором і експертом;</p> <p>- робота організатора з експертом, робота</p>	<p>колективні опрацювання питання, запрошує спеціалістів з організації колективної творчої діяльності (або веде цю роботу сам);</p> <p>- у визначений планом момент припиняє творчий пошук експерта й організовує етап підготовки первинного експертного матеріалу (неформатованого і без дотримання вимог відносно інтерфейсу);</p> <p>- формує матеріал і переробляє його відповідно до вимог інтерфейсу, залучаючи спеціалістів (включаючи окремих членів експертної групи) чи самостійно;</p> <p>- надає перероблений матеріал експерту та узгоджує з ним текст, що направляється як висновок експертизи замовнику;</p> <p>- передає матеріал на розгляд замовнику.</p>
--	--	---	---

		<p>експерта у творчому режимі;</p> <ul style="list-style-type: none"> - оформлення результатів творчої роботи без уніфікації понятійного середовища й орієнтації на вимоги <u>інтерфейсу</u>¹; - перероблення висновків експертом (ущільнення інформації і систематизація висновків); - опрацювання організатором отриманого від експерта результату відповідно до інтерфейсу; <p><u>Приймання роботи</u> – надання висновків експертизи замовнику, оформлення акта про прийняття продукції, завершення відносин замовника з організатором та організатора з експертом.</p>	
--	--	---	--

Інтерфейс – засоби, що забезпечують передачу інформації користувачу в доступній для нього формі. Вимоги інтерфейсу полягають у забезпеченні адекватного розуміння користувачем інформації, призначеної для нього, без

додаткового засвоєння нових мовних засобів.

Етапи можуть сполучатися або, навпаки, деталізуватися шляхом виділення підетапів. Зміст етапів може змінюватися.

Моделями “Рецензія”, “Моніторинг”, “Проект” не обмежується перелік можливих організаційних форм соціальної експертизи. Можливою є і комбінація різних форм експертизи.

Кінцевий продукт експертизи може мати такі форми:

- *експертний висновок* – може застосовуватися при аналізі нормативних актів;

- *експертне спостереження* – використовується при формуванні загального уявлення про стан проблеми і при виробленні рекомендацій;

- *експертна розробка* – виходить за межі завдань соціальної експертизи й тому не може вимагатися як форма експертної оцінки. Ініціатива щодо подання експертизи у вигляді проектної розробки може виходити тільки від самого експерта. Але, як правило, така ініціатива може бути викликана системою організації експертної роботи.

Структура технологічного процесу експертно-оцінювальної діяльності подана на рис. 5.2.

Рисунок 5.2. - Загальна структура технології експертно-оцінювальної діяльності.

Етапи оформлення результатів експертизи:

1-й етап – фінальний матеріал експерта, виконаний у звичайних для нього формах, термінах тощо. Це “неформатований матеріал”: він ще не відповідає встановленим у договорі вимогам стосовно складу документів, їх обсягу, структури, інших формальних ознак. Це ескіз висновку.

2-й етап – висновок (спостереження, проект), перероблений відповідно до вимог інтерфейсу.

Ефективність соціальної експертизи визначається такими показниками:

а) врахування її висновків з метою обмеження вибору стратегій. Обмеження вибору стратегії слід розглядати як факт визнання висновків експертизи. Це є експертиза – “арбітраж”.

б) застосування висновків експертизи для коригування обраної стратегії. Це є експертиза – “консультація”.

3. Методи соціальної експертизи.

Соціальна експертиза може проводитися різними методами. Залежно від способу взаємодії експертів один з одним та з організатором методи соціальної експертизи можна поділити на дві групи: очні і заочні (див. табл. 5.2):

Таблиця 5.2

Методи соціальної експертизи

Групи методів (за способом організації роботи експертів)	Назви методів
Очні методи – методи, які передбачають безпосередній контакт експертів між собою та/або з організатором.	Метод фокус-груп Ситуаційний аналіз “Мозкова атака” Створення сценаріїв (сценарний метод)
Заочні методи – вплив дослідницької групи (експертів один з одним і/або організатором) мінімальний або виключений. Інформація збирається в режимі самостійної роботи експертів.	Метод “Дельфі” Доповідна записка Опитувальні листи

Характеристики методів

Метод фокус-груп являє собою групове фокусоване (напівстандартизоване) інтерв'ю, що проходить у формі групової дискусії й спрямоване на одержання від її учасників “суб’єктивної інформації” про те, як вони сприймають різні види практичної діяльності або продукти цієї діяльності, наприклад, здійснення тих або інших соціальних, благодійних програм, надання різних соціальних послуг тощо. Мета фокус-груп – одержання не кількісних, а якісних даних у ході групової дискусії. Фокус-групи включають гомогенний склад незнайомих людей (однорідних за своїми соціальними характеристиками, а не за поглядами й установками), що вступають у міжособистісну взаємодію в ході групової дискусії. Робота за методом фокус-груп передбачає запрошення мінімум 4–5 і максимум 10–12 експертів. Як правило, відбір учасників фокус-групи здійснюється за однією – двома ознаками, наприклад, стать, вік, професія, національність, місце проживання та ін. Очевидно, що ознака відбору визначається характером тієї інформації, яку потрібно одержати у зв’язку з конкретним соціальним проектом.

Ситуаційний аналіз являє собою засідання круглого столу або обмін думками (наприклад, консилиум лікарів); один із прийнятих способів прояснення тільки що сформованої ситуації, особливо в критичних випадках. Мета методу – встановлення причинно-наслідкових зв’язків конкретної життєвої ситуації.

Іноді обирається такий порядок дій:

1. Для аналізу надається опис реальної життєвої ситуації.
2. У ході аналізу виявляється проблема, її симптоми, встановлюється типовість шляхом зіставлення з іншими, виключаються з опису несуттєві умови, пропонуються можливі способи (кілька альтернатив) виходу із ситуації й можливі наслідки цього, і на цій підставі формулюється найбільш прийнятне рішення.
3. Отримані в результаті аналізу експертні матеріали далі аналізуються за загальними правилами роботи з експертними висновками.

Особливе значення цього методу полягає в тому, що експерт, аналізуючи запропоновану для розгляду ситуацію, самостійно формулює дослідне завдання. А це означає, що при залученні групи експертів можна одержати не тільки різні відповіді на поставлені питання, а й розмаїтість самих питань, що відображають кваліфікацію фахівця, його компетентність у проблемі, а також його евристичні можливості.

“Мозкова атака” передбачає групову діяльність експертів. Розміри групи – 6–12 осіб. Експерти безпосередньо взаємодіють один з одним. Не має на меті

вироблення єдиної думки експертів. Основне завдання – одержати максимальний обсяг інформації, максимальну кількість ідей, думок експертів.

Особливості процедури:

1. Спільне очне обговорення проблеми, при якій експерти протягом 1–1,5 годин висувають різні ідеї щодо ситуації, ідеї протоколюються, але не обговорюються. Основне правило – не критикувати.

2. Група повинна підхоплювати й розвивати будь-яку ідею. Єдині питання, які можна поставити, повинні стосуватися уточнення ідеї.

Вимоги до організації роботи за методом “мозкової атаки”:

- статусна однорідність групи;
- відсутність психологічного напруження;
- необхідно дотримувати розмірність групи.

Стадії “мозкового штурму”:

1. Стадія “розігріву”.
2. Стадія генерації ідей.
3. Стадія завершення.

Створення сценаріїв (сценарний метод) – це послідовний (поетапний) опис можливих подій при зміні однієї або декількох змінних. Створення сценаріїв являє собою різновид одержання експертних оцінок у формі, що має деякі переваги завдяки наочності підсумку й простоти сприйняття. Тут суттєва образна сторона.

Мета – прогнозування й проектування оптимального сценарію розвитку об’єкта.

Сценарні розробки дають експертові змогу усвідомити ті сторони досліджуваного об’єкта (у тому числі й документа), які іншим шляхом не були б помічені, а відповідне коло професійних знань експерта не було б активоване.

До особливостей цього методу відносять його орієнтацію на майбутнє.

Суть сценарію полягає у побудові системи питань за принципом: “Що буде, якщо...” Далі з вихідного стану об’єкта розглядаються різні можливості його зміни. Потім з кожної можливості виділяються наслідки (“що буде, якщо...”) – це і є елементарна технологічна ланка в сценарній роботі. Сценарний метод являє собою структуровану рольову гру, що розвивається з урахуванням ключових елементів:

1. Сценарій гри – вихідна характеристика об’єкта, докладний якісно-кількісний опис об’єкта (внутрішні й зовнішні фактори), обґрунтована рольова структура учасників ігрової діяльності (кожний експерт одержує певну роль), регламент гри.

2. Вхідні умови – стан об’єкта й завдання, які для цього об’єкта треба

вирішити.

3. Вихідні дані – той підсумок, результат, до якого повинен привести сценарій у випадку його вибору. Особливість – побудувати також сценарій дій замовника для досягнення поставленої мети.

4. Обладнання ігрової діяльності – забезпечення необхідною поточною інформацією й устаткуванням, а також система штрафів і заохочень, які регулюють діяльність експертів.

Цей метод доцільний, коли ситуація невизначена й розвиток подій може бути різним. Він пропонує різні можливості розвитку ситуації і дає клієнтові змогу підвищити готовність до всіх можливостей свого розвитку в майбутньому.

Метод “Дельфі”. Суть цієї форми експертного оцінювання полягає у проведенні ряду послідовних конфіденційних опитувань групи експертів з досліджуваної проблеми в декілька турів. Його мета – формування узгоджених думок на основі багаторазового опитування тих самих експертів, подолання конформізму експертів, що знижує якість експертизи. Ця мета досягається насамперед анонімністю експертів і особливостями процедури, що передбачає такий порядок дій:

1. Кожний член групи дає числову оцінку певного процесу, явища, об’єкта.

2. Організатор опитування підраховує і повідомляє всім експертам середню оцінку (медіану) і показник розбіжності оцінок (інтервал між крайніми з них).

3. Експертів, які дали крайні оцінки, просять письмово обґрунтувати свою думку. Ці обґрунтування анонімно передаються всім іншим експертам.

4. Аналогічно проводиться другий тур і наступні тури опитування, які закінчуються, коли інтервал оцінок експертів виявиться достатньо вузьким.

Варіанти методу передбачають від експертів не точної оцінки, а інтервалу, у якому вона повинна перебувати; ознайомлення експертів не з оцінками, а з аргументацією інших членів експертної групи; подання на перших етапах роботи лише окремих оцінок, а не групової думки, тощо.

Переваги методу: на відміну від колективної роботи експертів, за якої неможливо уникнути психологічного впливу, у цьому випадку анонімність роботи і письмова оцінка створюють іншу ситуацію спілкування і знижують вплив на учасників роботи домінуючої думки. Останніми роками цей метод з певними поправками використовується все частіше. Його застосування може виявитися ефективним при організації соціальної експертизи за моделлю “моніторинг”.

Доповідна записка належить до класу персональних експертних оцінок. Вимоги, що ставляться до цього методу:

- структуралізація проблеми;
- експлікація (пояснення) і ранжування (встановлення порядку) цілей;
- аналіз альтернативних шляхів досягнення цілей;
- оцінювання витрат на кожну альтернативу;
- рекомендації з ефективних способів розв'язання проблеми.

Підготовка доповідної записки – досить трудомістке завдання, його вирішення вимагає від експерта чималого досвіду користування цим документальним жанром. Він має свої традиційні характеристики за структурою, мовленнєвими засобам, що використовуються, обсягом тощо.

Опитувальні листи – цей метод досить простий при зборі первинної інформації: експертам пропонують опитувальники, на запитання яких необхідно відповісти. Але простота першого етапу створює проблеми на наступних, оскільки виникають труднощі при обробці письмових або записаних з голосу відповідей експертів за якоюсь логічною схемою. У цьому випадку організатор має привести думки різних експертів до спільного знаменника й підготувати висновок. При обробці отриманих даних використовуються таблиці експертних оцінок, парні порівняння, ранжування. Вимоги, яких необхідно дотримуватись в таких випадках: однорідність оцінюваних ознак, наявність логічно обґрунтованих критеріїв і еталонів, а також наявність однозначних певних процедур оперування із критеріями, еталонами, ознаками.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття “експертиза”, мета й завдання експертизи.
2. У чому полягає відмінність соціальної експертизи від інших видів експертизи?
3. Чи може соціальний педагог бути експертом при проведенні соціальної експертизи?
4. Які дії замовника й виконавця при проведенні експертизи?
5. Назвіть організаційні моделі соціальної експертизи. Охарактеризуйте їх.
6. Охарактеризуйте методи соціальної експертизи.
7. Як виробляється експертна оцінка?
8. Що значить дотримувати вимог щодо інтерфейсу при підготовці експертного висновку?

Завдання для самостійної роботи

1. Оцініть свої можливості виступити в ролі експерта. Обґрунтуйте свою

відповідь.

2. Підготуйте проект експертного висновку (самостійно визначте проблему, оберіть об'єкт, вид і модель соціальної експертизи).
3. Виконайте завдання з навчального посібника Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – С. **63-64**.

Література

1. Литвак Б.Г. Экспертные оценки и принятие решений / Б.Г. Литвак. — М. : Патент, 1996. – 271 с.
2. Луков В.А. Социальная экспертиза / В.А. Луков. — М. : Логос, 1996. – 144 с.
3. Луков В.А. Социальное проектирование : учеб. пособ. / В.А. Луков. – М. : Флинта, 2007. – 240 с.
4. Методика й технології роботи соціального педагога : учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др. ; под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Ака-демия, 2002. – 192 с.
5. Сірій Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. / Є.В. Сірій. – К. : Атіка, 2004. – 492 с.
6. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований : учеб. пособ. / Ю.П. Сурмин, Н.В. Туленков. – К. : МАУП, 2000. – 304 с.
7. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И.Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
8. Технология социальной работы : учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / под ред. И.Г. Зайнышева. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
9. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрй. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

ТЕМА 6. ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЕКТУВАННЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1. Сутність соціального проектування

Проектування (від лат. *projektus* – кинутий вперед) – специфічна діяльність, результатом якої є науково-теоретично і практично обґрунтоване визначення варіантів прогнозованого і планового розвитку нових процесів і явищ. Проектування – одна із форм відображення дійсності, процес створення прообразу (прототипу) об'єкта, явища чи процесу.

Метою проектування є перетворення об'єктивної дійсності, коли створюються (чи передбачається створення) об'єкти, явища, процеси, які б відповідали бажаним якостям.

Соціальне проектування – це проектування соціальних об'єктів, соціальних якостей, соціальних процесів і відносин.

Соціальне проектування використовується як один з компонентів цілеспрямованої діяльності, коли розробляються різні варіанти вирішення нових соціальних проблем; застосовується також при підготовці соціальних планів і програм з регулювання тих процесів і явищ, що підлягають перевтіленню.

Результат соціального проектування – це науково обґрунтовані визначення варіантів планового розвитку нових соціальних процесів і явищ.

Принципи соціального проектування:

- наукової обґрунтованості;
- соціальної доцільності й цілезумовленості, що передбачає відповідність очікуваних результатів нормативним (ціннісним) цілям суспільного розвитку;
- відповідності змін, які проектуються, фізіологічній, психічній і соціальній природі людини;
- комплексності, інтегративності, зіставлення різних видів моделей;
- реалістичності й можливості для реалізації, що передбачає не тільки адекватну постановку цілей, а й опору на існуючі соціальні ресурси, які піддаються обліку.

Соціальне проектування повинно спиратися на такі *параметри*:

- суперечливість соціального об'єкта;
- багатовекторність розвитку соціального об'єкта;
- неможливість опису соціального об'єкта кінцевою кількістю термінів

будь-якої соціальної теорії (принципова неформалізованість);

- багатфакторність буття соціального об'єкта;
- наявність безлічі суб'єктивних складових, що визначають співвідношення належного й суцього стосовно розвитку соціального об'єкта;
- суб'єктивні фактори формування соціального очікування, соціального прогнозу й соціального проектування;
- фактори, що визначають різні критерії оцінки зрілості розвитку соціального об'єкта.

Умови соціального проектування:

- 1) поряд з найбільш імовірною тенденцією існують менш імовірні, але реально можливі тенденції розвитку;
- 2) у соціальних об'єктах зазвичай є запас внутрішніх соціальних ресурсів, які можуть бути мобілізовані для вирішення конкретного соціального завдання;
- 3) суспільним структурам притаманні значні деформації, що й може бути використане для реалізації переважного варіанта майбутнього розвитку;
- 4) перспективні цілі, близькі за змістом, можуть бути замінені одна одною, а та сама мета може бути реалізована різними засобами.

Суб'єкти соціального проектування – різні носії управлінської діяльності, як окремі особистості, так і організації, трудові колективи, соціальні інститути тощо, що ставлять за мету організоване, цілеспрямоване перетворення соціальної дійсності.

Об'єкти соціального проектування – системи, елементи, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, що піддаються впливам суб'єктів проектування:

- елементи, що піддаються організованому впливу, підсистеми й системи матеріального й духовного виробництва (засоби й предмети праці, духовна культура, соціальна діяльність тощо);

- людина – як суспільний індивід і суб'єкт історичного процесу й соціальних відносин з власними потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями, установками, соціальним статусом, престижем, ролями в системі відносин;

- елементи й підсистеми соціальної структури суспільства (трудові колективи, регіони, соціальні групи тощо);

- різні суспільні відносини (політичні, ідеологічні, управлінські, естетичні, моральні, сімейно-побутові, міжособистісні);

- елементи способу життя (життєві позиції, способи життєдіяльності, якість і стиль життя й ін.).

Основною метою соціального проектування як специфічної управлінської діяльності є створення **проектів**. Соціальний проект призначається для відображення майбутнього бажаного стану системи, що виникає внаслідок певних дій людей, за наявності певних фінансових, трудових, матеріальних і інших ресурсів, у тому числі інтелектуальних, пізнавальних, евристичних, ціннісних. Соціальний проект являє собою такий різновид програми, де відображені не тільки актуальні орієнтири, загальні завдання, а й уточнені терміни досягнення конкретних завдань, скоординовані зусилля виконавців на основі глибокого вивчення початкового рівня розвитку об'єкта і використання соціальних нормативів.

Інформація, що міститься в проекті, повинна відповідати **принципам** однозначності, необхідності, повноті, несуперечності, оптимальності.

Науково розроблені соціальні проекти повинні відповідати таким **вимогам**:

- 1) наявність таких характеристик, яких у проектованого об'єкта без чіткого проекту не виникають;
- 2) мати параметри, здатні забезпечити реалізацію соціального замовлення;
- 3) містити характеристики, що піддаються побудові протягом тільки певного проміжку часу.

Засобами здійснення соціального проектування є ті засоби, за допомогою яких забезпечується, аналізується і переробляється інформація про стан систем і процесів, тенденції їх розвитку, виникнення і розвиток проблемної ситуації, потреби суб'єктів (словесні описи, таблиці, креслення, бланки, схеми, макети, символи, алгоритми, матриці й інші носії інформації). На сьогодні значного поширення набули технічні засоби проектування, у тому числі системи автоматизованого проектування.

2. Етапи соціального проектування

Найпоширенішою є така схема (за В.М. Шахраєм) процесу соціального проектування (див. рис 6.1):

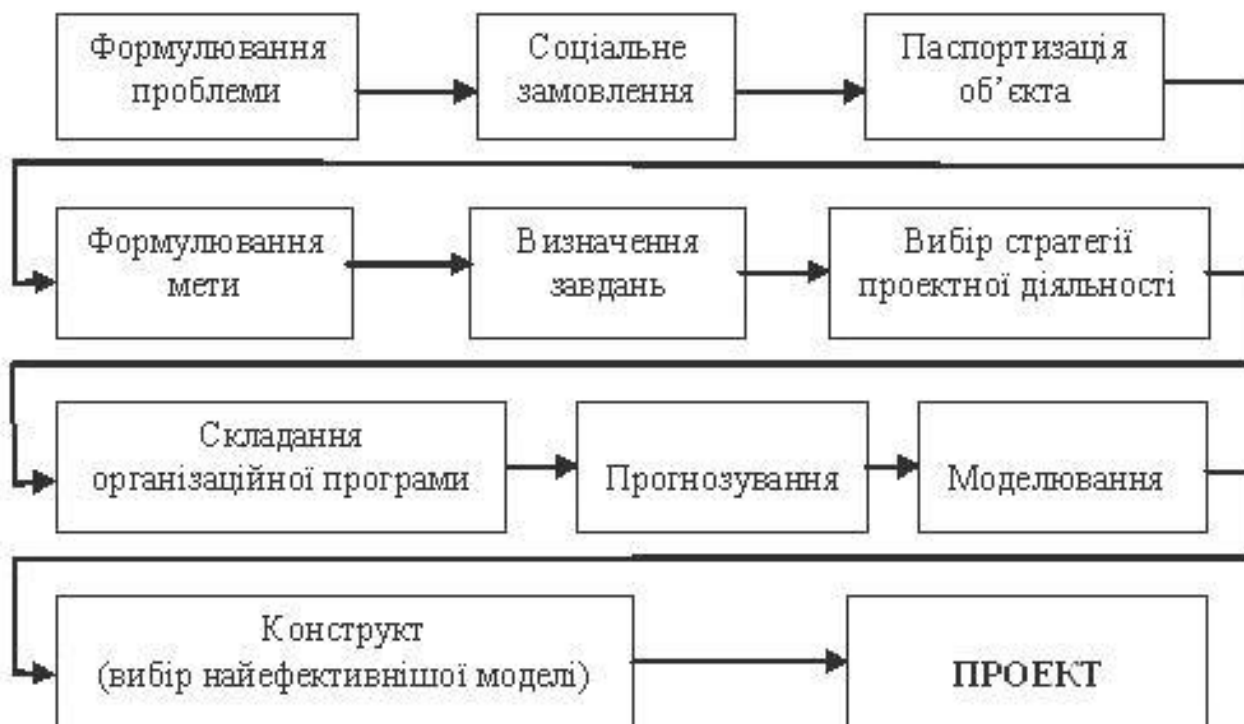

Рисунок 6.1. – Процес соціального проектування.

Характеристика етапів соціального проектування наведена у табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Характеристика етапів соціального проектування

№ етапу з/п	Назва етапу	Зміст етапу
1	Формулювання проблеми	визначення проблемної ситуації, що вимагає цілеспрямованих дій для її перетворення. Предметна проблемна ситуація – певна соціальна суперечність, що вимагає організації цілеспрямованих дій для його усунення або вибору однієї з

		можливих альтернатив соціального розвитку
2	Соціальне замовлення	усвідомлення необхідності вирішення певної соціальної проблеми з допомогою моделювання можливих варіантів перетворення соціальної ситуації. Замовлення є певною соціальною установкою на розробку конкретних заходів з реалізації матеріальних та духовних потреб людини, вирішення суперечностей, пошуку компромісу
3	Паспортизація об'єкта	отримання точних даних про систему, процес чи явище, опис їх стану, функціонування і розвитку. Паспорт – це документ, у якому відображаються кількісні і якісні параметри системи, що впливають на функціонування та розвиток, здійснюється аналіз структури елементів. Етапи створення паспорта соціальної структури: а) визначення характеристик і параметрів, що впливають на нормальне функціонування і розвиток системи, їх класифікація і диференціація; б) розробка форм паспорта; в) заповнення форм паспорта, отримання необхідних даних: робота з документами, анкетування, інтерв'ювання
4	Визначення мети	<i>Мета</i> діяльності – це ідеальне уявлення про результат, новий, змінений стан системи, що є підсумком всієї діяльності. Вимоги, що ставляться до мети: усвідомленість, ясність, чіткість, однозначність
5	Розробка основних завдань	<i>Завдання</i> – це формулювання індивідуальної або суспільної потреби, що очікує свого задоволення; конкретні дії, які необхідно здійснити для

		досягнення мети. Вимоги до завдань: чіткість, послідовність, реалістичність, конкретність
6	Вибір стратегії проектної діяльності	сформульовані завдання повинні бути реалізованими з допомогою конкретних засобів, заходів, послідовність і взаємозалежність яких має бути визначена на етапі, що передуює складанню організаційної програми і робочого плану проектної діяльності
7	Складання організаційної програми	організаційна програма забезпечує цілеспрямовану й узгоджену діяльність соціальних проектувальників на всіх стратегічних етапах проектування. Організаційна програма має таку типізовану структуру: 1) формулювання цілей і завдань проектної діяльності безпосередньо для проектувальника; 2) визначення змісту ролей і розподіл останніх залежно від здібностей діячів; 3) каталогізація об'єктів проектування; 4) чіткий виклад дій для досягнення поставленої мети; 5) перелік засобів і очікуваних результатів
8	Прогнозування	це передбачення тенденцій і перспектив можливого розвитку соціальних систем, об'єктів, суспільних явищ, процесів.
9	Моделювання	на основі численних варіантів верифікації і коригування прогнозів проводиться моделювання майбутніх станів систем і процесів. Модель – це така представлена подумки чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи і відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його замінювати так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт
10	Конструкт	вибір із багатьох моделей найбільш

		ефективної, що забезпечує найменші витрати при досягненні запланованого результату
11	Проект	на цьому етапі ідеальна модель відображається в сукупності знаків, визначаються особливості системи, що проектується; уточнюються зв'язки, що існують у ній

3. Стратегії проектної діяльності

Стратегія – планування і проведення в життя генеральної лінії. У загальному значенні це поняття використовується для позначення широких довготривалих заходів і підходів.

Основні аспекти стратегії як способу оптимізації діяльності:

1. Вміння моделювати ситуацію. Аналіз її зв'язку з іншими ситуаціями, прогноз її розвитку.

2. Здатність виявити необхідність змін.

3. Здатність використовувати в ході змін найбільш надійні методи, вибирати оптимальні шляхи і рішення, спиратися на коректні оцінки й раціонально віддавати перевагу кращим із можливих альтернатив.

4. Здатність втілювати стратегію в практику, в конкретну дію, в контекст взаємодії, в систему дій, що спрямовані до певної мети.

Види проектних стратегій

Умовні позначення до схем:

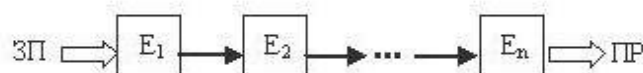
ЗП – завдання на проект

E_i – етап (проектна дія)

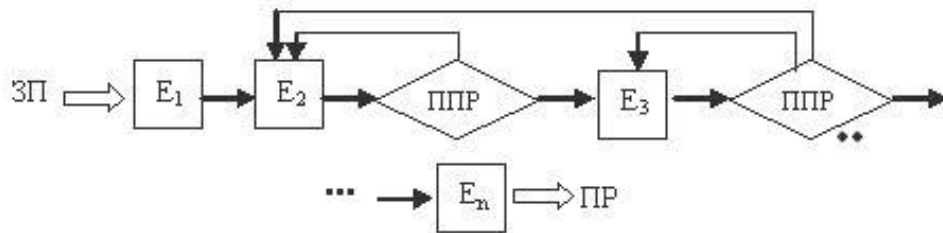
ППР – рішення типу «продовжити або повернутися»

ПР – проектна розробка (результат проектування)

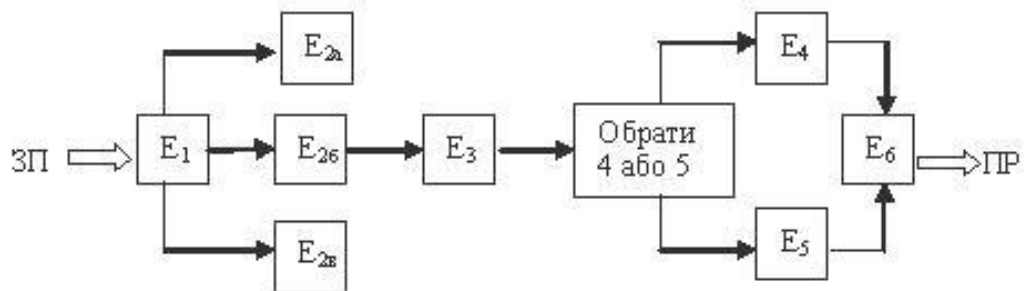
Лінійні стратегії. Застосовуються як способи взаємопов'язаних послідовних дій, у яких кожна із них залежить від результату попередньої, але не залежить від результатів наступних.

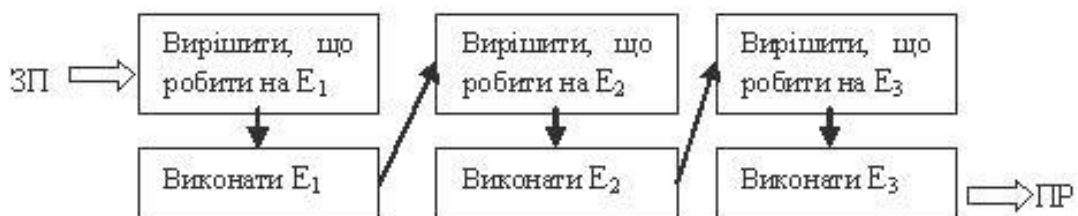
Циклічні стратегії. Дають змогу повертатися безпосередньо в процесі проектної діяльності до одного з попередніх етапів конструювання.

Розгалужені стратегії. Дають змогу здійснювати багатоваріантну і альтернативну діяльність, включаючи поетапне зіставлення варіантів проектів, які можуть розвиватися незалежно один від одного, що дає можливість взаємодоповнювати проектні моделі.

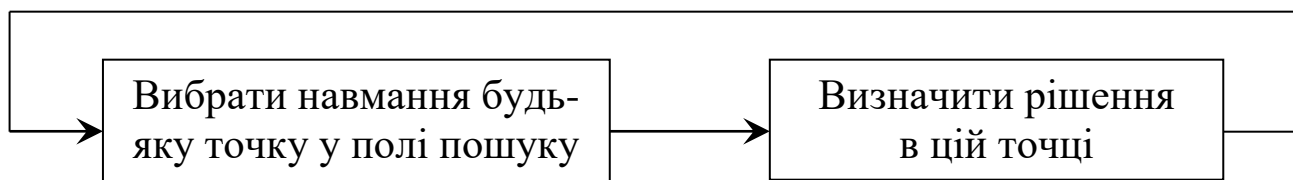

Адаптивні стратегії відрізняються тим, що в них вибір кожної дії залежить від попереднього результату. Звідси випливає, що при такій стратегії можна задавати тільки першу дію. Подібна схема пошуку рішення приводить до того, що кожен етап проектування має найбільш повну вихідну інформацію.

Стратегія випадкового пошуку ґрунтується на відсутності будь-якого однозначного і чітко визначеного плану пошуку рішення. Кожний етап проектування виконують без використання інформації про результати

попередніх етапів. Вважається, що це надає пошуку рішення неупереджений характер. Таку стратегію часто використовують при пошуку нових ідей, новаторських рішень, коли доцільно враховувати кожен із внесених пропозицій до появи додаткової інформації. Стратегію випадкового пошуку можна представити у такому вигляді:

Соціальний проект повинен відповідати таким основним принципам: однозначності, необхідності, повноті, несуперечливості, оптимальності.

4. Методи й методики соціального проектування

У практиці соціального проектування найчастіше використовуються такі методи: метод матриці ідей, метод вращування в роль, метод аналогії, метод асоціації, метод “мозкового штурму”, метод синектики та ін.

Метод матриці ідей. На основі декількох незалежних змінних розробляються різні варіанти рішень. Як правило, розроблення соціального проекту залежить від складності і першочерговості поставлених завдань, від термінів, у рамках яких вимагається реалізувати замисел, а також від трудових, фінансових, матеріальних ресурсів. Прораховуючи варіанти із цих змінних, можна визначити найбільш ефективний шлях реалізації проекту в заданих умовах.

Методика вращування в роль допомагає отримати більш точне уявлення про те, що потрібно зробити в процесі проектування. Це не просто погляд у проектне майбутнє, а прагнення глибше зрозуміти, як буде реалізований проект.

Метод аналогії (або фокальних об’єктів). Є загальнонауковим і логічним методом, за допомогою якого на основі подібності, схожості предметів за певними властивостями, ознаками чи відношеннями формулюється припущення (прогноз) про наявність вказаних властивостей, ознак чи відношень у явища, яке виступає об’єктом проектування. Висновки за аналогією є більш достовірними, якщо беруться до уваги такі обставини:

- чим більше відомо про загальні ознаки в порівнюваних предметах, тим вищий ступінь висновків за аналогією;

- чим істотнішими є загальні ознаки, що були знайдені у порівнюваних предметах, тим вищий ступінь подібності;

- чим глибше пізнаний взаємний закономірний зв'язок порівнюваних предметів, тим вищий ступінь достовірності висновків.

Методика “мозкової атаки” (брейнстормінг) пов'язана з генерацією ідей, з їх рівноправною конкуренцією, з можливістю зіставлення. Вона здійснюється через комунікативну взаємодію, що полягає в обговоренні різноманітних проектів, експертизі фактів, полеміці думок. Процедура складається із трьох фаз:

1. Вступна фаза. Повідомлення правил діяльності, визначення проблеми, що вимагає вирішення. Час, що пропонується, – 15 хв. Обов'язкова умова – підготовлений ведучий, який лаконічно і дохідливо пояснює умови.

2. Основна фаза. Вільне висловлювання ідей. Час, що пропонується – 1 год. Обов'язкові умови – активна позиція ведучого, який, не тиснувши на учасників, стимулює їхню активність; присутність спостерігача, котрий фіксує всі ідеї і висловлювання учасників.

3. Заключна фаза. Підбиття підсумків. Зібрані ідеї передаються спеціалістам, котрі займаються конкретною проблемою, для відбору найбільш цінних із цих ідей. Варіантом завершення брейнстормінгу може стати формування експертної групи, яка підготує огляд висловлених ідей і сформулює остаточне рішення.

Методика синектики (з грец. – сполучення різнорідних елементів) – за технологією близький до методу “мозкової атаки”. Основна відмінність полягає у більшій впорядкованості й строгості. Цей метод також називають професійним «мозковим штурмом», який допускає критику, що дає змогу розвивати та видозмінювати висловлені ідеї. Передбачає роботу постійних професійних груп. Це техніка вирішення спірних питань, що стимулює розумові процеси, для яких, як правило, характерні несподіваність, випадковість, нестереотипність.

Синектика є своєрідною моделлю групової творчої діяльності, що передбачає сім основних кроків:

1. Першопочаткова постановка проблеми.

2. Аналіз проблеми і повідомлення необхідної попередньої інформації компетентною особою.

3. З'ясування можливостей вирішення проблеми. Члени групи пропонують найрізноманітніші шляхи вирішення проблеми. Експерт при цьому

детально коментує їх пропозиції, пояснюючи, чому вони не підходять, хоча випадкове вирішення проблеми шляхом вдалих здогадок можливе вже на цьому етапі.

4. Переформулювання проблеми. Кожний член групи працює самостійно, виходячи із власного її розуміння.

5. Спільний вибір одного із варіантів переформульованої проблеми (першопочаткове формулювання тимчасово відкидається).

6. Створення образних аналогій. Ведучий підштовхує групу до пошуку яскравих, образних, метафоричних аналогій стосовно закладених у проблемній ситуації явищ. Цей етап – ключовий для синектики. Використовуються особистісні, символічні і фантастичні аналогії (“Уяви, щоб ти відчував, якби був сам печінкою, враженою алкоголем?”).

7. Підгонка визначених групою підходів до вирішення проблеми чи готових рішень до вимог, що закладені в постановці проблеми.

У методі застосовані чотири види аналогій – пряма, символічна, фантастична, особиста:

1. При **прямій аналогії** здійснюється пошук рішень аналогічних завдань, бізнес-ідей, прикладів подібних процесів в інших галузях знань із подальшою адаптацією цих рішень до власного завдання.

2. **Символічна аналогія** відрізняється тим, що при формулюванні винахідницького завдання користуються образами, порівняннями й метафорами, що відображають її суть. Використання символічної аналогії дає змогу більш чітко й лаконічно описати наявну проблему.

3. При **фантастичній аналогії** необхідно уявити фантастичні засоби або персонажів, які виконують те, що потрібно за умовами завдання.

4. **Особиста аналогія (емпатія)** пропонує уявити себе тим об’єктом, з яким пов’язана проблема, і спробувати поміркувати про “свої” відчуття і шляхи вирішення технічного завдання.

Питання для самоконтролю

1. Що таке проектування? Дайте декілька визначень цього поняття.
2. Які принципи повинні бути враховані при проектуванні?
3. Назвіть основні етапи проектування.
4. Які вимоги ставляться до мети проектування?
5. Назвіть види проектних стратегій. Поясніть, як ви їх розумієте. Наведіть приклади.
6. Охарактеризуйте методи соціального проектування.

Завдання для самостійної роботи

1. Вас запросили до органу місцевого самоврядування як експерта для оцінки підготовленого соціального проекту й поставили завдання: сформулювати практичні рекомендації з вирішення проблеми організації дозвілля підлітків за місцем проживання. Ваші дії.
2. Уявіть, що Ваш проект не одержав підтримки на конкурсі проектів. Як Ви проаналізуєте цю ситуацію, які висновки зробите на майбутнє?

Література

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
2. Крючков Ю.А. Теория и методы социального проектирования / Ю.А. Крючков. – М. : Информрекламиздат, 1992. – 245 с.
3. Курбатов В.И. Социальное проектирование : учеб. пособ. / В.И. Курбатов, О.В. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 342 с.
4. Луков В.А. Социальное проектирование : учеб. пособ. / В.А. Луков. – М. : Флинта, 2007. – 240 с.
5. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е.И. Холостовой. – М. : Юрист, 2000. – 424 с.
6. Социальные технологии: Толковый словарь / отв. ред. В.Н. Иванов. – М. ; Белгород : Луч; Центр соц. технологий, 1995. – 309 с.
7. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
8. Технология социальной работы : учебник / под. ред. А.А. Чернецкой. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. — 400 с.
9. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

ТЕМА 7. ТЕХНОЛОГІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Процес ведення випадку

Ведення випадку (робота з випадками) – метод соціальної роботи, який полягає у забезпеченні представників вразливих груп населення необхідною індивідуальною підтримкою для продовження життя у громаді; полягає в безпосередній допомозі клієнтові шляхом особистої взаємодії (ситуація “один на один”) у процесі його адаптації до нових умов життя.

Ведення випадку може здійснюватися за однією із моделей: адміністративною або інтенсивного догляду (див. рис. 7.1).

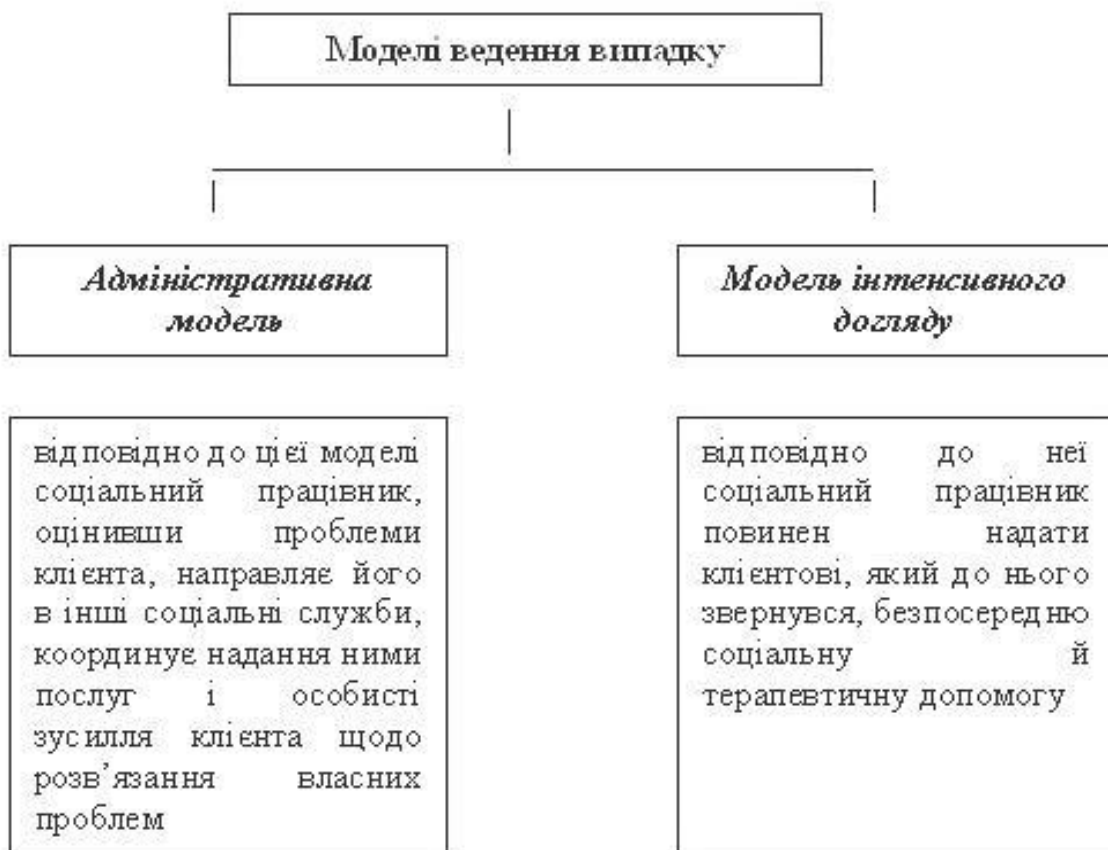

Рисунок 7.1. – Моделі ведення випадку.

Типова структура процесу ведення випадку наведена на рис. 7.2.

Взаємодія в індивідуальній роботі з випадком відбувається через *систему послідовних дій* (насамперед між соціальним педагогом і клієнтом повинен

бути встановлений *контакт*):

1. Встановлення первинного зв'язку й потреби клієнта в змінах.
2. Дослідження й роз'яснення проблеми.
3. Мотивація клієнта до роботи.
4. Концептуалізація проблеми (соціальний педагог і клієнт погоджують мету, якої потрібно досягти, методи, які потрібно використати, і завдання, які необхідно розв'язати для досягнення мети; спільно оцінюють різні варіанти вирішення проблеми, визначають об'єктивно необхідні зміни й втручання).
5. Дослідження стратегій вирішення (залучення клієнта до відповідної діяльності).
6. Вибір стратегії вирішення проблеми.
7. Реалізація стратегії.
8. Еволюція (у процесі взаємодії клієнт повинен досягти необхідних змін, і відносини між ним і соціальним педагогом повинні бути припинені).

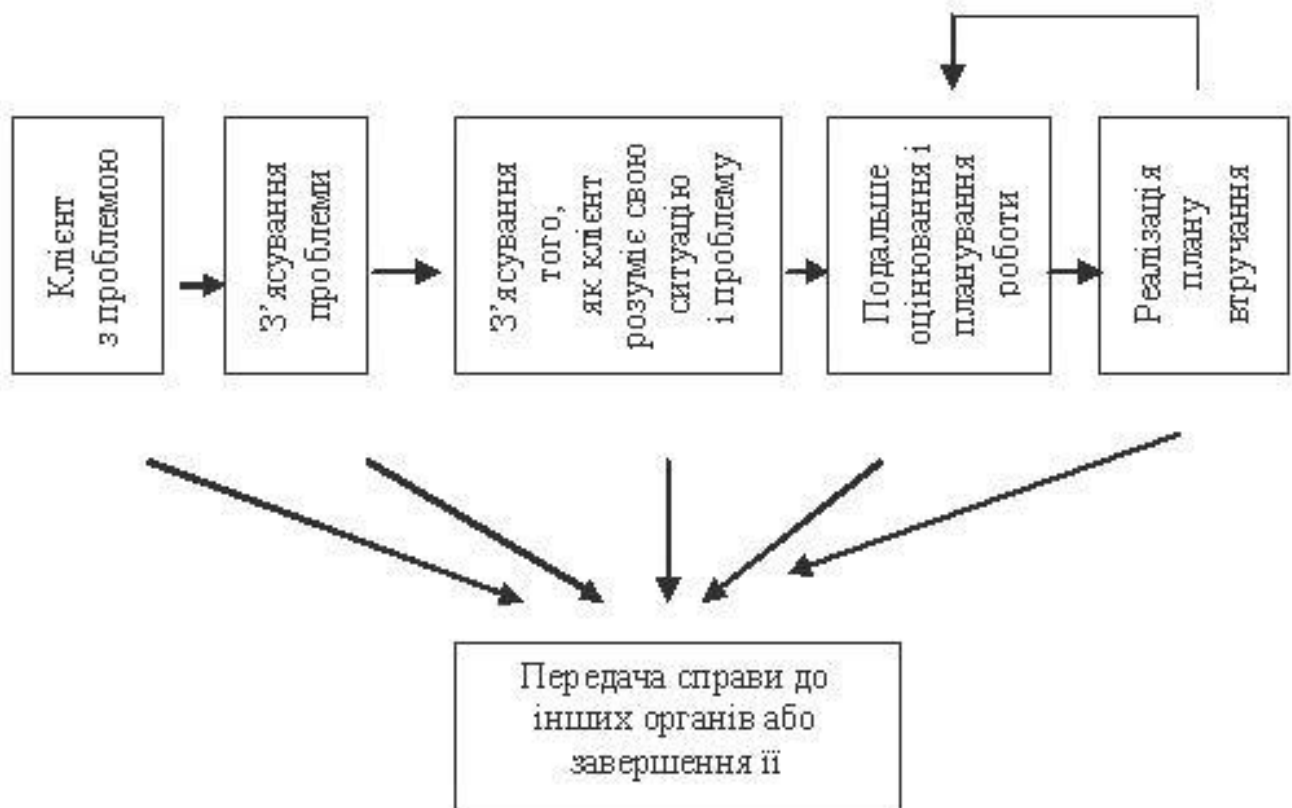

Рисунок 7.2. – Типова структура процесу ведення випадку.

Цінності й принципи в індивідуальній роботі з випадком:

- клієнт має не тільки свої потреби, а й права;
- клієнт індивідуальний;
- клієнт має право на вираження своїх почуттів;
- соціальний педагог повинен брати контрольовану емоційну участь;
- клієнт не повинен відчувати з боку соціального педагога відторгнення, він повинен бути «прийнятий» (прийняття);
 - клієнт не повинен відчувати з боку соціального педагога, що його “оцінюють” (безоцінне ставлення);
- клієнт має право робити самостійний вибір і приймати самостійні рішення;
- клієнт має право на конфіденційність.

2. Первинне оцінювання й складання плану догляду

Ведення випадку починається з офіційного звернення клієнта до соціального педагога, в соціальну службу, фіксування його проблеми, після чого настає етап *первинного оцінювання* його становища (див. табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Процедура первинного оцінювання становища клієнта

Компоненти первинного оцінювання	Зміст компонента
1) збір загальних даних про клієнта	прізвище, ім'я, по батькові; вік; стать; сімейний стан; національність; рідна мова; інші мови, якими він володіє; релігійність, конфесійна належність; домашня адреса, склад сім'ї; освіта; професія, зайнятість (повний/неповний робочий тиждень), безробітний, студент; інвалідність, група (за соматичним/психічним захворюванням, з дитинства, за віком); дата звернення до соціальної служби, медичної установи
2) з'ясування основної	формулювання основної причини, яка

Компоненти первинного оцінювання	Зміст компонента
проблеми клієнта	спонукала клієнта звернутися по допомогу (вплив соціальних, юридичних, внутрішніх чинників); привід для звернення клієнта (події, які вплинули на це рішення); очікування клієнта від служби, до якої звернувся
3) опис клієнта	короткий опис соціальним педагогом зовнішності, поведінки, безоцінних вражень
4) збір відомостей про життя	реєстрація інформації про: - побутові умови, домогосподарство; - стиль життя, рівень соціальної стабільності; - професійну, фінансову, соціальну сімейну ситуацію; - інтереси, захоплення, вподобання; - причетність значущих для клієнта людей до його проблеми, можливість залучення до її розв'язання; - правову ситуацію; - фізичний стан

На етапі первинного збору інформації, як правило, використовують такі *методи*:

- інтерв'ю (опитування) клієнта, його родини, сусідів, колег (за згодою клієнта), працівників інших агенцій чи закладів, які мали з ним справу;
- спостереження за особливостями поведінки клієнта, умовами проживання, стосунками в родині тощо;
- аналіз документів (історія хвороби, постанова суду, попередні нотатки соціальних працівників тощо);
- різноманітні тестові методики психодіагностики.

Результати такого обстеження фіксують в анкеті клієнта.

На підставі вивчення значущості для клієнта проблеми, яка привела його в

соціальну службу, формулюють *мету й завдання втручання* (див. рис. 7.3).

Рисунок 7.3. – Мета й завдання втручання.

З урахуванням проблем, потреб, переваг і обмежень клієнта складають

план втручання (інші назви – план догляду, індивідуальний план роботи, план-угода співробітництва тощо) (див. табл.7.2).

Таблиця 7.2

План втручання

Розділи плану	Зміст розділів
I. Первинне оцінювання	Загальні дані. Основна проблема. Опис (особистісна ідентифікація): зовнішність, поведінка, враження. Відомості про життя: житлові умови, професійна й фінансова ситуація, сімейна, соціальна ситуація й підтримка, інтереси, захоплення, смак, причетність значущих для клієнт людей до проблеми, правова ситуація. Загальне формулювання проблеми
II. План втручання	Мета. Завдання. План-графік
III. Моніторинг	Щоденникові записи, регулярні зустрічі соціального педагога із клієнтом
IV. Кінцеве оцінювання	Як саме буде проводитися оцінювання, чи є конкретні строки роботи із клієнтом, через який час буде проводитися оцінювання й з якою метою (для складання подальшого плану щодо продовження або припинення втручання)

Наступним кроком після складання плану втручання є **підписання контракту** (угоди, договору) між клієнтом і соціальним педагогом як представником установи про послуги, які будуть надані. Контракт символізує домовленість, угоду обох сторін на співробітництво. В угоді визначають:

- мету, завдання втручання;
- ролі соціального педагога й клієнта (хто, що, як буде робити);
- права й обов'язки клієнта і соціального педагога;
- відповідальність за невиконання обов'язків;
- часові межі (тривалість дії контракту, дати зустрічей і перегляду поточного оцінювання);

- методи проміжного й кінцевого оцінювання (які ознаки будуть вважатимуться свідченням прогресу);
- обов'язково варто зафіксувати в контракті дотримання конфіденційності в роботі, можливість внесення в нього змін у випадку зміни ситуації.

3. Реалізація плану втручання й оцінювання його результатів

Реалізація плану (здійснення) втручання — переведення плану в практичні дії із застосуванням різноманітних стратегій і теоретичних моделей діяльності (див. табл. 6.3.). Під час реалізації план може зазнавати перегляду, поточного оцінювання досягнутих результатів.

Здійснення втручання може включати:

- пошук потрібних ресурсів для задоволення потреб клієнта;
- формування соціальних і трудових навичок за відповідними навчальними програмами;
- допомогу клієнтові в налагодженні стосунків з сім'єю або в сім'ї клієнта в налагодженні її внутрішнього життя тощо.

Ролі соціального педагога:

- консультант;
- брокер соціальних послуг,
- адвокат;
- помічник;
- посередник;
- координатор.

Таблиця 7.3

Теоретичні моделі діяльності

Модель, яка використовується у роботі з випадком	Засновник підходу	Метод, який використовується у роботі з випадком
Психологічні моделі діяльності		
Психодинамічна модель	Зігмунд Фрейд	Техніки перенесення, контр-перенесення, інтерпретації

Біхевіористська модель	Джон - Бродес Уотсон (теорія класичного зумовлення) Берес Фредерік Скінер (теорія оперантного зумовлення) Альберт Бандура (теорія соціального научіння)	Методи класичного зумовлення Метод систематичної десенсибілізації Поведінковий контракт Соціальне моделювання
Когнітивна модель	Альберт Елліс Аарон Бек Вільям Глассер	Раціонально-емотивна терапія Когнітивна терапія Реальнісна терапія
Гуманістична модель	Карл - Ренс Роджерс	Особистісно - центрована терапія
Екзистенційна модель	Віктор - Еміль Франкл	Метод логотерпії
Соціологічні моделі діяльності		
Системна модель	Людвіг фон Берталанфі	Техніки пошуку ресурсів, визначення очікуваних результатів, виявлення факторів оточення клієнта.
Екологічна модель («життєва модель»)	Роберт Езра Парк Карел Гермейн Алекс Гіттерман	Активні методи адаптації і соціалізації клієнта. Метод сімейного центру. Метод навичок. Метод життєвої моделі. Модель екосистем (екомапа, генограма).
Рольова модель	Толкот Парсонс Роберт Мертон Джекоб Морено	Групова дискусія Ігрова терапія Психодрама Арттерапія Ситуативно-рольові ігри

		тощо.
Комплексні моделі діяльності		
Модель кризового втручання	Джеральд Каплан	Кризове консультування Інтенсивний догляд (опіка)
Зосереджена на завданні модель	Уільям Дж. Рейд	Адлерівська терапія
Психосоціальна модель	Флоренс Холліс	Модифікація поведінки

Важливим елементом управління роботи з випадком є **моніторинг** (регулярний збір інформації), який забезпечує оцінювання поточного стану справ і коригування процесу роботи. Елементами моніторингу можуть бути:

- регулярні (щомісячні, щоквартальні) звіти;
- контрольні візити до клієнтів;
- матеріали щомісячних супервізійних зустрічей;
- нотатки соціальних педагогів у щоденнику.

Кінцеве оцінювання процесу допомоги є останньою фазою реалізації плану втручання. Кінцеве оцінювання передбачає загальний аналіз того, наскільки досягнута мета втручання: якою була проблема клієнта, які заходи було вжито, які ресурси використано для її подолання і якого результату вдалося досягти.

Якщо ведення випадку потребує тривалого догляду, то кінцеве оцінювання через якийсь час замінюють **повторним оцінюванням** для прийняття рішення щодо продовження або припинення втручання.

За умов успішного втручання і досягнення передбаченої на його початку мети переходять до планування підтримувальних стратегій, які передбачають підготовку умов для **завершення відносин**, з'ясування ресурсів, завдяки яким клієнт обходитиметься без допомоги соціального працівника.

4. Вимоги до ведення професійних записів

Професійні записи можуть бути представлені у **вигляді**:

- щоденника;
- стислого опису контактів із клієнтами;
- викладу плану дій;
- певних схематичних матеріалів (екомапа, генограма, родове дерево, тощо).

Професійні (щоденникові) записи **необхідні** для:

- раціонального планування справ і робочого часу;
- системного аналізу зробленого;
- виділення найбільш істотних аспектів у роботі;
- самоорганізації, професійного розвитку соціального педагога тощо.

Призначення щоденникових записів:

- спостереження й навчання;
- накопичення інформації;
- планування дослідження;
- фінансового контролю;
- оцінювання роботи організації і її фахівців;
- ідентифікація особистості.

У своїх записах соціальний педагог **фіксує**:

- не симптоми проблеми, а їхній вплив на життя клієнта взагалі (як він переживає їх, які труднощі вони спричиняють: втрата побутових, професійних, комунікативних навичок, обмеження соціальних контактів тощо);

- лише факти (події, думки, поведінка клієнта або інших осіб), а не припущення соціального педагога;

- інформацію у вигляді прямої або непрямой мови клієнта, цитування документів.

При формуванні записів соціальний педагог **повинен**:

- критично сприймати інформацію від клієнта або інших людей;
- вникати в глибинний сенс і значення висловлювань;
- уміти бачити за словами, невербальним комунікативними проявам (жестами, мімікою, позою тощо) справжні проблеми, інтереси клієнта.

Записи **повинні** вестися:

- за згодою клієнта;
- з дотриманням принципу конфіденційності;
- жодне формулювання в щоденнику не повинно ображати гідності клієнта: якщо ніяково писати про щось, краще це пропустити;
- у жодному разі не вдаватися до оцінних, «тавруючих» суджень;
- текст найкраще викладати у розповідній формі, описовому стилі, уникаючи жаргону, думаючи про те, що за певного збігу обставин ним потрібно буде скористатися іншим фахівцем.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягають переваги й обмеження основних методів збору інформації про клієнта?

2. Які дані необхідні для повноцінного уявлення про стан і потреби клієнта? Що вони можуть дати соціальному педагогу?
3. Для чого потрібно укладати контракт (договір) із клієнтом?
4. У чому полягає складність реалізації плану догляду (втручання)?
5. Які можуть бути дії соціального педагога й клієнта на етапі реалізації плану втручання?
6. Яка модель оцінювання якості надання послуг є оптимальною?
7. Чи етично робити записи про клієнтів, з якими вони не згодні?
8. Охарактеризуйте форми моніторингу, які можна застосовувати для відстеження виконання плану втручання.
9. Запропонуйте форму ведення щоденника для моніторингу виконання плану втручання.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте план втручання, наведений у навчальному посібнику: Теорії та методи соціальної роботи / За ред Т.В.Семигіної, І.І.Миговича. – К.: Академвидав, 2005. - С.133-138. Чи допомагає він вирішувати проблеми, з якими звернулася клієнтка?
2. Відвідайте соціальну службу, поспілкуйтеся із клієнтом, опишіть його ситуацію, проблему, проаналізуйте її й складіть план втручання (якщо немає можливості спілкування з клієнтом у соціальній службі, опишіть будь-яку реальну ситуацію, не називаючи імен).

Література

1. Доэл М. Практика социальной работы / М. Доэл, С Шардлоу. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 237 с.
2. Козлов А.А. Практикум социального работника / А.А. Козлов, Т.Б. Иванова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 320 с.
3. Сафонова Л.В. Содержание и методика психосоциальной работы: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Л.В. Сафонова. – М. : Академия, 2006. – 224 с.
4. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студ. вищих навч. закладів / за ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 328 с.
5. Тюття Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Л.Т. Тюття, І.Б.Іванова. – К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.

6. Фирсов М.В. Психология социальной работы: Содержание и методы психосоциальной практики : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / М. В. Фирсов, Б. Ю. Шапиро. – 2-е изд., стереотип. – М. : Академия, 2005. – 192 с.

ТЕМА 8. ТЕХНОЛОГІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

1. Сутність групової роботи

Робота з групою у соціально-педагогічній діяльності – сукупність методів, які використовуються з метою надання людині допомоги через передачу групового досвіду для розвитку її фізичних і духовних сил.

Під **технологією групової роботи** слід розуміти спільну діяльність людей, які, працюючи в невеликих *групах* над певними завданнями і проблемами, самостійно спрямовують свою діяльність, вибирають засоби своєї роботи і встановлюють норми взаємодії.

Група – відносно стійка сукупність людей, об'єднаних спільними цінностями, нормами, цілями, системою відносин, взаємовпливів і включених до типових для них різновидів та форм діяльності.

Діяльність груп може мати різні цілі, завдання й спрямованість, що зумовлює конкретні дії їхніх учасників у подоланні власних труднощів і задоволенні потреб.

Виділяють такі типи груп (див. табл. 8.1):

Таблиця 8.1

Класифікація груп

Класифікаційна ознака	Типи груп
За розміром	- мікрогрупи (2–3 особи); - малі групи (до 20 осіб); - великі групи.
За складом	- гомогенні (однорідні); - гетерогенні (різнорідні).
За часом існування	- довготривалі; - короткотривалі.
За можливістю відновлення складу	- відкриті; - закриті
Відповідно до методів та технік, які використовуються у роботі	- психоаналітичні (орієнтовані на особистість); - групи психодрами; - трансактного аналізу; - раціонально-емоційної терапії; - радикальної дії;

	- гештальтгрупи та ін.
За основною метою діяльності	1) групи вдосконалювання особистості й навчальні групи (<i>групи зустрічей</i>); 2) Т-групи (удосконалювання навичок міжособистісного спілкування); 3) групи подолання проблем (розв'язання життєвих і особистісних труднощів); 4) лікувальні групи (для людей з різними психічними розладами, що проявляються в їхній емоційній сфері й поведінці).
За способом реалізації мети	1) групи, орієнтовані на процес; 2) групи, зосереджені на завданні (наприклад, освітні групи); 3) психотерапевтичні (консультативні) групи; 4) групи взаємопідтримки, взаємодопомоги, самокеровані групи; 5) групи, орієнтовані на дію.

Групова робота включає різні **види діяльності**:

1. Розвиток цілої групи й окремого члена групи.
2. Розвиток взаємної допомоги й підтримки серед членів групи.
3. Використання групового процесу для життєдіяльності групи.
4. Розвиток автономності в групі.

Основні цілі групової роботи:

- посередницький обмін між клієнтами;
- спілкування;
- самоусвідомлення існуючих проблем;
- реалістичне оцінювання своїх проблем;
- прийняття соціальних норм і цінностей.

Комплектування груп здійснюється відповідно до вимог (див. рис. 8.1).

Чинники, що **сприяють** груповій роботі:

- адекватність складу групи тим завданням, які вона вирішує;
- значущість завдання для всіх її учасників;
- оптимальний склад і чисельність групи;
- гармонійний розподіл ролей.

Рисунок 8.1. – Вимоги до комплектування групи.

Чинники, що *ускладнюють* групову роботу:

- незначущість завдання, заради якого створена група;
- досить жорсткі умови її існування;
- поганий лідер;
- неефективні способи ведення групової роботи;
- склад групи, що не підходить для вирішення завдання;
- багаточисельність групи;
- рідкі і нетривалі зустрічі;
- надія на легкий і швидкий успіх;
- необґрунтована надія на соціального педагога.

2. Організація та етапи групової роботи

Структурні елементи процесу групової роботи:

1. Планування роботи.
2. Проведення зустрічей групи.
3. Завершення роботи та її оцінювання.

Планування роботи групи:

- вивчення потреб потенційних клієнтів;
- визначення теми, мети, завдань, очікуваного результату групової роботи;
- визначення складу учасників, їх досвіду та рівня знань;

- визначення тривалості, розпорядку роботи, змісту роботи та методів, які застосовуватимуться у роботі (методи навчання та методи оцінювання результатів діяльності);
- визначення місця роботи групи/проведення занять;
- узгодження діяльності з усіма зацікавленими сторонами (наприклад, адміністрація закладу, лікувальний персонал, психолог, вчителі тощо);
- формування групи та визначення її характеристик (відкрита чи закрита; гомогенна чи гетерогенна; велика чи мала; довготривала чи короткочасна; спрямована на розв'язання внутрішніх чи зовнішніх проблем; з добровільною чи обов'язковою участю);
- складання плану занять.

Проведення зустрічей групи

Зустрічі групи проводяться відповідно до плану занять.

План заняття — це документ, який містить інформацію, потрібну ведучому групи (тренеру) для проведення заняття (тренінгу), посібник і ресурсний матеріал, який дає змогу раціонально й організовано провести заняття.

Компоненти плану заняття:

- 1) назва заняття (тренінгу);
- 2) мета заняття (тренінгу);
- 3) очікувані результати;
- 4) характеристика групи учасників (наприклад, освітяни, молодь тощо);
- 5) основні навчальні методи, які передбачається використати;
- 6) роздаткові матеріали (книги, посібники, тексти, рисунки, таблиці, плакати тощо);
- 7) наочні матеріали (рисунки, таблиці, плакати тощо);
- 8) технічне обладнання та апаратура;
- 9) особливі умови (якщо потрібно) проведення тренінгу;
- 10) конспект заняття.

Типова структура групового заняття (тренінгу) має три частини: вступна, основна, заключна (див. табл. 8.2).

Конспект заняття включає:

- 1) вступ, де мають бути відображені організація процедури знайомства учасників; організаційні питання (розташування місць для коротких перерв, задоволення гігієнічних потреб учасників, порядок використання мобільних телефонів під час занять тощо); загальний огляд навчального/тренінгового курсу;

Типова структура заняття (тренінгу)

Частина заняття	Завдання	Вправи	Тривалість
Вступна	Створення сприятливого психологічного простору. Засвоєння правил роботи групи. Налагодження зворотного зв'язку «учасник – група» та «група – учасник». Створення ситуації рефлексії.	Знайомство. Правила. Розминка. Очікування. Вправи на рефлексію.	До 15 хв. для тренінгів тривалістю 1,5–3 год. До 30 хв. для тренінгів тривалістю 6–8 год.
Основна	Оцінювання рівня поінформованості щодо проблеми. Актуалізація проблеми та конкретних завдань для її вирішення. Надання інформації, засвоєння знань. Прищеплення умінь, навичок. Підбиття підсумків щодо змісту роботи.	Інтерактивні техніки. Вправи на оцінювання групових процесів, стану групи.	Розраховується як різниця загального часу тренінгу та часу, потрібного для проведення вступної та заключної частин разом.
Заклучна	Підбиття підсумків щодо процесу роботи. Оцінювання отриманого досвіду. Налаштування учасників на атмосферу звичайного життя.	Вправи на рефлексію та відновлення сил учасників. Прощання.	До 15 хв. для тренінгів тривалістю 1,5–3 год. До 30 хв. для тренінгів тривалістю 6–8 год.

- 2) загальний огляд першого заняття;
- 3) *зміст* заняття й методи, що застосовуватимуться, в тому числі наводяться:

- докладний опис теми;
- час, відведений для опрацювання кожної теми;
- зауваження щодо використання технічних засобів;
- зауваження щодо використання різних методів навчання;
- зауваження для тренера щодо певних дій (роздати матеріали, виконати певну вправу тощо);
- порядок підбиття підсумків тренінгу, процедури і вправи, що виконуватимуться на завершення роботи.

До плану додаються *додатки*, які містять усі необхідні додаткові матеріали тренінгу.

3. Методи і прийоми групової роботи

Найпоширеніші методи групової роботи та їх характеристика подані у табл. 8.3.

Таблиця 8.3

Характеристика методів групової роботи

Назва методу	Характеристика методу
Міні-лекція	надання групі необхідної інформації з тих або інших питань в обмежений час (10–15 хв., частіше – 5–10 хв.). Під час міні-лекції розглядається певна проблема, надається інструкція, алгоритм діяльності, окреслюється коло питань, запропонованих до розгляду тощо
Ігрові методи	набір освітніх та тренінгових технік і прийомів, які допомагають подолати проблему, особливо якщо її вирішення вимагає зміни звичних стереотипів поведінки
<u>Різновиди:</u> Ситуаційно-рольові ігри	учасники виконують певні ролі, моделюючи реальну життєву ситуацію
Рольові ігри	

Назва методу	Характеристика методу
<i>Ділові ігри</i>	учасники групи взаємодіють відповідно до розподілених ролей і обставин, але вони не обов'язково відображають реальну життєву ситуацію спрямовані на розв'язання реальних виробничих питань в ігровій формі; учасники не приймають чужі ролі, а зберігають власні професійні обов'язки й знання, спрямовують свої зусилля на розв'язання реальних, а не вигаданих проблем
Метод аналізу (вивчення) випадку (Case study) <u>Різновиди:</u> Аналіз ситуаційних вправ Аналіз критичних випадків	надання інформації у вигляді фактів, що ґрунтуються на реальній ситуації ситуаційна вправа – це реальна ситуація, запропонована групі для аналізу. Вона може бути запозичена з досвіду ведучого, колег, з літературних описів, свідчень очевидців це метод докладного розгляду якоїсь однієї події, з метою усвідомлення досвіду, формулювання висновків та планування дій, які можуть дати позитивні зміни на майбутнє; учасники повинні мати певні базові знання з теми обговорення
“Мозковий штурм”	цей метод тренінгового навчання застосовується як для обговорення всією групою учасників, так і для обговорення в малих групах. Його мета – сформулювати якомога більше ідей на задану тему
Групова дискусія	спільне обговорення будь-якого питання, що дає змогу прояснити (можливо, змінити) думки, позиції й установки учасників групи в процесі безпосереднього спілкування
Візуальні методи	інформація, повідомлення, які викладені у вигляді рисунків, графіків, таблиць, плакатів, коротких, яскраво оформлених текстів, римованих речень тощо; для цього тренер використовує записи на фліп-чарті, спеціальних картках, демонструє слайди, плакати,

Назва методу	Характеристика методу
	листівки тощо
Фільми та відео	це поєднання вербальних та візуальних методів, яке може виявитися ефективним засобом навчання, особливо якщо тренер спонукає глядачів звернути увагу на певні моменти, які вони бачать на екрані, а згодом закріплює матеріал шляхом обговорення

4. Організація груп взаємодопомоги

Групи взаємодопомоги (самопомоги) – групи, учасники яких, поділяючи певні особисті інтереси, маючи подібний досвід, об'єднуються для співпраці з метою реалізації власних потреб чи потреб громади завдяки обміну інформацією, взаємопідтримці, іноді – представництву.

Для груп взаємодопомоги характерні такі **ознаки**:

- гнучка структура, що зумовлює її мобільність у наданні допомоги;
- участь людей з подібним життєвим досвідом, ситуацією, проблемою, які хочуть і намагаються змінити своє життя;
- почуття причетності; готовність допомагати іншим;
- демократичність у прийнятті рішень з будь-яких питань внутрішньогрупового життя;
- спрямованість індивідуальної і колективної діяльності на задоволення інтересів і потреб учасників групи;
- недопустимість і неможливість використання лідерами (керівниками) системи заохочень і покарань як засобів силового тиску;
- зумовленість діяльності необхідністю протистояти ізолюваності, дискримінації, іншим проявам негативного ставлення громади до певної групи людей;
- віра в групові цінності, колективний ентузіазм;
- обмін інформацією про досвід і зміни, взаємодопомога.

Групи взаємодопомоги можуть **поділятися** на:

- групи, що виникли спонтанно, і групи, що ініційовані спеціалістами;
- групи, що мають програму функціонування і чітко визначену мету, і групи із спонтанною динамікою;
- групи закритого типу, коли склад учасників постійний, і групи відкритого типу, коли допускається зміна складу і прийом нових членів;
- групи, що працюють протягом певного часу, зустрічаються регулярно, і групи, що збираються лише з певних приводів;

- тематичні групи, що об'єднують тих, хто пережив подібний травматичний досвід (групи жертв насильства й ін.), і групи змішані;
- групи, що диференціюються залежно від складу учасників (за статтю, віком тощо), змішані групи тощо.

Основні **цільові установки** груп взаємодопомоги:

- відреагування й обговорення минулого травматичного досвіду, а також можливого майбутнього;
- мінімізація негативного самосприйняття (“Це трапилось не лише зі мною”);
- вироблення засобів для подолання кризових станів (як психологічних, так і організаційних);
- формування групової згуртованості;
- збереження соціальної (культурної, національної) ідентичності;
- надання комплексної соціально-психологічної підтримки, в тому числі інструментальної (матеріальної), емоційно-психологічної і ціннісно-сислової.

Умови, що забезпечують групову взаємодію:

- кожний учасник групи прагне поважати думку іншого і приймати його почуття;
- кожний учасник групи має право (але не зобов'язаний) висловлюватися і може розраховувати на те, що буде уважно вислуханий, хоча не обов'язково, щоб із ним безумовно погоджувались;
- члени групи повинні бути впевненими в конфіденційності повідомлень про себе, що створює відчуття безпеки;
- члени групи прагнуть до спільного обговорення і вирішення всіх групових (а за домовленістю – і позагрупових) питань.

Рекомендації щодо створення груп взаємодопомоги:

- група формується на основі одного основоположного принципу, за іншими показниками вона може бути різноманітною;
- участь у групі має бути вільною і добровільною;
- група повинна бути спрямована на вирішення актуальних для конкретного кола осіб проблем, на створення у них достатньої мотивації до об'єднання і участі в ній.

Залежно від специфіки групи застосовуються різноманітні **методи** (наприклад, групові дискусії, емпатичні слухання, вправи з техніки ефективного спілкування, релаксація, саморегуляція, обговорення проблем й ін.).

Приклади груп самопомоги у соціальній сфері:

- групи у сфері фізичного здоров'я (для людей, які мають проблеми зі здоров'ям: онкологічні захворювання, ВІЛ/СНІД тощо);
- групи підтримки емоційного та психічного здоров'я (наприклад, для жінок, які зазнали насилля);
- групи для батьків, які мають дітей з особливими потребами;
- групи зміни поведінки (для людей з різними формами залежності);
- групи життєвих змін (наприклад, групи безробітних);
- освітні групи (просвітницька, профілактична робота, напр., дискусійний клуб);
- групи самопомоги в соціальних службах.

Питання для самоконтролю

1. Що таке групова робота? Яке її місце серед інших методів соціально-педагогічної роботи?
2. В яких випадках використовується групова робота?
3. Назвіть чинники, що сприяють, і такі, що заважають груповій роботі.
4. Назвіть етапи групової роботи.
5. Охарактеризуйте методи групової роботи.
6. Визначте роль соціального педагога в процесі групової роботи.
7. Розкрийте основні вимоги до створення груп взаємодопомоги.

Завдання для самостійної роботи

1. У чому Ви вбачаєте власну роль як фахівця, якби в соціальній службі Вам доручили координувати діяльність груп самопомоги, що функціонує при цій службі.
2. Складіть план або змодельуйте засідання групи самопомоги, на якому буде обговорюватися випадок порушення прав одного з учасників групи (тип групи і проблему оберіть самостійно).
3. Визначте завдання різноманітних груп само- і взаємодопомоги (жінки, що постраждали від насильства; молоді сім'ї, що мають дитину з особливими потребами; люди, що живуть із Віл-інфекцією; молоді люди з обмеженою мобільністю тощо)

Література

1. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студ. вищих навч. закладів / за ред.. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 328 с.
2. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
3. Технология социальной работы : учебник / А.А. Чернецкая и др. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 400 с.
4. Фирсов М.В. Психология социальной работы: Содержание и методы психосоциальной практики : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / М.В. Фирсов, Б.Ю. Шапиро. – 2-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2005. – 192 с.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

ТЕМА 9. ТЕХНОЛОГІЇ ЗВ'ЯЗКІВ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ

1. Сутність технології зв'язків із громадськістю

Зв'язок із громадськістю, або “паблік рилейшнз” (ПР) (від англ. *public relation* – робота із громадськістю) – сукупність методів соціальної роботи, спрямованих на створення або зміну громадської думки. Використання цієї технології дає змогу розширити масштаби соціально-педагогічної роботи серед населення, тому що під громадськістю тут розуміються вулиця, район міста, церковна громада, соціум у цілому.

Зв'язки із громадськістю **важливі** для того, щоб:

- громадськість і влада усвідомили місію організації (соціальної служби, благодійної організації тощо) й встановили між собою надійні двосторонні зв'язки;
- організація змогла налагодити надійні канали спілкування з тими, кому має намір допомогти своєю діяльністю;
- громадськість і влада сприяли у поширенні ідей організації, допомагали у щоденній діяльності;
- спонсори охоче фінансували діяльність організації.

ПР-діяльність здійснюється за певними етапами (див. рис. 9.1)

Робота із громадськістю **повинна**:

- 1) бути засобом координації традиційних методів і кооперації організаторів соціально-педагогічної роботи;
- 2) повинна розглядатися як соціально-політичний засіб задоволення інтересів і потреб населення;
- 3) повинна стимулювати зміну наявних потреб, очікувань і інтересів громадян.

При формуванні громадської думки **необхідно** діяти стосовно:

- 1) осіб, що перебувають у владі негативних стереотипів, необхідно переконати їх та змінити їхні стереотипи на протилежні або хоча б “нейтралізувати”;
- 2) тих, хто позитивно оцінює діяльність соціального закладу, необхідно затвердити їх у цій думці й посилити її, якнайчастіше залучати таких людей до діяльності організації;
- 3) людей, що ставляться байдуже й не мають власної думки про організацію, їх також необхідно схилити на свій бік.

Рисунок 9.1. – Планування PR-діяльності організації.

Будь-який “інформаційний продукт” необхідно перевірити на відповідність PR-стандартам (див. табл.9.1).

Таблиця 9.1

Стандарти PR-кампанії

<i>Норматив</i>	<i>Зміст нормативу</i>
Контекст відповідність	і Відповідність інформації життєвим реаліям. Чи є вона актуальною для тих, кому вона

змісту	призначена?
Формування довіри	Кожна інформація або повідомлення повинні підкреслювати необхідність діяльності організації
Легкість сприйняття	Повідомлення повинні відповідати рівню сприйняття кожної цільової групи
Вибір каналів комунікації	Щоб повідомити щось людям, необхідно використовувати ті засоби масової інформації, до яких вони звикли, якими вони користуються щодня
Безперервність і послідовність	PR-процес повинен бути безперервним. Варто організації “випасти з поля зору” на один-два місяці, і її місце в інформаційному просторі займуть інші організації, проблеми, події, новини тощо

Створювати або змінювати суспільну думку можна за допомогою різних **приймів**, серед них:

- **“корпоративний імідж”** – комунікаційним шляхом за допомогою певних розпізнавальних знаків, елементів (емблем, уніформи, фірмових бланків, плакатів й ін.) домагаються того, щоб певна організація відрізнялася від інших; соціальна служба обирає свій образ залежно від намічуваної стратегії;

- **виявлення нагальних тем**, що цікавлять читачів газет, телеглядачів, клієнтів соціального центра;

- **наблісити** – неособистісне стимулювання бажаної поведінки за допомогою публікацій, що не оплачуються певним спонсором;

- **реклама** (лат. reklamare – викрикувати) у соціально-педагогічній роботі – це:

- а) інформування про послуги, різні їх види з метою оповіщення клієнта й створення попиту на ці послуги;

- б) поширення відомостей про будь-кого і що-небудь із метою створення популярності.

Мета реклами – це прагнення переконати її споживача в необхідності певної поведінки: звернення до певного виду соціальних послуг, звернення до послуг конкретної установи, спонсорська активність й ін.

Види реклами: запрошення, бланк листа, візитівка, вивіска на будинку, газетна реклама, книжкова закладка, календарі, рекламна листівка, обкладинка,

поліетиленовий пакет, реклама на транспорті, сувенір-реклама тощо.

Типові розділи реклами:

- графічна частина;
- слоган (реklamний девіз, гасло, зачин);
- інформаційний блок;
- діапазон пропонованих послуг;
- спонукання потенційного клієнта (спонсора, партнера) до дії;
- адреса й зв'язок;
- елементи фірмового стилю.

2. Технології зв'язку із громадськістю в практиці соціально-педагогічної роботи

Організації можуть здійснювати свою ПР-діяльність за допомогою таких **основних каналів комунікацій із громадськістю**: засоби масової інформації; лобіювання своїх інтересів; організація власних ПР-заходів, інтернет-технології (див. рис 8.2).

2.1. Співпраця із засобами масової інформації

Засоби масової інформації виконують **дві головні функції**:

- повідомлення новин;
- інформування про сутність проблеми (явища).

Рекомендації щодо встановлення ефективного зв'язку із пресою (Ф. Ніландер “Зв'язок із громадськістю”):

- 1) повідомлення для преси повинно відповідати прийнятним нормам, бути точним і зрозумілим;
- 2) передавати інформацію завчасно, щоб полегшити роботу журналіста, дати йому час для вивчення й аналізу цієї інформації;
- 3) повідомлення повинне бути об'єктивним, висловлювання власної думки припустимо лише у випадку, якщо це відповідає меті статті;
- 4) не слід нехтувати спілкуванням із журналістами;
- 5) не можна дорікати журналістам, якщо передана їм інформація не опублікована ними;
- 6) інформація повинна бути передана певному співробітникові редакції;
- 7) на прохання преси бажано повідомляти про незвичайні або неприємні факти, однак попередньо варто продумати ці повідомлення й надати їм потрібного відтінку.

Канали комунікації із громадськістю

Інформування за допомогою засобів масової інформації:

- публікації й виступи в газетах і журналах;
- сюжети у теле- і радіоновинах;
- участь представників соціальних закладів у різноманітних теле- і радіопрограмах, передачах;
- складання й поширення прес-релізів;
- прес-конференції й брифінги;
- прес-тури;
- інтерв'ю;
- написання й розміщення спеціалізованих публікацій

Лобіювання своїх інтересів в органах влади — офіційні й неформальні контакти із владою, спрямовані на прийняття рішень в інтересах певних груп населення

Організація власних PR-заходів

- зустрічі із громадськістю;
- виставки, презентації, конкурси, фестивалі;
- церемоніальні події (пам'ятні вечори, урочистості з нагоди ушановування певної особи й тощо);
- церемонії відкриття нових об'єктів. (Такий список можна продовжити...)

PR-діяльність в Інтернеті – технологічний напрям, що полягає у створенні веб-сайтів і порталів, організації інтернет-конференцій і тощо

Рисунок 9.2. – Канали комунікації із громадськістю.

Методи співпраці зі ЗМІ розглянуто у табл. 9.2.

Таблиця 9.2

Методи співпраці зі ЗМІ

Назва методу	Характеристика методу
Прес-реліз	(від англ. <i>release</i> — випускати, дозволяти, публікувати) - офіційна заява для преси на фірмовому бланку. Використовується для поширення інформації про організацію, може містити пропозиції щодо нових видів діяльності, послуг для клієнта; їхній опис; фото провідних спеціалістів, проблемні повідомлення. Прес-реліз потрібно скласти й поширити тоді, коли дійсно необхідно оперативного й широко проінформувати населення через ЗМІ про певну подію, новину тощо.
Факт-лист	Слугує для офіційної, ділової презентації організації (соціальної служби). Він включає дані про історію соціальної служби (навіть якщо ця служба виникла вчора). Факт-лист повинен містити повну ділову інформацію про організацію, викладену в стислій, лаконічній формі, мовою цифр і фактів. Факт-лист надається: - при знайомстві й під час перших контактів державним службовцям, майбутнім партнерам, потенційним грантодавцям, редакторам газет, журналістам, “випадковим” VIP тощо; - під час проведення будь-яких заходів пресі (у прес-пакетах) і громадськості (під час прес-конференцій, прес-турів, презентацій, семінарів, круглих столів, виставок, фестивалів й ін.)
Прес-конференція	Спеціальний захід, що проводиться з метою поширення важливої інформації одночасно серед багатьох ЗМІ. Головна тема (подія, новина), винесена на прес-конференцію, теж повинна бути одна. Припустима кількість тим – одна або дві. Оптимальна кількість

	<p>доповідачів – одна або дві особи (не враховуючи модератора – ведучого).</p> <p>Прес-конференція організується в тому випадку, коли відбувається дійсно видатна, вирішальна подія.</p>
Брифінг	<p>Скликається у випадку, якщо виникає необхідність оприлюднити позицію організації з того або іншого питання. Процедура брифінгу не передбачає коментарів, а також журналістських питань і відповідей на них. Брифінг як медіа-техніку часто використовують у кризових ситуаціях, коли керівництво вважає потрібним заявити про позиції організації, але не бажає відповідати на питання преси. Доповідає на брифінгу, як правило, одна людина (керівник організації або працівник, що має повноваження прес-секретаря або ПР-менеджера). Журналістам в обов’язковому порядку роздають роздруківку повного тексту виступу.</p>
Прес-тур	<p>Спеціальний захід для журналістів, що поєднує прес-конференцію з відвідуванням різних об’єктів. Скороченою версією прес-туру є, наприклад, день відкритих дверей. Такий захід для ЗМІ проводять у випадку, коли хочуть ширше ознайомити пресу із завданнями організації, докладніше пояснити напрями її діяльності, показати її структуру, повсякденну роботу тощо</p>
Спеціалізована (“експертна”) стаття	<p>Використовується з метою привернути увагу до певної <i>актуальної</i> проблеми, викликати зацікавленість (занепокоєння, збурювання, громадянську активність й ін.). У такому матеріалі акцент робиться на моментах, принципово важливих для організації</p>
Фотознімок як самостійна публікація (“фотофакт”)	<p>Основним інструментом у цій медіа-техніці є фотознімок з коротким підписом, що розкриває сутність події, зображеної на фото. Така публікація належить до жанру “фоторепортаж”. Можна сказати також, що це газетний варіант звичайного телерепортажу “з місця подій”.</p>

2.2. Лобіювання – формальне й неформальне спілкування й співпраця із представниками влади в інтересах певних суспільних груп.

Головні завдання лобіювання:

- налагодження й підтримка постійних контактів із владою;
- аналіз і оцінювання діяльності органів і структур влади у сфері діяльності організації;
- інформаційна підтримка влади в цій діяльності;
- вплив на прийняття рішень влади в цій сфері.

Планування лобістської кампанії:

- 1) окреслити головну проблему;
- 2) визначити бажані результати її вирішення;
- 3) виявити шляхи досягнення очікуваних результатів.

На рис. 9.3 подано базові “класичні” інструменти, прийоми й техніки лобіювання.

Рисунок 9.3. – Інструменти, прийоми й техніки лобювання

Пояснення

“Перелік аргументів” складаються аргументи “за” і “проти”, що стосуються проблеми, якій присвячена лобістська кампанія. Їх необхідно сформулювати в ієрархічному порядку за рівнем соціальної значущості.

“Питання-відповіді” допоможуть розкрити аргументацію у формі розгалужених питань і відповідей на них. Питання обов’язково сформулювати саме так, як формулювали б їхні ваші опоненти, а відповіді повинні відображати позицію організації й звучати переконливо для аудиторії, що читає цей текст.

“Ключова інформація” – важлива інформація, яка викладена простою доступною мовою і стосується визначення проблеми, окреслення шляхів виходу із ситуації, додаткової аргументації.

“Ключова інформація” надається:

- адресатам лобістської кампанії (членам комісій, депутатам, потенційним опонентам тощо);
- потенційним учасникам майбутньої коаліції;
- журналістам і редакторам (у прес-пакеті) під час прес-конференцій і інших заходів, присвячених проблемі;
- населенню – під час масових суспільних і інших заходів, здійснюваних організацією.

Реєстр контактів – один з головних інструментів кожного лобіста. Реєстр – це список осіб, які будуть сприяти вам у проведенні лобістської кампанії.

Робочі зустрічі із представниками влади проводяться для того, щоб переконати їх у необхідності прийняття потрібного рішення.

Збір інформації, її аналіз і надання його представникам влади, від яких залежить прийняття рішення. *Два типи* інформації:

1) яка повинна цікавити організацію – це все, що стосується проблеми і її розвитку;

2) яку необхідно збирати – це відомості про дії опонентів.

Створення коаліцій. На певний період або для досягнення певної мети лобісти формують тимчасові об’єднання, створені з декількох союзних груп або партнерів, що діють відразу в декількох напрямках.

Кожний учасник коаліції використовує власні канали комунікації із владою, свої групи підтримки серед громадськості, зрештою, своє авторитетне ім’я. Саме об’єднання зусиль, а також всіх можливостей учасники коаліції дає бажаний результат.

Присутність і виступ на організаційних заходах органів влади, що приймають потрібне вам рішення.

Запрошення представників влади до участі в заходах організації, як правило, роблять із метою стимулювання службовців свідомо або підсвідомо сприяти досягненню цілей організації.

Питання для самоконтролю

1. Якою є мета здійснення зв'язків соціальної служби із громадськістю?
2. Які технології зв'язків із громадськістю можуть здійснювати керівники установ соціальної сфери?
3. Яким чином пов'язана реклама й зв'язок із громадськістю в соціально-педагогічній роботі?
4. У чому полягають особливості використання друкованих форм зв'язків із громадськістю?
5. Назвіть методи, прийоми й техніки зв'язку із громадськістю в діяльності соціального педагога.
6. Проаналізуйте типові способи роботи зі ЗМІ в діяльності соціального педагога.

Завдання для самостійної роботи

1. На підставі вивченої літератури підготуйте форми співробітництва зі ЗМІ:
 - спеціалізована стаття в газету;
 - прес-реліз;
 - готове інтерв'ю;
 - фотофакт;
 - факт-лист.
2. Завершіть речення: “У фахівця з роботи із громадськістю завжди повинна бути наготові інформація, призначена...”

Література

1. Кулиш А. Public relations для общественных организаций. Практические советы на каждый день / А. Кулиш. – К. : Винрок Интернешнл, 2002. – 80 с.
2. Моисеев В.Л. Паблик рилейшенз – средство социальной коммуникации (Теория и практика) / В.Л. Моисеев. - К. : Дакор, 2002. – 506 с.

3. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшенз : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – 327 с.
4. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю для організацій третього сектора: методичний посібник / за ред. В.Г. Королька. – К., 2003. – 216 с.
5. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
6. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

ТЕМА 10. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

1. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної роботи

Профілактика (з *грец.* – попередження) – комплекс заходів щодо попередження негативних явищ і станів функціонування об'єкту діяльності та виникнення проблем. Профілактика особливо актуальна щодо соціальних проблем, запобігти яким частіше простіше, ніж подолати їх негативні наслідки.

У широкому розумінні **профілактика** ставить за мету підвищити якість життя, створити необхідні умови для формування властивостей, спрямованих на підтримку благополуччя особистості. Профілактика покликана сприяти доступу до необхідної інформації, забезпеченню підтримуючого та безпечного середовища, формуванню та набуттю позитивних життєвих навичок, а також відповідальної поведінки.

Соціальна профілактика (превенція) діяльність, спрямована на попередження появи та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем, в також проблем окремої особистості. Соціальна профілактика передбачає виявлення, усунення та нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми. Профілактика – один із напрямів соціально-педагогічної роботи й видів діяльності соціального педагога. Вона може бути складовим елементом роботи з окремим випадком та самостійною діяльністю.

Предметом соціально-педагогічної профілактики є:

- 1) соціально-економічні проблеми;
- 2) негативні соціальні явища (безробіття, злочинність, бездоглядність дітей, алкоголізм, наркоманія, насильство в сім'ї тощо);
- 3) соціальні хвороби (хвороби, що складають особливу соціальну небезпеку та поширення яких пов'язано із соціальними умовами й особливостями поведінки певних верств населення – туберкульоз, ВІЛ, хвороби, що передаються статевим шляхом та ін.);
- 4) нездоровий спосіб життя, згубні звички (алкоголізм, наркоманія, небезпечний статевий спосіб життя, ігроманія, дрономанія тощо);
- 5) деструктивні конфлікти (конфлікти в сім'ї, у трудовому колективі, міжгрупові, міжнаціональні);
- 6) особистісні проблеми, що мають широке розповсюдження й соціальні наслідки (інвалідність, самотність, психічні розлади тощо).

Мета соціальної профілактики – створення умов для уникнення чи

успішного подолання суспільством проблем, для повноцінного розвитку й життєдіяльності людей, для задоволення людьми своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків.

Об'єкт соціальної профілактики – окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем та негативних явищ; особи, соціальні групи, які своїми діями, поведінкою, способом життя створюють проблеми; особи, соціальні групи та організації, від дій яких залежить подолання причин негативних явищ та їх наслідків.

Залежно від об'єкту профілактичного впливу виділяють:

- **загальну профілактику** (охоплює широкі верстви населення і спрямовується на подолання загальних, універсальних причин проблеми);
- **спеціальну профілактику** (спрямована на соціальні групи, які знаходяться в особливих умовах, що збільшує ризик виникнення та загострення проблем (групи ризику, групи соціального ризику);
- **індивідуальну профілактику** (спрямована на окрему особистість і має на меті подолання специфічних для неї чинників проблеми).

Залежно від того, на якому етапі розвитку проблеми та її впливу на ту чи іншу соціальну групу відбуваються профілактичні заходи, виділяють кілька видів профілактики.

Первинна профілактика – комплекс соціальних, просвітницьких і медико-психологічних заходів, спрямованих на попередження виникнення проблеми.

Завдання первинної профілактики:

- формування морально-психологічної стійкості особистості як основи здорового способу життя; уявлень про значущість власного життя, звичок відповідальної поведінки; „імунітету до негативного впливу пронаркотичної інформації” та соціального середовища;
- створення умов для самореалізації та самоствердження особистості шляхом її залучення до соціально корисної діяльності;
- інформування про природу наркогенних речовин, біохімічні механізми їх впливу на організм тощо.
- формування навичок індивідуальної поведінки та прийняття рішень у ситуаціях ризику, коли можливі зловживання наркотичними речовинами.

Вторинна профілактика – діяльність, спрямована на попередження загострення проблеми та її наслідків серед осіб, що відчули на собі її негативний вплив (наприклад, серед осіб, котрі відрізняються девіантною, адиктивною поведінкою і яким властиві певні захворювання. У вторинній

профілактиці застосовується стратегія та програми “зменшення шкоди”, які передбачають роботу в середовищі осіб, що відчули на собі негативний вплив наркотиків, алкоголю тощо.

Третинна профілактика – робота фахівців, спрямована на попередження рецидивів проблеми чи негативного явища в осіб, які постраждали і проходять реабілітацію (наприклад, лікуються від алкозалежності, наркозалежності, відбули покарання за скоєний злочин).

Соціальна профілактика здійснюється на **макрорівні** (суспільство загалом, окремий регіон, макросередовище), **мікрорівні** (у певній організації, робота з сім’єю, з оточенням) та на **рівні особистості** (окремий індивід, індивідуальний рівень). На **макрорівні** соціальна профілактика реалізується у вигляді комплексних профілактичних програм міжнародного, національного, регіонального рівнів; кампаній у засобах масової інформації, масових заходів; координованої дії цілої мережі установ та громадських організацій.

На **мікрорівні** профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів та окремих дій у межах організації, установи, за місцем проживання.

Індивідуальний рівень профілактики – це робота з окремою особою, яка проводиться спеціалістами або волонтерами.

Суб’єкти соціальної профілактики – спеціально створені організації, фахівці, соціальні установи (заклади освіти, охорони здоров’я, соціального обслуговування та ін.), окремі особи, зацікавлені у попередженні й подоланні проблеми.

Стратегії профілактики – це загальні підходи до визначення основних цілей профілактики певної проблеми, шляхів її подолання. Виокремлюють **стратегію боротьби** (усунення негативних явищ, проблеми, її ризиків та наслідків) та **стратегію нормалізації** (обмеження ризику негативного явища або проблеми). У першому випадку проблема однозначно вважається негативною і неприпустимою. У другому – негативне явище (проблема) визначається як небажане, але припустиме, тому профілактика спрямована на обмеження його наслідків.

2. Структура процесу соціальної профілактики

Ефективність соціальної профілактики залежить від глибокого аналізу чинників, що призводять до виникнення й загострення проблеми. Причини будь-якої соціальної проблеми лежать у протиріччі між умовами життєдіяльності та можливостями індивіда, соціальної групи, суспільства. Соціальні умови не дозволяють, заважають індивіду задовольнити свої

потреби, а індивід через власні якості не здатний задовольнити свої потреби в конкретних умовах існування або змінити їх. До того ж негативні соціальні умови впливають на адаптаційні можливості людини, заважають її особистісному розвитку. У той же час людина (соціальна група) своїми діями може погіршувати умови власної життєдіяльності.

Тому профілактика будь-якої проблеми повинна бути спрямована як на соціальне середовище, в якому вона виникає, так і на особистість, яка від цієї проблеми страждає. Профілактика має вплинути як на соціальні, так і на особистісні чинники проблеми (див. рис. 10.1). Чинниками, що породжують та впливають на проблему, можуть бути: природні та соціальні умови (стан економіки, законодавство, суспільна мораль, соціальна інфраструктура), особливості мікросередовища (соціальний статус, матеріальний стан, особливості культури родини, особливості оточення тощо), індивідуальні особливості людини (стан здоров'я, темперамент, інтелект, емоційно-вольова сфера, обізнаність із проблемою тощо).

Завдання соціальної профілактики:

- 1) Визначити причини і чинники проблеми (негативного явища).
- 2) Запобігти негативному впливу середовища, що породжує проблему чи знижує адаптивні можливості людини; усунути, нейтралізувати дію негативних чинників проблеми або компенсувати їх вплив.
- 3) Збільшити можливості для задоволення потреб, подолання проблем, повноцінної діяльності (підвищити соціальні ресурси).
- 4) Подолати особистісні чинники, що сприяють виникненню або загостренню проблем, заважають їх вирішенню.
- 5) Підвищити особистісні ресурси, здатність особистості адекватно реагувати на проблеми, вирішувати їх та задовольняти власні потреби.
- 6) Організувати взаємодію суб'єктів вирішення проблеми, а також діяльність, спрямовану на попередження виникнення проблем та їх розв'язання.

Напрями профілактичної роботи

1. Встановлення причин проблеми, діагностика стану її розвитку, чинників, що впливають на загострення проблеми, моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних заходів.
2. Планування, організація й координація профілактичної роботи (розробка концепції профілактики, плану профілактичних заходів, організація співпраці зацікавлених установ та фахівців).

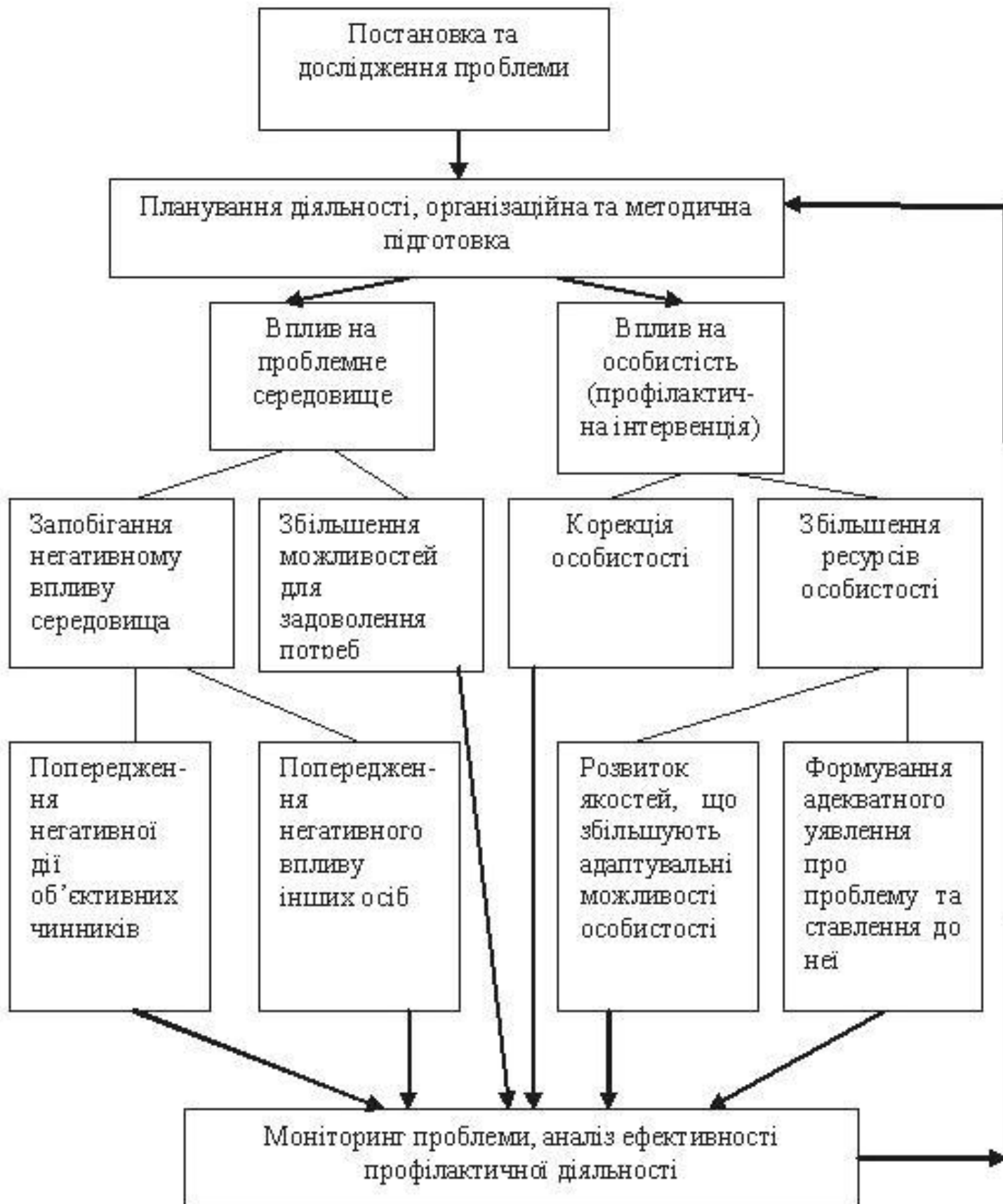

Рисунок 10.1. – Структура соціальної профілактики.

3. Попередження негативної дії об'єктивних чинників, вплив на об'єктивні причини і чинники проблеми (усунення, нейтралізація, запобігання, компенсація наслідків).
4. Попередження негативного впливу соціального оточення (запобігання поширенню негативних цінностей, зразків поведінки, захист від шкідливих дій інших осіб).
5. Збільшення ресурсів середовища.
6. Формування адекватного уявлення про проблему та ставлення до неї (формування свідомого ставлення людей до проблеми, її причин та наслідків), позитивних соціальних цінностей.
7. Виявлення та корекція особистісних якостей, що знижують адаптивні можливості людини.
8. Розвиток якостей, що збільшують адаптивні можливості людини.

Показники ефективності профілактичної діяльності :

- зниження рівня поширеності проблеми;
- об'єктивні зміни в поведінці людей стосовно проблеми;
- зміна уявлень представників цільових груп щодо проблеми та ставлення до неї;
- поліпшення самопочуття представників цільової групи, позитивні зміни в їх фізичному, психічному стані, підвищення їх соціальної активності.

Форми організації профілактики

Основними формами організації профілактичної діяльності соціального педагога є профілактичні заходи й профілактичні програми.

Профілактичний захід – спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи і представників цільової групи, спрямована на попередження соціальної проблеми та подолання окремих її чинників (масові акції, інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи, заходи з поширення науково-популярної літератури та соціальної реклами. Профілактичні заходи можуть бути елементом профілактичної програми.

Профілактична програма – спеціально розроблена система заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми або кількох проблем, пов'язаних між собою. Профілактична програма реалізується на певній території, у певних установах і має чітко визначений термін. Профілактичні програми можуть передбачати, як окремі заходи, так і довготривалі профілактичні інтервенції (навчальні курси, кампанії соціальної

реклами, постійні рубрики у ЗМІ, діяльність консультативних пунктів тощо).

Як правило, програмою передбачаються дії у різних напрямках профілактики та залучення до її реалізації фахівців різних спеціальностей; співпраця різних установ, зацікавлених у попередженні проблеми, що дозволяє у повному обсязі реалізувати технологію комплексної соціальної профілактики.

У соціально-педагогічній літературі визначено найпоширеніші організаційні форми соціально-педагогічної роботи за напрямом соціальної профілактики, зокрема:

- **анімаційні** (фестивалі, концерти, марафони, форуми, змагання, конкурси);
- **інформаційні** (зібрання, прес-конференції, презентації, виставки);
- **навчальні** (бесіди, тренінги, лекції, практикуми, заняття);
- **методичні** (семінари, круглі столи);
- **дослідницькі** (опитування, анкетування, тестування).

У роботі соціального педагога особлива увага приділяється негативним явищам у підлітково-молодіжному середовищі, тому, природно, що первинна профілактика виступає провідним напрямом соціально-педагогічної роботи. Існують різноманітні підходи до організації первинної профілактичної роботи з підлітками. Найчастіше в науковій літературі описуються сім основних типів профілактичних програм, а на практиці використовуються різні їх поєднання.

Основні підходи до профілактики

Надання інформації – найбільш розповсюджений підхід. Його суть полягає в наданні дітям і дорослим фактичних відомостей про природу, шляхи поширення, наслідки негативного явища (ВІЛ/СНІДу, інформації про психоактивні речовини й наслідки їх уживання тощо). Згідно з цим підходом підвищення рівня знань досить ефективно сприяє відмові від наркотиків і ризикованої поведінки серед підлітків та молоді.

Емоційне(або афективне) навчання базується на припущенні, що залежність від наркотиків частіше розвивається в людей, які мають труднощі у вираженні своїх емоцій. Такі люди низько оцінюються однолітками, тому прагнуть за будь-яких умов увійти до групи й бути прийнятими нею. Зміст програм, орієнтованих на цей підхід, зводиться до надання допомоги у подоланні „емоційної глухоти та німоти”, підвищенні рівня самооцінки людини.

Апеляція до цінностей та знань ґрунтується на теоріях про зміну поведінки та використовує методи поведінкової терапії. Розробляються

програми життєвих навичок, котрі фокусуються на підвищенні в підлітка стійкості до негативних соціальних впливів. Традиційно ці програми охоплюють дві сфери: *інформаційну* та *соціальну*. Інформаційний компонент полягає в наданні достовірної, всеохоплюючої інформації; соціальний – у розробці програм самовдосконалення, навчанні стратегіям прийняття, стійкості до впливу оточення.

Виховання протидії фокусується на набутті соціальних навичок, зокрема, таких, як уміння чинити опір негативному впливу однолітків.

Надання альтернативи передбачає необхідність розвитку альтернативних соціальних програм, в яких молоді люди могли б реалізувати прагнення до ризику, гострих почуттів, підвищену активність. Такі програми є досить ефективними в роботі з підлітками групи ризику.

Вплив соціального середовища та однолітків відіграє важливу роль у житті підлітка, сприяючи чи перешкоджаючи вживанню наркотиків. За цим підходом, найважливішим фактором соціалізації людини є соціальне середовище як джерело зворотного зв'язку, заохочень і покарань. Найпопулярнішими серед таких програм є тренінги стійкості до соціального тиску однолітків, які допомагають підліткам одержати „щеплення” проти негативного впливу засобів масової інформації (зокрема щодо легальних наркотичних речовин), а також батьків, котрі вживають тютюн та алкоголь.

Підхід, спрямований на зміцнення здоров'я, базується на поєднанні особистого вибору людини та соціальної відповідальності за здоров'я нації, де вираз *зміцнення здоров'я* є деяким об'єднувальним поняттям і являє собою процес „примирення” людини з навколишнім середовищем. З цих позицій *здоров'я* розглядається як джерело благополучного повсякденного життя, а не як ціль існування. У даній концепції за основу беруться соціальні, особистісні та фізичні можливості людини, а її важливим складником є формування життєвої компетенції. Основа діяльності в програмах щодо зміцнення здоров'я – розвиток особистості, котра виявляє здоровий життєвий стиль, що не тільки впливає на власне благополуччя, а й сприяє позитивним змінам у соціокультурному середовищі.

Питання для самоконтролю

1. Які проблеми та негативні явища можуть виступати предметом соціальної профілактики?
2. Які соціальні та особистісні проблеми поширені у Вашому регіоні? Які особливості поведінки дітей та молоді можна вважати негативними

явищами? Відповідь обґрунтуйте.

3. Сформулюйте мету соціальної профілактики. Конкретизуйте мету соціальної профілактики щодо тютюнопаління, наркотизації, насильства над дітьми, дитячої безпритульності.
4. Визначте цільові групи профілактики дитячої безпритульності, сімейного насильства, безробіття.
5. Охарактеризуйте види соціальної профілактики.
6. Що виступає причиною соціальної або особистісної проблеми?
7. Сформулюйте завдання соціальної профілактики. Визначте завдання профілактики бездоглядності й безпритульності дітей.
8. Що може виступати показником ефективності соціальної профілактики?
9. Охарактеризуйте основні підходи, що використовуються у первинній профілактиці.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть профілактичну програму для учнів середньої та старшої ланки загальноосвітньої школи за наступними проблемами (одну на вибір для однієї з категорій підлітків):
 - тютюнопаління,
 - наркоманія,
 - насильство серед однолітків,
 - торгівля людьми,
 - правопорушення неповнолітніх,
 - безпечна поведінка,
 - соціальні хвороби (туберкульоз, ІППСШ, ВІЛ),
 - комп'ютерна залежність тощо.
2. Складіть план профілактичного заходу за однією з означених проблем.
3. Проаналізуйте відомі вам регіональні програми щодо профілактики бездоглядності та безпритульності. Визначте їх цільові групи та рівні профілактичного втручання.

Література

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч.

- посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
2. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: Курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 152с.
 3. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. / Л.М. Завадська. – К. : Слово, 2008. – 240с.
 4. Лютий В.П. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ 1. Загальні технології соціальної роботи / В.П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75с.
 5. Превентивна робота з молоддю за методом «рівний-рівному»: навчальний посібник / за ред. І.Д. Зверевої. – К. : Навчальна книга, 2002. – 256с.
 6. Социальная работа / под общ. ред. В.И. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576с.
 7. Заверико Н.В. Соціально-педагогічні технології профілактики адиктивної поведінки / Н.В. Заверико // Підготовка соціальних працівників /соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 30-31 жовтня 2003р., м.Черкаси. : наукове видання. – Черкаси: Черкаський національний університет, 2004. – С.63-71.

ТЕМА 11. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

1. Соціальна реабілітація як напрям соціально-педагогічної роботи

Соціальна реабілітація – це діяльність фахівців, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності й соціального функціонування індивіду або соціальної групи, що постраждали від певної проблеми.

Об'єктом соціальної реабілітації виступають люди, соціальні групи, що опинилися в стані соціальної дезадаптації, а саме: жертви стихійних лих, аварій; біженці з місць військових дій, міжнаціональних конфліктів; ветерани воєн, жертви військових дій, соціальної дискримінації, безробітні, безпритульні; хворі, інваліди, особи з фізичними, психічними та розумовими обмеженнями; жертви злочинних та насильницьких дій інших осіб, жертви власної саморуйнівної поведінки (спроби самогубства, наркозалежні), злочинці, правопорушники, засуджені, звільнені з місць позбавлення волі, а також особи, що знаходяться у кризовому стані внаслідок складних життєвих ситуацій.

Стан соціальної дезадаптації характеризується систематичним незадоволенням основних потреб індивіда (залежно від ступеня дезадаптації – від соціальних до фізичних потреб), негативним психологічним станом (страждання, апатія, депресія), неспроможністю виконувати основні соціальні функції.

Чинники соціальної адаптації: природні та соціальні катаклізми, соціальні та особистісні проблеми, психічні та соматичні захворювання, негативні дії осіб та власні небезпечні дії.

Соціальна дезадаптація настає тоді, коли під впливом різних факторів індивід втрачає ресурси, необхідні для задоволення основних потреб та виконання соціальних функцій.

Наслідки соціальної дезадаптації:

- втрачаються навички подолання проблем життєдіяльності;
- загострюються негативні психологічні риси особистості;
- відбувається негативна адаптація: людина пристосовується до “ненормальних” умов життєдіяльності, у неї формується викривлена самооцінка, стереотипи девіантної поведінки, неадекватні реакції на складні життєві ситуації;
- втрачаються позитивні соціальні зв'язки.

Мета соціальної реабілітації – досягнення дезадаптованою людиною такого стану, при якому вона може виконувати соціальні ролі та повноцінно задовольняти свої потреби соціально прийнятним способом. У результаті

соціальної реабілітації відбувається повернення особистості до соціально корисної діяльності, формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання.

Предмет соціальної реабілітації – соціальні функції особистості, її соціальний статус, права, зв'язки, відносини, особистісні риси та можливості.

Суб'єкти соціальної реабілітації: спеціальні установи, соціальні педагоги, соціальні працівники, соціальне оточення, сама людина.

Види соціальної реабілітації представлено на рис.11.1.

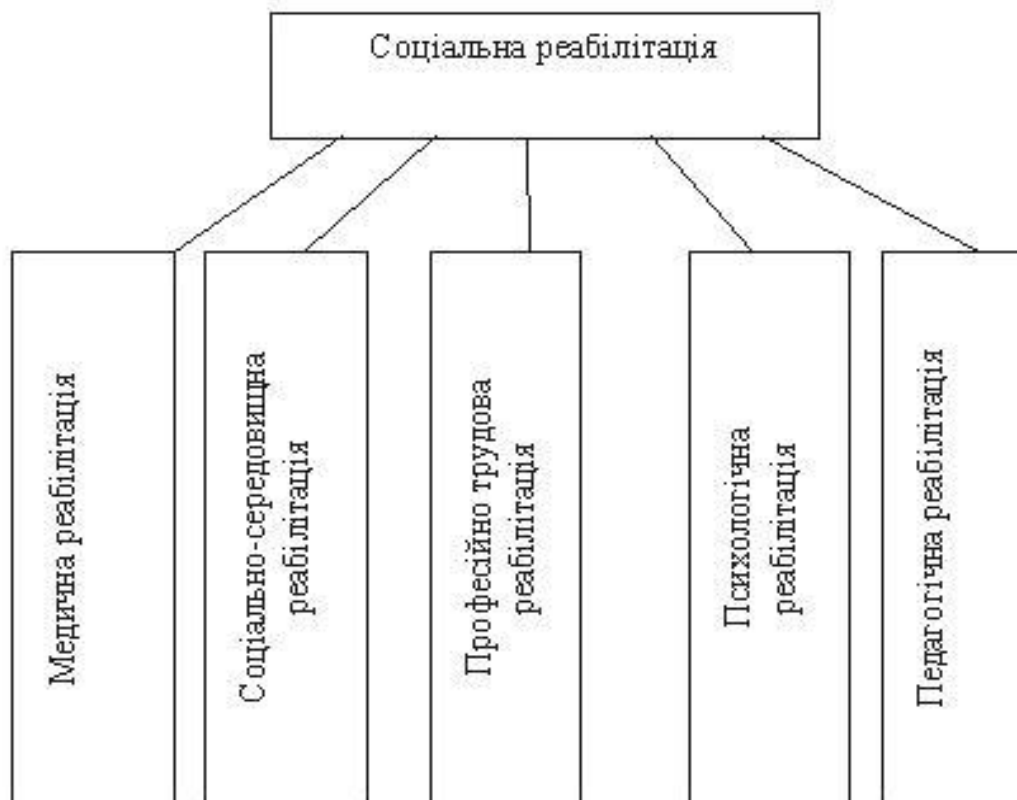

Рисунок 11.1. – Види соціальної реабілітації.

Медична реабілітація – діяльність, спрямована на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених функцій організму дезадаптованої особи або соціальної групи.

Соціально-середовищна реабілітація – діяльність, спрямована на створення в середовищі умов, необхідних для життєдіяльності, поновлення соціального статусу, втрачених соціальних зв'язків особи або соціальної групи.

Психологічна реабілітація – діяльність, спрямована на подолання у дезадаптованої людини (дитини) психологічних проблем, відновлення нормального психічного стану, формування впевненості в собі, набуття знань та умінь, необхідних для успішного функціонування у суспільстві.

Педагогічна реабілітація (соціально-педагогічна) – комплекс заходів, що забезпечує навчання, виховання та всебічний розвиток дитини з фізичними та розумовими обмеженнями, створення умов для розвитку їх потенційних можливостей.

Професійно-трудова реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення професійно-трудової зайнятості дезадаптованої особи згідно з її індивідуальними можливостями, потребами. У процесі професійно-трудової реабілітації відбувається розвиток професійно важливих якостей та умінь для дещо іншої сфери діяльності, відмінної від тієї, у якій раніше працювала людина.

2. Структура соціальної реабілітації

Структура процесу соціальної реабілітації представлена на рис.11.2. Процес соціальної реабілітації спрямований на усунення проблем, що призвели до дезадаптації та подолання чинників, що заважають дитині (людині) поверненню до повноцінного життя. Такими чинниками можуть бути:

- несприятливі соціальні умови існування;
- нестача матеріальних ресурсів;
- відсутність позитивних соціальних зв'язків;
- негативний вплив інших осіб;
- відсутність необхідних для адаптації знань та умінь, особистісного досвіду;
- негативний психічний стан;
- наявність дезадаптивних особистісних якостей;
- невпевненість у собі;
- негативне ставлення суспільства до представників окремих соціальних груп;
- відсутність мотивації подолання власних проблем та повернення до повноцінного життя.

Соціальна реабілітація включає: **ресоціалізацію** (повторну інтеграцію особи в суспільство) та **реадаптацію** (повторне пристосування індивіда до нових умов життєдіяльності в суспільстві, що передбачає формування нових умінь та навичок, зміну стереотипів поведінки, установок, виникнення нових почуттів, зміну світосприйняття).

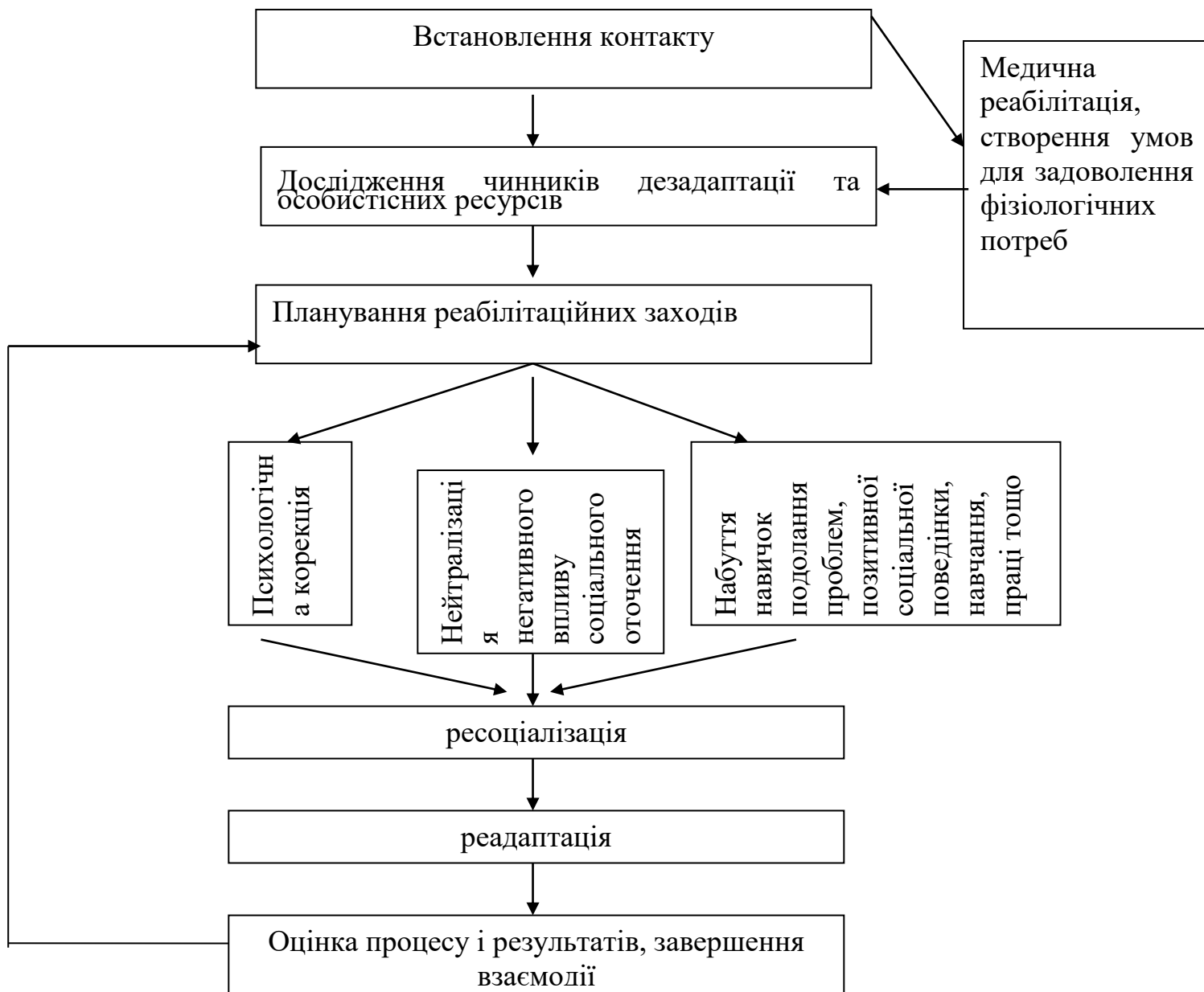

Рисунок 11.2. – Структура процесу соціальної реабілітації.

Завдання соціальної реабілітації:

- 1) Дослідити причину втрати соціальних, психологічних функцій особистості.
- 2) Знайти внутрішні ресурси людини, на які вона може спиратися в процесі реабілітації.
- 3) Підготувати соціальне оточення (суспільство) до ресоціалізації дезадаптованої особи (соціальної групи); усунути або нейтралізувати чинники, які заважають реабілітації.
- 4) Усунути та нейтралізувати внутрішньоособистісні чинники, що

заважають реабілітації.

- 5) Розвинути особистісні якості (знання, вміння, навички), необхідні для повноцінного життя в суспільстві.
- 6) Мотивувати роботу клієнта над собою і своїми проблемами.
- 7) Сприяти поновленню соціальних зв'язків і соціального статусу клієнта, вирішенню проблем, пов'язаних з ними.

Соціальна реабілітація базується на таких **принципах**:

- врахування регіональних особливостей, соціокультурної та економічної ситуації в регіоні;
- партнерство;
- комплексність реабілітаційних заходів;
- ступенчатість;
- індивідуальна спрямованість;
- поєднання особистісної та суспільної спрямованості;
- активності клієнта на всіх етапах реабілітаційного процесу.

Критерії ефективності соціальної реабілітації:

- набуття дезадаптованою особою здатності самостійно задовольняти потреби, долати проблеми, виконувати соціальні функції;
- наявність в особи, що пройшла реабілітацію, позитивних соціальних зв'язків, інтегрованість її в основні види діяльності;
- наявність у середовищі індивіда умов, необхідних для повноцінної життєдіяльності;
- позитивне самопочуття особистості;
- позитивне ставлення соціального оточення, суспільства до особи, що пройшла реабілітацію.

3. Форми організації соціальної реабілітації

Індивідуальна робота з дезадаптованою особою здійснюється в спеціальних навчальних і виховних закладах, в установах соціального обслуговування, за місцем проживання. Індивідуальна робота сприяє прискоренню інтеграції в основних сферах життєдіяльності, проте не дозволяє повною мірою нейтралізувати негативний вплив оточення і потребує значної мобілізації клієнта.

Реабілітаційні центри – спеціалізовані соціальні установи, що надають комплексну допомогу особистості в процесі її соціальної реабілітації.

Реабілітаційні центри бувають стаціонарні та амбулаторні. Вони надають дезадаптованій особі весь комплекс послуг, необхідних для повернення її до повноцінного життя в суспільстві. Найбільш розповсюдженими є: центри соціальної реабілітації для неповнолітніх, центри соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями, реабілітаційні центри для нарко-алкозалежних та ін.

Терапевтичні спільноти – самоорганізовані тасамокеровані об'єднання людей із проблемами соціальної адаптації, діяльність яких спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних та побутових умов для реабілітації. Частіше такі спільноти існують у формі **груп зустрічей** та **комун** (самокерованих осередків постійного проживання та трудової діяльності). Терапевтичні спільноти створюють безпечне середовище для своїх членів, забезпечують можливість для психологічної підтримки, вирішення психологічних, духовних проблем, обміну досвідом, побутового самообслуговування, трудової діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні характеристики стану соціальної дезадаптації.
2. У чому полягають причини соціальної дезадаптації?
3. Назвіть чинники, що можуть призвести до соціальної дезадаптації.
4. Охарактеризуйте можливі наслідки соціальної дезадаптації.
5. Дайте визначення мети та предмету соціальної реабілітації.
6. Опишіть структуру процесу соціальної реабілітації.
7. Які критерії ефективності соціальної реабілітації?

Завдання для самостійної роботи

1. Відвідайте реабілітаційні центри для дітей з особливими потребами і познайомтесь з програмами їх соціальної реабілітації.
2. Підготуйте та проведіть захід для дітей цього центру з метою розширення їх соціальних зв'язків та контактів.
3. Організуйте виставку творчих робіт дітей у вашому навчальному закладі.

Література

1. Долгушин А.К. Введение в социальную реабилитологию / А.К. Долгушин. – М. : Социально-технологический институт МГУС, 2000. – 52 с.

2. Лютий В.П. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ 1. Загальні технології соціальної роботи / В.П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75с.
3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М. : Сфера, 2001. – 480с.
4. Социальная работа / под общ. ред. В.И. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576 с.
5. Соціальна робота в Україні : навч. посіб./ І.Д. Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К. : Наук.світ, 2003. – С. 99-195.
6. Технология социальной работы : учеб.пособ. для студентов высш. учеб. завед. / под ред. И.Г. Зайнышева. – М. : Владос, 2000. – 240с.

ТЕМА 12. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

1. Загальне поняття про соціальну адаптацію

Адаптація (від лат. *adaptatio* – пристосування) – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища; одне із центральних понять соціалізації.

Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

Соціальна адаптація здійснюється у процесі соціалізації за допомогою механізмів соціального контролю. У соціально-педагогічній роботі популярність технології соціальної адаптації обумовлена наявністю проблем соціальної дезадаптації різних верств населення.

Дезадаптація – руйнування адаптивних, пристосовницьких механізмів людини.

Соціальну адаптацію можна представити у вигляді схеми (див.рис. 12.1)

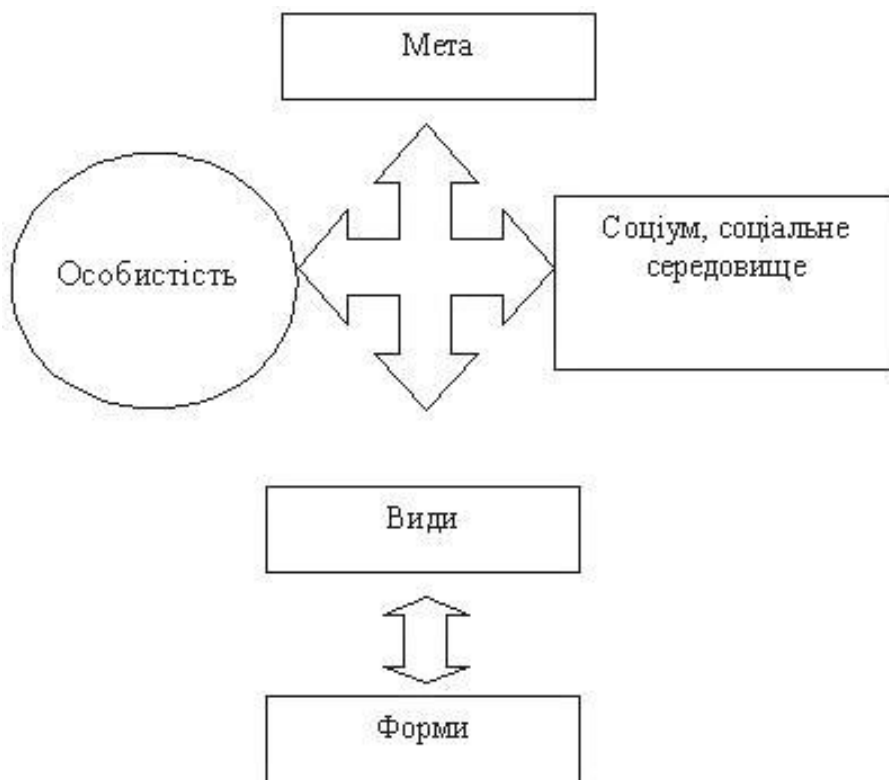

Рисунок 12.1. – Соціальна адаптація.

У науковій літературі виділяють 4 види адаптації людини:

- **біологічна** (пристосування людини як біологічної істоти),
- **фізіологічна** (організація фізіологічних процесів та задоволення вітальних потреб людини),
- **психологічна** (психічна організація),
- **соціальна** (вимоги, норми соціального устрою, система соціальних стосунків і взаємодій).

У соціально-педагогічній роботі, як правило, розглядають психологічну та соціальну адаптацію людини, які знаходяться у взаємозалежності. Без психологічної адаптації, що спонукає людину до адаптивної діяльності, яка немовби “дає старт” соціальній адаптації, остання була б неможливою. Психологічна адаптація передбачає засвоєння соціально корисних стандартів поведінки й ціннісних орієнтацій, зближення установок і спрямованості особистості з очікуваннями соціального середовища. Соціальна адаптація спрямована на відновлення норм, соціально-корисних відношень із соціальними суб’єктами (групами або окремими їх членами), зміни у позитивному плані спілкування, поведінки, діяльності. Соціальна і психологічна адаптація знаходяться у взаємозв’язку, хоча не завжди збігається.

Адаптація як вид взаємодії особистості (групи) з суспільним середовищем, під час якого погоджуються вимоги та очікування його учасників, залежить від визначеного індивідом самоідентифікаційного положення в системі суспільної ієрархії. Самоідентифікація особистості, вибір, який робить індивід, здійснюються у відповідності з самовизначенням особистості, із зіставленням себе з соціальним середовищем, яке змінюється.

Мета соціальної адаптації – гармонізація взаємозв’язків соціального суб’єкта із соціальним середовищем, подолання дисфункцій соціального середовища.

Об’єктами соціальної адаптації є **людина**, яка пристосовується до умов соціуму, і **соціум**, з яким активно взаємодіє і на який впливає особистість.

Процес соціальної адаптації розглядається на трьох рівнях:

Макрорівень – фізичний і соціальний простір. На цьому рівні розглядається адаптація людини та соціальних верств, суспільства загалом до особливостей природної екосистеми, до елементів штучного середовища, техносфери.

Мезорівень – соціальна група, колектив, оточення людини, її сім’я. Тут відбувається адаптація людини до норм соціальної групи, сусідської спільноти, трудового колективу тощо.

Мікрорівень – сам індивід (внутрішньоособистісна адаптація – бажання

досягти гармонії, збалансованості внутрішньої позиції, власної Я-концепції та її оцінки з позиції інших індивідів.

Соціальна адаптація на рівні окремих особистостей включає:

- 1) реалізацію механізму взаємодії особистості з мікросередовищем шляхом певного пристосування до нього через спілкування, поведінку, діяльність;
- 2) засвоєння норм, моральних цінностей найближчого позитивного соціуму шляхом їх раціонального усвідомлення або через інтеріоризацію;
- 3) досягнення стану адаптованості суб'єкта за рахунок установа динамічної рівноваги між його особистісними установами й очікуваннями соціального середовища при наявності контролю з боку останнього.

Соціальна адаптація залежить від особистісно-суб'єктивних рис особистості та від зовнішньо-об'єктивного фактору. Можна виділити різновиди соціального середовища: С+ – мікросередовище з позитивною спрямованістю; С- – мікросередовище з негативною спрямованістю. Особистість з позитивною спрямованістю, зі сталими поглядами, ціннісними орієнтаціями можна представити як Л+, а Л- – особистість, що характеризується стійкою антисуспільною спрямованістю, негативними поглядами та установами. Характер та особливості соціальної адаптації подано у таблиці 12.1.

Як бачимо, існує 3 типи механізму взаємодії особистості та середовища:

- 1) $A+ = C+ \times L+$ успішна позитивна адаптація;
- 2) $A+ = C+ \times L-$ соціальна адаптація з нестійкою позитивною спрямованістю;
 $A+ = C- \times L+$ соціальна адаптація з нестійкою негативною спрямованістю;
- 3) $A- = C- \times L-$ негативна антигромадська спрямованість.

У науковій літературі останній тип механізму взаємодії особистості з соціумом називають “псевдоадаптацією”.

Адаптація – процес двобічний, у ході якого суб'єкт не лише знаходиться під впливом соціального середовища й соціальних інститутів, але й сам активно впливає на зовнішнє середовище, трансформуючи його до своїх потреб. Адаптація спроможна здійснити глибинні зміни, як у свідомості й поведінці людини, так і внести суттєві корективи в інноваційне середовище. При цьому її зміст не зводиться лише до соціальної реабілітації. Зміст соціальної адаптації набагато ширший, завдяки чому вона впливає на евристичні, емоційно-чуттєві,

вербально-комунікативні, ціннісні, інституційно-організаційні компоненти взаємодії суб'єкта та середовища.

Таблиця 12.1

Характер та особливості соціальної адаптації

	C+	C-
Л+	<p>A +</p> <p>Прогресивна соціальна адаптація. Успішна соціальна адаптація</p>	<p>A+</p> <p>Регресивна соціальна адаптація – приносить індивіду більше втрат, ніж здобутків. Частіше відбувається передача негативних зразків поведінки від оточення до особистості через тривале спілкування або примусово</p>
Л-	<p>A+</p> <p>Прогресивна соціальна адаптація. Засвоєння особистістю правових та моральних установок соціального середовища і трансформація їх в особистісні якості</p>	<p>A-</p> <p>Регресивна соціальна адаптація. Людина стабільно залишається в анти-соціальному або кримінальному середовищі</p>

Механізм соціальної адаптації особистості виступає як єдиний процес діяльності, спілкування, самосвідомості людини, коли відбувається перетворення її духовного світу, реалізація латентних потенцій, що допомагають їй повноцінно включитися у процеси соціальної адаптації як активної особистості. Соціальна самосвідомість особистості виступає механізмом соціальної адаптації, коли відбувається формування та осмислення своєї соціальної приналежності та ролі.

Виокремлюють такі **механізми** соціально-психологічної адаптації:

- 1) **когнітивний** – включає усі психічні процеси, що пов'язані з пізнанням (відчуття, сприйняття, подання (представление), уява, пам'ять, мислення тощо);
- 2) **емоційний** – включає різні моральні почуття й емоційні стани (неспокій,

співчуття, осуд, тривога та ін.);

- 3) **практичний, поведінковий**, що передбачає певну спрямовану діяльність людини в соціальній практиці.

Загалом усі ці соціально-психологічні механізми соціальної адаптації складають певну єдність. В основі соціальної адаптації лежить активне та пасивне пристосування, взаємодія з існуючим соціальним середовищем, а також здатність змінюватися і якісно перетворюватися самій особистості.

Оскільки соціальна адаптація – це не одномоментні зміни системи, а процес, що відбувається певний час, то можна говорити про якісні стадії соціальної адаптації (таблиця 12.2):

Таблиця 12.2

Стадії соціальної адаптації

Стадії	Зміст соціальної адаптації
Перша стадія	Індивід усвідомлює лише правила поведінки, але система цінностей соціуму внутрішньо ним не визнається.
Друга стадія (терпимість)	Індивід і соціальне середовище визнають равноцінність еталонів поведінки стосовно один одного.
Третя стадія пристосування (акомодація)	Відбуваються взаємні поступки: індивід визнає і приймає систему цінностей середовища, а представники цього середовища визнають певні цінності індивіду.
Четверта стадія (повна адаптація, асиміляція)	Індивід відмовляється від попередніх зразків, цінностей і повністю приймає нові.

Адаптаційні процесі відбуваються у трьох формах, які характеризуються різним співвідношенням стихійних і свідомих пристосовницьких механізмів:

1. Переважно стихійне протікання адаптаційних процесів виявляється у незадоволенні людини умовами її самореалізації без достатнього усвідомлення шляхів виходу із наявного становища. У цьому випадку завершенням адаптації є відмова (повна або часткова) від суспільно-корисної діяльності, перенесення

центру активності особистості у сферу дозвілля або самореалізації особи в альтернативних групах, що не входять до соціальної структури суспільства. У сучасних умовах ці процеси знаходять вираження у переорієнтації людини на саму себе: різні оздоровчі системи, нетрадиційні засоби психологічної та фізіологічної самореалізації, розвиток екстрасенсорних здібностей, потяг до містичних та окультних переживань тощо.

2. Друга форма характеризується приблизно однаковим співвідношенням стихійних та свідомих елементів, що виявляється в конструюванні ідеальних моделей уявної діяльності без реального їх втілення.

3. Третя форма адаптаційних процесів пов'язана з перевагою свідомих елементів і виражається у формуванні життєвих планів особистості, цілеспрямованої діяльності. За інших рівних умов ця форма адаптації найбільше сприяє дійсній самореалізації особистості й перетворенню її у суб'єкт соціального розвитку.

У практичній соціально-педагогічній роботі технології регулювання адаптаційних процесів набувають особливого значення у соціальних закладах для дітей і дорослих, зокрема у притулках для неповнолітніх, центрах соціальної реабілітації для неповнолітніх, закладах пенітенціарної системи, будинках-інтернатах для людей похилого віку тощо.

Специфічні моменти технології соціальної адаптації:

- 1) тільки людині притаманно створювати спеціальні пристрої, певні соціальні інституції, норми, традиції, що полегшують процес адаптації до середовища;
- 2) тільки людина здатна усвідомлено готувати молоде покоління до процесу адаптації, використовуючи для цього усі засоби виховання;
- 3) процес “прийняття” або “неприйняття” індивідами існуючих соціальних відносин залежить як від соціальної приналежності, свідомості, так і від спрямованості виховання;
- 4) людина свідомо виступає як суб'єкт соціальної адаптації, змінюючи під впливом обставин свої погляди, установки, ціннісні орієнтири.

Розрізняють різні бар'єри, що гальмують адаптацію, в залежності від їх місця в адаптивній взаємодії у системі “особистість – суспільство”: **індивідуальні** (характеризують особливості особистості, що адаптується), **інформаційно-адаптивні** (що впливають на адаптивну інформаційну взаємодію) та **ситуаційні** (пов'язані з якісною специфікою адаптивного впливу соціального середовища).

Адаптивні бар'єри віддзеркалюють систему об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх факторів, які гальмують або заважають адаптації

особистості (групи) до різнорівневих адаптивних ситуацій.

Бар'єри вступають у дію в той момент, коли реальна ситуація перетворюється в адаптивну, тобто в момент отримання суб'єктом інформації про зміни у соціальному середовищі. У літературі серед адаптивних бар'єрів визначають: віковий, емоційно-психологічний, світоглядний, знаковий, контрсугестивний, ситуаційний, національно-культурний та ін.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям “адаптація”, “соціальна адаптація”.
2. Розкрийте сутність процесу соціальної адаптації.
3. Охарактеризуйте етапи процесу соціальної адаптації.
4. У чому полягає сутність процесу соціальної адаптації на рівні особистості; соціальної групи; суспільства? Наведіть приклади –ілюстрації.
5. У яких формах відбувається соціальна адаптація? У чому їх специфіка?
6. Які методи соціальної адаптації застосовуються у соціально-педагогічній роботі?
7. Які існують бар'єри соціальної адаптації? Як вони усуваються?

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть рекомендації для соціального педагога, спрямовані на подолання бар'єрів соціальної адаптації у підлітків.
2. Підготуйте Памятку для батьків з підготовки їх дитини до відвідування дитячого дошкільного закладу

Література

1. Социальная работа / под общ. ред. проф. В.И. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576 с.
2. Соціальна педагогіка мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
3. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер. – 2009. – 542 с.
4. Технология социальной работы : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / под ред. И.Г. Зайнышева. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
5. Технология социальной работы : учебник / А.А. Чернецкая и др. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 400 с.

ТЕМА 13. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ

1. Поняття корекції

„Корекція” в сучасній науковій літературі належить до термінів соціальної педагогіки (М.А. Галагузова, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, А.Й. Капська); спеціальної педагогіки (С.М. Гончаренко, І.П. Підласий), корекційної педагогіки (Т.Г. Нікуленко, І.П. Підласий), психології (О.М. Степанов та ін.), соціальної роботи (В.Н. Курбатов, Е.І. Холостова) і визначається як:

- виправлення, часткове виправлення або змінення;
- виправлення, усунення, подолання недоліків чи порушень, вад психічного або фізичного розвитку;
- виправлення (часткове або повне) вад психічного або фізичного розвитку в дітей, порушення тієї чи іншої психічної функції в дорослих;
- активна робота практичного психолога чи інших спеціалістів, спрямована на подолання чи послаблення вад психічного або фізичного розвитку в дітей, порушення тієї чи іншої психічної функції в дорослих;
- здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку й поведінці, схильності до залежності та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;
- система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення процесу й досягнення успішного результату в соціальному розвитку особистості.

Таке активне застосування поняття обумовлюється особливостями, з одного боку, змістовної сутності самого корекційного процесу, а з іншого – функціями та напрямками соціально-педагогічної діяльності.

Соціальна корекція – діяльність соціального суб’єкта щодо виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного й соціального плану, що не відповідають прийнятим у суспільстві моделям і стандартам.

Соціально-педагогічна корекція – це система спеціальних педагогічних впливів, спрямованих на виправлення недоліків у поведінці, розвитку та соціалізації особистості.

Корекція виконує такі функції:

- *відновлення* (відтворення тих позитивних якостей, які переважали в особи до появи занедбаності, важковиховуваності, девіантної поведінки

тощо). Ця ж функція спрямована на звернення до пам'яті людини про її добрі справи, вміння, про час, коли вона була щаслива тощо;

- *компенсування* (формування в клієнта прагнення компенсувати той чи інший недолік участю в діяльності, яка його захоплює (спорт, праця, музика, мистецтво, спілкування, допомога іншим тощо));
- *стимулювання* (спрямована на активізацію позитивної суспільно-корисної діяльності особи) здійснюється завдяки схваленню або осуду його дій, тобто демонструє небайдуже емоційне ставлення до особистості людини, до її вчинків;
- *виправлення* (заміна негативних властивостей, якостей особистості на позитивні) передбачає застосування різноманітних прийомів та методів корекції поведінки.

Таким чином, здійснюючи корекційну роботу соціальний педагог працює в кількох напрямках: відновлювальному, компенсувальному, виправлення та стимулювання.

Частіше у соціально-педагогічній діяльності об'єктом корекційних впливів виступають діти різного віку. Соціально-педагогічна корекція здійснюється на загальному позитивному фоні взаємодії соціального середовища з дитиною у таких напрямках: корекція взаємодії дитини й середовища; корекція соціальних наслідків психологічної проблеми, погіршення матеріального становища, біхевіоральних проблем; корекція взаємовідносин у ситуації конфлікту з батьками, вчителями, однолітками.

Корекційна робота з дітьми та молоддю, що мають фізичні недоліки, завжди буде спрямована на розвиток фізичних функцій, які можуть компенсувати ваду, а робота з важкими підлітками, в першу чергу, передбачає виправлення негативних якостей. Відновлення соціальних зв'язків і соціального статусу буде пріоритетним напрямком корекційної роботи з особами, що повернулися з місць позбавлення волі, реабілітаційних центрів тощо.

Центром корекційного впливу є конкретний клієнт соціальної служби. Цим пояснюється розповсюдження у повсякденній практичній діяльності психокорекційних методів, пов'язаних з особистісно-орієнтованою психотерапією, яка включає різноманітні індивідуальні та групові засоби психологічного впливу.

2. Принципи корекційної роботи

Корекційно-педагогічна робота передбачає врахування цілої низки

принципів, що висувають основні вимоги до змісту, організації та здійснення такої діяльності. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє об'єднати їх у дві групи:

- загально-педагогічні (висувають вимоги до організації загального виховного процесу);

- спеціальні (враховують індивідуальні особливості у процесі корекційної роботи).

Наведемо стисло їх характеристику у таблиці 13.1.

Таблиця 13.1

Принципи корекційно-педагогічної роботи

№	Принципи	Стисла характеристика
Загальнопедагогічні		
1.	Принцип цілеспрямованості	Виходячи із загальної мети виховання та розвитку особистості дитини, у процесі корекційної діяльності відбувається співвіднесення існуючого рівня розвитку дитини з передбачуваним проектованим еталоном, що складає підґрунтя для формування корекційної програми, визначення етапів її реалізації, шляхів, засобів, методів досягнення результату, що передбачається.
2.	Принцип цілісності та системності педагогічного процесу	Якщо розглядати педагогічний процес як систему, як сукупність елементів, що знаходяться у певних відношеннях, зв'язках і створюють відповідну цілісність, єдність, то корекційна діяльність буде її підсистемою, субсистемою. У той же час корекційна діяльність також має свою структуру, упорядковану множинність своїх взаємопов'язаних елементів, що об'єднані загальною метою

		функціонування та єдності управління.
3.	Принцип гуманістичної спрямованості	Визначає необхідність гармонійного поєднання цілей суспільства та особистості, орієнтацію корекційного процесу на особистісні можливості, інтереси й потреби дитини.
4.	Принцип поваги до особистості дитини в поєднанні з розумною вимогливістю до неї	Розумна вимогливість передбачає об'єктивну ціледоцільність, що обумовлюється потребами виховного процесу, спрямованого на позитивний розвиток особистісних якостей дитини.
5.	Принцип опори на позитивне в людині, на її сильні сторони	Виступає природним продовженням попередніх принципів. Позитивне ставлення до дитини, вміння побачити її незахищеність, прагнення бути кращою дозволяє ефективно побудувати корекційний процес. Опора на позитивні якості, їх посилення та розвиток дає можливість соціальному педагогу прогнозувати процес позитивного формування особистості. Досягнення успіху, оволодіння новими формами поведінки сприяє формуванню внутрішньої задоволеності, віри у власні сили, впевненості у досягненні завдань, що стоять перед особистістю.
6.	Принцип свідомості та активності особистості	Цей принцип сприяє перетворенню вихованця з об'єкту в суб'єкт корекційно-педагогічної діяльності. Розуміння та усвідомлення людиною потреби в змінах, активна участь у їх

		здійсненні сприяє успішності та результативності корекційного процесу.
7.	Принцип поєднання прямих та опосередкованих педагогічних дій	Оптимізує педагогічний процес, мобілізує усі соціальні впливи, створює поле додаткового педагогічного впливу.
Спеціальні принципи		
1.	Принцип системності корекційних, профілактичних та розвивальних завдань	Відображає взаємозв'язок розвитку різних сфер особистості, їх гетерохронність, тобто нерівномірність розвитку. Закон нерівномірності розвитку свідчить про те, що кожна людина знаходиться на різних рівнях розвитку окремих станів: на рівні благополуччя, що відповідає нормі розвитку, на рівні ризику, тобто загрози виникнення потенційних труднощів розвитку, на рівні актуальних труднощів розвитку, що виражається у різного роду відхиленнях. Цей принцип потребує врахування найближчого прогнозу розвитку особистості при визначенні цілей та завдань корекційної діяльності.
2.	Принцип єдності діагностики та корекції	Забезпечує цілісність корекційно-педагогічного процесу.
3.	Принцип врахування індивідуальних та вікових особливостей	Передбачає врахування психологічного віку (ті психічні та соціальні зміни, які визначають свідомість дитини, її ставлення до оточення, її внутрішнє та зовнішнє життя, весь хід її розвитку в даний період), соціальну ситуацію розвитку, рівень сформованості психологічних новоутворень та

		рівень розвитку провідної діяльності.
4.	Діяльнісний принцип корекції	Визначає тактику проведення корекційної роботи та способи реалізації поставлених цілей. Підкреслює, що вихідним моментом корекції є організація активної діяльності, створення умов для орієнтації у складних конфліктних ситуаціях, вироблення алгоритму соціально прийнятної поведінки.
5.	Принцип комплексного застосування корекційних методів та прийомів	Передбачає сукупність способів, методів і засобів, що забезпечують корекційний вплив. Враховує певну логіку та послідовність застосування педагогічних методів та корекційних прийомів, певну поступовість впливу на свідомість, емоційно-вольову сферу, залучення до активної індивідуальної та групової діяльності з однолітками та дорослими.
6.	Принцип інтеграції зусиль близького соціального оточення дитини.	Успіх корекційної роботи залежить від співпраці з оточенням особистості, з її батьками, однолітками.

3. Модель соціально-педагогічної корекції девіантної поведінки підлітків

Спираючись на структуру побудови соціально-педагогічної технології, пропонуємо розглянути модель корекційної роботи з підлітками, що мають девіантну поведінку (див. табл. 13.2).

Модель корекційної роботи з підлітками, що мають девіантну поведінку

Мета	Виправлення рис характеру та поведінки, що не відповідають нормам, прийнятим у суспільстві
Завдання	1. Корекція інтелектуальної, емоційної, волевої, предметно-практичної сфер особистості. 2. Формування соціально активної позиції. 3. Збагачення позитивного досвіду. 4. Прищеплення непримиреного ставлення до девіантної поведінки
Функції	Діагностична, відновлювальна, компенсувальна, стимулювальна
Принципи	Гуманізму, опори на позитивне в особистості, вільного вибору, комплексне поєднання методів і засобів виховного впливу та інші
Зміст (процедури, напрямки)	Цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій, реалізація інтегративних корекційних програм, активізація уявлень про власні якості та потенційні можливості; залучення до особистісно значущої та соціально-позитивної діяльності, організація самовиховання
Методи	Переконання та самопереконання, заохочення, стимулювання позитивних проявів поведінки, зовнішнє підкріплення, вимоги та вправи, виховні ситуації, дилеми
Форми	Консультування школярів та їх батьків, семінари, тренінги тощо
Результат	Зміна поведінки особистості та сформовані соціально схвалювані якості

Основними напрямками корекційної роботи з неповнолітніми, що мають поведінку, яка відхиляється є такі:

- нормалізація та збагачення відносин з навколишнім світом, перш за все з педагогами та однолітками;

- компенсація недоліків та пробілів у духовному світі, посилення діяльності у тій сфері, яку він любить і в якій може досягти високих результатів;
- відновлення позитивних якостей, які отримали незначну деформацію;
- постійне стимулювання позитивних якостей, які не втратили соціальної значущості;
- інтенсифікація позитивного розвитку особистості, формування провідних позитивних якостей;
- засвоєння та накопичення соціально цінного життєвого досвіду; збагачення практичної діяльності у різних сферах життя;
- накопичення навичок моральної поведінки, здорових звичок та потреб на основі організації діяльності школярів щодо задоволення їх інтересів;
- виправлення як подолання негативного досвіду, виправлення негативних якостей та шкідливих звичок.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям “корекція”, “соціальна корекція”, “соціально-педагогічна корекція”.
2. Які функції виконує корекційна робота?
3. Охарактеризуйте основні принципи корекційної роботи?
4. Хто виступає об’єктом корекційної роботи?
5. Які основні напрями корекційно-педагогічної роботи з неповнолітніми, що мають девіантну поведінку?

Завдання для самостійної роботи

1. Спираючись на запропоновану модель соціально-педагогічної корекції девіантної поведінки підлітків, розробіть модель соціально-педагогічної корекції дитини з вадами розвитку.

Література

1. Заверико Н.В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі / Н.В. Заверико // Вісник ЗНУ:збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Вип. 2. – С. 60-64.

2. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция: исправление недостатков характера у детей и подростков / В.П. Кащенко. – М. : Академія, 2000. – 304 с.
3. Никуленко Т.Г. Коррекционная педагогика : учебное пособие / Т.Г. Никуленко. – Ростов н/Д : Фенікс, 2006.- 381 с.
4. Социальная педагогика / под ред. В.А. Никитина. – М. : Владос, 2000. – 272 с.
5. Социальная работа / под общ. ред. В.И. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576 с.

ТЕМА 14. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

1. Поняття «соціальний супровід»

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

В Україні вперше термін «соціальний супровід» було запроваджено у 1998 р. під час проведення соціального експерименту зі створення інституту прийомної сім'ї. У 2006р. в новій редакції Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу введено новий термін «соціальне супроводження», використання якого, на думку юристів, що візували документ, є більш вдалим лінгвістичним аналогом соціального супроводу. Сьогодні соціальний супровід та соціальне супроводження розглядаються як тотожні за змістом терміни, що знайшли своє відображення у відповідних нормативних документах.

Соціальний супровід / соціальне супроводження – це вид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі(сім'ї) комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, в разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій.

Мета соціального супроводу / соціального супроводження – поліпшення життєвої ситуації, мінімізація негативних наслідків чи навіть повне розвчання проблем отримувачів послуг.

Завдання соціального супроводу : 1) подолання життєвих труднощів; 2) збереження та підвищення соціального статусу клієнта

Основні ознаки соціального супроводу:

- комплексність послуг, що надаються;
- тривалий термін надання послуг;
- мультидисциплінарний підхід у наданні послуг;
- згода отримувача послуг на соціальний супровід та його активна позиція щодо здійснення спільними зусиллями змін на краще.

Суб'єктом соціального супроводу виступають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. **Об'єктом** соціального супроводу – є особа або сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують соціальної підтримки. Види об'єктів соціального супроводу визначаються низкою державних документів, серед яких:

«Порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах»(наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді від 25.04.2008 р. № 1795);

Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарань з випробуванням або умовно-достроково (наказ Державного департаменту виконання покарань, Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді від 04.12.2008р. № 1159/15850);

Заходи щодо організації профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини, медичної допомоги і соціального супроводу ВІЛ-інфікованих дітей та їх сімей (Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки України, Міністерство у справах сім'ї, дітей та молоді, Державний департамент виконання покарань, Міністерство праці та соціальної політики України від 23.11.2007р. № 740/1030/4154/321/614а);

Порядок взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та управлінь(відділів) освіти щодо підготовки до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа учнів старших та випускних класів інтернатних закладів і шкіл соціальної реабілітації (Наказ Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України від 28.04.2007 р. № 3455/853).

2. Принципи та форми реалізації соціального супроводу

Оскільки соціальний супровід розглядається нами як вид соціально-педагогічної роботи, то природно, що базовими для нього виступають загальні принципи соціальної роботи, зокрема (принципи конфіденційності, добровільності, толерантності та гуманізму, системності, комплексності, врахування сильних сторін тощо). В той же час можна говорити про специфічні принципи соціального супроводу, а саме: комплексного вирішення проблеми, міжвідомчий і міждисциплінарний принцип, принцип доброзичливості, співчуття, розуміння, принцип довіри, принцип неупередженого ставлення,

доступності, надання інформації клієнтам у зрозумілій для них формі тощо.

Основними формами соціального супроводу є:

- індивідуальна, суть якої полягає у здійсненні соціальної допомоги, соціальних послуг і соціальної реабілітації відповідно до потреб конкретної особи й характеру самих проблем;
- соціально значуща діяльність, в тому числі громадських та дитячих рухів;
- соціальне навчання, що здійснюється у різних типах державних, приватних закладах;
- соціально-педагогічно-психологічна та юридична підтримка, мета якої надання професійної допомоги та посередницьких послуг у розв'язанні різних проблем;
- консультування, у процесі якого виявляються основні напрями виходу з проблеми, що існує у особи;
- науково-обґрунтовані і своєчасно застосовані дії держави, соціальних інституцій, спрямовані на запобігання можливим колізіям у розвитку особи, підтримку і захист нормальних умов життя; сприяння у життєвому самовизначенні і розкритті внутрішнього потенціалу.

3. Технологія соціального супроводу

Базовою моделлю соціального супроводу є модель «ведення випадку». Її структуру і особливості було описано у темі 6.

Розглянемо особливості даної технології на прикладі соціального супроводу випускників інтернатних закладів. Дана технологія розроблена спеціалістами державного інституту проблем сім'ї та молоді (нині – Державний інститут розвитку сім'ї та молоді) у ході реалізації проекту «Сприяння працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні»).

Специфічні умови виховання та розвитку вихованців інтернатних закладів, їх попередній соціальний досвід суттєво впливають на формування особистості молодої людини. Тому молодь із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування відносять до категорії «групи соціального ризику», яка потребує соціальної підтримки з боку спеціалістів.

Основні завдання соціального супроводу випускників інтернатних закладів:

- ефективного використання наявних ресурсів для створення умов швидкої адаптації вихованців інтернатних закладів до умов самостійного життя та трудової діяльності;
- надання допомоги молодим людям для самопомоги;
- забезпечення партнерських стосунків між молодою людиною соціальною службою, державними установами та громадськими організаціями для

комплексного забезпечення прав дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Соціальний супровід випускників інтернатних закладів передбачає кілька етапів: підготовчий, безпосереднього втручання, підсумковий.

1. Підготовчий етап (орієнтаційний етап)

На цьому етапі вивчається соціальна ситуація клієнта, його оточення, виявляться основні соціальні проблеми даної категорії клієнтів шляхом застосування різних діагностичних методів (бесіда, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів, екокарта, карта соціальної мережі клієнта, лінія часу, генограма тощо).

Результатом підготовчого етапу є розроблений план соціального супроводу випускника, який має містити такі напрями роботи:

- психологічна корекція стану клієнта;
- правова допомога;
- допомога у працевлаштуванні або перекваліфікації, підвищенні кваліфікації, продовженні навчання;
- допомога у вирішенні соціальних питань (отримання житла, поновлення права на житло, погашення заборгованості за комунальні послуги);
- медична допомога (якщо потрібна);
- робота з найближчим оточенням (родичі , роботодавці, колеги по роботі, сусіди тощо).

План соціального супроводу вихованців інтернатних закладів з числа дітей-сиріт розробляється індивідуально для кожного клієнта.

2. Етап здійснення соціального супроводу.

Під час другого етапу надається безпосередня допомога клієнту у вирішенні конкретних завдань відповідно до підготовленого плану соціального супроводу.

- 1) Психологічна корекція стану клієнта передбачає формування та розвиток у них комунікативних навичок, навичок побудови стосунків з оточуючими; набуття навичок планування власного майбутнього та усвідомленого ставлення до нього, навичок уникнення та розв'язання конфліктів, формування впевненості в собі, позитивної самооцінки, відповідальності тощо.
- 2) Правова допомога надається у формі індивідуальних та групових консультацій з питань трудового законодавства, прав та пільг, передбачених для такої категорії молодих людей. Інколи соціальні педагоги/соціальні працівники виступають у ролі захисників прав та інтересів своїх клієнтів у частині дотримання законодавства щодо 8-

годинного робочого дня, умов праці неповнолітнього, офіційного оформлення на роботу, офіційного нарахування зарплати тощо.

- 3) Допомога у працевлаштуванні або перекваліфікації, підвищенні кваліфікації, продовженні навчання у працевлаштуванні або перекваліфікації, підвищенні кваліфікації, продовженні навчання передбачає дії, спрямовані на закріплення молодої людини на робочому місці, яке вона вже має (стабілізація ситуації), а також дії, спрямовані на досягнення змін (влаштуванні на нову роботу, перекваліфікація, продовження навчання). Ці проблеми, як правило, вирішуються найбільш важко, але без цього психолого-педагогічні методи втручання швидше за все не матимуть належного ефекту.
- 4) допомога у вирішенні складних соціальних проблем отримання житла, поновлення права на житло, погашення заборгованості за комунальні послуги) спрямована на вирішення проблеми щодо реєстрації у гуртожитку, поставлення на квартирний облік, поновлення прав на житло.
- 5) Медична допомога надається тим випускникам, які мають проблеми зі здоров'ям. У вирішенні медичних проблем соціальний педагог виступає посередником, надаючи інформацію про медичні заклади, види допомоги, які вони надають, а також представником інтересів молоді з числа дітей-сиріт.
- 6) Робота з найближчим оточенням передбачає залучення для вирішення проблем випускників інтернатних закладів треті сторони. Найчастіше соціальний педагог звертається до працівників ЖЕКів, організацій, де працюють випускники, медичних установ тощо.
- 7) Формування соціальних навичок. Зусилля соціальних педагогів спрямовані на формування навичок самодопомоги у вирішенні складних життєвих ситуацій. На заняттях з випускниками інтернатних установ розглядаються питання про ризики, пов'язані з торгівлею людьми, житлове законодавство України, систему медичного обслуговування порядок відновлення документів у разі їх втрати тощо.

3. Підсумковий етап (адаптація – етап сумісності).

На цьому етапі здійснюється оцінка змін, що відбулися у процесі надання послуг і після того, як вони вже отримані клієнтом; вивчення нових потреб, які з'явилися у клієнта в результаті змін і вимагають допомоги у задоволенні; розробку, якщо потрібно, додаткового плану соціального супроводу як складову припинення роботи, додаткове кураторство клієнта та його оточення, якщо це потрібно для профілактики небажаних наслідків і закріплення

позитивних змін.

Основними підсумками етапу соціального втручання, які в той же час слугують критеріями його ефективності і можливості переходу до наступного етапу є зміни, які сталися з клієнтом, оточенням і ситуацією.

Критеріями припинення соціального супроводу є:

- набуття навичок пошуку робочого місця;
- визначеність з бажаною професією;
- здобуття бажаної професії;
- наявність постійного або тимчасового місця роботи;
- вирішення житлової проблеми;
- вміння складати і планувати бюджет;
- навички самостійного оформлення документів, спілкування з представниками органів влади, відстоювання своїх прав;
- поява самостійності і відповідальності;
- відновлення родинних стосунків тощо.

Кожний з етапів не має чітко окреслених часових меж на всі випадки життя. Тривалість етапу визначається специфікою розвитку клієнта, впливом навколишнього середовища та його усвідомленням та активними діями щодо змін свого становища. Середня тривалість соціального супроводу випускників інтернатних закладів може становити 6-9 місяців. Найбільш важкими є перші місяці після завершення навчання у інтернатному закладі та початку самостійного життя.

Реалізація наведеної технології соціального супроводу передбачає, що на кожному етапі, у кожній фазі соціального супроводу плани, засоби, цілі та завдання, методи й результати оцінки мають бути результатом обговорення у середовищі випускників з метою обміну інформацією, пошуку найбільш ефективних рішень, безперервної супервізії конкретних соціальних випадків.

Одним із найважливіших і не до кінця вирішених питань соціального супроводу є визначення меж втручання. Зважаючи на те, що соціальні педагоги націлені на соціальний процес, спрямований на зміни, а не на збереження балансу, можуть бути непорозуміння і наявність різних оцінок в роботі різних фахівців.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям “соціальний супровід”, “соціальне втручання”, “соціальний патронаж”. Що спільного і чим відрізняються ці поняття?
2. Які завдання вирішує соціальний супровід?
3. Охарактеризуйте основні та специфічні принципи соціального супроводу?

4. Хто виступає об'єктом соціального супроводу?
5. Які нормативні документи регламентують діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу?
6. У чому специфіка соціального супроводу сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах? Які першочергові завдання соціального супроводу таких сімей?

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть індивідуальний план соціального супроводу підлітка, що знаходиться на загальношкільному обліку або на обліку у Кримінальній міліції у справах неповнолітніх.
2. Відвідайте районний центр соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді та познайомтесь з програмами соціального супроводу сімей, що знаходяться на обліку.
3. Прийміть участь у робочій зустрічі фахівців, що здійснюють соціальний супровід сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, з'ясуйте з якими труднощами стикається фахівець. Напишіть есе, як цих труднощі можна усунути.

Література

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (від 13 січня 2005 року № 2342-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003 № 966-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / [заг. ред. І.Д.Зверевої, Г.М.Лактіонової]. – К.: Наук. світ, 2003. – 117с.
4. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо соціального супроводу прийомних сімей / [Г.М.Бевз, Л.С.Волинець, А.Й.Капська та ін.]. – К.: УІСД, 1999. – 103с.
5. Наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 25.04.2008 р. № 1795 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження

- Порядку здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» від 16.10. 2009 №966/16982) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник . / [І.Д.Зверева та ін.]. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104с.
 8. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу; Навч.-метод. комплекс / [заг. ред. Г.М.Лактіонової, Ж.В.Петрочко]. – К.: Наук. світ, 2006. – 270с.
 9. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / [заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової]. – К.: ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – 88с.
 10. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Збірник методичних матеріалів / [авт.кол. Г.М.Бевз, А.Й.Капська, Н.М.Комарова та ін.]. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 188с.
 11. Капська А.Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Навч. посіб. / А.Й.Капська, В.В Пеша.. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 232с.
 12. Трубавіна І.М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї. Науково-методичні матеріали. – К.: ДЦССМ, 2003. – 86с.

ТЕМА 15. КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

1. Поняття казкотерапії.

Унікальним способом розв'язання особистісних проблем є метод казкотерапії, використання якого дає змогу безпосередньо впливати на емоційно-почуттєву сферу особистості, змінювати моделі поведінки, актуалізувати приховані ресурсні можливості у складних життєвих ситуаціях.

У різні часи казка була об'єктом дослідження вчених-лінгвістів, фольклористів, народознавців, філологів, психологів і педагогів. У соціально-педагогічній науці та практиці останнім часом спостерігається посилення інтересу до теоретичного дослідження та практичного застосування казок. Визначення сутності та специфіки використання казкотерапії потребує обґрунтування її використання як соціально-педагогічної технології. Це, у свою чергу, вимагає детального та послідовного розгляду дефінітивного ряду понять “казка”, “терапія”, “казкотерапія” й аналіз характеристик цього феномену в соціально-педагогічному контексті.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття “казка” визначається як “розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил” [5, с. 410]. Вчені-фольклористи, етнографи та літературознавці присвятили вивченню казки чимало досліджень, однак на сьогодні поки що не існує єдиного визначення цього поняття.

Одним із більш точних, на наш погляд, є визначення В. Анікіна: “Казки – це колективно створені, колективно збережені народом усні художні епічні оповідання в прозі з таким морально-етичним, соціально-побутовим змістом, який за своєю суттю потребує повного або часткового використання засобів неправдоподібного зображення дійсності і тому вдається до фантастичної вигадки, різні і традиційні форми якої, не повторюючись більш ні в якому іншому жанрі фольклору, склалися протягом віків у тісному зв'язку з усім укладом народного життя, мали первісний зв'язок із міфологією” [27, с. 20].

Інтерес науковців до дослідження казки виник у XVIII ст. З цього часу активізується не лише процес збирання та записування фольклорних казок, а й здійснюються спроби інтерпретації їх змісту. На етапі збирання та дослідження казок здійснювалися численні спроби розробити певну схему, узагальнену

структуру казки. Одному з перших це вдалося зробити російському лінгвісту В. Проппу, вихідним положенням якого стало те, що казка зберегла сліди зниклих форм соціального життя і є яскравим прикладом первісного мислення [17]. Казка може надати для дослідників особистості унікальний матеріал про закономірності історичного розвитку мислення людини, що дозволяє з певною мірою достовірності пояснити причини поведінки тієї чи іншої людини чи навіть спрогнозувати її дії.

Виховання та розвиток дитини за всіх часів і в будь-якій країні мали важливе значення. Виходячи із власного світосприймання кожен народ протягом століть формував свою, властиву лише йому систему виховання, критеріями ефективності якої виступають загальна культура, освіченість, духовність нації. В основу української системи виховання покладено давню педагогічну традицію нашого народу, у якій казка споконвіків була основним інструментом формування світоглядних уявлень людини.

Досвід народної педагогіки з використання казки у вихованні дитини був застосований такими видатними педагогами, як К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Велике значення виховним можливостям казки надавав К. Ушинський, наголошуючи на особливій цінності саме народних казок. Найкращим інструментом для раннього виховання особистості дитини називав казку А. Макаренко. Видатний педагог дотримувався вікового принципу використання казок: так, для малюків корисними будуть казки про тварин, доросліші діти із задоволенням слухатимуть казки про людські відносини та чарівні казки. При виборі казки, за словами А. Макаренка, слід керуватися як бажаннями дитини, так і її актуальними потребами [16].

Одним із перших, хто відродив професійний інтерес вчителів до казки, став В. Сухомлинський. Педагог приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми. Особливістю застосування казки у виховній системі видатного педагога є її гармонійне та природне використання у процесі щоденного навчання та виховання учнів [22, с. 30].

Слід зазначити, що використання казкотерапії в соціально-педагогічній практиці може викликати досить логічне запитання щодо складової цього поняття – “терапія”.

На можливість використання поняття “терапія” поза медичним контекстом вказують ряд дослідників: Б. Карвасарський, Л. Лебедева, І. Вачков та ін. Розглядаючи поняття арт-терапії в межах психолого-педагогічної практики, вони зазначають, що тут поняття терапії має неклінічну природу і застосовується тоді, коли “на перший план виходять завдання розвитку, виховання, соціалізації” [14, с.

16], а пріоритетним стає піклування про особистість. Таким чином, казкотерапія може використовуватись і використовується у різних сферах допомоги особистості.

Розглянемо **основні характеристики поняття казкотерапії**.

При своїй зовнішній нескладності термін “казкотерапія” – доволі містке поняття. Т. Зінкевич-Євстигнєєва визначає його через такі характеристики, як: “відкриття тих знань, які живуть у душі і є на даний момент психотерапевтичними”, “процес пошуку сенсу, розшифровки знань про світ та систему взаємостосунків у ньому” [8, с. 8], “процес утворення зв’язку між казковими подіями та поведінкою в реальному житті” [8, с. 9], “процес об’єктивації проблемних ситуацій ... та активізації ресурсів, потенціалу особистості” [8, с. 12], “процес екологічної освіти та виховання дитини” [8, с. 13], “терапія середовищем, особливою казковою обстановкою, в якій можуть проявлятися потенційні частини особистості” [8, с. 14], нарешті, “процес підбору для кожного клієнта його особистої казки” [8, с. 15]. Усі ці аспекти відображають функціональне навантаження казкотерапії, однак не дають чіткого уявлення щодо її сутності.

Крім того, дослідники визначають казкотерапію і як напрям практичної психології (В. Алексеєнко, І. Вачков, Я. Лощиніна), і як метод (А. Осипова, Т. Зінкевич-Євстигнєєва), і як процес повернення гармонійного світосприйняття (А. Гнезділов) тощо. Складність у визначенні поняття “казкотерапія” полягає також у необхідності розрізнити використання казки у психолого-педагогічній і соціально-педагогічній роботі та власне казкотерапію. Адже в сучасних дослідженнях ця різниця є досить нечіткою. На нашу думку, відмінність між цими двома явищами лежить у площині тих цілей і завдань, які ставляться перед фахівцями. Використання казки у роботі з клієнтом покликане виконувати завдання виховання, навчання та розвитку особистості і бере свої витoki із народної педагогіки, у якій різним фольклорним жанрам, і казці зокрема, відводилася важлива роль у становленні особистості, її естетичному, патріотичному вихованні. Щодо казкотерапії, то її основними завданнями є, на нашу думку, допомога особистості, яка опинилася у складній життєвій ситуації, корекція моделей поведінки, профілактика виникнення тих чи інших негативних явищ тощо, тобто використання казкотерапії передбачає цілеспрямований вплив на особистість (дитини чи дорослого) з метою певних особистісно важливих змін. Звісно, що у процесі використання казкотерапії також можуть вирішуватись завдання виховання, навчання та розвитку особистості, однак вони не є першочерговими.

Узагальнюючи вищезазначене, ми визначаємо, *казкотерапія – це технологія практичної реалізації соціально-педагогічної профілактики і допомоги особистості, яка опинилась у складній життєвій ситуації, через мобілізацію її*

ресурсного потенціалу з використанням метафоричної форми казки.

Модель казкотерапії як соціально-педагогічної технології

Схематично казкотерапію як соціально-педагогічну технологію ми зобразили на рис. 1.1.

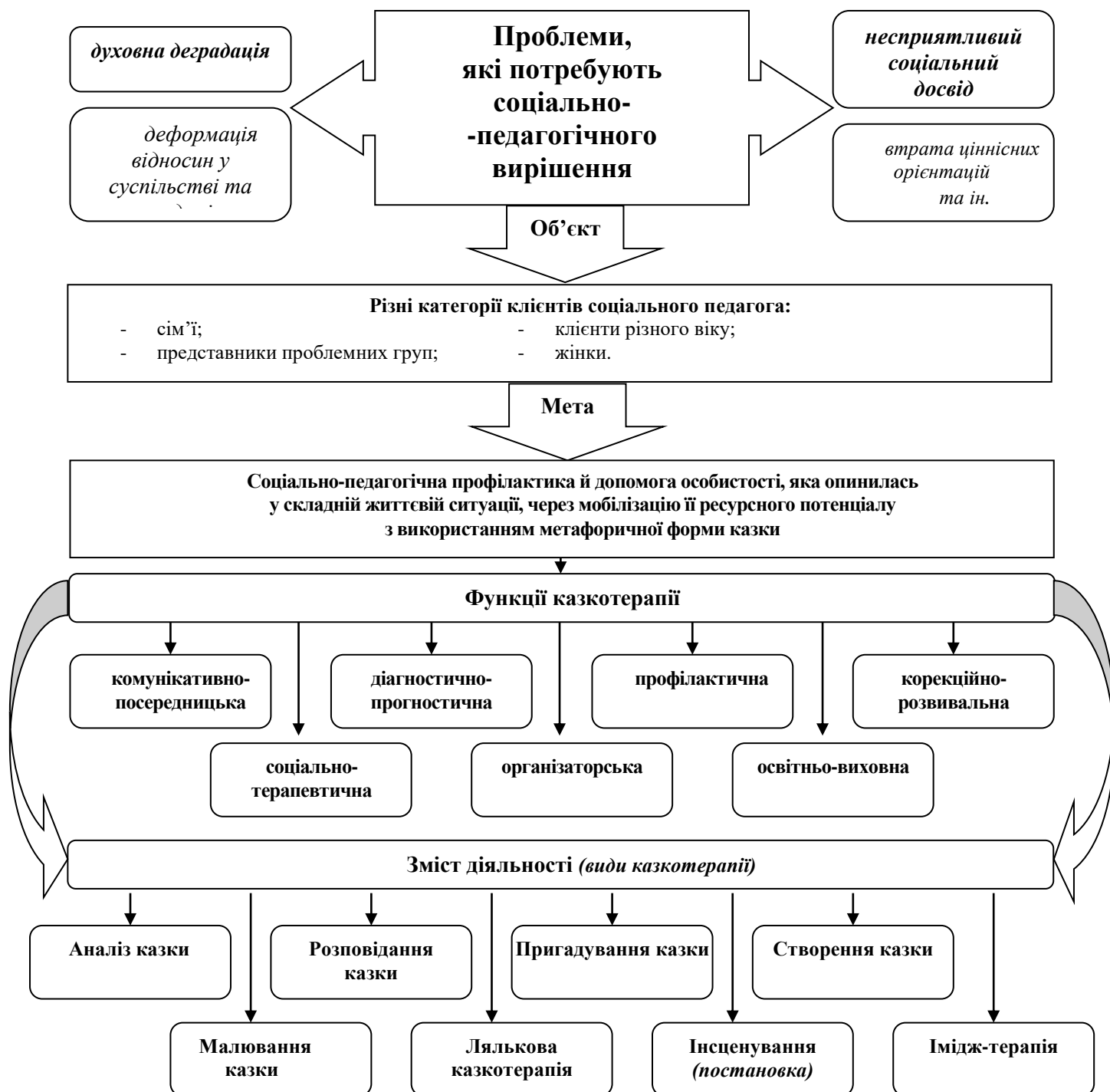

Рис. 1.1. – Модель казкотерапії як соціально-педагогічної технології

Слід зазначити, що дослідження останніх років мають переважно прикладний характер, відповідаючи на актуальні запити спеціалістів, які працюють у галузі

психології та педагогіки. Що ж до застосування казкотерапії в професійній діяльності соціального педагога, то дослідження з цього приводу лише починають з'являтися на сторінках наукових видань. Зокрема, на можливість і доцільність її застосування в соціально-педагогічній практиці вказують О. Бреусенко-Кузнецов, О. Деркач, О. Іванівська, А. Капська, С. Савченко, Н. Шкаріна та ін., які розглядають казку як соціально-педагогічний засіб соціалізації, розвитку та виховання особистості.

3. Об'єкти казкотерапевтичної технології

Об'єктом діяльності соціального педагога є конкретна особистість (чи група осіб), яка з тої чи іншої причини може мати особистісні чи соціальні проблеми і потребує кваліфікованої допомоги у їх попередженні, вирішенні та профілактиці виникнення.

Найбільш широко типологія клієнтів соціального педагога представлена авторами навчального посібника “Соціальна робота в Україні”, де, зокрема, наводяться приклади класифікації клієнтів соціального педагога за особливостями емоційного реагування (“агресори”, “ввічливі”, “німі”), а також за “універсальними” та “специфічними” ознаками. (стать, вік, соціальний статус, певні проблеми тощо.)

4. Функції казкотерапії

Можливість використання казкотерапії у професійній діяльності соціального педагога зумовлена близьким функціонально-змістовим наповненням цих видів діяльності. Казкотерапія з успіхом використовується для вирішення найрізноманітніших проблем клієнтів. З точки зору засновників казкотерапії вона має чотири найважливіших спрямування і може бути використана для: діагностики, розвитку, корекційного та терапевтичного впливу на особистість клієнта. Однак, на нашу думку, застосування казкотерапії в соціально-педагогічній практиці має більш широкий діапазон і сприяє реалізації тих функцій, які виконує соціальний педагог у своїй професійній діяльності.

Що стосується функціонального потенціалу казкотерапії, то більшість дослідників (І. Вачков, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Д. Соколов, О. Тихонова та ін.) виділяють такі її функції в роботі з клієнтом: діагностична, терапевтична, виховна, посередницька, експресивна, розвивальна, функція збереження та передачі традицій і досвіду тощо.

Розкриємо докладніше зміст кожної функції. Зміст *діагностичної функції* соціального педагога зумовлений специфікою його практичної діяльності і включає в себе дослідження, аналіз й оцінювання клієнтів (індивідів і груп) та особливостей

їх взаємодії із соціальним середовищем. Повноцінне виконання соціальним педагогом діагностичної функції дає змогу на різних рівнях (особистісному, родинному, суспільному) забезпечити профілактику моральних, фізичних, психічних, соціальних відхилень, виявляючи проблему на початковому етапі її розвитку. Це є особливо актуальним, оскільки дає можливість зосередити увагу спеціаліста не на боротьбі з наслідками, а на усуненні причини проблеми [13]. Сучасний соціальний педагог у сфері діагностики є міждисциплінарним спеціалістом і послуговується методами соціологічного, психолого-педагогічного і часто навіть медичного дослідження особистості. Для ефективної діагностики за допомогою методу казкотерапії соціальний педагог має володіти спеціальними знаннями з особливостей проведення такої діагностики та аналізу її результатів.

Інформація, отримана у процесі казкотерапевтичної діагностики, дає спеціалісту змогу побачити не лише конфліктні аспекти, а й демонструє ресурсний потенціал клієнта, необхідний для вирішення проблемної ситуації. Також у процесі проєктивної діагностики за допомогою казкотерапії, створюється сприятлива атмосфера для вивільнення та розвитку творчих здібностей особистості, продукт, отриманий у процесі проєктивної казкотерапевтичної діагностики, не лише дає спеціалісту необхідну інформацію, а й одночасно є прекрасним розвивальним та терапевтичним засобом для клієнта. До того ж інтерпретація одержаного в процесі діагностики продукту відбувається безцінно спільно з клієнтом. Основна увага у процесі діагностичної роботи звертається на почуття клієнта та спеціаліста.

Слід зазначити, що діагностика у практичній діяльності соціального педагога пов'язана із *прогнозуванням та профілактикою* виникнення певних подій, процесів, вчинків і станів клієнтів. Використання методу казкотерапії в цьому контексті дасть змогу побачити можливість виникнення проблемної ситуації у клієнта чи групи і вчасно запобігти її виникненню шляхом створення оптимальних умов для саморозвитку, самореалізації та активізації ресурсного потенціалу особистості. У разі, якщо проблема чи конфлікт все ж таки виникли, метод казкотерапії може бути використаний соціальним педагогом з корекційною метою. Казкотерапію також можна застосовувати з метою профілактики професійного вигорання самого спеціаліста шляхом вчасної діагностики та корекції.

Корекційно-розвивальна функція в діяльності соціального педагога передбачає роботу як безпосередньо із клієнтом соціального педагога, так і з його соціальним оточенням з метою внести “конструктивні зміни в соціум і систему життєзабезпечення людини” [1, с. 7–8]. Використання методу казкотерапії з метою корекційного впливу на особистість передбачає створення чи застосування психокорекційних казок для здійснення м'якого впливу на поведінку особистості. Під корекцією спеціалісти з казкотерапії мають на увазі роботу з поведінковими

особливостями особистості, а саме: “заміщення” неефективного стилю поведінки на більш продуктивний та пояснення сенсу того, що відбувається. Результатом реалізації корекційно-розвивальної функції в соціально-педагогічній практиці з використанням методу казкотерапії повинна стати конструктивна самореалізація особистості в соціумі, яка можлива за умови створення сприятливого терапевтичного середовища для актуалізації творчого потенціалу та чіткого прагнення до протистояння несприятливим впливам. Особливістю терапевтичного середовища є те, що воно впливає не лише на особистість клієнта, а й на самого спеціаліста.

Створення такого середовища пов’язане із реалізацією *соціально-терапевтичної функції* соціального педагога, яка визначається як “комплексний вербальний та невербальний вплив соціального працівника на когнітивну, емоційну і поведінкову сфери особистості клієнта з метою допомогти йому змінити ставлення до наявних проблем і оточуючого соціального середовища” [21, с. 225]. В контексті казкотерапевтичної роботи вплив соціального педагога на клієнта здійснюється в основному за допомогою психотерапевтичних казок, до яких належать авторські казки (Д. Соколова, А. Гнезділова та ін.), біблейські та суфійські притчі, а також казки, створені клієнтами у процесі соціально-педагогічної групової чи індивідуальної роботи. Ці казки найчастіше використовуються з такими цілями: передача клієнту в ненав’язливій формі важливих знань про оточуючий світ та взаємовідносини в ньому; погляд на складну, проблему ситуацію зі сторони; актуалізація творчого, ресурсного потенціалу клієнта; підтримка клієнта у скрутній життєвій ситуації, у переосмисленні життєвого досвіду тощо. При використанні психотерапевтичних казок соціальним педагогом важливим є дотримання трьох основних принципів: доцільність, щирість і дозованість.

Важливою функціональною складовою практичної діяльності соціального педагога є його комунікація з клієнтом, при якій казка може виступати своєрідним посередником при налагодженні первинного контакту або при виникненні певних труднощів у професійному спілкуванні спеціаліста з клієнтом. Відповідно до цього ми виділили *комунікативно-посередницьку* функцію соціального педагога в контексті використання ним методу казкотерапії. Вона полягає у налагодженні, продовженні і припиненні професійних контактів, сприйнятті та розумінні клієнта, обміні професійно важливою інформацією, створенні атмосфери позитивної взаємодії учасників комунікації. Метод казкотерапії відіграє досить важливу роль у реалізації соціальним педагогом комунікативної функції. Казка надає неперевершену спільну мову для спілкування дорослого з дитиною. Крім цього, простір казки є безпечним для метафоричного вираження клієнтом тих внутрішніх почуттів та переживань, які є важкими для безпосереднього свідомого обговорення.

І нарешті, використання форми казки дає можливість обійти захисні механізми психіки клієнта у вигляді супротиву і створити доброзичливу атмосферу спілкування “однією мовою”.

Організаторська функція в контексті використання соціальним педагогом методу казкотерапії передбачає роботу фахівця щодо здійснення впливу на зміст дозвілля (різноманітні казкотерапевтичні методики й техніки в реалізації цієї функції соціального педагога можуть використовуватись як своєрідне обрамлення в дозвіллевій діяльності з дітьми та підлітками), допомогу в працевлаштуванні, професійній орієнтації та адаптації клієнта тощо.

Реалізація соціальним педагогом *освітньо-виховної функції* в контексті використання методу казкотерапії відбувається насамперед у роботі з дітьми різного віку. Практичного значення набуло використання казкотерапії в контексті парадигми особистісно орієнтованого навчання та виховання, яке в умовах сучасної школи покликане забезпечити всебічний розвиток дитини. Концепція казкотерапії, спрямована на передачу цінного життєвого досвіду, виявлення та розвиток потенційних можливостей особистості, цілком відповідає критеріям особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Ми розглянули найбільш суттєві характеристики функціонального наповнення практичної діяльності соціального педагога із використанням методу казкотерапії. Зокрема, найбільш ефективним є застосування цього методу в соціально-педагогічній практиці з метою діагностики, прогнозування та профілактики, корекції та розвитку, терапії, комунікації, організації, освіти та виховання. Слід також зазначити, що унікальність методу казкотерапії в соціально-педагогічній роботі полягає в її багатоваріативному функціонально-змістовому потенціалі, відсутності протипоказань у роботі з різними категоріями клієнтів (за віком, станом здоров'я, соціальним статусом тощо), етнічній близькості та природовідповідності українському менталітету. Перевагами використання методу казкотерапії для вирішення кола актуальних соціально-педагогічних проблем є безпосередній вплив на емоційно-почуттєву сферу особистості, здатність змінювати моделі поведінки, актуалізувати приховані ресурсні можливості у складних життєвих ситуаціях.

5. Види та форми казкотерапії

На сучасному етапі розвитку методу казкотерапії склалося чимало форм і видів роботи з казками. Зокрема, М. Кисельова виділяє такі форми казкотерапії: за кількістю клієнтів (групова та індивідуальна); за рівнем активності клієнта (активна, змішана, пасивна); за тривалістю (короткочасна, довготривала) [12]. Щодо видів казкотерапевтичної роботи, то найширша їх класифікація наведена в

дослідженнях Т. Зінкевич-Євстигнєєвої в контексті концепції комплексної казкотерапії. Дослідниця виділяє види казкотерапевтичної роботи, об'єднавши їх у цілісний комплекс, до якого увійшли: розповідання казок (групове та індивідуальне); створення казок (інтерпретація, переписування, дописування, власне створення); постановка казок (казки на піску, театралізовані ігри, терапевтичні лялькові спектаклі); аналіз казок (терапевтичний аналіз – бібліотерапія та вирішення “відкритих” казкових завдань, дослідження архетипів та образів); малювання казок (психодіагностичне, спонтанне); медитації на казку (статичні, психодинамічні); лялькова казкотерапія (пальчикові ляльки, тіньові ляльки, маріонетки) [9]. Усі перелічені види казкотерапевтичної роботи функціонують у взаємопов'язаному комплексі і можуть використовуватись фахівцем як окремо, так і в поєднанні один з одним.

Класифікацію видів та форм казкотерапії наводимо у таблиці

Аналіз казки в контексті методу казкотерапії передбачає: вирішення казкових завдань; бібліотерапію; власне аналіз казки (клієнтської чи народної, групової чи індивідуальної). Техніка вирішення казкових завдань використовується головним чином з метою діагностики, а також сприяє розвитку творчого мислення, формує здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Бібліотерапія (терапевтична та корекційна робота з книгою) – це казкотерапевтична техніка, спрямована на формування ціннісної структури особистості, більш глибоке розуміння життєвих ситуацій та аналітично-синтетичних здібностей і полягає у слуханні або самостійному читанні художніх та спеціально створених терапевтичних казок та подальшому їх обговоренні.

Таблиця 15.1

Класифікація видів і форм казко терапії

Види казкотерапії	Форми казкотерапевтичної роботи	
	Групова	Індивідуальна
Аналіз казки	- вирішення казкових завдань; - бібліотерапія; - аналіз групової казки, створеної учасниками; - аналіз казки одного з учасників; - аналіз народної чи літературної казки.	- вирішення казкових завдань; - бібліотерапія; - аналіз народної чи літературної казки; - аналіз казки, написаної клієнтом.

<p>Створення казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне створення казки у групі; - групове створення казки по колу із записуванням (автор О. А. Бреусенко-Кузнєцов); - групове створення казки по колу без записування. 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне створення казки; - спільне (зі спеціалістом) створення казки.
<p>Пригадування казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> - групове пригадування відомої всій групі казки по колу із записуванням; - групове пригадування відомої всій групі казки по колу без записування; - дописування казки; - переписування казки. 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне пригадування казки; - пригадування фрагменту казки; - дописування казки; - переписування казки.
<p>Розповідання казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розповідання по колу відомої всій групі казки; - розповідання казки у групі по ролях; - розповідання казки групі від першої чи третьої особи; - казкові медитації. 	<ul style="list-style-type: none"> - розповідання казки спеціалістом від 3 особи; - розповідання клієнтом улюбленої казки від першої (від імені різних героїв казки) чи третьої особи; - казкові медитації.
<p>Малювання казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> - груповий малюнок казки (народної, літературної чи одного з членів групи); - груповий малюнок фрагменту казки (народної, літературної чи одного з членів групи); - груповий малюнок за мотивами казки (народної, літературної чи одного з членів групи); - груповий малюнок чи колаж “Картографування світу фентезі” (автор О. А. Бреусенко-Кузнєцов); - груповий малюнок чи колаж “Карти казкової країни” (автор 	<ul style="list-style-type: none"> - малюнок за мотивами казки (народної, літературної чи власної); - малюнок фрагменту казки (народної, літературної чи власної); - індивідуальне “Картографування світу фентезі” (автор О. А. Бреусенко-Кузнєцов); - “Карта казкової країни” (автор Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєва); - малюнок “Дощ у казковій країні”; - малюнок “Моя родина в

	Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєва).	образах казкових героїв”.
Інценування (постановка) казки	- постановка казки народної, літературної чи клієнтської з попередньою підготовкою (або її фрагменту); - спонтанна постановка казки (або її фрагменту) народної, літературної чи одного з членів групи.	- індивідуальна чи парна (разом зі спеціалістом) постановка народної, літературної чи клієнтської казки.
Лялькова казкотерапія	- групове виготовлення ляльок казкових героїв (пальчикові, тіньові, маріонетки) і подальша робота з ними; - групова постановка казки (чи фрагменту казки) народної, літературної чи одного з членів групи із використанням ляльок; - “Казкові фігурки” (авторська техніка).	- індивідуальне виготовлення ляльок (пальчикові, тіньові, маріонетки) та подальша робота з ними; - “Казкові фігурки” (авторська техніка).
Імідж-терапія	- групова імідж-терапія (автор А. В. Гнезділов).	

Власне аналіз казки в контексті методу казкотерапії використовується в основному з діагностичною, терапевтичною та корекційною цілями. Особливістю такого аналізу є те, що його варто проводити разом із клієнтом, уникаючи при цьому прямих інтерпретацій. Існує декілька підходів до аналізу казок, які успішно застосовуються практикуючими психологами, педагогами, казкотерапевтами. Підхід до аналізу тієї чи іншої казки значною мірою залежить від мети, яку ставить перед собою дослідник, чи від того підходу, в рамках якого він працює. Основними підходами до аналізу казок є: лінгвістичний (В. Пропп), психотерапевтичний (М.-Л. фон Франц, Д. Соколов), казкотерапевтичний (Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Тихонова). У соціально-педагогічній роботі з клієнтом фахівець може послуговуватись різними підходами до аналізу залежно від конкретної мети професійної діяльності.

Групове та індивідуальне створення казки. Казки, які особистість створює самостійно, є особливо важливими, оскільки вони не лише в метафоричній формі відображають внутрішню реальність людини, а й активізують несвідомі процеси,

які сприяють особистісному розвитку й вирішенню життєвих труднощів.

Існує чимало форм цього виду казкотерапії: написання казки за певний час не відриваючи ручки від паперу, створення власної казки, за вигаданим прізвиськом, створення казки від імені певного предмета, який знаходиться у кімнаті, послідовне створення казки всією групою по колу із записуванням чи без нього, спільне (зі спеціалістом) створення казки тощо. Цей вид казкотерапії може бути корисним для діагностичної, корекційної та розвивальної роботи з особистістю.

Пригадування казки у групі та індивідуально має такі форми: групове та індивідуальне пригадування відомої всій групі казки по колу із записуванням; групове пригадування відомої всій групі казки по колу без записування; пригадування фрагменту казки; дописування казки; переписування казки. Цей вид казкотерапії найчастіше використовується з діагностичною метою. Викривлення тексту казки, яка пригадується, може свідчити про актуальні проблеми особистості. Переписування чи дописування казки, за словами Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, має сенс тоді, коли людині чимось дуже не подобається сюжет, ситуація, кінцівка, конкретний перебіг подій у казці. Це явище вже саме по собі діагностичне, оскільки те, що людині не подобається, те, що вона заперечує, дуже часто вказує на актуальну невирішену проблему (або на прояв основних життєвих принципів) [9, с. 84].

Розповідання є найпоширенішою практикою використання казок у житті людини: найчастіше батьки, вихователі, педагоги читають або розповідають казку дитині з різною метою: заспокоїти, навести приклад прояву певних якостей, пояснити причини та наслідки поведінки та дій, навчити тощо. Однак у контексті методу казкотерапії розповідання казок характеризується певними особливостями і має такі форми: у груповій роботі – розповідання казки у групі по колу; розповідання казки у групі по ролях; розповідання казки групі від першої або третьої особи; в індивідуальній роботі – розповідання казки спеціалістом від третьої особи, розповідання клієнтом улюбленої казки від першої (від імені різних героїв казки) чи третьої особи, казкові медитації. Групове розповідання казки використовується найчастіше з метою діагностики, корекції та розвитку міжособистісних стосунків у групі, для дослідження та корегування рольових стереотипів поведінки особистості, а також дасть змогу створити сприятливу атмосферу для міжособистісного креативного спілкування та може сприяти груповій згуртованості. Метою індивідуального розповідання казки є налагодження спілкування з клієнтом (особливо з дитиною); розвиток особистості дитини (емоційної сфери, пізнавальних психічних процесів тощо); діагностика та корекція поведінкових моделей клієнтів різного віку (розповідання або написання улюбленої

казки); заспокоєння, нормалізація емоційного стану клієнта, розвитку впевненості у власних силах та здібностях, набуття позитивного образного досвіду шляхом занурення його в чарівний ресурсний світ казки (казкові медитації).

Малювання казки. Цей вид казкотерапії включає такі форми: груповий чи індивідуальний малюнок казки, її фрагменту чи за її мотивами (народної, літературної або одного з членів групи); груповий чи індивідуальний малюнок або колаж “Картографування світу фентезі” (О. Бреусенко-Кузнецов); груповий чи індивідуальний малюнок або колаж “Карти казкової країни” (Т. Зінкевич-Євстигнєєва); в індивідуальній роботі – малюнки “Дош у казковій країні”, “Моя родина в образах казкових героїв”; малюнок казкових героїв та ін. Особливістю індивідуального та групового малювання в контексті методу казкотерапії є те, що, як правило, цей процес дає змогу виявити та розвинути ресурсний потенціал особистості саме завдяки казковій тематиці, яка в більшості людей викликає позитивні емоції. У випадку індивідуальної форми роботи малюнок і подальша робота з ним дає особистості можливість зануритись у власний світ, тоді як групове малювання може дати важливу інформацію про розподіл ролей у групі та групову згуртованість.

Лялькова казкотерапія та інсценування (постановка) казок. Використання цих видів казкотерапії передбачає таку роботу: спонтанна чи з попередньою підготовкою постановка казки (народної, літературної чи казки одного з членів групи); індивідуальна чи спільна зі спеціалістом постановка народної, літературної чи клієнтської казки; індивідуальне чи групове виготовлення ляльок казкових героїв (пальчикові, тіньові, маріонетки) і подальша робота з ними; групова постановка казки (чи фрагменту казки) народної, літературної чи одного з членів групи із використанням ляльок; “Казкові фігурки”. Особливістю казкотерапевтичних постановок є те, що вони не передбачають заучування ролей та тривалих репетицій. Головною є ідея експромту. При інсценуванні казки яскраво простежується ставлення людини до себе, до інших дітей та оточуючого світу. Так само, як і попередні види роботи, інсценування казки вивільняє творчий потенціал особистості, робить її більш упевненою та щасливою.

Казкова імідж-терапія. Започаткував казкову імідж-терапію російський казкотерапевт А. Гнезділов [6]. Ефективність цього виду казкотерапії базується на твердженні, що для багатьох людей глибокі позитивні особистісні зміни починаються зі зміни зовнішності: “З новим іміджем людина символічно отримує і нове минуле, теперішнє і майбутнє... У казковому образі людина може компенсувати те, чого їй не вистачає у житті” [10, с. 117]. Використання цього виду казкотерапії дає людині змогу перевтілитися в певний казковий образ і поводитись відповідно до цього образу. Як правило, корекційний і терапевтичний ефекти

досягаються тоді, коли людина обирає непритаманний, але бажаний для себе образ.

Хочемо ще раз наголосити на тому, що вищезазначені види казкотерапії – це лише частина методу, який постійно розвивається. Основний, на нашу думку, принцип казкотерапії – це цілісний, духовний розвиток людини (дитини, підлітка, дорослого), це можливість створення сприятливого ґрунту для становлення цілісної, творчої особистості. Відповідно до цього, на наш погляд, соціальний педагог у своїй професійній діяльності може користуватися всіма переліченими видами казкотерапії в індивідуальній та груповій роботі з різними категоріями клієнтів. При цьому фахівець має не просто застосовувати відомі казкотерапевтичні методики та техніки, а творчо підходити до їх використання, орієнтуючись на запит клієнта і враховуючи його індивідуальні особливості.

5. Види творів у казкотерапії

Використання казкотерапії передбачає роботу спеціаліста з різними видами казок. В основі всіх цих видів лежить поняття метафори, яке має суттєве значення для розуміння впливу казкових творів на особистість. У метафорі “певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ і предметів через інші за схожістю чи контрастністю” [15, с. 456]. Отже, метафора являє собою певне зашифроване повідомлення, яке дає змогу непрямо, у формі іносказання донести необхідну інформацію. Розглянемо докладніше класифікацію казок, які можуть використовуватись у контексті методу казкотерапії. Ця класифікація є досить умовною, оскільки метод казкотерапії надає широкі можливості для творчості спеціаліста. Розроблена нами класифікація включає чотири групи творів: три групи казок, які використовуються спеціалістами в контексті методу казкотерапії, четверту групу становлять твори інших не казкових літературних жанрів (рис. 5.1.).

Рис. 5.1. – Види творів, що використовуються в казкотерапії

Поділ казок на народні та літературні є усталеним у фольклористиці: класифікацією казок займалися зокрема В. Анікін, В. Пропп, Ю. Юдін та ін. Народні казки створювалися і створюються впродовж століть і не мають конкретних авторів. Вони поділяються на кумулятивні казки, казки про тварин, соціально-побутові (новелістичні) та чарівні казки.

Основною прикметою *кумулятивних казок* (“Колобок”, “Рукавичка”, “Ріпка”, “Курочка Ряба” тощо) є своєрідне повторення певної дії, її накопичення і перетворення на щось нове. Часті повтори в цих казках роблять їх неперевершеним інструментом у вихованні й розвитку найменших дітей, оскільки дають можливість краще запам’ятовувати і відтворювати текст. Крім того, вони містять “зашифровані” метафоричні послання, які можуть бути використані для того, щоб у ненав’язливій формі продемонструвати дітям переваги дружби, слухняності, поваги до старших, цінування того, що маєш, тощо.

Соціально-побутові, або новелістичні казки поширені менше, ніж казки про тварин, вони не такі давні за походженням. У них розкривається побутове життя персонажів, на тлі якого викривається та висміюється зло та даються моральні оцінки тим чи іншим вчинкам. *Чарівні казки* найбільш часто використовуються у казкотерапевтичній роботі, оскільки описують у метафоричній формі процес становлення особистості, пошук власного “Я”. Вони є найчисленнішими серед усіх

різновидів казок. Описані види народних казок, поряд із використанням їх як творів для читання, знайшли своє застосування в казкотерапевтичній роботі з дітьми та дорослими.

Літературні казки більш образні, емоційні, ніж народні. Вони несуть відображення авторського бачення світу. Ми поділили літературні казки на дві групи: оригінальні та ті, які були створені на основі народних казок. До першої групи входять твори, породжені індивідуальною фантазією автора: казки [Г. Андерсена](#), [В. Гауфа](#), П. Єршова, К. Коллоді, С. Лагерлеф, А. Ліндгрєн, В. Одоєвського, Ю. Олєши, Ш. Перро, Дж. Родарі та ін. Літературні казки, написані на основі сюжетів народних казок, представлені творами С. Аксакова, О. Пушкіна та ін. З точки зору казкотерапії літературні казки більше підходять для тих випадків, коли клієнту необхідно зрозуміти, пропрацювати внутрішні переживання. Адже герої літературних казок наділені авторським світобаченням, вони відчують і переживають, чим значно відрізняються від типізованих героїв казок народних.

Наступна група казок, названа нами *авторськими*, представлена, у свою чергу, казками, створеними спеціалістами (психологами, педагогами, вихователями), та клієнтськими казками. *Казки, створювані спеціалістами*, добре описані Т. Зінкевич-Євстигнєєвою. Це дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні та медитативні казки. Розглянемо їх докладніше. *Дидактичні* казки найчастіше створюються педагогами для своєрідного подання навчального матеріалу та створення позитивної мотивації до процесу навчання. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, арифметичні знаки) одухотворюються, створюється казковий образ світу, в якому вони живуть. Дидактичні казки також можуть також розкривати сенс і важливість відповідних знань. *Психокорекційні* казки створюються для м'якого впливу на поведінку клієнта, демонстрації йому в метафоричній формі шляхи вирішення певної проблеми чи ускладнення через показ схожого за віком та характером персонажа, який успішно долає подібну до клієнтової кризову ситуацію. Слід зазначити, що ці казки, представлені у книгах Д. Бретт, Д. Мілс та Р. Кроулі О. Прудіус Д. Соколова, І. Стішенок та ін., спеціалісти часто називають також психотерапевтичними історіями чи метафорами, але Т. Зінкевич-Євстигнєєва включає їх саме до психокорекційних казок з огляду на те, що вони “торкаються саме поведінкового аспекту особистості, ненав’язливо привносять моделі успішної поведінки та реагування, змінюють ставлення до ситуації з “неадекватного” на “більш адекватне” [100, с. 38]. Щодо психотерапевтичних казок, то під ними Т. Зінкевич-Євстигнєєва має на увазі казки, що розкривають сенс подій, які відбуваються, казки, звернені безпосередньо до душі особистості. Психотерапевтичні казки часто залишають людину із питанням,

що у свою чергу, стимулює процес особистісного зростання. Більшість психотерапевтичних казок присвячені проблемам життя і смерті, ставленню до надбань та втрат, коханню, любові, власному шляхові. До психотерапевтичних зараховують притчі, історії Старого Завіту, деякі казки Г.-Х. Андерсена, а також казки самого клієнта та казки, складені разом із клієнтом, хоча ми ці два види казок відносимо до окремої групи. Яскравим прикладом психотерапевтичних казок слугують казки А. Гнезділова.

Медитативні казки створюються для набуття позитивного образного досвіду, зняття психоемоційного напруження, створення в душі кращих моделей взаємовідносин, розвитку особистісних ресурсів. Найяскравішою характеристикою цих казок є відсутність явного конфлікту та негативних героїв, адже основне їх завдання полягає в гармонізації, створенні позитивних моделей взаємовідносин з оточуючим світом та іншими людьми. Цей вид казок адресований Ідеальному „Я” людини з метою його підтримання та посилення. Прикладом цих казок можуть виступати казки Т. Зінкевич-Євстигнеєвої, Г. Азовцевої та ін.

Окремим видом авторських казок є *клієнтські казки*. Це казки, написані клієнтами казкотерапевтів. Вони можуть створюватись самостійно або разом із казкотерапевтом, індивідуально чи в групі, вдома чи на терапевтичному занятті. Як правило, ці казки досить рідко публікуються. Особливий інтерес та цінність вони становлять саме для тих людей, які є їхніми авторами. Вони допомагають вирішенню найрізноманітніших проблем, сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу особистості, підвищують самооцінку, дають змогу встановити контакт із терапевтом та групою тощо. На нашу думку, саме створення і подальша робота з клієнтськими казками є найбільш ефективним та перспективним напрямом роботи в контексті методу казкотерапії. На сьогодні існує чимало методик і технік створення та подальшої роботи з індивідуальними та груповими казками клієнтів. Це, зокрема техніки О. Бреусенка-Кузнєцова, Т. Зінкевич-Євстигнеєвої, О. Плетки, Д. Соколова та ін.

До *неказкових творів*, які використовуються у казкотерапевтичній роботі, належать притчі, легенди, історії, анекдоти, міфи, легенди, байки тощо. Ми не будемо докладніше зупинятися на визначенні цих творів. Зазначимо лише, що їх використання розширює можливості казкотерапії, сприяє більш повному розкриттю потенціалу цього методу. У казкотерапевтичній роботі ці твори використовують О. Бреусенко-Кузнєцов, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, О. Плетка та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Дайте визначення поняття „казкотерапія”.
2. Розкрийте роль і місце казки у виховному процесі сучасності.
3. Розкрийте особливості використання казки у роботі В. Сухомлинського.
4. У чому полягає сутність розповідання казок.
5. Розкрийте різні варіанти створення казок в контексті методу казкотерапії.
6. У чому полягає сутність аналізу казок.
7. У чому полягає сутність малювання казок.
8. У чому полягає сутність інсценізації казок.
9. У чому полягає сутність імідж-терапії в контексті методу казкотерапії.
10. Назвіть функції соціального педагога, які реалізуються ним у процесі використання методу казкотерапії. Охарактеризуйте одну з них.
11. Назвіть групи клієнтів соціального педагога, у роботі з якими доцільним використання методу казкотерапії.
12. У чому полягають особливості застосування казки для діагностики проблеми клієнта соціального педагога.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте сутність казкотерапії як корекційного методу. Наведіть приклад корекційних казкотерапевтичних методик і охарактеризуйте одну з них.
2. Розкрийте сутність казкотерапії як розвиваючого методу. Наведіть приклад розвиваючих казкотерапевтичних методик і охарактеризуйте одну з них.
3. Розкрийте сутність казкотерапії як терапевтичного методу. Наведіть приклад терапевтичних казкотерапевтичних методик і охарактеризуйте одну з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарова В. Г. Научный статус социальной педагогики и ее отношение к практике / В. Г. Бочарова, Г. М. Филонов. – М. : АКАДЕМИЯ, 1994. – 255 с.
2. Бреусенко-Кузнецов А. А. Опыт сказочничества. Динамика ценностно-смысловой сферы личности в условиях экзистенциального кризиса / Александр Анатолиевич Бреусенко-Кузнецов. – К. : КВИЦ, 2005. – 386 с.
3. Вачков И. В. Ресурсы психологической сказки в работе с учителями / И. В. Вачков // Народное образование. – 2001. – № 5. – С. 203–208.
4. Вачков И. В. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку / Игорь Викторович Вачков. – М. : Ось-89, 2001. – 144 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
6. Гнездилов А. В. Авторская сказкотерапия. Дым старинного камина (сказки доктора Балю) / Андрей Владимирович Гнездилов. – СПб. : Речь, 2002. – 290 с.
7. Груммес У. Значение сказки для психоанализа / У. Груммес // Энциклопедия глубинной психологии. – Т. 1: З. Фрейд: жизнь, работа, наследие. – М. : Менеджмент, 1998. – С. 569–586.
8. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Питер, 2001. – 315 с.
9. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Питер, 1998. – 300 с.
10. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Формы и методы работы со сказками / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2006. – 240 с.
11. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Борис Дмитриевич Карвасарский. – СПб. : Питер, 1999. – 752 с.
12. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / Марина Вячеславовна Киселева. – СПб. : Речь, 2007. – 336 с.
13. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посібник / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
14. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика / Людмила Дмитриевна Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
15. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
16. Макаренко А. С. Собрание сочинений в пяти томах / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1971. – Т. 4. – 216 с.
17. Пропп В. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп. – М. : АСТ, 1998. – 467 с.
18. Прудюс Е. К. Сказкотерапия в помощь родителям. Там водятся волшебники / Елена Константиновна Прудюс. – СПб. : Речь, 2006. – 224 с.
19. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [за заг. ред. А.Й. Капської]. – К. : Центр навчальної літератури, 2000. – 260 с.
20. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия / Дмитрий Соколов. – М. : Класс, 1997. – 146 с.
21. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / [І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

22. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Василий Александрович Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1988. – 271 с.
23. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / Константин Дмитриевич Ушинский. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 576 с.
24. Франц фон М.-Л. Психология сказки / Мария-Луиза фон Франц. – СПб. : БСК, 1998. – 360 с.
25. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2-х т. / П. Я. Черных. – М. : Русский язык, 1999. – Т. 2. – 560 с.
26. Юнг К.-Г. Душа и миф. Шесть архетипов / Карл Густав Юнг. – Мн. : Харвест, 2004. – 400 с.
27. Якименко С. І. Формування основ світогляду у дітей молодшого шкільного віку засобами казки: теорія і практика / Світлана Іванівна Якименко. – К. : Знання, 1999. – 152 с.

ТЕМА 16. ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНО--ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Гра як форма людської діяльності

Людина грає лише тоді, коли вона в повному значенні слова «людина», і вона буває людиною тільки тоді, коли грає (Ф. Шиллер). Дефініцій поняття «гра» є величезна кількість. Однак вони не є універсальними і вичерпними. Найчастіше користуються визначенням, за яким «гра – форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій.» З таким визначенням можна було б погодитися, але тоді людина стане обмеженою лише досвідом попередніх поколінь, чим заперечується можливість творчого самозростання. А кожна гра володіє творчим потенціалом, бо приводить людину до нового стану, результату, якості, рівня. В ігровій діяльності здобутки не тільки засвоюються а й вдосконалюються та рекомбінуються. Це – специфічні саме для людської культури форми і способи буття.

Популярною є дефініція Д. Ельконіна: «Гра – діяльність, у якій формується і вдосконалюється саме керування поведінкою». У зв'язку з цим він звертав увагу на роль гри у розвитку мотивації, розумових дій, подолання "пізнавального егоцентризму" і т. д, що є абсолютно правильною для представників дошкільного віку, але чого не можна сказати про інші вікові групи суспільства, бо мотиви включення у гру будуть зовсім іншими. У Педагогічній енциклопедії гра визначається як «вид діяльності дітей, що полягає у відтворенні дій дорослих і відносин між ними і спрямований на орієнтування і пізнання предметної та соціальної дійсності». Але можна зазначити, що гра не є лише дитячим видом діяльності. Вона притаманна і дорослим, і крім пізнання навколишньої **дійсності іде активне перетворення** світу, як зовнішнього так і внутрішнього.

За думкою Н.Н. Шутя гра є особливим квалітативним діяльнісно – емоційним полем, у якому при певній загальній регламентації (встановлення мети, введення деяких правил, алгоритм процесів) зберігається можливість моделювати індивідуальний шлях проходження до мети, систему групування певних елементів досвіду, систему взаємин в ігровому спілкуванні. При цьому відбувається тонізація всього спектра позитивів суб'єктів ігрового процесу, стимулювання їх творчого саморозкриття і гармонізації взаємних стосунків

членів групи. Гра виховує, навчає, розвиває, адаптує, стимулює, заохочує, мотивує.

Погоджуючись із думкою Н. Н. Шутя, приймаючи думки метафізики про універсальність гри, розділяючи гуманітарні міркування щодо ігрової природи людини, коригуючись умовиводами психологів щодо визначної ролі гри у психологічному та соціальному формуванні дитини та враховуючи погляд на гру з позиції проблеми підготовки справжнього ігромайстра, ми хотіли би запропонувати прийняти семіотичну теорію гри, за якою гра є моделюванням дійсності, є означуванням певного фрагменти її. Під таке широке трактування підпадає і самокерування поведінкою, і відтворення успадкування та примноження суспільного досвіду, і формування та узагальнення творчих компетенцій особистості тощо.

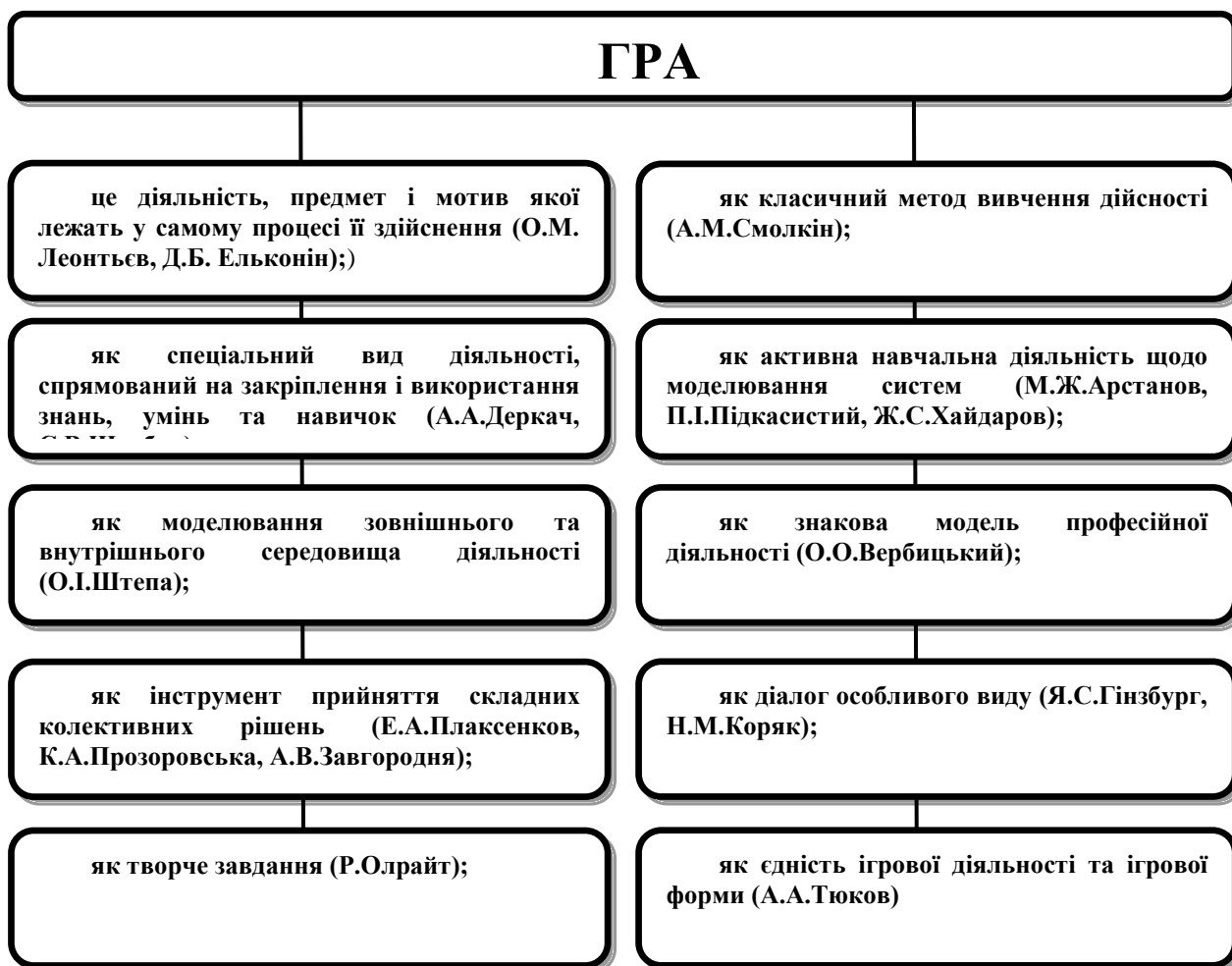

Рисунок 16.1. – Підходи до вивчення гри

Теорії гри

Гра як одне з найдивніших явищ людського життя завжди залучала до себе увагу дослідників і філософів. Уже Платон бачив єдино правильний шлях життя в грі, вона представлялася йому одним із практично найкорисніших занять. Різноманіття форм вираження й поліфункціональний характер ігрової діяльності в людському суспільстві відзначалися багатьма дослідниками. У пошуках відповідей на питання про виникнення гри і її корисності для людини були висловлені самі різні припущення й гіпотези. На сьогоднішній день існує велика кількість різноманітних теорій походження гри. Стисло охарактеризуємо найбільш популярні з них.

Таблиця 1

Теорії ігор

Назва	Засновник	Головні ідеї теорії
Теорія надлишку нервових сил.	Г. Спенсер.	Гра є результатом надмірної активності, можливості якої не можуть бути вичерпані у звичайній діяльності. Згідно Спенсеру, гра значима тільки тим, що дозволяє розрядити надлишок життєвої енергії.
Теорія рекапітуляції	Г.С. Хол	Рекапітуляція - скорочене повторення основних етапів розвитку людства у дитячих іграх. Хол вважав, що в процесі розвитку дитини в різних її іграх як би оживають типи діяльності, послідовність яких можна простежити впродовж історії людської цивілізації. У дитячих іграх можна помітити прикмети цього минулого — елементи полювання, війни, збирання, творчості, сімейного побуту й т. п. Гра, на думку прихильників цієї теорії, допомагає переборювати інстинкти минулого, ставати цивілізованішим.
Теорія	А. Валлон	Його гіпотеза полягає в наступному: «...Гру можна

антиципації		розглядати як передбачення й научіння тим видам діяльності, які повинні з'явитися пізніше». Ігри в хлопчиків і дівчинок різні, тому що обумовлені життєвою роллю, що їх чекає.
Теорія функціонального задоволення, реалізації вроджених потягів	А. Адлер	<p>Адлер пояснює появу гри і її своєрідність як реалізацію бажань, які дитина не може здійснити в дійсності.</p> <p>За Фрейдом - несвідомі потяги реалізуються в дитячих іграх символічно. Ігри, за дослідницькими даними Фрейда, очищають і оздоровлюють психіку, знімають травматичні ситуації, що є причиною багатьох неврологічних захворювань.</p> <p>Корисність ігор, відповідно до теорії Фрейда, полягає в тому, щоб викликати за допомогою задоволення, одержуваного обхідним шляхом, справжній катарсис (очищення). Ігри дозволяють лібідю розгорнутися й виразитися, вивільняють чуттєвість, що прагне випробувати й пізнати себе.</p>
Теорія інстинктивності, функції вправи в грі	К. Гросс.	<p>К. Гросс розглядав ігри дітей як підготовку до майбутньої трудової діяльності, до життя, як засіб природного самовиховання дитини, або якщо розглядати більш вузько, як тренування практичних умінь.</p> <p>К. Гросс зводить гру дітей і вищих тварин до діяльності насамперед інстинктивної: «Гра сама є тільки своєрідним способом прояву різних інстинктів і потягів».</p> <p>Вся суть концепції Гросса, таким чином, зводилася до заперечення рефлексивної природи й до визнання спонтанності розвитку за рахунок «розряду внутрішньої енергії в організмі». По Гроссу, розвиток</p>

		дитини йде за рахунок внутрішніх сил і внутрішньої енергії, у грі вправляються лише інстинкти.
Теорія духовного розвитку дитини в грі	К.Д. Ушинський	Виступаючи проти чисто гедоністичної (насолода) теорії гри, Ушинський свідчить, що діти в грі шукають не тільки насолоди, але й прагнуть самоствердитися. Гра, по Ушинському, — своєрідний рід діяльності, притому вільної й обов'язково свідомої діяльності, під якою він розумів прагнення жити, почувати, діяти. «Не треба забувати, — пише К. Д. Ушинський, — що гра, у якій самостійно працює дитяча душа, є теж діяльність для дитини».
Теорія впливу на світ через гру	С.Л.Рубінштейн.	Рубінштейн розуміє гру як вічну потребу дитини, що народжується з контактів із зовнішнім світом, як реакцію на них. Згідно Рубінштейну, сутність гри полягає в тому, що вона є породженням практики, через яку перетворюється дійсність, змінюється світ: «У грі формується й проявляється потреба дитини впливати на світ». Мотиви гри криються в різноманітних переживаннях, значимих для дитини, викликаних навколишньою дійсністю. Висновки про те, що гра є осмислена діяльність, розвивав у своїх працях і А.Н. Леонтьєв. Леонтьєв вважав гру провідним видом діяльності дошкільника.
Теорія абсолютизації культурного значення гри	Х. Ортега-І-Гассет, Й. Хейзінга	Вчені зв'язують гру із суспільним розумом, з культурою в цілому. З культурою як системою ігор. З культурою, організованої «за правилами гри» у вигляді вічності, що розвивається в сукупності сюжетів, сценаріїв, ролей, норм, цінностей, символів, мови, культури й т.п.

	<p>Й. Хейзінга, вивчаючи життя й культуру первісного, античного й середньовічного суспільств, розглядає гру як спонукання до самопрояву: «Ігровий стан як суспільний імпульс, більш старий, ніж сама культура, з давніх - давен заповнювало життя й, подібно дріжджам, змушувало рости форми архаїчної культури. Культ переріс у священну гру».</p>
--	---

Гра є органічним елементом життєдіяльності будь-якої людини. Фахівці ведуть розмову про кілька базових видів діяльності, якими оволодіває людина протягом життя. Справедливо вважати ці види діяльності взаємодетермінованими, взаємозалежними та взаємообумовлюючими.

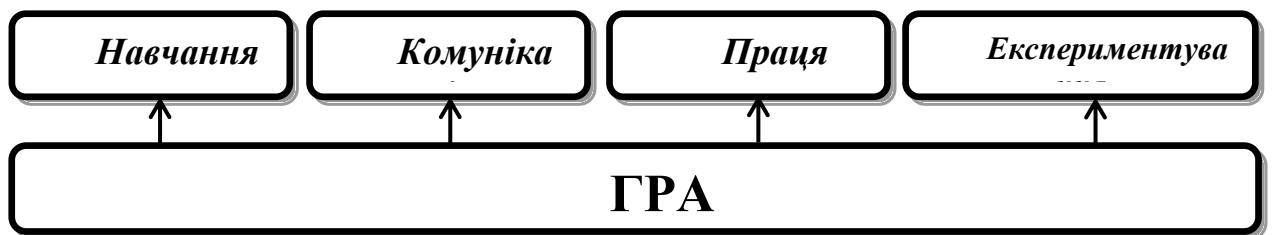

Рисунок 16.2. – Види діяльності, які охоплює гра

Усі перелічені види діяльності забезпечують соціалізацію особистості в суспільстві й успішну її самореалізацію. В кожному виді діяльності гра виступає необхідним компонентом розвитку збагачуючи інструментарій набуття життєвого досвіду.

2. Класифікація та функції ігор

Класифікація ігор має дозволити орієнтуватися в ігровому різноманітті, в осмисленому та більш ефективному його використанні. Але, чим поліфункціональніше явище, чим більш його різноманітна роль в житті людини

та суспільства, тим більше класоутворюючих ознак, і тим менша вірогідність єдиної і кінцевої класифікації. До того ж традиційні способи впорядкування матеріалу у випадку з грою є досить неефективними. Колосальна різноманітність форм і видів ігор, яка пояснюється прикладним характером гри як форми дозвілля, також обумовлює велику кількість варіантів класифікацій, тому що ігровий елемент присутній майже в будь-якій діяльності людини. Але акцентовані ігри присутні переважно в дозвіллі. Вони відбивають загальнолюдські, національні, етнографічні, географічні, історичні й територіальні прикмети. Складність класифікації ігор також у тім, що вони відрізняються одна від іншою не тільки формальною моделлю, набором правил, кількісних показників, але насамперед цілями. Ігри з однаковими правилами, інформаційною базою можуть бути досить різними, тому що використовуються в різних цілях: в одному випадку - для аналізу функціонування системи, в іншому - для навчання учнів, у третьому - як тренінг для прийняття рішень у моделюємих ситуаціях, у четвертому - для розваги й т. д.

Складність класифікації ігор також полягає в тому, що вони, як і будь-яке явище культури, зазнають впливу від серйозної динаміки процесу будь-якої нової формації, ідеології різних соціальних груп. Збагачення культури дозвілля завжди служить передумовою розвитку суспільства. Але це збагачення може бути суперечливим, на нього здатні впливати примус, заборони, мода й т.п.

На сучасному етапі розвитку суспільства вчені виділяють більше ста тисяч різноманітних ігор, тому ми пропонуємо розглянути їх класифікацію в найбільш спрощеному та загальному вигляді. Ми будемо розглядати класифікацію власне штучних ігор, тобто створених при участі людини. Виходячи з цього, підставами для класифікації можуть слугувати основні константи гри – зовнішні очевидні її ознаки.

Розглядаючи праці сучасних авторів можна прийняти за аксіому загальноприйнятий підхід ділити всі ігри дітей і дорослих на дві, а на наш погляд, на три більші групи:

1. Ігри з готовими "твердими" правилами.

2. Ігри "вільні", правила яких устанавлюються по ходу ігрових дій.

3. Ігри, у яких є в наявності й вільна ігрова стихія, і правила, прийняті як умова ігри й виникаючі в її процесі.

Даний розподіл частково умовний, тому що практично в кожній грі є "вільне", творчий початок і присутні правила або позначки правил.

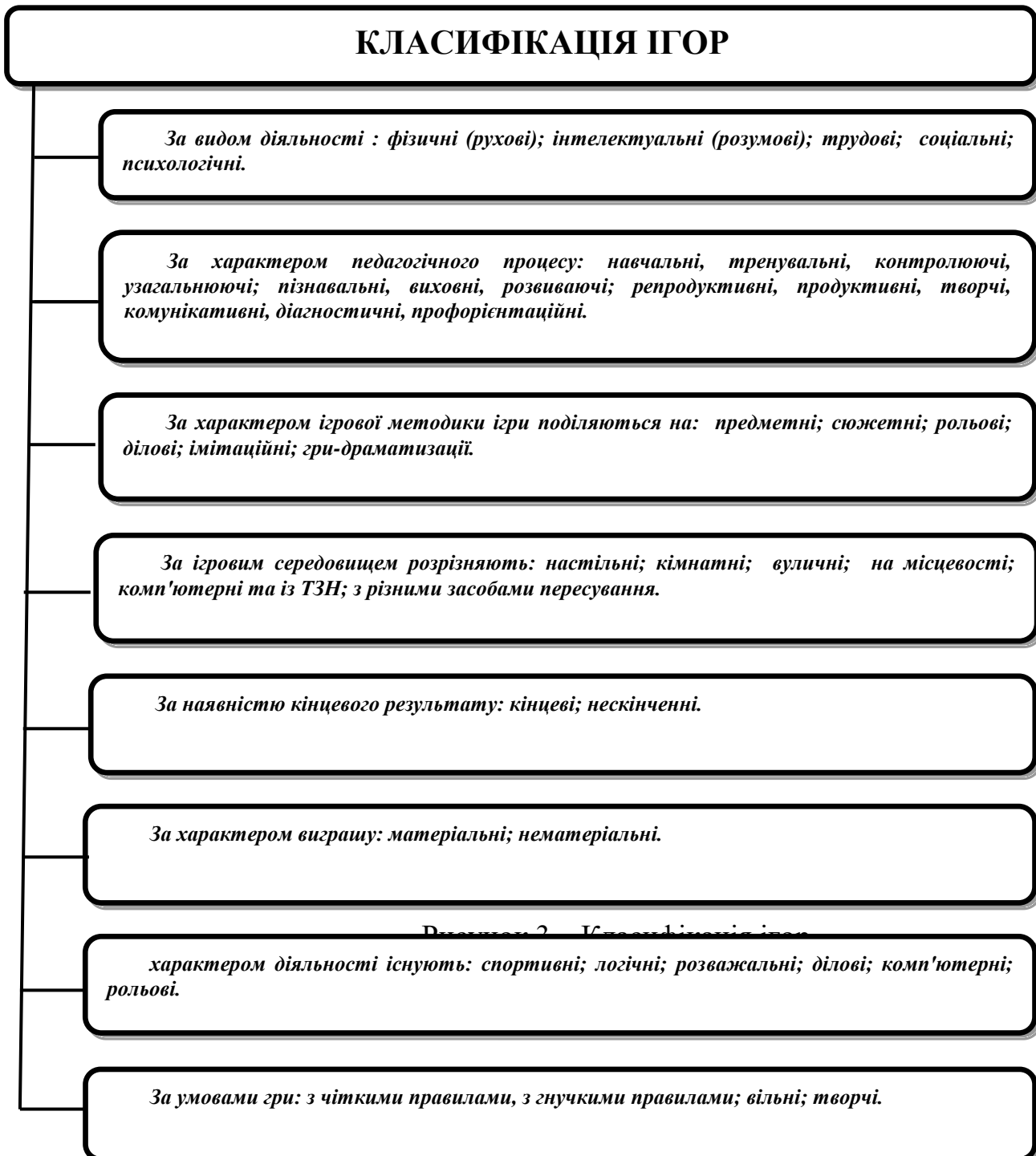

Рисунок 16.3. – Класифікація ігор

Проаналізувавши дуже велику кількість ігор, і їхніх класифікацій, ми прийшли до висновку, що нам потрібно своя, доступна й проста класифікація ігор, яка буде зручна у користуванні і враховуватиме лише основні їх ознаки (мал. 3).

Функції гри — це зовнішній вияв властивостей гри в системі взаємовідносин.

Таблиця 2

Функції гри

№	Функція гри	Опис
1	Емоціогенна функція.	Гра змінює емоційний стан, як правило, у бік його поліпшення, підвищення настрою, надихає, збуджує інтерес до чого-небудь. Під час гри учасники відчують великий спектр емоцій, що дає змогу як вивільнити негативну енергію, зняти напруження, так і придбати позитивного настрою, зарядитися енергією
2	Діагностична функція	Гра більш діагностична, ніж будь-яка інша діяльність людини, оскільки в грі учасник максимально себе проявляє (свої фізичні сили, інтелект, творчість). Дитина саме у грі перевіряє свої сили, можливості у вільних діях, самовиражаючись і самостверджуючи себе.
3	Рекреативна функція	Гра знімає або зменшує фізичну й інтелектуальну напругу, викликану навантаженням на нервову систему активним навчанням, фізичною працею, сильними переживаннями. Ігри використовують для відновлення рівноваги сил, для поліпшення здоров'я дітей.
4	Компенсаторна функція	Реалізація ідеї доповнення життя: дорослий «пробує», «переживає» у грі вже не використані можливості життя; дитина «приміряє» ще не використані, не обрані можливості. «Інобуття» гри дає можливість органічного

		сполучення контекстів минулого й майбутнього в часі сьогодення.
5	Комунікативна функція	Гра завжди вводить дитину в реальний контекст найскладніших людських відносин, оскільки це — комунікативна діяльність, хоча по суто ігрових правилах і цілком конкретна. Гра компенсує не дефіцит прямого спілкування, виводить дітей до стану співробітництва.
6	Функція самореалізації	Саме в грі дитина може бути найбільш успішною, досягнувши цього відчуття дуже швидко, лише за декілька миттєвостей гри. Гра допомагає реалізувати потяги до певних видів діяльності, які недоступні через обмеження у віці чи соціальному становищі.
7	Соціокультурна функція	Гра — найсильніший засіб соціалізації дитини, що включає в себе як соціально контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на становлення особистості, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на формування дитини.
8	Терапевтична функція	Опираючись на висновок Е. Берна: інтенсивніше всього грають люди, що втратили щиросердечну рівновагу, ігротерапевти використовують ігри для зняття протиріч, яка накопичились в житті людини, для корекції моральних взаємин, для схвалення й підбадьорення дитини, подолання різних труднощів, що виникають у дитини в поведженні, у спілкуванні з навколишніми, у навчанні.

3. Гра як технологія

Поліваріативність гри як явища створює перешкоди для її технологізації. Деякі ігри, наприклад, сюжетно-рольова гра дошкільників є самокерованою і потребує вільного ігрового простору, змінюючись в залежності від діяльності учасників. Інші ж ігри, наприклад, ігри з конкуренцією, можуть поставити учасників як у ситуацію успіху, так і невдачі, що у свою чергу потребує корекції завдань та мети для дитини, яка може опинитися в тій чи іншій ситуації.

Розглянемо технології створення та проведення гри.

Компоненти гри:

- учасник або учасники, що виразили бажання й готовність грати;
- правила гри (визначальні дані і зміст гри; у найпростішому виді — правило ходу, конкретного ігрової дії, за успішне виконання якого привласнюються окуляри, бали, призи);
- ігровий хронотоп (ігровий простір і ігровий час);
- сюжет гри (те, що гра відображає, то, що відтворює граючий у якості центрального характерного моменту, фабула гри);
- ігровий реквізит (від самого невігдалливого до досить складного);
- підсумок гри (як найбільший результат ігрових дій, досягнутий гравцями за всіма правилами).

Також обов'язковими для педагогів є те, що незалежно від виду ігор, умов проведення, ігрова діяльність має відповідати ряду вимог.

Вимога перша. Правила мають бути прості. Особливо важливо дотримуватися цієї вимоги в масовій дозвільній діяльності, коли учасники заздалегідь не підготовлені, їхній склад випадковий. Складні правила доводиться довго пояснювати, розтлумачувати, а дитина не схильна завантажувати себе складною інформацією. У результаті втрачається інтерес. Але й у тому разі, коли дитина візьме участь у грі, вона буде плутатися, збиватися, порушувати темп гри або всю гру.

Визначення мети та завдань гри. Продукування ідеї та її педагогічного призначення. Робота з першоджерелами та літературою.

Створення адресності гри: термін проведення, вибір вікової та соціальної групи дітей, умови проведення (школа, гурток, вільний час, табір).

Створення концепції гри, вибір методів та форм ігрової діяльності, проектування логічних переходів від одного виду діяльності до іншого, визначення етапів проведення, створення контрольних точок, фінішу гри, підбір тематичного наповнення, створення ігрових ситуаційних завдань, підбір реквізиту та необхідного обладнання, створення можливостей рефлексії учнів та корекції ігрового процесу, створення шкали успішності ігрових досягнень.

Розподіл ролей (якщо потрібні), мотивація на діяльність, пояснення умов та правил гри, входження до ігрового простору. Якщо це можливо формування самокерування ігровою діяльністю. За необхідністю формування ігрових конфліктних ситуацій та протиріч. Надання необхідної інформації.

Корекція ігрової діяльності, підведення поточних підсумків, стимулювання учнів, активізація гри, зміна умов та правил ігрової діяльності (за необхідності).

Підбиття підсумків, рефлексія учасників, перевірка знань та умінь отриманих в процесі гри, внесення коректив в ігрову модель у разі повторного проведення.

Вимога друга. До гри слід залучати всіх. Не повинно бути ситуацій, коли частину учасників залучено до гри, а інші – пасивні спостерігачі.

Вимога третя. Гра повинна бути доступною для всіх учасників. Найбільше цієї вимоги варто дотримуватись при організації і проведенні ігор для дітей з особливими потребами. Доступність гри – це її відповідність інтелектуальним і фізичним можливостям дітей.

Вимога четверта. Завдання, що містяться у грі, повинні бути однаковими або рівними за змістом і складністю для всіх. Цим чинникам має відповідати не тільки завдання, а й спосіб залучення до його виконання – жереб, вибір конверта із завданням.

Типові завдання ігрових технологій:

1. Створення умов для творчої реалізації.
2. Засвоєння навиків практичної діяльності.
3. Моделювання різноманітних ситуацій.
4. Формування комунікативних навичок, культури спілкування.
5. Навчання рефлексії, самооцінки та самокорекції.
6. Активізація дітей, розкриття нових якостей особистості.
7. Переорієнтація із репродуктивної діяльності на креативну, свідому.
8. Зміна ролей у колективі, надання нових можливостей.
9. Створення ситуації успіху.
10. Надання досвіду міжособистісної та міжгрупової взаємодії і т.д.

Ігрові технології мають такий спектр цільових орієнтацій (за Н.В. Яременко):

– **дидактичні:** розширення світогляду, пізнавальна діяльність; застосування знань умінь та навичок у практичній діяльності; формування умінь та навичок, розвиток трудових та загально навчальних вмінь та навичок;

– **виховні:** формування певних підходів, позицій, моральних, естетичних і світоглядних установок, виховання самостійності, сили волі, взаємодопомоги, колективізму, комунікативності, тощо;

– **розвиваючі:** створення умов для розвитку пам'яті, уваги, спостережливості, мови, мислення, творчих здібностей, уміння порівнювати, аналізувати, спів ставляти, робити самостійні висновки та аналогії, приймати оптимальні рішення, розвивати здатність до емпатії та рефлексії;

соціалізуючі: прилучення до норм і цінностей суспільства, адаптація до умов середовища; стресовий контроль, саморегуляція, навчання спілкування, психотерапія.

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ІГРОВИХ ПРОГРАМ

Ігрова програма – це комплекс ігор різних видів, об'єднаних єдиною темою з метою втілення певної ідеї та реалізації конкретних педагогічних завдань, гармонійно й логічно взаємопов'язаних сюжетом.

Алгоритм моделювання ігрової програми:

1. Створення ідеї програми та її педагогічного призначення.
2. Визначення мети та завдань програми, формулювання теми програми.
3. Адресація програми: вік дітей, їх соціальна група.
4. Створення умов для проведення програми: підбір місця проведення, технічного й музикального забезпечення, необхідного реквізиту.
5. Створення сценарно-режисерського ходу ігрової програми.
6. Творчий підхід до вибору чи розробки ігор. Складання плану їх проведення, логічного переходу до нових видів діяльності.
7. Проектування художньо – естетичного та музичного оформлення програми.
8. Вибір методів та форм активізації глядачів та вболівальників.
9. Підготовка до оцінювання участі команд.
10. Передбачення форм відзначення й нагородження учасників, за необхідністю рефлексія.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте визначення терміну «гра», дайте власне визначення.
2. Яка з теорій гри є найбільш точною на вашу думку. Аргументуйте свою позицію.
3. Які б класифікатори ви могли додати до представленої класифікації. Що важливе, на вашу думку, залишилось неохопленим.

4. Яка з функцій гри є найбільш часто реалізованою у ігровій діяльності соціального педагога?

5. Приведіть приклади реалізації ігрової технології у вашому життєвому досвіді.

6. Перелічіть 10 найбільш важливих компонентів гри.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть таблицю з порівняльним аналізом визначень терміну «гра». Не менше 10 визначень різних науковців.

2. Розробіть технологію гри, що може бути реалізована впродовж місяця в класі загальноосвітньої школи з однієї з наступних тем :

a. Здоровий спосіб життя – це весело.

b. Екологічна пошта.

c. Економічні знання або як створити власний бізнес.

Література

1. Аникеева Н.П., "Педагогика и психология игры" / Аникеева Н.П. - , Москва, НВП, 1986г.

2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры: //М.: Прогресс, 1992. – 399 с

3. Богомолова Н. Н. Ситуационно – ролевая игра, как активный метод социально – психологической подготовки / Богомолова Н. Н. // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии, Москва – МГУ, 1977 г. – С. 180 – 205.

4. Бондаренко А. К., Матусик А. И. Воспитание детей в игре / Бондаренко А. К., Матусик А. И. – М.: Просвещение, 1983.

5. Газман О.С. Роль игры в формировании личности школьника // Совет. педагогика, 1982. – № 9

6. Перкас С.В. Ролевые игры на уроках английского языка. //Иностранные языки в школе. № 4, 1999г.

7. Устименко В.Ф. Место и роль игрового феномена в культуре / Устименко В.Ф. // Философские науки, 1980 г., №2, стр. 69 – 77.

8. Эльконин Д. Б. Психологические игры / Эльконин Д. Б. – Москва, 1978 г.
9. Устименко В.Ф. Место и роль игрового феномена в культуре / Устименко В.Ф. // Философские науки, 1980 г., №2, стр. 69 – 77.
10. Хейзинга И. Homo Ludens; Статьи по истории культуры / Йохан Хейзинга; [пер., сост. и вступ, статья Д.В.Сильвестрова]. - М.: Прогресс - Традиция, 1997.-416с.
11. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. И.И.Ильясова, В.Я.Ляудис. — М., 1980. Т. 1
12. Шуть М. М. Майстерність проведення гри / Шуть М. М. – Київ, Шкільний світ, 2007 р. – 128

ТЕМА 17. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ, ЩО ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1. Мета, зміст та особливості роботи з батьками, які виховують дитину з особливими потребами

Сім'ї, що виховують дитину з особливими потребами (*далі – дитина з ОП*), через інвалідність останньої, складають окрему категорію населення, яка має низку особливостей і проблем, пов'язаних із впливом сім'ї на стан дитини та впливом дитини на психологічний клімат родини. Такі сім'ї є одними з найуразливіших верств населення. Чисельність їх зростає у зв'язку з підвищенням рівня інвалідізації дітей в Україні. Протягом останніх десятиріч зменшилась загальна кількість дитячого населення, проте частка дітей з порушеннями розвитку зросла майже удвічі. Сім'ї дітей-інвалідів потребують все більше ресурсів системи соціальних служб. За таких обставин особливої актуальності набуває використання технологій у соціально-педагогічній роботі з родинами.

Сутність соціально-педагогічної діяльності з батьками дітей з особливими потребами полягає в організації продуктивної взаємодії фахівця з сім'єю та використанні заходів щодо підвищення якості життя такої родини з метою нормалізації її життєдіяльності.

На сучасному рівні організації допомоги таким сім'ям реабілітація є домінуючою в діяльності соціального педагога. В той же час адаптація сім'ї до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини, є обов'язковою складовою процесу реабілітації. Вважаємо, що в цьому випадку метою реабілітації стає не повернення сім'ї до певної позитивної вихідної точки, а розширення її адаптивних можливостей як суб'єкта соціалізації, здатності бути адекватною до нових умов, управляти своїм життям.

Зміни, що виникають в родині з появою дитини з ОП, є фактором, що порушує звичайний уклад життя сім'ї і потребують адаптації всіх її членів. Ефективність адаптації залежить від багатьох чинників: адекватність самосприйняття і сприйняття власних соціальних зв'язків; адаптаційний потенціал (ступінь здатності пристосовуватися до нових умов соціального середовища); характер (тип) адаптаційного процесу (активний чи пасивний) тощо. Порушення адаптації призводять до невротичних та психосоматичних

розладів, девіантної поведінки, тобто до дезадаптацій.

Під адаптацією сім'ї до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини, ми розуміємо процес пристосування сім'ї та окремих її членів до нового способу життя, нових соціальних ролей, до життєвих змін, зумовлених інвалідністю дитини. Процес адаптації сім'ї до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини, набуває особливої актуальності через те, що від ступеня адаптації такої родини буде залежати якість життя всіх її членів. Особливості адаптації такої сім'ї обумовлюються функціональними й структурними змінами, які відбуваються по народженні дитини з ОП та значно відрізняються від адаптації сім'ї здорової дитини (табл.16.1)

Таблиця 17.1

Порівняльна характеристика особливостей адаптації сім'ї здорової дитини і сім'ї дитини з ОП

Подія сімейного життя	Сім'я, яка виховує дитину з ОП	Сім'я здорової дитини
1	2	3
Народження дитини	Переживання батьками стресу, пов'язаного з народженням дитини з аномалією розвитку; скорбота за “здоровою” дитиною	Радісні переживання народження нової людини; додавання турбот, пов'язаних із доглядом
Стосунки з навколишнім світом	“Закритість” родини внаслідок негативного або байдужого ставлення до людей з ОП в суспільстві; розвиток феномену “соціального утримання”	З віком дитини коло спілкування сім'ї розширюється за рахунок виховних, освітніх закладів, друзів дитини
Підлітковий вік дитини	Емоційне звикання до хронічної природи хвороби дитини; виникнення вікових проблем	Вікові проблеми підлітків (пробудження сексуальності; зміни внутрішньосімейних взаємин)
Період “випуску”	Вирішення питання щодо можливості самостійного проживання дитини	Покидання дитиною сім'ї, створення нею власної родини
Післябатьківський період	Якщо дитина живе самостійно – перебудова	Перебудова взаємин між подружжям; звикання до

	взаємовідносин між подружжям; звикання; взаємодія із фахівцями за місцем проживання дитини	нової структури сім'ї
Взаємовідносини в підсистемі батьки-дитина	Превалює гіперопіка або емоційне нехтування	Можуть бути різними, не мають явної залежності від стану здоров'я дитини
Стан здоров'я дитини	Від складності і типу захворювання залежить функціонування і структура сім'ї	Постійний вплив відсутній
Сімейна система	Часто відсутня розширена система через неприйняття дитини родичами	Сімейна система не значно залежить від ставлення до дитини родичів

Головною **метою** соціально-педагогічної роботи з батьками, що виховують дитину з особливими потребами, є підвищення рівня їхньої адаптації до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини.

Досягнення мети забезпечується виконанням наступних *завдань*:

- покращення соціально-психологічного стану батьків (підвищення рівня активності батьків; сприяння покращенню самопочуття і настрою; зниження рівня тривожності; допомога у вирішенні сімейних проблем);
- підвищення рівня соціокультурної адаптованості батьків (надання інформації з питань реабілітації дитини, її навчання і виховання; підвищення мотивації батьків щодо участі в суспільному житті; збільшення кола спілкування);
- допомога в налагодженні адекватних взаємостосунків з дитиною (допомога у вирішенні проблем симбіотичного зв'язку, інфантилізації дитини, емоційного нехтування тощо);
- допомога у розкритті реабілітаційного потенціалу батьків (підвищення рівнів реабілітаційної культури та активності).

Соціально-педагогічна робота з сім'єю дитини з ОП будується на наступних *принципах*:

- принцип партнерства і співпраці – передбачає організацію суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між соціальним педагогом та батьками дитини з ОП з урахуванням двобічності процесу соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Партнерство та співпраця стосуються і налагодження зв'язків соціального педагога з іншими зацікавленими сторонами (організаціями, фахівцями тощо), з метою забезпечення найвищої ефективності послуг для батьків;

- принцип рівності – забезпечує однакову доступність послуг усім, хто звернувся за допомогою. Виключаються дискримінація, нерівність за будь-якою ознакою;
- принцип конфіденційності – забезпечує нерозголошення будь-яких відомостей про клієнтів без їх згоди, за винятком випадків, що суперечать діючому законодавству;
- принцип добровільності і свободи вибору – полягає у визнанні права і спроможності клієнта самостійно обирати той чи інший шлях у вирішенні власних проблем;
- принцип толерантності – полягає у поважному, терпимому ставленні соціального педагога до будь-якого клієнта, незалежно від його поведінки, статусу, переконань тощо;
- принцип професійної компетентності та відповідальності – передбачає високий рівень професійної діяльності соціального педагога з постійним самовдосконаленням та почуттям відповідальності за свої дії;
- принцип диференційованого та індивідуального підходів до сім'ї, які передбачають урахування вікових, статевих, психологічних та інших особливостей кожного члена сім'ї.

2. Типові проблеми батьків дитини з ОП, які знижують їх адаптивні можливості:

- соціальна ізоляція родини зумовлена, з одного боку, негативним ставленням інвалідів у суспільстві, з іншого, – власною поведінкою батьків дитини з ОП;
- матеріальні труднощі сімей, які виникають внаслідок збільшення витрат на хвору дитину і відсутністю в батьків можливості повноцінно заробляти;
- брак інформаційної допомоги через відсутність розширеного інформаційного поля щодо питань, пов'язаних із вихованням особливої дитини;
- недостатність соціальної підтримки зумовлюється відсутністю або недостатністю спеціальних програм, спрямованих на підвищення рівня адаптації батьків до нових життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини;
- психологічні проблеми (почуття самотності, депресивні настрої, тривожність тощо), які є наслідком, і, частково, причиною всіх попередніх.

3. Сутність соціально-педагогічної роботи з батьками дітей з особливими потребами

Основа соціально-педагогічної роботи з сім'єю складає допомога, що проявляється в трьох видах: психологічна, освітня, посередницька, які мають

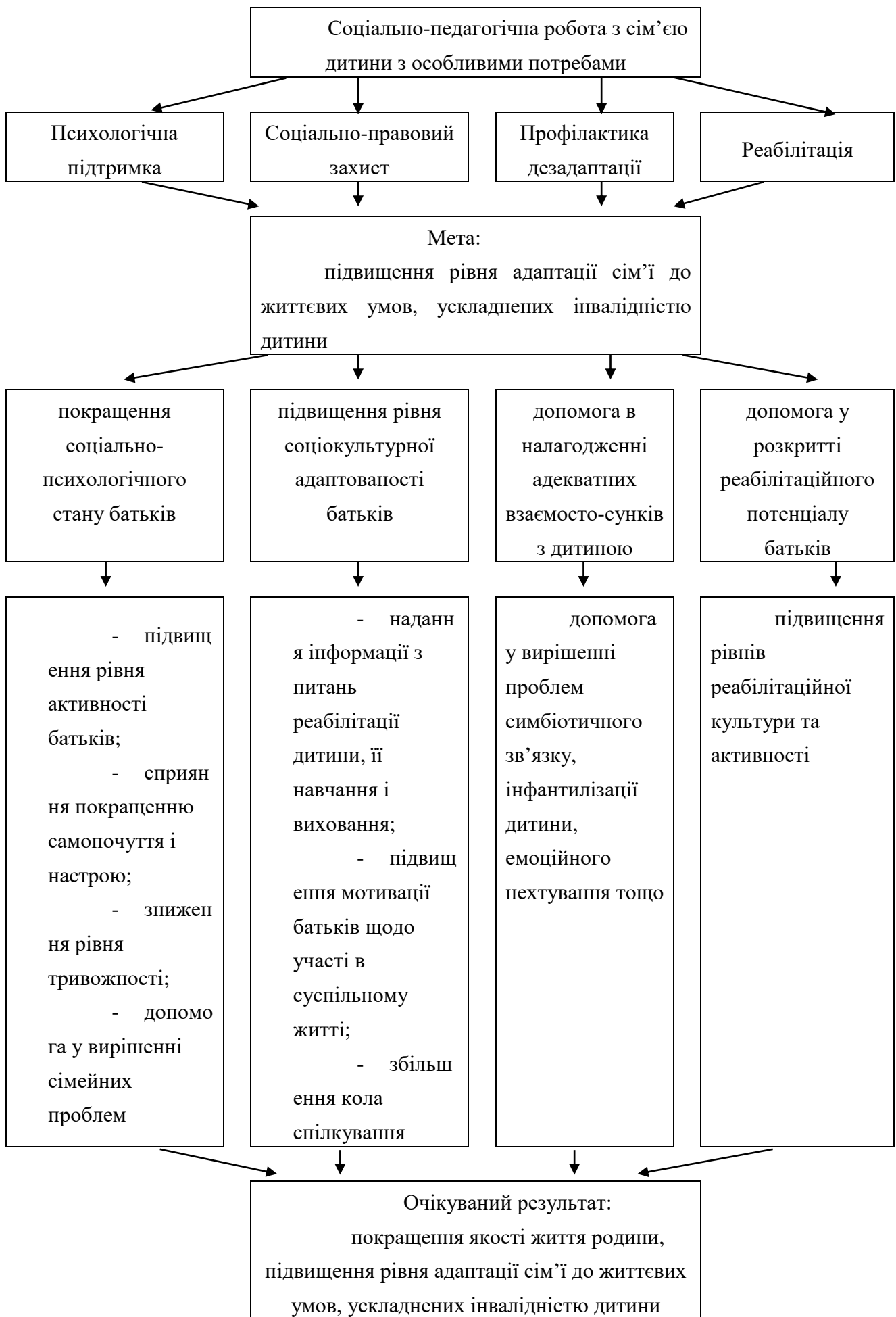

Рис.17.1. - Сутність соціально-педагогічної роботи з сім'єю дітей з особливими потребами

базуватися на внутрішніх ресурсах сім'ї. *Психологічна* допомога спрямована на регуляцію емоційного стану індивіда чи групи, які звернулися за підтримкою, профілактику можливих психологічних ускладнень, корекцію несприятливих психологічних станів, які з'явилися з різних причин.

Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей суб'єкта соціалізації шляхом навчання й виховання. Це може бути інформація, довідки, одноразові консультації, забезпечення необхідною літературою, організація занять, проведення тренінгів тощо.

Посередницька допомога в діяльності соціального педагога включає кілька напрямків: активізація системи (лікарі, юристи, психологи тощо), яка надає підтримку; створення груп самопомоги; захист прав клієнта, утвердження соціальної справедливості і моральності у відносинах і ставленнях до людей з ОП та їх батьків.

Соціально-педагогічна робота реалізується через соціальне обслуговування, соціальний патронаж (супровід), соціальну профілактику та соціальну реабілітацію.

Класифікація форм роботи з сім'єю дитини з ОП:

- за кількістю учасників: індивідуальні, групові;
- за домінуючим засобом впливу на сім'ю: словесні, практичні, наочні;
- за складністю побудови: прості, складні, комплексні;
- за часом проведення: короткочасні, періодичні, систематичні, довготривалі.

Форми і методи роботи з сім'єю дитини з ОП.

- діагностичні методи – анкетування, тестування, опитування, інтерв'ю, проєктивні методики, створення генограмми, еко-карти, соціального паспорта сім'ї;
- індивідуальні та сімейні бесіди, консультування;
- співпраця (зустрічі) з представниками суміжних галузей та громадських організацій;
- лекційна та семінарська робота;
- соціально-психологічний театр
- робота консультпунктів;
- соціально-психологічні тренінги;
- організація груп само- і взаємодопомоги;
- організація сімейних свят, вечорів;
- організація виїзних заходів;
- тематичні батьківські збори з елементами тренінгу;

- патронаж;
- рекламно-інформаційні кампанії;
- благодійні акції

4. Характеристика основних складників змісту роботи з сім'єю

Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з ОП, що сприятиме адаптації батьків до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини включає такі напрямки:

1. *Вивчення соціально-психологічного стану сім'ї.* Внутрішні установки та позиції батьків здійснюють вплив на психологічну обстановку в родині і фахівцю важливо знати, що відчуває кожен із батьків з приводу постановки діагнозу дитині. Зустрічаються різні реакції батьків на стрес, пов'язаний з хворобою дитини. Найчастіше виявляються такі етапи розвитку реакцій: неприйняття, гнів, почуття провини, емоційна адаптація. Часто батькам не вдається подолати проблеми, пов'язані з постановкою діагнозу протягом усього життя. Почуття гніву, провини залишаються в завуальованій формі, і за певних обставин проявляються з новою силою. Варто підкреслити, що при складних і множинних вадах розвитку дитини особливо важко переживається батьками досягнення нею повноліття.

Для вивчення соціально-психологічного стану родини необхідним є аналіз сім'ї як системи (структура, взаємовідносини, засоби комунікації), ознайомлення з її оточенням, визначення фази життєвого циклу родини. Важливими є такі характеристики сім'ї: склад сім'ї (повна чи неповна); психологічна ситуація в родині (наявність кризи, депресивних настроїв, характер взаємовідносин між членами родини тощо); матеріальне забезпечення сім'ї; рівень освіти батьків та наявність бажання співпрацювати з соціальним педагогом або іншим фахівцем; усвідомлення батьками проблеми; ставлення до дитини членів родини; наявність проблеми самореалізації батьків; стадія життєвого циклу родини; належність родини до сімей групи ризику (сімейний алкоголізм, психічні захворювання членів сім'ї, прийомна сім'я, багатодітна та нужденна родина).

Умовно розрізняють сприятливий, несприятливий і суперечливий психологічний клімат сім'ї. Сприятливий мікроклімат формується в благополучних родинах (благополуччя визначається високим рівнем внутрішньосімейної духовності, моральності, задоволенням емоційно-психологічних потреб членів сім'ї). У неблагополучних родинах формується несприятливий сімейний мікроклімат (характерна знервованість у

взаємовідносинах, конфліктність тощо). У родинях із суперечливим психологічним кліматом нормальні стосунки змінюються конфліктами, відсутня постійність у взаємовідносинах. В основі позитивного мікроклімату лежать нормальні взаємостосунки між членами родини, сімейне спілкування. Дезорганізоване сімейне життя несприятливо впливає на всіх членів родини. Фахівці вживають поняття “фактори зруйнованого дому”: позашлюбна дитина; окреме проживання батьків; часті розлучення дитини з батьками; психологічна травматизація дитини внаслідок психічного захворювання, алкоголізму; серйозні сімейні конфлікти тощо.

Здатність справитися зі стресом залежить також від ціннісних орієнтацій родини, її ставлення до стресової ситуації тощо. Розрізняють сім'ї з активною орієнтацією, які намагаються змінити ситуацію, вирішити проблеми, та сім'ї з фаталістичною орієнтацією, які приймають усе як належне.

2. *Консультування батьків дітей з ОП з особистих питань.* Проблеми можуть виникати у батьків в будь-який період життя родини (проблеми, пов'язані зі змінами в життєвому циклі родини; проблеми, пов'язані з соціальною ізоляцією сім'ї, негативним ставленням оточуючих; погіршення стану здоров'я дитини чи іншого члена сім'ї; неможливість прогнозувати майбутнє; погіршення міжособистісних стосунків у родині; виникнення почуття розпачу, пов'язане з невдачами дитини у навчанні тощо). Психологічні проблеми кожної родини унікальні і потребують індивідуального вирішення.

Загальні принципи надання психологічної допомоги людям, які переживають кризу: **кризова інтервенція**, яка дозволяє виразити всі суперечливі почуття, – перший необхідний крок на шляху до подолання кризи. Консультант має заохочувати вираження всіх почуттів. Визнання природності почуттів у ситуації кризи дає змогу клієнту зрозуміти, що його почуття приймаються; **перебудова негативних думок**. Тривога може бути знижена за допомогою заспокійливих фраз, а депресія зменшується при згадуванні позитивних сторін ситуації; **звертання до спогадів про особистий позитивний досвід** подолання труднощів допомагає розблокувати внутрішні ресурси.

Завдання соціального педагога полягає в тому, щоб допомогти перебороти первісну реакцію пригніченості і розгубленості, а надалі зайняти активну позицію у реабілітації родини, зосереджуючи свої зусилля на розвитку особистості кожного з її членів, пошуку адекватних способів соціалізації і досягненні оптимального рівня адаптації в суспільстві.

3. *Діагностична допомога.* Психологічна діагностика має на увазі оцінювання особистості та її окремих сторін; педагогічна діагностика спрямована на результати формування особистості, пошук причин порушень та

характеристику цілісного виховного процесу. За допомогою соціально-педагогічної діагностики простежується результативність процесу соціальної реабілітації; формується особистість та її адаптивні і компенсаторні можливості. До завдань діагностичної роботи з родиною, яка виховує дитину з ОП, відносять: оцінку психологічного стану членів сім'ї, розвитку дитини з урахуванням розвитку окремих функцій (пізнавальної, емоційної, моторики, мовлення, сприйняття, пам'яті тощо), кваліфікації дефекту; визначення прогнозу розвитку сімейних взаємовідносин; визначення оптимальних шляхів допомоги родині. У процесі соціально-педагогічної реабілітації діагностика виконує низку функцій: зворотного зв'язку; оцінки результативності діяльності; аналітичну функцію; інформаційну; прогнозування.

На психолого-педагогічній діагностиці ґрунтується організація взаємодії з батьками, визначаються перспективи розвитку дитини. Проблема норми і відхилення від норми (або аномалії) є міждисциплінарною проблемою. Питання про аномалії в розвитку людини може розглядатися тільки в контексті знання про нормальні параметри психічного та фізичного розвитку.

Розрізняють провідний дефект та ускладнюючий дефект, первинні і вторинні порушення розвитку. Наприклад, дитина з ДЦП (провідний дефект) має проблеми із зором, слухом, порушенням просторового уявлення (ускладнюючий дефект). Вторинні відхилення бувають наслідком недостатності чи відсутності ранніх лікувально-корекційних та педагогічних заходів.

4. *Здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи.* На основі даних діагностичного обстеження складається програма корекційної роботи з конкретною сім'єю, яка включає психологічну адаптацію, надання потрібної інформації, корекційні заходи щодо поліпшення емоційного, психологічного, фізичного стану членів родини.

Структура корекційної програми включає мету (наприклад, підвищення соціальної адаптивності родини); завдання (конкретизація мети); критерії добору в корекційну групу (настановча діагностика); напрями корекційної роботи, етапи програми; організацію занять; перелік вправ, заходів, що використовуються на кожному етапі; критерії ефективності програми.

Корекційне втручання у внутрішній світ родини без її бажання та усвідомлення проблем можливе лише на початку реабілітаційного процесу. Потреба в корекційній роботі виникає у випадках недієвості механізмів психологічного саморегулювання або заблокованості внаслідок стресу. Завдання фахівця – знайти нерозкриті ресурси родини і допомогти використати їх з метою стабілізації внутрішньосімейного середовища.

5. *Навчання батьків навичкам побутової реабілітації дітей.* Для виховання й соціалізації дитини важливим є розвиток в неї навичок самообслуговування. Здатність до самообслуговування включає: задоволення фізіологічних потреб; дотримання особистої гігієни; вдягання, роздягання; прийом їжі; виконання звичайних побутових обов'язків тощо. Здійснення соціально-побутової реабілітації має починатися з побутової орієнтації та підвищення мотивації дитини з ОП до навчання. Фахівець повинен враховувати характер дефекту, адекватно оцінювати можливості дитини.

Існує багато різних пристосувань, пристроїв для полегшення самообслуговування інвалідів, і завданням соціального педагога є надання батькам інформації про їх призначення, спосіб використання, доцільність в окремих випадках.

Велике значення для дитини з ОП має розвиток ігрових навичок. Як і здорова дитина, дитина з обмеженнями раннього і дошкільного віку пізнає світ через гру. На першому етапі ігрові дії носять наслідувальний характер. На другому етапі гра в більшому ступені відповідає реальності, більш чітко розділяються функції, спостерігається логічна послідовність дій. На третьому етапі дії стають більш різноманітними, починає використовуватися специфічна рольова розмова. На четвертому етапі зміст гри включає виконання дій, що відбивають відношення з іншими людьми, ролі яких виконують інші учасники. Характерна чітка послідовність ігрових дій, які відтворюють реальну послідовну логіку подій.

6. *Організація консультацій для родичів дітей з ОП з юридичних, правових, психолого-педагогічних питань* включає консультування соціальним педагогом, юристом, соціальним працівником, психологом тощо. Метою таких консультацій є надання батькам дітей з ОП інформації про їх права, права їхньої дитини, про можливості захисту цих прав, про перспективи дитини у навчанні і розвитку та ін. Консультації з питань психолого-педагогічного характеру організуються з урахуванням проблем та інтересів, актуальних для конкретних сімей.

7. *Прогнозування та планування соціально-педагогічної допомоги* забезпечує досягнення оптимального результату спільної діяльності та дозволяє коректувати роботу з сім'єю в процесі взаємодії. У цілому значимість прогнозу в тому, що він розкриває майбутні взаємозв'язки явищ об'єктивної реальності, збільшує різноманітність, вибір варіантів розвитку об'єкта та є початком схеми "прогноз – програма – планування". Ефективність прогнозування полягає в тому, що в результаті даного процесу формується найбільш достовірний прогноз. Прогнози бувають короткострокові, довгострокові, і їх форма

обирається залежно від завдань соціально-педагогічної діяльності.

8. *Допомога батькам у розвитку потенційних творчих можливостей дітей з ОП* – особливий вид діяльності соціального педагога. У психології існує три підходи щодо природи творчості: генетичний (наслідування здібностей); середовищний (головним є фактор впливу зовнішнього середовища); генотип-середовищна взаємодія (виділяються різні типи адаптації індивіда до середовища залежно від наслідувальних рис).

Характерні риси творчої діяльності дитини можуть проявлятися у грі, образотворчому мистецтві, конструюванні тощо. Основний шлях формування креативності у дітей – створення дорослими доступних проблемних ситуацій та постановка творчих завдань, з одного боку, і формування загальної евристичної структури досвіду дитини та її способів діяльності, які сприяють самостійному пошуку в оточуючій дійсності проблемних ситуацій та проблемних завдань – з іншого.

Існує багато методик розвитку здібностей, які обираються залежно від віку дитини, інтересів, схильностей і відповідно меті, яку переслідують дорослі при роботі з дитиною. Розвиток креативності у дітей з ОП – процес складний та особливо важливий, оскільки дитина, яка позбавлена можливості проявити себе у спілкуванні з однолітками, у повноцінному навчанні – у творчості знаходить спосіб самовираження, що дозволяє їй зберегти цілісність особистості, дає можливість розвиватися нетрадиційним шляхом.

Процес розкриття творчого потенціалу дитини з ОП допомагає процесам компенсації. Відомо, що недолік (фізичний або психічний) може компенсуватися за рахунок збережених функцій організму. Так, у людини з порушенням зору, при належному вихованні і розвитку загострюється слух; сліпі та глухі люди мають велику тактильну чутливість. При цілеспрямованому творчому розвитку компенсаторних механізмів дитина з ОП може досягнути значних результатів у художній, літературній, музикальній та інших видах діяльності. Розвиток здібностей зумовлюється діяльністю і мотивацією.

9. *Допомога в організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей з ОП* відіграє суттєву роль у загальному розвитку дитини і сприяє укріпленню інституту сім'ї. Головною метою культурно-дозвіллевої діяльності є підвищення загальної культури людей (моральної, естетичної, професійної, правової, психологічної, екологічної, фізичної). Організація культурного дозвілля сім'ї, яка виховує дитину з ОП, набуває особливого значення внаслідок її ізоляції, відсторонення від суспільного життя. Звичайні засоби в роботі з такими родинами стають непридатними, через те що дитина з вадами розвитку, в силу об'єктивних причин, не завжди може брати участь у тих чи

інших культурних заходах. Інколи родина не вважає за потрібне культурно-дозвілське виховання своєї дитини, спрямовуючи всі сили на лікування і забезпечення догляду. Важливим завданням соціального педагога є розвиток і підвищення мотивації батьків дитини з ОП до культурно-дозвілльової діяльності. Відомо, що спільне дозвілля відіграє позитивну роль в укріпленні сімейних зв'язків, сприяє сімейному благополуччю.

Особливе значення для сімей, які виховують дитину з ОП, мають фізкультура і спорт. Допомога в організації спортивних заходів є одним із шляхів залучення людей з ОП у соціальне життя та професійну діяльність і створення сприятливих умов для їх фізичної, психологічної та соціальної реабілітації.

10. *Здійснення профорієнтаційної роботи серед молоді з ОП* – стає суттєвою допомогою батькам, які у певний період разом з дитиною стоять перед визначенням майбутнього. Цей процес зумовлюється такими чинниками: соціальне становище і матеріальний стан сім'ї; рівень освіти батьків; рівень конкуренції на ринку праці; особисті інтереси, бажання, можливості.

Складність вибору професії для людини з вадами розвитку полягає в невеликому переліку доступних спеціальностей, низькій затребуваності в суспільстві, відсутності інформації про види і форми професійної освіти інвалідів, відсутності коштів на навчання у престижних освітніх закладах.

11. *Координація роботи з різними соціальними інститутами*, що опікуються проблемами сімей дітей з ОП у суспільстві, складає важливу частину загальної реабілітації родини. Допомагати сім'ї, яка виховує дитину з ОП, мають фахівці різних галузей: психологи, педагоги, юристи, лікарі тощо. Доцільним є “ведення” родини одним фахівцем (соціальним педагогом), який координує діяльність інших, таким чином оптимізуючи процес реабілітації. Робота соціального педагога як координатора дій інших фахівців полягає у своєчасному виявленні конкретної проблеми сім'ї і залученні до її вирішення потрібного фахівця.

12. *Запобігання явищам дезадаптації в сімейному середовищі дитини з ОП* – завдання соціального педагога, яке є актуальним у будь-який період життя родини. Кожен період життєвого циклу родини характеризується тими чи іншими труднощами, які можуть стати причиною дезадаптації родини. Знання особливостей різних фаз сімейного життя дає змогу попередити виникнення певних проблем у родині. Запобігання явищам дезадаптації ефективніше за подальшу корекцію, нормалізацію життєдіяльності родини.

13. *Формування у суспільстві адекватного позитивного ставлення до людей з ОП та їх сімей* – важливе завдання соціального педагога, практичне

втілення якого відбувається шляхом співпраці з ЗМІ, залучення волонтерів до роботи з сім'ями, які виховують дітей з ОП, створення умов для інтеграції дітей з ОП у дитячі угруповання, організації спільних заходів для сімей дітей з ОП і сімей зі здоровими дітьми тощо. Соціальна інтеграція інвалідів – активне включення осіб з обмеженими можливостями здоров'я в різні сфери діяльності і життя суспільства.

Включення людей з ОП та їх сімей у життя соціуму можливе за умови, що інтеграція стане частиною світогляду суспільства взагалі. Сутністю цього явища має стати переконаність у тому, що „люди з обмеженими можливостями життєдіяльності і працездатності не пристосовуються до правил та умов суспільства, а включаються в його життя на своїх власних умовах, які суспільство розуміє і враховує”.

5.Алгоритм роботи соціального педагога з сім'єю дитини з ОП.

Вивчення сім'ї.

- Склад, структура, тип сім'ї (повна/неповна, молода, багатодітна тощо);
- житлово-побутові умови;
- матеріальна забезпеченість;
- виховний потенціал;
- характер взаємин в родині, розподіл сімейних ролей;
- статус сім'ї;
- ставлення до дитини з ОП з боку інших членів родини, позиція дитини з ОП в сім'ї;
- батьківський тип виховання;
- визначення проблемного поля сім'ї та чинників, які можуть провокувати різні види неблагополуччя в родині.

Вивчення сім'ї розпочинається і супроводжується заповненням *анкети*, що містить такі розділи:

- прізвища, імена, вік, адреси;
- детальна інформація про дитину, чинники ризику, діагнози (основний та вторинні);
- інформація про членів сім'ї;
- важливі зв'язки сім'ї, її соціальна сітка;
- дохід сім'ї, фінансові проблеми;
- житлові умови;
- внутрісімейні стосунки;

- здоров'я інших членів родини.

Крім того, вивчення сім'ї передбачає:

- ведення робочого *щоденника*, де фіксуються всі плани, зустрічі, звернення тощо;
- складання *актів* обстеження побутових умов життя родини;
- ведення соціального *паспорту* родини.

Ефективність соціально-педагогічної взаємодії з сім'ями дітей з ОП забезпечується використанням різних форм, методів, прийомів та технологій роботи.

Умовно їх поділяють на групи/блоки (за С.П. Архиповою):

Організаційні форми та методи:

- організація планування роботи, визначення цілей і завдань;
- організація посередницької роботи/допомоги (співпраця з представниками суміжних галузей);
- організація надання допомоги (грошова, натуральна, спонсорська тощо);
- організація допомоги у використанні існуючих ресурсів: соціальне навчання;
- організація контролю і звітності та інспектування;
- «Сімейні лекторії», «Сімейні прогулянки».

Психолого-педагогічні форми та методи:

1. соціальне навчання (лекція, бесіда, вправа, виховна ситуація);
2. рекомендації до навчання (інструктаж, реклама, демонстрація тощо);
3. підтримка (консультації, переконання, тренінг, створення ситуації успіху тощо);
4. попередження конфліктів.

Розрізняють кризовоінтервентну та проблемно-орієнтовану моделі соціально-педагогічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з ОП.

Сутність *кризовоінтервентної* моделі полягає у наданні допомоги безпосередньо у кризових ситуаціях, що періодично виникають у родині і обумовлені змінами у життєвому циклі або іншими травмуючими обставинами. При цьому використовуються як внутрішні ресурси родини, так і зовнішні форми допомоги. Незалежно від того, які проблеми привели до кризової ситуації, задача соціального педагога – шляхом надання безпосередньої емоційної підтримки пом'якшити вплив стресової події і мобілізувати зусилля родини на подолання кризи. Допомога в даній ситуації має бути не стільки психологічно глибокою, скільки комплексною і широкою за охопленням

проблем і учасників подій

Проблемно-орієнтована модель спрямована на рішення конкретних практичних задач, заявлених і визнаних родиною, тобто в центрі цієї моделі знаходиться вимога, щоб фахівці концентрували зусилля на тій проблемі, яку усвідомила родина і над якою вона готова працювати. Проблемно-орієнтована модель ґрунтується на тому, що у певних умовах більшість проблем люди можуть вирішити, або хоча б зменшити їхню гостроту, самостійно.

Окремо виділяємо такі форми роботи з сім'ями дітей з ОП як *патронаж* і *клубна робота*.

Патронаж дає можливість діагностичного спостереження за сім'єю в природних умовах. Крім того, батькам дитини з ОП часто притаманна низька активність та мотивація щодо співпраці з соціальним працівником, і патронаж іноді стає єдиною прийнятною формою роботи з такою сім'єю; по-третє, зайнятість доглядом за дитиною часто не дозволяє батькам брати участь в інших заходах, що сприяють реабілітації сім'ї, і в цьому випадку патронаж виступає як альтернатива іншим формам роботи.

Соціально-педагогічний патронаж найчастіше являє собою складову системи довгострокових заходів комплексної реабілітаційної допомоги, орієнтованих на сім'ю дитини з ОП. Патронаж припускає єдність діагностики, інформації і допомоги у виборі освіти, проектування індивідуальних реабілітаційних програм, первинної допомоги в реалізації планів.

Патронаж проводиться з такими цілями:

- адаптаційно-реабілітаційні: надання конкретної освітньої, психологічної, посередницької допомоги;
- діагностичні: ознайомлення з умовами життя, вивчення можливих чинників ризику (медичних, соціальних, побутових), дослідження існуючих проблемних ситуацій;
- контрольні: оцінка стану родини і дитини, динаміка проблем (якщо контакт із родиною повторний); аналіз ходу реабілітаційних заходів, виконання батьками рекомендацій та ін.

Із запланованою періодичністю проводяться патронажі родин, що мають конкретні проблеми. Наприклад, неодноразово відвідуються родини, що виховують дітей з ОП перших років життя, з метою допомогти перебороти психотравмуючу ситуацію народження хворої дитини, вчасно вирішити низку соціально-правових питань (оформлення інвалідності та ін.), освоїти необхідні навички з догляду і розвитку дитини. Регулярні патронажі проводяться у неблагополучних родинах, постійне спостереження за якими певною мірою дисциплінуватиме їх, а також дозволить вчасно виявляти і протидіяти

виникаючим кризовим ситуаціям.

Клубна робота як форма роботи з батьками дітей з ОП є достатньо ефективною, адже здійснюється на основі отримання досвіду у процесі спілкування та дискусій з людьми, які опинилися в подібній життєвій ситуації. Дієвість її полягає й у тому, що самі учасники є організаторами занять. Це сприяє вихованню відповідальності, формуванню толерантності, вмінню коректно висловлювати свою позицію, позбавленню «утриманських» настроїв.

До переваг клубної роботи можна віднести:

- створення атмосфери відкритого відповідального співробітництва;
- організація активної інтелектуальної діяльності батьків
- створення умов щодо усвідомлення та позитивного сприйняття різних точок зору, формування поваги до поглядів інших, вільний обмін досвідом щодо виховання дитини з ОП

На базі клубу можливе впровадження широкого спектру інших форм та методів роботи (школи батьків, лекторій, тренінги, ігрові методики тощо).

Питання для самоконтролю

1. Що ви розумієте під адаптацією сім'ї до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини?
2. Назвіть складові соціально-педагогічної допомоги сім'ям дітей з ОП. Чому саме реабілітація є домінуючою в діяльності соціального педагога?
3. Порівняйте особливості адаптації сім'ї щодо народження здорової дитини і дитини з ОП.
4. Обґрунтуйте принципи роботи з сім'ями дітей з ОП.
5. Назвіть форми та методи соціально-педагогічної роботи з сім'єю дитини з ОП.
6. Обґрунтуйте переваги соціально-педагогічного патронажу як форми роботи з сім'єю дитини з ОП.

Завдання для самостійної роботи

1. Познайомтесь із закладами, щонадають допомогу сім'ям, які виховують дитину з ОП. Якого, на Вашу думку, виду допомоги найбільш бракує сім'ям дитини з ОП сьогодні?

2. Проаналізуйте проблему соціальної ізоляції сімей, які виховують дитину з ОП. Визначте причини і наслідки даної проблеми.

3. Як, на Вашу думку, можна підвищити мотивацію батьків до

співпраці з фахівцями соціальних служб?

4. Підберіть тренінгові вправи і розробіть міні-тренінг для батьків дітей з особливими потребами за темами (на вибір): підвищення рівня активності батьків; зниження рівня тривожності; надання інформації з питань реабілітації дитини, її навчання і виховання; допомога в налагодженні адекватних взаємостосунків з дитиною та іншими членами родини; підвищення рівнів реабілітаційної культури батьків тощо.

5. Розробіть програму соціально-педагогічної роботи з батьками дітей з особливими потребами в умовах школи-інтернату (вказіть назву, мету, цільову групу, напрямки діяльності, склад працівників, джерела фінансування).

Література

1. Архипова С. П. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода. – Черкаси-Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 268 с.
2. Архипова С. П. Методи та технології роботи соціального педагога / Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 496 с.
3. Варбан М. Ю. Особливості підготовки соціальних працівників до здійснення догляду та підтримки сімей, які мають ВІЛ-інфікованих дітей / М. Ю. Варбан // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2006. – № 1. – С. 100-104.
4. Велиханова Н. Творческая деятельность как средство психолого-педагогической реабилитации / Н. Велиханова // Прикладная психология и психоанализ. – 2002. – № 2. – С. 47-60.
5. Ви не самотні : на допомогу батькам дітей з особливими потребами / [за ред. Т. Д. Ілляшенко]. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 40 с.
6. Ильичев Д. Реабилитация детей с ограниченными возможностями / Д. Ильичев // Социальная работа. – 2003. – № 2. – С. 46-49.
7. Комплексні програми центрів соціальних служб для молоді / [за заг. ред. С. В. Толстоухової]. – К. : УДЦССМ, 2001. – 204 с.
8. Кравченко Р. І. Проблеми виховання в сім'ї дітей з інтелектуальною недостатністю / Р. І. Кравченко // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 42-46.
9. Леонгард Э. И. Интеграция детей с ограниченными возможностями здоровья как нормализующий фактор жизнедеятельности социума / Э. И. Леонгард // Актуальные проблемы интегрированного обучения : материалы междунар. практ. конфер. по пр. интегриров. обучения. – М. : Права человека, 2001. – 152 с.

10. Поддьяков Н. Формирование творчества у детей дошкольного возраста / Н. Поддьяков // Прикладная психология и психоанализ. – 1998. – № 1. – С. 50-54.
11. Социальная педагогика : курс лекций / [М. А. Галагузова, Ю. Н. Галагузова, Г. Н. Штинова и др.] ; под ред. М. А. Галагузовой. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
12. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / [І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, О. І. Янкович та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – 233 с.
13. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.
14. Холостова Е. И. Технологии социальной работы : учеб. пособ. / Холостова Е. И. – М. : Инфра-М, 2002. – 400 с.
15. Шипицина Л. М. “Необучаемый” ребенок в семье и обществе / Шипицина Л. М. – СПб. : „Дидактика плюс”, 2002. – 496 с.

ТЕМА 18. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

1. Соціально-педагогічна підтримка осіб з обмеженими можливостями як напрям діяльності фахівця

Інвалід – особа, яка має порушення у здоров'ї зі стійкими розладами функцій організму, обумовлене захворюванням, наслідками травми чи дефектами, котрі призводять до обмеженої життєдіяльності та викликають необхідність соціального захисту цієї особи (Закон України «Про соціальний захист інвалідів»).

Інвалідність – це обмеження у можливостях, що обумовлені фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, соціально-культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині бути повноцінно інтегрованою в суспільство й брати участь в його житті на рівних умовах з іншими.

Інвалідність у дітей визначається як стійка соціальна дезадаптація, зумовлена хронічними захворюваннями чи патологічними станами, що різко обмежує можливість включення дитини в адекватні для її віку виховні та педагогічні процеси, у зв'язку з чим вона постійно потребує догляду і допомоги.

Дитина-інвалід – це особа, яка внаслідок хронічних захворювань, уроджених чи набутих порушень у розвитку має обмеження у життєдіяльності, перебуває в особливо складних і надзвичайних умовах і має особливі потреби у розвитку психофізичних можливостей, природному сімейному оточенні, доступі до об'єктів соціального оточення і засобів комунікації, соціалізації та самореалізації.

Соціальному педагогу у спілкуванні з цією категорією клієнтів та членами їх родин доцільно уникати слова «інвалід», користуючись більш сучасною термінологією (функціональні обмеження, обмежені можливості, особливі потреби тощо).

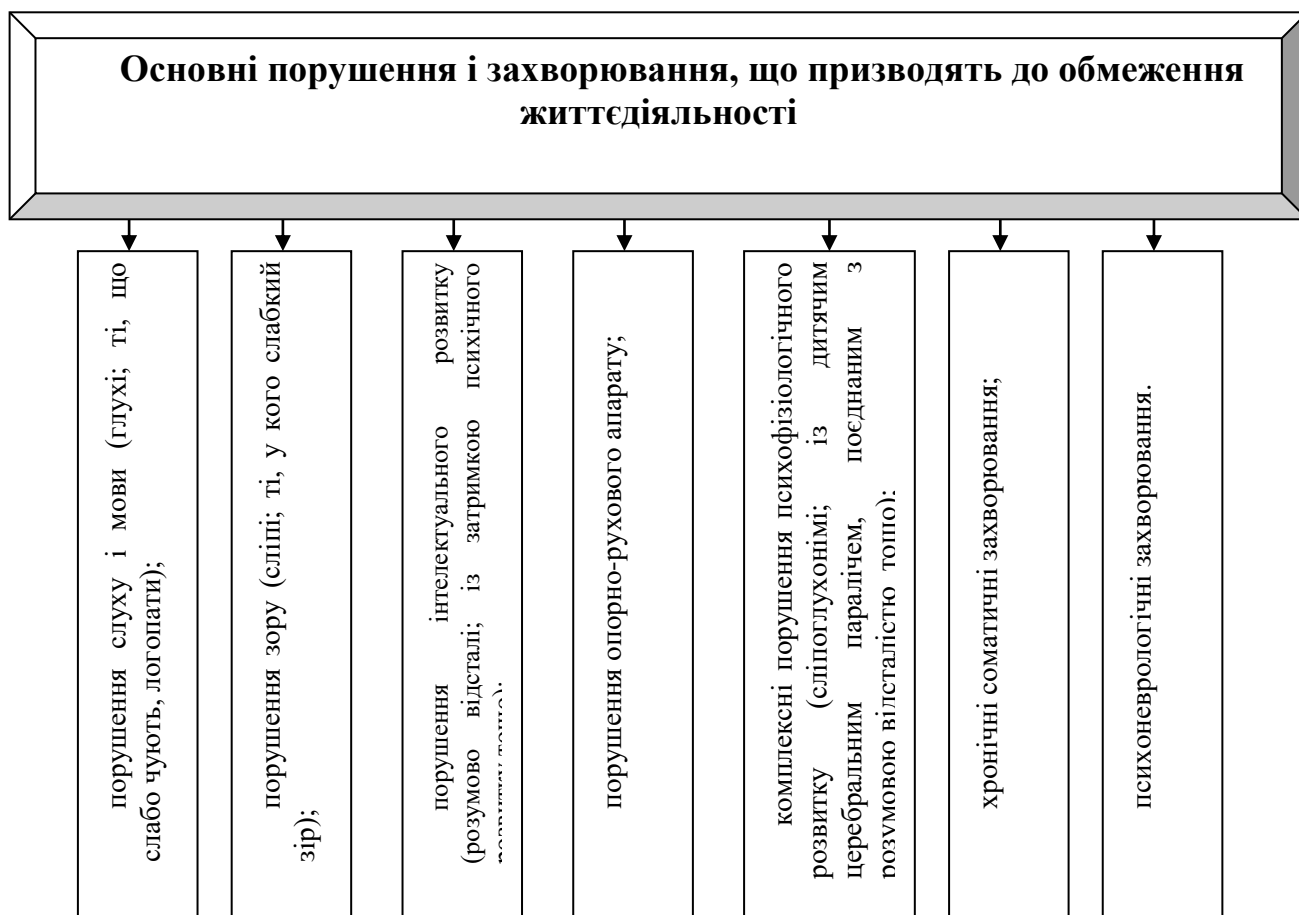
Соціально-педагогічна підтримка – це система заходів з виявлення, визначення та розв'язання проблем дитини, окремих соціальних груп, сімей, осіб, які відчувають труднощі у виконанні окремих функцій у процесі своєї життєдіяльності.

Об'єкти соціально-педагогічної підтримки:

- a. Діти, які опинилися в ситуації, коли порушуються їх базові права;
- b. Родини, які виховують таких дітей;

- c. Професіонали, які виявляють, визначають та розв'язують проблеми соціально незахищених верств населення;
- d. Суспільство, в якому відбувається трансформація соціальної свідомості та ставлення до пригнічених членів суспільства.

Таблиця 18.1.

2. Причини інвалідності

Залежно від причин виникнення дитячих аномалій їх поділяють на вроджені та набуті. Вроджені аномалії пов'язані з дією досить різноманітних чинників. Це і шкідливі впливи під час внутрішньоутробного періоду, насамперед пов'язані зі станом здоров'я та способом життя вагітної і генетичні (спадкові) фактори.

Набуті дитячі аномалії, як і вроджені, викликані різноманітними шкідливими впливами на організм дитини при народженні та в наступні періоди розвитку.

Причини дитячих аномалій розглянуті на Рис. 18.1.

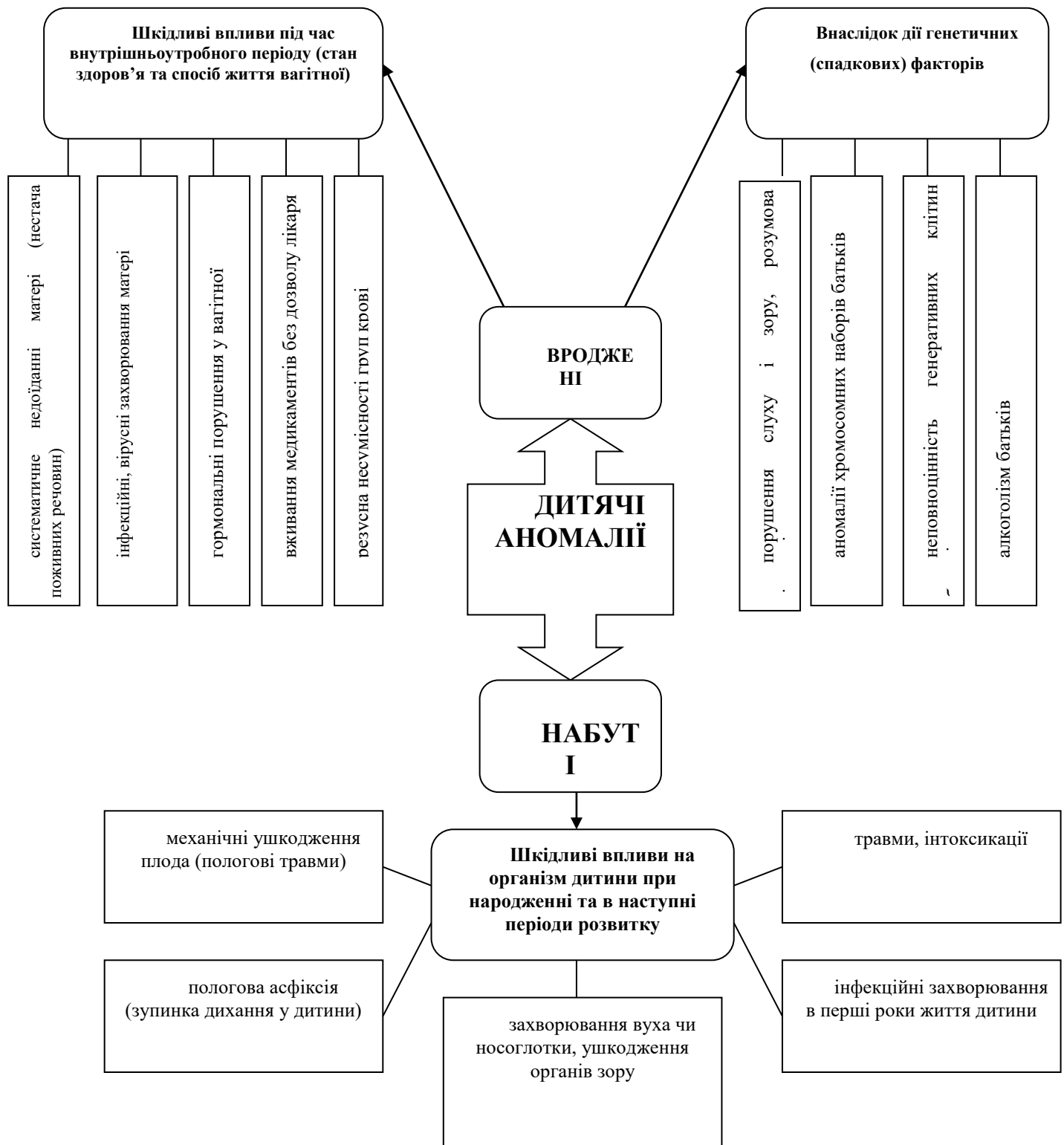

Рис.19.1.

Врахування причин інвалідності впливає на напрям діяльності соціального педагога та на вибір конкретних технологій роботи з людьми з обмеженими можливостями.

3. Моделі інвалідності

Модель соціально-педагогічної роботи – це сукупність теоретичних

положень і технологій практичної діяльності. Існують декілька моделей інвалідності, в яких функціональні обмеження розглядаються як суспільний феномен. Моделі інвалідності (рис.18.2) можуть допомогти частково розв'язати проблеми людей з обмеженими можливостями

Рисунок 18.2. – Моделі інвалідності.

Зокрема, **медична модель** інвалідності акцентує увагу на патологіях (вроджених чи тих, що з'явилися), за якими людина відрізняється від інших. При цьому інвалід розцінюється як неповноцінна людина у фізичному чи розумовому плані, або в тому і іншому. Міра неповноцінності визначається тим, наскільки він обмежений у різних сферах людської діяльності, та його спрямованістю до незалежного існування, починаючи від самообслуговування, переміщення, сприйняття світу тощо. На питання «Що робить людину інвалідом?» людина, яка дивиться на світ через медичну модель, відповість: «Люди являються інвалідами через те, що не можуть ходити (чути, бачити, балакати)».

І в зв'язку з цим формуються наступні шаблони сприйняття:

- інваліди завжди хворі;
- інваліди не можуть працювати;
- інваліди не можуть відвідувати загальноосвітні школи;
- інвалід не можуть мати дітей;
- інваліди являються утриманцями.

Завдання соціально-педагогічної роботи полягає в підтриманні життєдіяльності особистості в переважній більшості за допомогою медичних заходів та домінуючому акценті на соціальному захисті інвалідів.

У межах **економічної моделі** неповноцінними вважаються особи, які працюють за обмеженим часом, мають менше навантаження порівняно зі здоровими людьми чи неспроможні працювати взагалі. Інваліди розглядаються як люди менш продуктивні чи економічно обмежені. Звичайно, економічна модель інвалідності – це результат концепції соціальної корисності, яка, без сумніву, породжує соціальну дискримінацію. Офіційне визначення, на сьогодні прийняте в нашій державі, відображає саме економічний підхід до цієї проблеми: інвалідність – це довготривала чи постійна, повна чи часткова втрата працездатності внаслідок стійких чи важко порушених функцій організму у зв'язку з хворобою, травмою чи дефектами розвитку.

Модель **функціональної обмеженості** описує (змальовує) неповноцінність як нездатність особи виконувати ті чи інші функції порівняно зі здоровими людьми. Ґрунтовне визначення інвалідності дається в Декларації про права інвалідів, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1997 році, якраз з позицій функціонального підходу: “інвалід” це особа, яка не може самостійно забезпечити повністю чи частково потреби нормального особистого чи соціального життя через вади, вроджені чи набуті, його чи її фізичні або розумові можливості.

Економічна і функціональна моделі є логічним наслідком медичної моделі. Всі моделі роблять акцент на тому, що саме в даній особі є відсутнім: медична – акцентує відсутність здоров'я, економічна – неспроможність до продуктивної праці, функціональна – неспроможність у широкому розумінні цього слова. Причому у всіх зазначених моделях інвалідність залишається індивідуальною проблемою її носіїв.

Психологічна модель інвалідності дає аналіз впливу фізичних вад на виникнення психологічних проблем у різні вікові періоди розвитку особистості та особливості їх психокорекції. Фізичні вади значною мірою ускладнюють психологічний розвиток дитини через обмеженість участі у соціальному житті, спілкуванні, суспільно корисній діяльності. За таких умов зароджується

почуття неспокою, невпевненості в собі, що може призвести у кінцевому результаті до формування комплексу неповноцінності, егоцентричних і антисоціальних психологічних настанов. Серед психологічних особливостей молоді з функціональними обмеженнями переважають:

- неадекватна самооцінка (частіше занижена);
- стратегія поведінки “уникнення боротьби”;
- високий рівень бажання спілкуватися, більша чи менша залежність від людей, але в наслідок негативного досвіду у минулому – неприйняття себе і свого дефекту, знецінення свого внутрішнього світу і неприйняття інших через тривогу.

У поведінковій сфері молоді з обмеженими фізичними можливостями притаманне:

- залежність (підпорядкування, що здійснює гальмівний вплив на формування власних особистісних установок);
- уникнення різних форм боротьби, що вказує на намагання відійти від взаємодії і зберегти нейтралітет у суперечках;
- схильність до компромісу, навіть якщо це зашкодить своїм власним інтересам.

Стрижнем **соціальної моделі** є взаємозв'язок між людиною з обмеженими можливостями та соціумом, а не відхилення у її здоров'ї та розвитку. Соціальна модель була розроблена в якості спроби запропонувати парадигму, котра буде альтернативою домінуючому медичному сприйняттю інвалідності. Тому вона націлена на знищення тих бар'єрів, котрі ізолюють людей з інвалідністю і не дозволяють їм стати повноправними членами суспільства. Згідно цієї моделі, стан інвалідів та дискримінація, котру вони відчують, штучно створені суспільством і це не має відношення до їх порушень. Обмежені можливості розуміються як наслідок того, що соціальні умови звужують можливості самореалізації інвалідів.

Для подолання такої ситуації в державі створюються спеціалізовані соціальні служби, спеціальні програми, спрямовані на створення умов для максимально можливої самореалізації людей з обмеженими можливостями та їх інтеграції у соціум.

В межах соціальної моделі допомога дітям та молоді з обмеженими функціональними можливостями передбачає:

- розширення сфери їх соціальних контактів; створення умов для довільного переміщення;
- забезпечення різних видів консультування;

- навчання дітей з обмеженими можливостями у загальноосвітніх школах;
- допомогу в професійному самовизначенні та працевлаштуванні;
- розвиток потенційних можливостей інвалідів;
- створення мережі громадських організацій, які здійснюють різні види соціальної реабілітації та захищають інтереси дітей-інвалідів в суспільстві;
- залучення волонтерів до роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями.

Розвиваючи соціальну модель підтримки дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями, необхідно виходити з того, що інтеграція їх у суспільство – це цілеспрямований процес передачі суспільством соціального досвіду з урахуванням особливостей і потреб різних категорій інвалідів при їхній активній участі, а також забезпечення адекватних для цього умов. Це сприятиме, як показує досвід, залученню інвалідів до всіх соціальних систем, структур, соціумів і зв'язків, призначених для здорових дітей та молоді, активній участі в основних напрямках діяльності життя суспільства у відповідності до віку і статі, що підготує їх до повноцінного життя, найбільш повної самореалізації і розкриття себе як особистості.

Політична модель та модель культурного плюралізму. Вони близькі одна до одної, адже перша розглядає людей з обмеженими можливостями як меншість, права і свободи яких незаслужено обмежуються, а друга робить акцент на нерівних можливостях. Ці моделі послужили поштовхом для руху за права людини з обмеженими можливостями та усунення фізичних та психічних бар'єрів у соціальному середовищі. Сутність програм, розроблених на базі політичної моделі, полягає в тому, що інваліди та їх сім'ї повинні бути головними експертами з проблем інвалідності і мати пріоритетне право визначати соціальну політику у цій сфері. Модель культурного плюралізму пропонує альтернативу і можливість самостійного вибору, критерієм якого виступає якість життя в умовах надання спеціалізованої допомоги.

4. Технологія соціально-педагогічної роботи з людьми з обмеженими можливостями

Технологію соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими можливостями надано на рис. 18.3.

Технологія соціально-педагогічної роботи з людьми з обмеженими можливостями

Мета: самореалізація людей з обмеженими можливостями та інтеграція у соціум

Базові принципи:

- створення рівних можливостей;
- свобода вибору форм і методів соціально-педагогічної роботи;
- співчуття, позитивне ставлення до особистості;
- співробітництво (працювати не для інваліда, а разом з ним)

Головні завдання:

- нормалізація життя родини, яка виховує дитину з особливими потребами;
- задоволення особливих потреб дітей з обмеженими психо-фізичними можливостями;
- формування соціальних потреб і життєвого досвіду

Напрямки

Соціально-педагогічна профілактика наслідків інвалідності

Соціальне обслуговування

Соціально-психологічна реабілітація

- інформаційні компанії;
- сприяння діяльності громадських організацій;
- просвітницька робота з громадою;
- вияв і розвиток творчих

- соціально-педагогічний патронаж сім'ї;
- волонтерська робота;
- консультування;
- навчання самообслуговуванню

- реконструкція соціокультурного оточення;
- діагностика та корекція;
- соціально-психологічна робота з батьками;
- організація дозвілля;
- допомога в комунікації та навчанні;

Організаційні форми роботи

- Послуги з побутової реабілітації;
- клуби спілкування за місцем проживання, за інтересами;
- Послуги з психологічної корекції;
- Лікувально-оздоровчі заняття;
- кризові центри;
- центри денного перебування;
- конкурси і фестивалі художньої та технічної творчості

Головна **мета** соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими можливостями полягає в формуванні у них навичок життєвої компетентності, створенні умов для опанування необхідними знаннями та уміннями, розвитку особистісного потенціалу, життєво важливих навичок та способів діяльності, необхідних для адаптації в соціумі.

В основу діяльності соціального педагога з дітьми з обмеженими можливостями такі **принципи**:

- дитина з обмеженими можливостями здоров'я – це рівноправний член суспільства;
- вона повинна мати рівні з іншими можливості, а суспільство, держава та сім'я мають їх забезпечити;
- дитина з обмеженими можливостями здоров'я має жити і розвиватись в природному середовищі, в своїй сім'ї;
- реабілітаційні послуги дітям мають надаватися за місцем проживання, в їх громаді;
- формування життєвої компетентності дитини-інваліда неможливе без відповідного суспільного оточення, без спілкування з одноліткам, без колективу.

Виходячи з базових принципів роботи, перед соціальним педагогом постають наступні **завдання**:

- задоволення особливих потреб дитини з обмеженими можливостями: підтримка фізичного здоров'я, формування особистості, забезпечення емоційної підтримки, навчання, задоволення соціальних потреб;
- нормалізація життя родини, яка виховує дитину з обмеженими можливостями: забезпечення фінансової підтримки, житлові умови, навички догляду та навчання дитини, вирішення емоційних проблем, подолання соціальної ізоляції;
- вирішення проблеми спеціалістів, які взаємодіють з дітьми з особливими потребами та їх сім'ями: методики (профілактика та підтримка здоров'я), педагоги та психологи (розробка та впровадження спеціальних методів освіти та виховання дітей та батьків), соціальні працівники (забезпечення допомоги, інформування про ресурси, сімейна та групова робота, захист інтересів дітей та сім'ї, інтеграція зусиль професіоналів), інженери та виробники (розробка та виготовлення спеціальних засобів для підтримки ефективної життєдіяльності та навчання дітей, створення спеціальних робочих місць), юристи, представники законодавчої та виконавчої влади (створення та впровадження відповідної системи захисту прав і обов'язків інвалідів та їх сімей);

- зміна ставлення суспільства до інвалідів та сімей з дітьми-інвалідами;
- зменшення впливів, що зашкоджують здоров'ю та життєдіяльності людини з особливими потребами, створення дружнього до інваліда простору.

Напрямки діяльності соціального педагога можна розділити на такі складові:

1. Соціально-педагогічна профілактика як діяльність, спрямована на попередження появи та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем, а також проблем окремої особистості.

2. Соціальне обслуговування як діяльність соціальних служб з соціальної підтримки, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, які знаходяться у важкій життєвій ситуації.

3. Соціально-психологічна реабілітація як відновлення основних соціальних та психологічних функцій особистості, соціальної групи, суспільного інституту, їх соціальної ролі як суб'єктів основних сфер життя суспільства. Сутність соціально-педагогічної реабілітації полягає у створенні таких умов для саморозвитку людини, в результаті яких виробляється активна життєва позиція особистості.

Соціально-педагогічна профілактика наслідків інвалідності передбачає:

- інформаційні компанії щодо формування позитивної громадської думки стосовно проблем людей з обмеженими можливостями та їх сімей;
- сприяння діяльності громадських організацій;
- просвітницька робота з громадою;
- вияв і розвиток творчих здібностей дітей з обмеженими можливостями.

Соціальне обслуговування передбачає:

- соціально-педагогічний патронаж сім'ї;
- волонтерська діяльність;
- навчання самообслуговуванню, яке включає навчання навичкам самостійного проживання, харчування, гігієнічним та оздоровчим заходам;

Соціально-психологічна реабілітація передбачає:

- реконструкцію соціокультурного оточення;
- діагностику та корекцію соціально-психологічного стану дітей та молоді з обмеженими можливостями;
- соціально-психологічну роботу з батьками та родичами дітей та молоді з обмеженими можливостями;

- організацію дозвілля і спілкування дітей;
- допомога в комунікації та навчанні.
- профорієнтаційна робота з молодими інвалідами (сприяння профорієнтації, працевлаштуванню, корисній праці);
- організація самозахисту і взаємодопомоги.

Ці напрямки діяльності соціального педагога дають можливість забезпечення надання клієнтам комплексу соціальних послуг та здійснювати різні організаційні форми соціально-педагогічної роботи, зокрема:

- послуги з побутової реабілітації дітей з функціональними обмеженнями (навчання елементам самообслуговування та норм елементарної поведінки в різних мікросоціумах);
- психологічне консультування дітей та молоді з особистісних проблем;
- послуги з психологічної корекції;
- лікувально-оздоровчі заняття в об'єднаних кімнатах, басейнах тощо;
- консультування батьків, родичів дітей та молоді з функціональними обмеженнями з юридичних, правових, психолого-педагогічних питань;
- соціально-психологічні тренінги для дітей та молоді;
- ігротеки для дітей із функціональними обмеженнями;
- навчальні програми та курси для дітей і молоді з функціональними обмеженнями;
- групи тимчасового перебування дітей з функціональними обмеженнями;
- гуртки та творчі майстерні для дітей і молоді з функціональними обмеженнями;
- прокат реабілітаційного обладнання;
- бібліотечне обслуговування батьків та дітей із функціональними обмеженнями;
- групи психологічної підтримки для батьків;
- відвідування дітьми культурно-масових заходів у театрах, клубах, кінотеатрах тощо;
- виставки творчих робіт дітей із функціональними обмеженнями;
- екскурсії, свята, фестивалі, конкурси;
- клуби спілкування та клуби за інтересами для дітей і молоді з функціональними обмеженнями;
- оздоровчі літні табори для дітей із функціональними обмеженнями та їхніх батьків;
- спільні оздоровчі зміни дітей і молоді з функціональними обмеженнями та їх ровесників.

Найвагоміший результат діяльності соціального педагога з дітьми з

обмеженими можливостями дає комплексна робота за різними напрямками діяльності, включаючи роботу з сім'ями дітей-інвалідів. Це є необхідною умовою формування соціальних компетентностей дітей та молоді з функціональними обмеженнями як умови їх інтеграції у життя громади.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте сучасні аспекти соціальної роботи із дітьми та молоддю із функціональними обмеженнями.
2. Визначте завдання та функції спеціалізованих служб, діяльність яких спрямована на соціальну реабілітацію дітей та молоді з особливими потребами.
3. Які особливості соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями?
4. Яка з моделей інвалідності розглядає функціональні обмеження як суспільний феномен? Охарактеризуйте основні моделі інвалідності.

Завдання для самостійної роботи

1. Розгляньте технологію соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими можливостями. Запропонуйте заходи, які сприятимуть вирішенню головних завдань моделі. Яким чином соціальний педагог може вплинути на вирішення цих завдань.
2. Складіть соціально-психологічний портрет дитини з порушенням слуху, хворої на ДЦП, з порушенням зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айшервуд М.М. Полноценная жизнь инвалида. – М.: Просвещение, 1991. – 178 с.
2. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / за заг. ред. А.Й. Капської. - К., 2002. – 164 с.
3. Бастун Н.А. Діти й молодь із розумовою недостатністю в Україні та в світі // Соціальна політика і соціальна робота. - 1997. - № 2 - 3. - С.83 - 94.
4. Блемерс В., Виш Ф. - Г. Побуждай, но не принуждай. - Запорожье : ИПК “Запорожье”, 2003. - 312 с.
5. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 240с.
6. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. - К., 2000.
7. Інтеграція молоді з обмеженими можливостями в суспільство: громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні

аспекти: методичний посібник / Є.А. Клопота, В.Г. Бондаренко, О.А. Клопота, С.А. Бондаренко. – Запоріжжя, 2008. – 114с.

8. Кравченко Р.І. Соціальна робота з розумово відсталими людьми: Навчальний посібник. – К., 2001. – 140 с.

9. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи: Уклад. І.В. Козубовська, І.І. Мигович, В.В. Сагарда та і. / За ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. – Ужгород: УжНУ, Видавництво «Мистецька лінія», 2001. – 152с.

10. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / С.В. Толстоухова, О.О. Яременко, О.В. Вакуленко та ін. – К.: ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – С.47-53.

11. Технології соціально-педагогічної роботи: Навч. посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2000. – 372с.

12. Тимошко Г.М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навчальний посібник. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. – 248с.

13. Bodine A.A. A phonological analysis of the speech of two mongoloid

(Down's syndrome) boys // *Anthropological Linguistics*. - 1974. - № 2. - P.38 – 40.

14. Jakobson J. Dual diagnosis services: history, progress and perspectives

5. *Psychiatric and Behavioural Disorders in Developmental Disabilities and Mental Retardation*. - Cambridge: University Press, 1999. – 330 p.

ТЕМА 19. ТЕХНОЛОГІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ «ВАЖКИХ» ПІДЛІТКІВ

1. Поняття акцентуацій характеру особистості підлітків

Акцентування особистості (лат. *accentus* — наголос) — поняття і термін, введені німецьким психіатром К. Леонгардом в 1964 р.: різноманітні, не патологічні особливості характеру (скрите акцентування особистості.), що схильні до неврозів і психопатій (явне акцентування особистості.). Скрите акцентування особистості у підлітків, при правильному вихованні, компенсуються і зникають легше, ніж явні; помилки виховання сприяють їх переходу в неврози і психопатії. Синонім — характери, що акцентуються.

Акцентуйованість характеру - явище дуже поширене серед підлітків, і, природно, воно не може не відбиватися педагогічною свідомістю. Відображення цього виявляється насамперед у понятті «важкий вік». Вдома головною підлітковою проблемою стають емансипаційні тенденції - бурхливий протест проти того, що ще недавно сприймалося як належне — опіки дорослих. Цей порив до самостійності — один із проявів формування характеру певної спрямованості: сильного й незалежного чи надмірної активності у спілкуванні й різноманітній діяльності, чи відлюдькуватості й зажуреності у свої переживання. Така надмірна загостреність рис характеру називається **акцентуацією**.

Зрозуміло, ступінь такої дисгармонії у підлітків не може бути однаковий, а головне — акцентуйованість характеру може мати різні якісні особливості — по-різному відповідати прийнятим у суспільстві етичним нормам. Коли існують особливо суттєві розбіжності між цими нормами і реальною поведінкою підлітка, його стійка несприйнятливність до впливу дорослих. до тих або інших виховних впливів — у таких випадках у педагогічному середовищі прийнято говорити про «важкого» підлітка, про «важкий» характер тощо.

Характер є головним стрижнем особистості. В підлітковому віці саме характер є найбільш значущим інтегративним відображенням внутрішньої сутності й тенденцій розвитку особистості. Тому діагностика структури характеру і його окремих загострених рис (акцентуацій) може слугувати реальним підґрунтям для здійснення індивідуального підходу до особистості дитини. від дорослих, їхньої психологічної та педагогічної компетентності залежить, чи згладяться гострі кути-акценти в характері підростаючої людини, чи навчиться вона поводитися збалансовано, врівноважувати свою поведінку.

2. Класифікація та характеристика акцентуацій характеру підлітків

В основу класифікації акцентуацій характеру покладено два основні підходи: клінічний або психіатричний (А.Личко) і психологічний (К.Леонгарда).

Підхід до виділення і класифікації типів акцентуацій характеру, запропонований К.Леонгардом, ближчий до шкільної практики. Саме тому цей підхід і покладено в основу класифікації та характеристики акцентуацій характеру дітей підліткового віку С.Подмазіна. В роботі «Як допомогти підлітку з «важким» характером» подано детальну характеристику типів акцентуації, ситуацій психологічного комфорту, а також ситуацій, які складно переносяться підлітками.

Нижче, в таблиці 19.1, подано короткий опис акцентуєваних рис характеру підлітка, що можуть призвести до проявів девіантної поведінки.

Таблиця 19.1

Характеристика типів акцентуацій характеру підлітків

Типи акцентуацій	Характеристика акцентуацій характеру підлітків
Гіпертимний	Занадто яскраво виражена акцентуація сприяє формуванню дезадаптивних якостей: легкодумство, відсутність етичних норм і почуття обов'язку; дратівливість у дружньому колі й близьких, схильність до азартних захоплень, втечі з дому, раннього полового життя, алкоголю.
Циклоїдний	Даний тип чаще за все проявляється в старшому підлітковому або юнацькому віці. Його особливістю є періодичне (з фазою від декількох днів до декількох місяців) коливання настрою й життєвого тону. У період підйому циклоїду властиві риси гіпертимного типу. У період спаду різко знижується контактність, підліток небагатослівний, песимістичний, починає тяготитися товариством, хоча в конфлікти вступає рідко. Часто підліток стає домосідом, втрачає апетит, уночі може страждати від безсоння, а вдень від сонливості.
Лабільний	Провідною рисою даного типу є крайня мінливість настрою, який легко й швидко міняється у відповідності до обставин. Швидкість у зміні настрою супроводжується глибиною: від оптимізму до чорної зневіри, від радості до суму зі сльозами на

	очах. Значна глибина переживань проявляється в міміці, позі, прямо проявляється в самопочутті, працездатності, комунікабельності.
Астено-невротичний	Підвищена стомлюваність, особливо при розумовій роботі, яка виявляється у зовнішньому вигляді підлітка, на тлі стомлення можуть відбуватися короточасні афективні спалахи (роздратування, гнів, сльози). Типовою рисою є схильність до іпохондрії: підлітки дуже уважно прислухаються до своїх тілесних відчуттів, охоче лікуються, обстежуються у лікарів.
Сенситивний	Сенситивні підлітки надзвичайно вразливі, з почуттям власної недостатності. Вони зазвичай дуже старанні, ввічливі й дисципліновані, але бояться перевірок, іспитів, публічних відповідей, коли зазвичай відповідають гірше, ніж знають.
Тривожно-педантичний	Основною рисою даного типу акцентуації є тривожність, постійний страх за себе й своїх близьких футуристичного характеру. Дані підлітки дуже акуратні, сумлінні, навіть педантичні, раціональні, ґрунтовні, але в той же час нерішучі в ситуації прийняття рішення. Тому негнучкі в поведінці, замкнені, емоційно стримані. Нерішучість у справах часто компенсується безапеляційністю.
Інтровертований	Найбільш яскравими рисами підлітків цього типу є: замкнутість, відгородженість від оточуючих, емоційна холодність, що робить їх малозрозумілими для інших. Часто відсутні видимі прагнення встановити близькі відносини, дружні відносини складаються складно – віддають перевагу індивідуальним видам діяльності. Знижений видимий інтерес до протилежної статі. Бідність міміки й жестикуляції.
Збудливий	В основі всього комплексу рис збудливого типу лежить незбалансованість порушення й гальмування нервових процесів. Типовими станами для збудливих є: пригніченості з похмурою агресивністю стосовно всього зовнішнього; підозрілість, загальмованість, інтелектуальна регідність; схильність до афективної запальності, імпульсивної агресивності, невмотивованої жорстокості стосовно більш слабких. Збудливі підлітки педантичні, корисливі, азартні. Прагнуть до влади над людьми й гедоністичним задоволенням. Іноді, потрапивши під владу потяга, гніву, азарту, втрачають контроль над власною поведінкою

Демонстративний	Яскраво виражений егоцентризм, постійне бажання бути в центрі уваги. При відсутності такої можливості – прояви істеричності: привернення до себе уваги, за рахунок жалості, подиву, навіть ворожості з боку оточення; прагматичне прагнення до різних "виграшів", до маніпулювання людьми.
Нестійкий тип (Н)	Провідна особливість цього типу – патологічна слабкість волі в навчанні, трудовій діяльності, виконанні обов'язків. Нестійкі підлітки не впевнені у собі, нерішучі, безініціативні, податливі випадковим впливам, залежні від лідера. Вони плывуть за течією, примикаючи до більш активних підлітків, схильні до зловживання алкоголем, наркотиками. У нестійких підлітків неадекватна самооцінка неадекватна, відсутня складна мотивація вчинків, піддаються навіюванню, ситуативно криміногенні.

3. Чинники, що сприяють формуванню акцентуацій і прояву дезадаптивної поведінки підлітків

Соціальний педагог має розуміти умови, що детермінують формування акцентуацій характеру як в родині, так і в шкільному середовищі, і добирати відповідні впливи, розробляти і реалізувати програму профілактики і індивідуальної корекції девіантної поведінки підлітків.

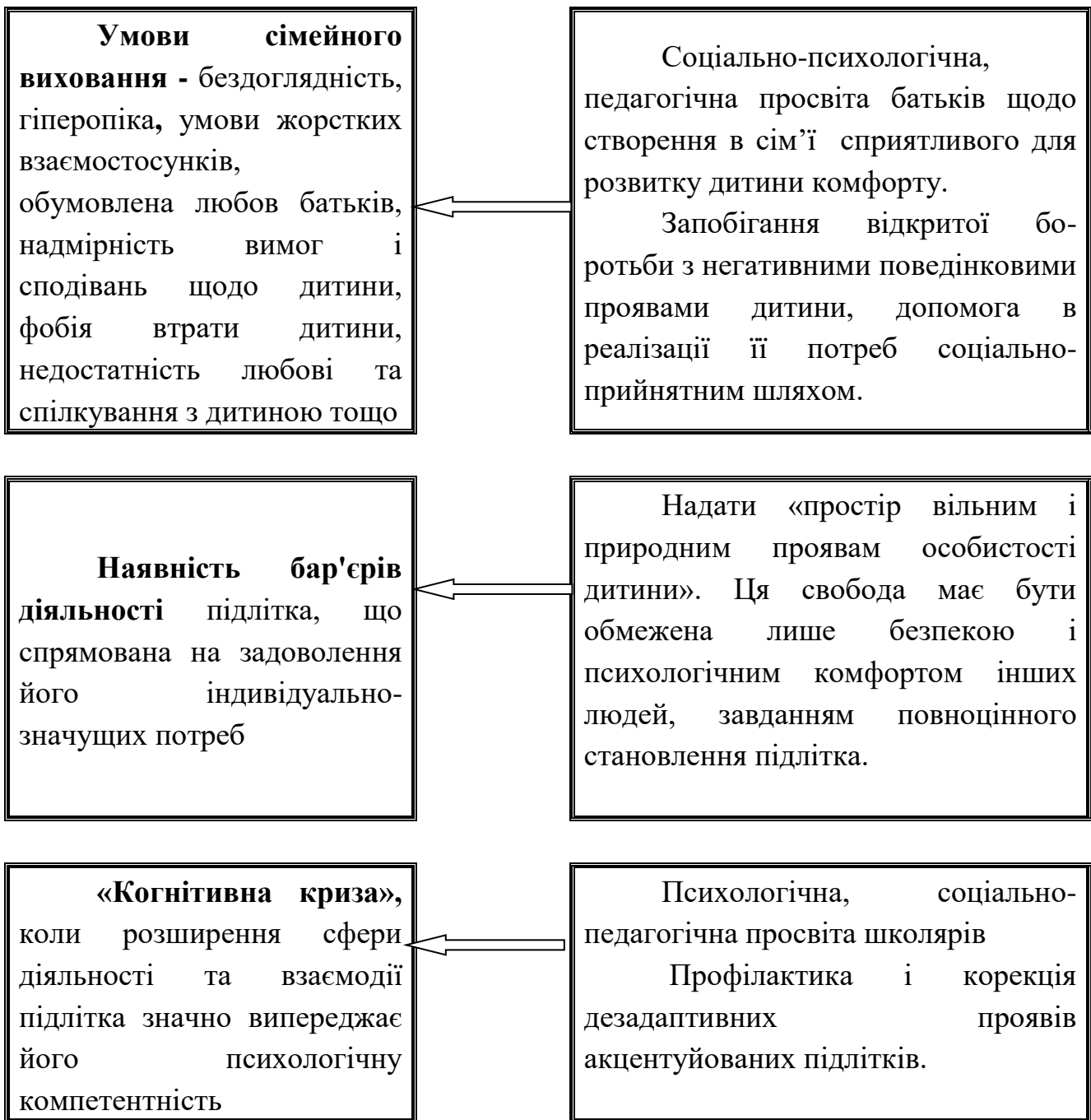

Рис. 19.1 Педагогічний вплив на фактори девіантної поведінки акцентуєваних підлітків

4. Технологія профілактики і корекції акцентуацій характеру підлітків

В профілактиці акцентуацій характеру підлітків та корекції їх відповідної поведінки застосовуються різні підходи, зокрема пристосувальний та перетворюючий. Технологія їх застосування представлена у Таблиці 19.2.

Технологія профілактики і корекції акцентуацій характеру підлітків

Етапи	Зміст соціально-педагогічної діяльності
	Пристосувальний підхід
1. Проведення комплексної діагностики	<p>Психодіагностика (проводить психолог) складається з блоків основних та додаткових методик:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>основні</i>: модифікований тест для діагностики акцентуацій характеру; модифікований тест незакінчених речень для визначення конкретної соціально-психологічної проблематики підлітка [8, 26-45]. ▪ <i>додаткові</i> методи: колірний тест М.Люшера, соціометрію, тест на помилки сімейного виховання тощо. <p>Соціально-педагогічні методи: спостереження за поведінкою дитини, аналіз її діяльності, співбесіди з педагогами, однолітками підлітка, його батьками.</p>
2. Усунення бар'єрів для задоволення індивідуально-значущих потреб підлітків	<p>Допомога педагога в реалізації значимих для підлітків потреб соціально-прийнятним шляхом (гіпертиму - тенденцію до лідерства та організаторської діяльності; лабільному - погребу в емоційному заохоченні та теплі; тривожно-педантичному - у почутті безпеки і впевненості в собі і т.д.).</p> <p>Вчасне попередження ситуацій, що провокують дезадаптивну поведінку підлітків.</p>
	Перетворюючий підхід
3. Соціально-психологічне консультування батьків	<ol style="list-style-type: none"> 1) наявність даних про особливості сімейного виховання. 2) Усвідомлення батьками наявності проблем дитини, які викликають у них зацікавленість у допомозі. 3) Співбесіда: одержання більш повного уявлення про (її історію, характер взаєностосунків, характерологічні особливості батьків, стан здоров'я, професії, побуту тощо) 4) Консультація, в ході якої батьки мають: <i>усвідомити</i> важкі для їхньої дитини ситуації і навчитися розпізнавати такі ситуації; <i>усвідомити</i> ті помилки у своєму вихованні, що провокують створення нестерпних для дитини або сприятливих її дезадаптивній поведінці ситуацій; <i>спроєкувати</i> такі взаємини та умови життя в сім'ї, що

	<p>можуть призвести до позитивного реагування підлітка; <i>навчитися</i> аналізувати причини дезадаптивної поведінки, потреби розвитку; послідовно <i>блокувати</i> спроби дитини домогтися бажаного за будь-яку ціну, і навпаки, — навчати і заохочувати вміння задовольняти свої потреби соціально-прийнятним шляхом; <i>розв'язувати</i> власні проблеми, що є справжніми причинами негараздів членів родини.</p>
5) Соціально-педагогічне, психологічне просвітництво підлітків	<p>Спецкурси з психології «Вступ у психологію», «Пізнай самого себе» для підлітків і юнаків; отримання базових знань з психології особистості; діагностика своїх особливостей, характеру; тренінг пізнавальних процесів, спілкування, саморегуляції, самоконтролю тощо</p>
б) Соціально-педагогічне, психологічне консультування підлітків	<p>Під час консультування соціальний педагог, психолог намагаються вирішити основні завдання:</p> <p>сформувати у підлітка готовність об'єктивно сприйняти особливості свого характеру й особливості важких для нього ситуацій - навчитися аналізувати такі ситуації, продуктивно використовувати досвід своїх помилок.</p> <p>розширити діапазон можливих засобів поведінки підлітка у важких для нього ситуаціях;</p> <p>допомогти усвідомити можливі проблеми, що створює для нього неконтрольований розвиток дезадаптивних стереотипів поведінки; формування вміння відмовлятися від цих стереотипів;</p> <p>разом із підлітком сформувати позитивну програму майбутнього (засоби саморегуляції, види діяльності).</p>
7) «Прихований» соціально-педагогічний тренінг	<ul style="list-style-type: none"> - Створення ситуації соціально-психологічного комфорту; - усунення провокуючих факторів і нестерпних для підлітка ситуацій; - розуміння загальних вимог індивідуально - корекційної роботи; - корекція навчально-пізнавальної діяльності; - корекція у позаурочній виховній діяльності.

Наведемо приклад застосування технології індивідуальної корекції («прихованого» тренінгу) підлітка, що має акцентуації характеру збудливого типу.

1. *Створення ситуації психологічного комфорту.* Тепла, емоційно й інтелектуально насичена обстановка в родині й оточенні підлітка. Задоволення розумних матеріальних, духовних і інтелектуальних потреб і інтересів підлітка. Довірча, заснована на спільності інтересів взаємодія підлітка з батьками, значущими дорослими. Поважне ставлення до особистості підлітка в поєднанні з вимогливістю, контролем за його поведінкою й діяльністю. Наявність захоплень і обов'язків, що дають вихід психофізичній енергії: спорт, фізична праця, туризм і т.д.

2. *Усунення провокуючих факторів і нестерпних для підлітка ситуацій.* Виховання в умовах жорстких взаємин, що зазвичай поєднується з емоційним відчуженням дитини. Інтелектуальна бідність сімейного середовища. Особливо провокує розвиток у дитини збудливих рис застосування фізичних покарань. Збудливий тип формується на певному біологічному підґрунті, але саме неправильне виховання в родині провокує прояв збудливих рис, їх фіксацію й розвиток. Нестерпні ситуації: обмеження інтересів і особистої гідності підлітка; бездоглядність; протидія високому рівню домагань підлітка; протидія бажанням підлітка; напружена, агресивна атмосфера на уроці, необхідність швидко висловитися

3. *Загальні вимоги до індивідуального підходу і корекції.* Загальнокультурний і інтелектуальний розвиток, розвиток навичок спілкування й саморегуляції. Залучення підлітка до взаємодії зі значущими дорослими задля досягнення цікавої мети. *Позиція дорослого* стосовно збудливого підлітка: не провокувати конфлікти, ураховувати його афективну вибуховість; доброзичлива, спокійна, стримана манера поведінки; повага інтересів і особистісної гідності; прояв щирої зацікавленості в житті й проблемах підлітка, прагнення знайти конкретне рішення проблеми; проведення індивідуальної бесіди в момент відсутності в підлітка афективної напруги; апеляція до свідомості, при наявності девіації обговорити можливі втрати підлітка, дати йому можливість висловлювати власну думку, позицію.

4. *Корекція навчально-пізнавальної діяльності.* Контроль і керівництво навчальною діяльністю, допомога в організації пізнавальної діяльності. Тренування стриманості, уміння вислухати вчителя й товаришів. Створення умов для одержання гарної оцінки - поетапне виконання навчальних завдань, що поступово ускладнюються, надання часу на їхнє виконання. Доброзичливо аргументувати оцінку на уроці. У випадку недостатньої розвиненості усного

мовлення практикувати письмові відповіді. Не допустима агресивна манера проведення заняття. Профілактика придушення збудливими підлітками більш слабких однолітків (відволікання, попередження).

5. *Корекція поведінки у позаурочній виховній діяльності.* Доручення для збудливих підлітків повинні відповідати їхньому властолюбству, акуратності, прагненню чим-небудь володіти й розпоряджатися. Організатор і учасник колективних творчих справ у сфері інтересів. *Навіювання:* про позитивне відношення оточуючих людей до підлітка позитивно, його цінують за певні якості; він цікавий співрозмовник, добра людина турботливий товариш, вірний друг. *Навчання і тренування:* саморегуляції, самоконтролю, умінню відмовлятися від нерозумних бажань, що приносять шкоду йому й іншим, умінню розуміти інших. *Виховні прийоми:* переконання на позитивному досвіді підлітка, попередження, натяк, ласкавий докір, пробудження гуманних почуттів, активізація таємних почуттів. Досить ефективним є прихований психологічний тренінг.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «акцентуовані особистості», «акцентуації характеру».
2. Охарактеризуйте взаємозалежність таких соціально-психологічних явищ як «важкий вік» підлітків та «акцентуації характеру».
3. Дайте характеристику основним підходам до класифікації акцентуацій характеру особистості.
4. Розкрийте основні компоненти технологія профілактики акцентуацій характеру підлітків
5. Розкрийте основні компоненти технологія корекції акцентуацій характеру підлітків

Завдання для самостійної роботи

1. Складання соціально-психологічної характеристики «важкого підлітка» на основі діагностичного обстеження особливостей його поведінки, акцентуацій характеру та смислових настанов підлітка.
2. Розробка програми профілактики та корекції акцентуацій характеру підлітка що мають девіації поведінки.

Література

6. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник. — К.: «Професіонал», 2007. — 512 с. — С.16
7. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики: учебное пособие для студ. высших уч. завед. / А.Д.Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева; под ред. В.А.Сластёнина. — 5-е изд., стер. — М.: Издательский центр „Академия”, 2008. — 272 с.
8. Змановская Е.В. Девиантное поведение личности и группы: Уч.пос. / Е.В. Змановская, В.Ю. Рыбников. — СПб.: Питер, 2010. — 352 с.
9. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция: Испр. недостатков характера у детей и подростков: Кн. для учителя / В.П. Кащенко.— 2-е изд.— М.: Просвещение, 2000.—223 с.
10. Леонгард К. Акцентуированные личности: пер. с немецкого. — К.: Вища школа, 1989. — 374 с.
11. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков / А.Е. Личко. — М.: Академический Проект, 2000. — 212 с.
12. Перешеина Н.В. Девиантный школьник: профилактика и коррекция отклонений / Н.В. Перешеина, М.Н. Заостровцева. — М.: ТЦ Сфера, 2006. — 192 тс.
13. Подмазин С.И., Сибиль Е.И. Как помочь подростку с «трудным» характером / С.И. Подмазин, Е.И. Сибиль. — К.: НПЦ Перспектива, 1996. — 160 с.
14. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков / Л.Б.Шнейдер — М.: Академический Проект; Трикста, 2005. — 336 с.

ТЕМА 20. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

1. Основні поняття

У сучасних умовах соціокультурної трансформації суспільства важливими залишаються проблеми підготовки людини до свідомої участі у житті соціума, формування її соціальної і культурної компетентності, готовності до самостійного життєвого вибору. Приоритетним стає завдання виховання особистості, якій притаманна соціальна активність, яка прагне до усвідомленої участі в різних сферах соціальної практики.

Термін «активність» використовується в різних сферах науки і має декілька значень:

– **активність живих істот** — один з основних і необхідних проявів життя, внутрішня спонукальна сила, спрямована на задоволення потреб організму.

– **активність людини** як якість особистості, її здатність змінювати оточуючу дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей. Активність людини і форми її виявлення розвинулись історично й мають **соціально спрямований** характер.

– **активність особистості** — прагнення розширювати сферу своєї діяльності, здатність нести в собі потенціал енергії, сили, творчості.

– **активність соціальна** (від лат. *actives* - діяльний, енергійний) - одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що відображає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів.

2. Соціальна активність молоді

Соціальна активність особистості — це системна соціальна якість, в якій виявляється та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин.

Соціальна активність – складна інтегрована якість особистості, що виявляється в ініціативній, спрямованій соціально значущій діяльності і готовності діяти в інтересах соціальної спільноти.

Сутнісні характеристики соціальної активності:

– самодетермінованість (джерело соціальної активності, потреби особистості, внутрішнє, усвідомлене спонукання, обумовлене сформованим уявленням «необхідного майбутнього», значущого для особистості);

– включеність в соціальну взаємодію (соціальна активність є результат усвідомлення особою взаємозв'язку із соціумом і конструювання способу взаємодії з ним, що дозволяє розкрити свій потенціал; вона виявляється в особливій формі – соціальній продуктивній діяльності, спілкуванні, пізнанні);

– просоціальність (спрямованість на перетворення носія активності і соціуму у соціально позитивному напрямі на користь суспільства і особистості, відповідно до соціальних норм, законів і етичних ідеалів).

Важливими ознаками соціальної активності особистості є сильне, стале прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Здійснюється шляхом освоєння, збереження або руйнації існуючих чи створення нових умов, життєво важливих зв'язків із природним та соціальним середовищем, формування особистих соціальних якостей. Здійснюється в індивідуальній, груповій, колективній, масовій, трудовій, політичній, організаційній, управлінській, культурній, дозвільній та інших формах в усіх сферах життя суспільства.

Соціальна активність досить різноманітна за своїм змістом, спрямованістю, рівнем усвідомлення. Виділяють три основних критерії соціальної активності (див. табл. 20.1)

Таблиця 20.1

Критерії соціальної активності

Критерій	Характеристика
Інтереси, потреби та цінності на які спрямована активність	Цей критерій дозволяє виявити широту цінностей особистості, рівень її інтересів. Саме за цим критерієм, перш за все, активність можна поділити на позитивну і негативну. Найвищою цінністю є життя людини, причому життя заради блага для інших людей. Позитивно активна особистість живе заради суспільних інтересів, а не тільки для себе. Піклуючись про все суспільство взагалі, така особистість тим самим робить добро всім, а тому й собі. Це вища ступінь усвідомлення свого призначення як людини.
Рівень сприйняття особистістю інтересів, цінностей та потреб	1. Емоційний рівень – цінності засвоюються поверхнево, але в яскравій емоційній формі. Там, де в соціальній активності переважають емоції, часто й виникають конфліктні ситуації

	<p>2. Рівень знань - більш глибоке і конкретне засвоєння цінностей та потреб, цей рівень передбачає розуміння особистістю самої сутності процесу чи знання основних його причин.</p> <p>3. Рівень вольових спрямувань - формуються певні соціальні установлення, готовність до дій. На цьому рівні від особистості, як правило, потрібні рішучість, вміння взяти на себе відповідальність і керування певними діями людей тощо.</p> <p>Всі перераховані критерії соціальної активності можуть бути притаманними одній і тій самій особистості, але це, як правило, буває досить рідко. Частіше кожній окремій особистості притаманний один з вказаних рівней. Але у будь-якому випадку ефективність соціальної активності буває лише за наявності єдності всіх трьох рівнів: поєднання знань, почуттів та волі.</p>
<p>Характер реалізації цінностей, інтересів, потреб.</p>	<p>Тут розкриваються особливості їх реалізації. Показниками рівня реалізації виступають характер, масштаби, результати та форми діяльності. Тут важливо, як реалізуються певні інтереси, потреби: формально чи творчо, якщо творчо, то який рівень цієї творчості, суперечливо чи логічно послідовно, однопланово чи багатопланово тощо. Від виконання цих умов залежить результат певної діяльності, на який і спрямована соціальна активність особистості або їх груп.</p>

Для успішної діяльності і досягнення бажаного результату потрібне злагоджене поєднання всіх трьох критеріїв активності. Якщо це правило не виконується, то активність стає неповною, неефективною, невірноваженою, що не тільки не поліпшує стан суспільства, а часто приводить до згубних наслідків.

Показниками **активності особистості у сфері вільного часу** виступає можливість вільного вибору будь-яких видів культурно-дозвільної діяльності, зростання творчої активності, самоосвіта, культура відпочинку та любительські заняття, ступінь включення в спілкування.

Активність учня (учнівської молоді) – це його внутрішня здатність

мислити, діяти, робити вчинки, включатися в дозвільної справи, виходячи з власних спонукань, інтересів, цілей. Вільний час – це світ випадковості. Потенційна активність виводить на формування моральних прав, на психологічну готовність свідомо виявляти свободу волі. Щоб її реалізувати, потрібен досвід для конкретних актів поведінки й діяльності, необхідні педагогічні умови для самостійного вибору, його стимулювання, формування в школярів готовності та здібностей діяти на основі свого вибору.

Змістова складова розвитку соціальної активності учнів відображає цілеспрямований вплив адміністрації школи, вчителів та вихователів, організаторів виховної роботи на стан соціальної активності учнів, хід реалізації спільних виховних справ, соціальних акцій та проектів тощо.

Завдання розвитку соціальної активності учнів (учнівської молоді):

- створення спеціальних умов для запровадження та проведення соціальних акцій, програм, проектів, збагачених педагогічними технологіями, методиками, тренінговими вправами тощо;
- упорядкування інтересів та прагнень учнів та їхніх батьків або осіб, що їх замінюють стосовно їхньої соціальної діяльності;
- залучення до роботи школи представників із соціальних установ, громадських об'єднань, дитячих та молодіжних організацій;
- соціалізація учнівської молоді, робота над їхнім розвитком як соціальних особистостей, становлення ціннісних орієнтацій, Я-концепції;
- збагачення особистісного досвіду учнівської молоді щодо досвіду діяльності у соціумі, спілкування з різними соціальними групами тощо;
- розвиток емоційної та вольової сфери учнівської молоді у колективній (груповій) діяльності, результатом чого є продукти їх спільної колективної (групової) творчої роботи, що знаходить вираження у матеріальній і нематеріальній формах;
- проведення активної роботи з фізичного розвитку і оздоровлення учнівської молоді, що має забезпечити їхню готовність до дотримання та пропагування у соціумі здорового способу життя тощо.

3.Принципи соціальної активності учнівської молоді як системи:

- Основа процесу розвитку соціальної активності учнівської молоді - орієнтація на інтереси особистості, що є рушійною силою у здійсненні соціальної діяльності, прагненні до позитивних змін у соціальному житті міста, регіону, країни тощо.

- Спільна участь дитячих та молодіжних організацій, громадських об'єднань, школи в соціальних програмах, акціях та проектах.

- Пріоритетність у побудові партнерських стосунків між вчителями, соціальними педагогами та учнями під час розробки нових соціальних акцій, участі у соціальних програмах і проектах, установка на ефективне вирішення спільних соціальних проблем.

- Колективність та колегіальність адміністрації школи, соціально-психологічної служби та вчителів у досягненні мети і завдань розвитку соціальної активності учнів.

Організаційними умовами, покликаними забезпечити зростаючі потреби суспільства в соціально активному підростаючому поколінні, мають стати: пошук, відбір та адаптація соціально-педагогічних технологій розвитку соціальної активності молоді.

4. Флешмоб як форма розвитку соціальної активності молоді

Флешмоб (також *флеш моб* і *флеш-моб*, англ. *flash mob* — «спалахуючий натовп», *flash* — спалах, *mob* — натовп) — це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість людей оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій), і потім швидко розходяться.

Немає єдиної думки з приводу того, яка мета проведення флешмобів. Учасники того самого заходу можуть переслідувати різні цілі. Серед можливих варіантів — розвага, порушення повсякденного ходу життя, справити враження на навколишніх, відчуття причетності до спільної справи, самоствердження (випробувати себе: «Чи зможу я це зробити на людях?»), спроба одержати гострі відчуття. Ідеологія класичного флешмоба дотримується девізу «Флешмоб поза релігією, поза політикою, поза економікою».

Рух флешмоба виходить із того, що у флешмоб-акцій є типові правила. Найважливіші їхні пункти:

- Начебто спонтанне дійство. Заборона збиратися або привертати увагу на місці до початку акції, одночасний початок і закінчення акції її учасниками. Після акції потрібно миттєво зникати з місця дії в різні сторони, і робити вигляд начебто ні чого й не було.

- Сценарій повинен привносити абсурдність у те, що відбувається.

- Жорстке дотримання сценарію.

• Не викликати агресивної реакції. Не порушувати законів і моральних засад, не показувати ніяких політичних поглядів. Флешмоб-акції, що не дотримуються цього вже будуть **екстрім-мобом** або **політ-мобом**.

Явище флэш-мобу почалося після того, як у жовтні 2002р. вийшла книга соціолога Говарда Рейнгольда «Розумний натовп: наступна соціальна революція» (англ. *Smart Mobs: The Next Social Revolution*), у якій автор пророкував, що люди будуть використовувати нові комунікаційні технології (Інтернет, стільникові телефони) для самоорганізації. У червні 2003 Роб Зазуєта з Сан-Франциско, прочитавши Рейнгольда, створив сайт **flocksmart.com**, на якому перші мобери стали домовлятися про збори.

Перший флешмоб пройшов 17 червня 2003 року в Нью-Йорку, США. Приблизно двісті чоловіків зібралися навколо одного дорогого килима в універмазі Macy's і почали казати продавцям, що живуть разом на складі на окраїні Нью-Йорку, і прийшли купити «Килимок Кохання».

Головні правила флешмобу:

- неможна порушувати етичні норми (правила);
- поводити себе з іншими учасниками як незнайомі;
- не можна приїздити на акцію більше ніж 2-3 людини разом;
- не сміятися, поводитися серйозно;
- приходити вчасно;
- на загострювати на собі увагу до початку акції;
- не мати конфліктів з міліцією;
- обов'язково бути у тверезому стані.

Флешмоб є інтегрованим поняттям, яке об'єднує елементи та засоби різних соціальних процесів. З точки зору вивчення миттєвого натовпу як різновиду мас, структура рольової диференціації має загальні риси з натовпом.

Ролі поділяються таким чином:

- організатори натовпу;
- активисти - ті, що найбільш активні;
- послідовники - люди, що рівняються на активістів;
- люди, що керуються потрапивши у натовп;
- люди, що потрапили у натовп випадково.

В залежності від форми прояву флешмоб має такі етапи:

I етап - сценарій на відповідному сайті.

II етап - обговорення сценарію.

III етап – поява людей на місці проведення акції.

IV етап – поява лідерів, які дають знак про початок акції.

V етап - активізація натовпу лідером.

VI етап- групове активне дійство, яке може змінюватися у залежності від форми флешмобу.

VII етап - закінчення акції.

VIII етап – обговорення на сайтах акцій, що відбулися.

Якщо розглядати організацію флешмобських акцій на рівні держави або декількох держав, то флешмоб можна назвати новим соціальним явищем. Для такого руху характерним є застосування дій, які розраховані на масову мобільність з метою впливу на цінності особистості. З іншого боку – це відсутність формального, бюрократичного способу організації.

Специфіка організації флешмобу полягає у тому, що він існує у двох вимірах: віртуальному і реальному. У віртуальному вимірі він зорганізується на сайтах, а у реальному – учасники приходять на заплановане місце проведення мобу та за допомогою спеціальних «маяків» починають та закінчують акцію.

Форми прояву флешмобу залежать від спрямованості і способу прояви. Моб - це будь-яка акція флешмобу:

- Авто-моб - це флешмоб із застосуванням засобів пересування.
- Смс-моб - це моб, що здійснюється за допомогою повідомлень на мобільні телефони.
- Арт-моб - це акція, яка має художню спрямованість.
- Соцшл-моб - це акція соціального та політичного спрямування.
- Global Flash Mob - це глобальний моб, в якому беруть участь кілька країн або міст.

Нове покоління - це молодь. Вона завжди була чутливою до соціальних, політичних і технологічних змін. Дуже часто була винахідником і творцем цих змін. Нові форми організації молоді принесли із собою зміни і в організацію людей за допомогою засобів масової комунікації в цілому. Особливість флешмобу полягає в тому, що у віртуальному вимірі - це мережева спільнота, а в реальному - це натовп. Тобто організація відбувається за допомогою засобів масової комунікації, а реалізація запланованого - в реальному житті, на вулицях міст, тобто що флешмоб - це соціальний процес.

Питання для самоконтролю

1. Що таке активність? В чому полягає соціальна активність особистості?
2. Назвіть принципи соціальної активності учнівської молоді як системи?
3. Дайте визначення поняття «флешмоб». Які існують типові правила його проведення?
4. Назвіть етапи проведення флешмобу.

Література

1. Коваленко Н.П. Психология успеха / Н.П. Коваленко. – СПб.: Изд. Дом “Нева”; М.: “ОЛМА-ПРЕСС Образование”, 2003. – 160 с.
2. Косо́вец В.І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / В.І. Косо́вец. – К., 2009. – 23 с.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посіб. / С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
4. Мильман В.Э. Мотивация творчества и роста. Структура. Диагностика. Развитие / В.Э. Мильман. – М.: ООО “Мирея и КО”, 2005. – 165 с.
5. Чолій С. М. Мотиваційно–ціннісний аспект соціальної активності молоді / С.М. Чолій // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць. ККПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2010. – Вип. 10. – С. 809-822.
6. История флэшмоба // <http://flashmob.pnz.ru/?about/mobhistory.htm>
7. Карамыгина Т. Флешмоб–новое слово в...//<http://www...flashline.ru//articles>
Флэшмоб//<http://www.imelink.ru/sections/viewtopic.php?t=330&view=next&sid=c1235bba8f67cc7845d8d27d0bb0240d>
8. Почебут Л.Г. Социальная психология толпы. - СПб.: Речь, 2004. - 240 с.
9. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция / Говард Рейнгольд. — Пер. с англ. А. Гарькавого. — Г.: ФАИР ПРЕСС, 2006. — 416 с.
10. Словарь моббера //http://www.flashmob.blaga.ru/art_slovar.shtml
11. Флэшмоб //<http://www.fmob.Kiev.ua/readme.php>
12. Флэшмоб //<http://www.flashmob.od.ua>
13. Флэшмоб //<http://www.flashmob.rv.ua>
14. Флэшмоб //<http://www.flashmobber.org.ua/ru/press/press6/28>.
15. Флэшмоб //<http://www.fmob.sumy.ua>

ТЕМА 21. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Поняття соціального захисту

Соціальний захист — це система економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення соціальних прав людини і громадянина в державі. В науковій літературі поряд з поняттям соціальний захист вживається поняття «соціально-правовий захист», яке на нашу думку, можна розглядати як синонімічне першому.

Завдання соціально-правового захисту:

- встановлення допустимих параметрів життя (розміру прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги);
- захист населення від зростання цін і товарного дефіциту для гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму громадянам;
- вирішення проблеми безробіття і забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовка кадрів;
- пенсійне забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили годувальника);
- утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо;
- соціальні трансферти (допомога з безробіття, одноразові чи щомісячні виплати на дітей, з материнства, з хвороби та інших причин, житлові субсидії тощо);
- соціальне обслуговування (надання соціальних послуг окремим категоріям громадян і т. ін.);
- надання необхідної медичної допомоги;
- соціальне страхування.

Система соціального захисту створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін. Система соціального захисту реалізується державою через соціальну політику.

Соціальний захист — поняття ширше, ніж забезпечення, і, відповідно, включає не тільки його, а й інші види (форми) захисту громадянина від наслідків соціальних ризиків. Власне соціальне забезпечення є тільки однією із граней соціального захисту. Зокрема, право на захист від безробіття, крім виплати допомоги при настанні відповідного соціального ризику, передбачає ряд правових заходів, серед яких — правовий захист від незаконної відмови в

прийомі на роботу і від необґрунтованого звільнення; особливий порядок проведення масових звільнень із причин виробничого характеру; безкоштовне сприяння в підборі потрібної роботи і працевлаштування органами служби зайнятості тощо. Захист материнства і дитинства не зводиться лише до надання допомоги. Він гарантується законодавством про охорону праці жінок та ін. А право людини на охорону здоров'я не обмежується наданням населенню доступної медико-соціальної допомоги. Воно передбачає також створення сприятливих умов праці, побуту і відпочинку, виховання і навчання та ін.

Конституційні засади права на соціальний захист як основоположні принципи, конкретизуються та розвиваються у законах України та інших нормативно-правових актах, прийнятих на основі та на виконання норм Конституції.

Право на соціальний захист реалізується також через соціальне страхування та державну соціальну допомогу, що є організаційно-правовими формами здійснення цього конституційного права, зміст яких розкривається в галузевому законодавстві.

Правові засади системи соціального страхування були визначені Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (1998 р.), що передбачало запровадження п'яти видів соціального страхування. Сьогодні запроваджено у дію лише чотири види загальнообов'язкового державного соціального страхування, правові основи яких визначені відповідними законами:

“Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” (2000 р.),

“Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві чи професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” (1999 р.),

“Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” (2001 р.),

“Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” (2003 р.). Зазначені нормативно-правові акти гарантують громадянам здійснення права на соціальний захист у системі загальнообов'язкового державного страхування у вигляді пенсій, допомог та послуг, об'єднуючи ці види соціального захисту в систему так званих страхових виплат та послуг.

Правові основи державної соціальної допомоги, на відміну від соціального страхування, не визначено в єдиному нормативно-правовому акті та знаходяться у сфері правового регулювання різних нормативно-правових

актів про соціальний захист. Переважну більшість серед них становить законодавство про державні грошові допомоги та соціальне обслуговування, а також законодавство про соціальний захист окремих категорій громадян (ветеранів, дітей, інвалідів, біженців, осіб, що постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи та ін.).

Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які повинні керувати їх діяльністю, економічні - формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів. Отже, з позицій економіки, соціальний захист - це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства: від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх.

Система соціального захисту - підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів. Це систему принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення.

Система соціально-правового захисту в Україні включає :

1. Система соціального страхування: пенсії; допомога по безробіттю; система короткотермінових грошових допомог під час хвороби, при народженні дитини;

2. Універсальні системи: програма допомоги сім'ям із дітьми; державні програми дотацій і житлових субсидій; допомога на поховання; державна система охорони здоров'я; державна система освіти.

3. Соціальний захист осіб, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС;

4. Система соціальної допомоги: цільові допомоги (грошові, натуральні, безготівкові, тобто пільги по оплаті); соціальне забезпечення (система інтернатних установ та територіальних центрів). Соціальний захист охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку), сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз..

2. Рівні та органи системи соціально-правового захисту

1) **рівень державного управління**, який містить у собі заходи та дії глобального характеру, спрямовані на управління соціальним захистом усього

населення України, визначає загальну лінію розвитку соціального захисту населення;

2) **рівень галузевого управління** - являє собою соціальний захист за професійною ознакою, включає мережу відомчих соціальних установ, де заходи носять прикладний характер;

3) **рівень регіонального управління** - включає заходи щодо соціального захисту населення, які враховують регіональну специфіку, природні умови, соціально-економічне розміщення продуктивних сил, етнічно-національні фактори та містить конкретні регіональні програми соціального захисту населення, що узгоджуються з державними;

4) **міське управління соціальним захистом** - включає заходи, спрямовані на реалізацію соціального захисту на рівні міст і районів, що носять винятково прикладний характер.

Державна соціальна політика на загальнонаціональному рівні реалізується за допомогою державних органів соціального захисту. До законодавчих органів відносяться Президент України, Верховна Рада, комітети Верховної Ради України з питань соціальної політики і праці (розглядає питання зі справ пенсіонерів, ветеранів і інвалідів інших уразливих категорій населення), комітет у справах освіти, спорту та охорони здоров'я (безпосередньо опікується питаннями, зокрема дітей та молоді). Безпосереднє управління соціальним захистом населення України здійснюється за допомогою виконавчих органів державного рівня: Кабінет Міністрів України, Міністерство праці та соціальної політики, Рада у справах інвалідів при КМУ, Управління з питань соціальної політики при КМУ та ін.

Галузеве управління соціальним захистом здійснюється міністерствами і відомствами України. Органи соціального захисту представлені профспілками, компетенція яких поширюється на підприємства галузей. Заходи щодо соціального захисту працівників знаходяться в компетенції підприємств і регулюються за допомогою колективних трудових договорів.

Основним завданням регіонального управління соціальним захистом є реалізація державної соціальної політики в окремих адміністративно-територіальних одиницях України. Для цього в структурі органів місцевого самоврядування створені відділи і управління по соціальному захисту населення.

Міське управління соціальним захистом населення діє в рамках регіонального. Система органів управління складається з районних і міських установ соціального захисту, аналогічних за змістом регіональним органам. Місцевий рівень є останнім у вертикалі системи соціального захисту населення

і виконує специфічну роль сполучної ланки між об'єктом соціального захисту - населенням - і всією системою соціального захисту.

2. Об'єкти та суб'єкти соціально-правового захисту

Об'єктами соціально-правового захисту стають соціально вразливі верства населення. **Соціально вразливі верстви населення** - це індивіди або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних негараздів від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя. До соціально-вразливих категорій населення, які потребують першочергової допомоги з боку держави, відносяться: пенсіонери, інваліди, сім'ї з дітьми, дітисиріти, молодь, безробітні, постраждалі від Чорнобильської аварії, малозабезпечене населення, маргіналізовані версти населення (бездомні, залежні від алкоголю, наркотиків, правопорушники) та ін.

В Україні соціально-правовий захист вразливих верств населення здійснюється шляхом таких форм та заходів:

1. виплати пенсій за віком, з інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною, соціальних пенсій; виплати державних допомог (трудова допомога, соціальні допомоги, допомога тим, хто доглядає психічно хворих; допомоги малозабезпечених);

2. виплати адресної соціальної допомоги (житлово-комунальні субсидії; адресна допомога малозабезпеченим сім'ям);

3. соціальне обслуговування непрацездатних (стаціонарне обслуговування, обслуговування на дому тощо);

4. надання пільг ветеранам війни, інвалідам, особам, які мають особливі заслуги перед Україною.

Соціальний захист та допомога населенню диференційовані в залежності від рівня доходу, міри працездатності, а в окремих випадках - за принципом зайнятості в суспільному виробництві. Диференційований підхід до вибору форм і заходів соціального захисту гарантує: для працездатного населення - створення належних умов праці і робочих місць; для непрацездатних (або працездатних, які за певних обставин потребують державної підтримки), пенсіонерів та інвалідів - соціально гарантований рівень життя та підтримку держави; для деяких особливо вразливих верств населення - розробку та впровадження спеціальних програм соціальної підтримки. Дієвою формою, яка відображає диференційованість соціального захисту, є адресна допомога тим категоріям населення, які найбільш її потребують.

Суб'єктами соціального захисту є державні структури, органи місцевого

самоврядування, громадські організації та фонди, профспілки, союзи й асоціації підприємців.

Основним суб'єктом соціального захисту виступає держава. Відповідно до статті 25 Декларації прав людини сучасна правова держава повинна гарантувати право громадян на такий рівень життя, який враховує забезпечення їх їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту і добробуту сім'ї, і право на соціальне забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, овдовіння, старості та інших випадків втрати засобів до існування через незалежні від людини обставини. Порівняно з цим положенням у Конституції України право громадян на соціальний захист закріплено у статті 46, де зазначається, що громадяни мають право на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, у разі безробіття через незалежні від них обставини, а також за віком та в інших випадках, передбачених законом.

4. Принципи соціально-правового захисту населення

Соціально-правовий захист населення України здійснюється за такими **принципами**:

- визначення соціального захисту пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;
- законодавче визначення основних соціальних гарантій;
- загальнодоступність і гарантований рівень соціального забезпечення найнагальніших життєвих потреб для всіх громадян;
- визначення рівня наданих гарантій на підставі соціальних нормативів;
- законодавчо встановлений розподіл відповідальності між державою, роботодавцями та працівниками щодо забезпечення гарантій із соціального страхування;
- забезпечення непрацездатному населенню рівня життя, який відповідає встановленому законом прожитковому мінімуму;
- відповідність основних засад соціального захисту рівню соціально-економічного розвитку держави.

- комплексність гарантій, які суспільство надає кожному своєму членові. Ці гарантії забезпечують збереження його найважливіших соціальних прав, у тому числі охоплюють різні сторони життєдіяльності людини — умови праці, соціально-побутові умови, рівень життя. Використовуючи гнучкі нормативи,

можна розподіляти суспільні фонди споживання на соціально справедливій основі.

- принцип інтегративності системи повинен діяти на рівні держави, регіону, трудового колективу з чітким визначенням функцій, прав і відповідальності кожного з них. Бажано було б, щоб соціальні гарантії, передбачені на державному (вищому) рівні і на нижчих рівнях, доповнювалися та розвивалися, щоб трудові колективи в межах зароблених коштів встановлювали додаткові до державних гарантій пільги й переваги для своїх працівників та їхніх сімей щодо забезпечення житлом, дитячими дошкільними закладами, належними умовами для відпочинку, поліпшення умов праці, пенсійного та соціального забезпечення.

- принцип суттєвого збільшення ролі особистих доходів у підвищенні рівня життя населення та задоволенні соціально значущих потреб слід розуміти так, що активність людини у сфері праці, заповзятливість та ініціатива не можуть бути задіяні ринковими чинниками за збереження зрівнялівки в розподілі суспільних фондів споживання. Значну частку цих фондів мають отримувати переважно непрацездатні члени суспільства.

5. Соціально-правовий захист дітей в Україні

Соціально-правовий захист дитини – це комплекс взаємодії державних заходів і зусиль неурядових організацій щодо законодавчого і соціального закріплення прав дітей, в основі яких лежить пріоритет прав дитини, гарантування особистих ц соціальних прав на здоров'я, освіту, повноцінне харчування, першочергову увагу до фізичного та духовного розвитку. У соціальній державі соціальний захист є невід'ємним правом людини та похідним від права на життя.

Права дитин, визнані Конвенцією про права дитини, згідно з традиційною класифікацією прав людини, можуть бути об'єднані у п'ять груп: **громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права.**

Конституцією України закріплено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою; право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання та виховання.

Закон “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” (2001 р.), яким встановлено гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту

населення.

Законом України “Про державну соціальну допомогу інвалідам дитинства та дітям-інвалідам” (2001 р.) гарантує інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.) проголошує охорону дитинства в Україні стратегічним загальнонаціональним пріоритетом. В законі вперше дається визначення поняття «діти, позбавлені батьківського піклування», «безпритульні діти», «діти-інваліди», «діти-біженці», «неповна, багатодітна, прийомна сім'я», «дитячі будинки сімейного типу».

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.) та **Указ Президента України № 2342-ІУ від 11.05.2005 р.** «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» окреслили засади державної політики щодо соціального захисту прав дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Завдання соціально-правового захисту дитинства:

- психолого-педагогічна та юридична допомога дитині;
- консультування неповнолітніх та тих, хто нею опікується;
- контроль за роботою установ та закладів різного типу, які надають соціальні, освітні та інші види допомоги дітям;
- соціально-медична допомога дитині;
- інформаційно-правова допомога неповнолітнім з питань отримання професії, працевлаштування, реалізації культурно-дозвіллевих потреб.

Принципи соціально-правового захисту дітей:

- пріоритет інтересів дитини над інтересами інших;
- рівність усіх дітей, незалежно від походження, раси, національності, стану здоров'я; повага до права дітей на свободу думки, об'єднань та мирних зборів.;
- інтеграція зусиль усіх соціальних інститутів, покликаних захищати права дітей; колективний аналіз, моделювання здійснення соціально-правового захисту дітей;
- гуманність у ставленні до дитини, що передбачає визнання людини як соціальної цінності;
- системність у науковому підході до вивчення проблеми; різнобічну оцінку потреб особистості з метою захисту її прав; координацію усіх соціальних інституцій щодо забезпечення захисту прав дитини.

Інститути захисту прав дитини:

Служби у справах дітей, відділи та управління освіти, охорони здоров'я, у справах сім'ї, молоді та спорту, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, управління праці та соціального захисту, громадські організації та благодійні фонди; релігійні організації.

Механізм звернення дитини та її законних представників з приводу порушення прав дитини

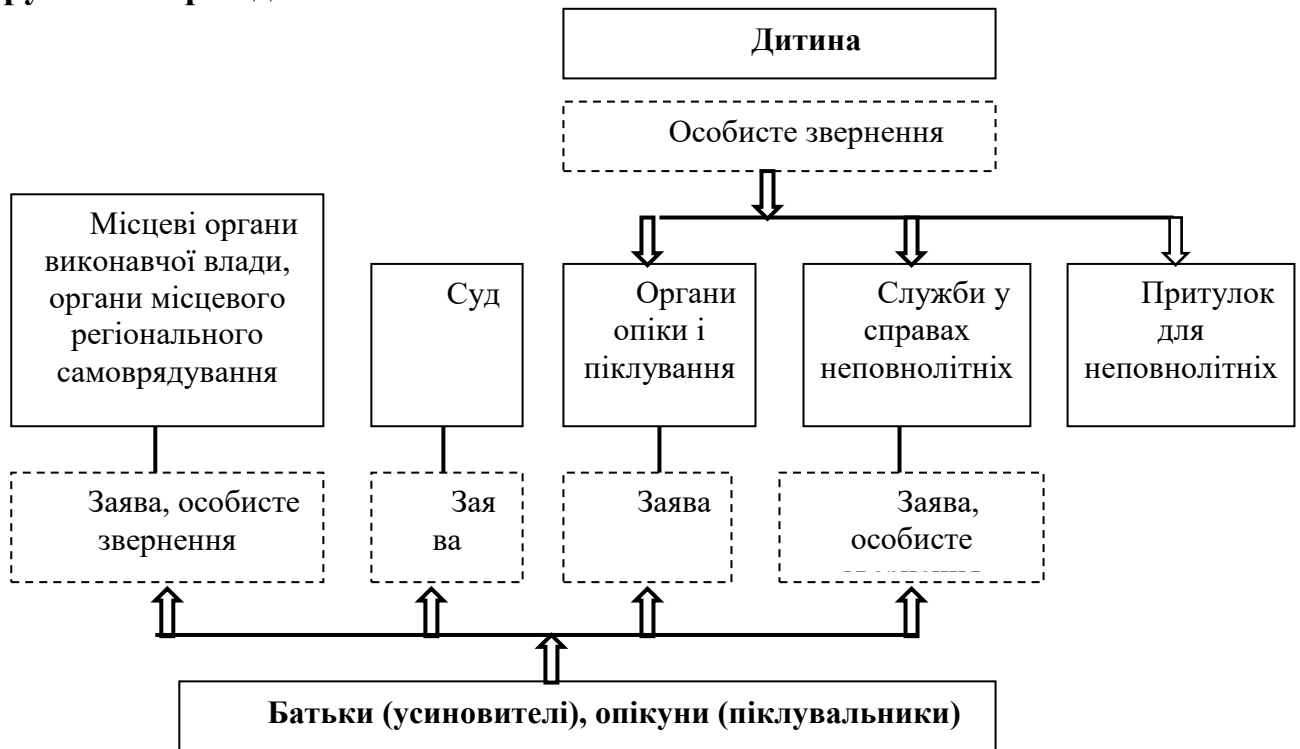

Рис. 21.1. Захист інтересів та прав дітей

Як показано на рис.21.1. , виявлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, а також неповнолітніх, що перебувають в неблагополучних сім'ях, є завданням державних органів опіки та піклування. Заклади та особи, яким стане відомо про неповнолітніх сиріт та тих, хто залишився без батьківського піклування, або зловживання батьками батьківських прав, зобов'язані сповістити про це органи опіки й піклування за місцем проживання осіб, які підлягають опіці та піклування.

При виявленні підкинутої, покинутої, заблудної дитини служба у справах неповнолітніх разом з кримінальною міліцією зобов'язані скласти акт у 3-х екземплярах, провести реєстрацію даного випадку у спеціальному журналі про доставлених дітей, вжити всі заходи щодо розшуку батьків або близьких родичів дитини, а також щодо тимчасового влаштування дитини (притулок, лікувальний заклад). У свою чергу органи опіки й піклування в координації з

іншими зацікавленими органами й службами (кримінальною міліцією цу справах неповнолітніх, службою у справах неповнолітніх, закладами освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальними органами) повинні виявляти й влаштовувати дітей у дитячі установи на повне державне забезпечення або підбирати для них іншу форму опіки й піклування (усиновлення, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу тощо).

Сьогодні в Україні створюються механізми запобігання розміщення дітей в інтернатних закладах, які об'єднуються поняттям *гейткіпінгу* (від англ. gatekeeping – контроль за воротами).

Гейткіпінг - це механізм, спрямований на запобігання потраплянню дітей в інтернатні заклади, а також гарантування, що діти, влаштовані в інтернатні заклади, не лишаються там без уваги, й робиться все для того, щоб повернути їх у біологічну сім'ю, громаду, влаштувати у сімейні форми виховання або підготувати до самостійного життя.

Основними елементами гейткіпінгу як механізму є :

- проведення оцінки потреб дітей та їхніх сімей підготовленими фахівцями соціальних служб;
- створення мережі служб на рівні громади, які надають допомогу й підтримку дітям, їхнім сім'ям;
- наявність комплексу доступних послуг, що можуть надаватися в громаді з метою допомоги і підтримки вразливих дітей, в тому числі розв'язок альтернативних інституційним форм влаштування дітей;
- ухвалення рішень, що ґрунтується на результатах оцінки потреб дітей, систематичному перегляді наданих послуг із урахуванням їх впливу;
- наявність інформаційної системи, яка забезпечує достовірні дані про вразливі сім'ї, дітей, про служби, що надають соціальні послуги, про роботу з клієнтами відповідно до його індивідуального плану тощо.

Гейткіпінг розглядається як процес, який складається з кількох етапів:

- здійснення якісної оцінки потреб дитини;
- визначення і надання необхідних послуг відповідно до індивідуальних потреб за планом роботи;
- постійний моніторинг виконання плану,
- перегляд і моніторинг дій служби протягом регулярних проміжків часу; документування результатів будь-яких переглядів тощо.

Функції соціального педагога у відстоюванні прав дитини: представлення та відстоювання, залежно від проблеми та складності її вирішення.

Рівні представлення та відстоювання: міжнародний, регіональний,

національний, рівень місцевої влади, громади, сім'ї, міжособистісний.

Підходи у відстоюванні та представленні інтересів дитини:

- відстоювання інтересів тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах;

- представлення та відстоювання інтересів разом з тими, хто перебуває у життєвій скруті;

- представлення та відстоювання інтересів тими, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Типи представництва інтересів дитини: професійне, громадське, самопредставництво, юридичне, представництво рівних, колективне, посередництво, індивідуальне представництво.

Питання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте поняття «соціальна держава», «соціальний захист», «соціально-правовий захист», «система соціального захисту».

2. Назвіть міжнародні механізми захисту прав людини.

3. Дайте загальну характеристику законодавства України щодо дітей, молоді та сімей з дітьми.

4. Визначте рівні соціально-правового захисту в Україні.

5. Які завдання стоять перед системою соціально-правового захисту у нашій державі?

6. Хто є об'єктом та суб'єктом соціально-правового захисту?

7. Назвіть принципи та механізми реалізації соціально-правового захисту у державі.

Завдання для самостійної роботи

1. Відповідно до міжнародної класифікації прав людини, права дитини за Конвенцією ООН про права дитини, розподіляються на п'ять груп. Назвіть ці групи та розподіліть статті Конвенції ООН відповідно до цих груп .

2. Складіть план індивідуального представництва інтересів дитини.

Література:

1. .Актуальні аспекти соціально-правового захисту молоді в сучасній Україні. Навчальний посібник/ О.М.Полякова, Г.В.Приходько, Ю.В.Сапарай.- Суми: Університетська книга, 2009.-239 с.

2. .Актуальні аспекти соціально-правового захисту молоді в сучасній Україні. Навчальний посібник для студентів, соціальних педагогів, соціальних працівників та керівників закладів соціально-педагогічного спрямування.-Суми: СумДПУ ім.. А.С.Макаренка, 2008.-251с.
3. .Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (Збірник документів): Частина 2.К., АТ «Видавництво «Столиця», 1998.-292 с.
4. Заверико Н.В.Соціальна педагогіка: навчальний посібник /Н.В.Заверико - Запоріжжя:Запорізький національний університет, 2011.-260 с.
5. .Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально-правового захисту дітей: К., АТ «Видавництво «Столиця», 1998.-516 с.
6. .Знаємо та реалізуємо свої права :Навч. Метод. Посібник./ С.Ф.Константинов, Я.М.Квітка,Ж.В.Савич, Н.О.Лещук.-К.: Наш час, 2007.-224с.
7. .Знаємо та реалізуємо свої права./ Денисова О., Квітка Я.М.,Ковганич Г.Г., Константинов С.Ф..-К.: Міленіум, 2002.-164 с.
8. .Знаємо та реалізуємо свої права: навч. Метод. Посібник.-К.: Навч. Книга,2002.-232 с..-Квітка Я.М., Константинов С.Ф., Ковганич Г.Г., Денисова О.І.
9. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика. інновації: Навч.-метод.комплекс /Авт.-упоряд. О.В.Безпалько, І.Д.Зверєва, З.П.Кияниця, В.О.Кузьмінський, В.П.Лютий, Ж.В.Петрочко та ін. / За заг.ред.: І.Д.Зверєвої, Ж.В.Петрочко. – К.:Фенікс, 2007. – 528с.
10. Перепелиця М.П..Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект).-К.:Український ін.-т соціальних досліджень, 2001.-242 с.
- 11..Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сімєю. Навчальний посібник/ І.М.Трубавіна.- К., 2002.-132 с.
12. 11.Формування правової культури.Теоритичні та методичні основи. Монографія /за ред.. доктора педагогічних наук, професора М.К.Подберезького./ Мукачево.Елара,1999.-216 с.

ТЕМА: 22. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1. Призначення інформаційної системи твору мистецтва

Твір мистецтва досліджується різними галузями наукових знань і розглядається з різних позицій, якими можуть бути: мистецтво як творчий процес; мистецтво як засіб пізнання світу; мистецтво як джерело насолоди; мистецтво як психотерапевтичний метод .

Інформація, яка знаходиться у мистецькому витворі, впливає на одержувача (розширює тезаурус, реалізує нездійснені бажання, очищує, розвиває естетичні смаки, розкриває актуальні проблеми тощо), її потенціал можна використовувати у соціально- педагогічній роботі.

Використання художньо-естетичної інформації твору і дає можливість поглибленого осягнення тих або інших соціально-психологічних явищ життєдіяльності людини: пізнавальна інформація твору відбиває навколишній світ; морально-етична, естетична – бере участь у створенні цінностей, їх переоцінці; психологічна, індивідуально-авторська – забезпечує спілкування на різних рівнях; морально-етична, емоційна, художня – здійснюють виховально-розвиваючий вплив на особистість; прагматична – прикрашає життя людини, заповнює дозвілля, приносить радість, задоволення, насолоду .

Художньо-естетична інформація твору мистецтва як професійний «інструмент» соціального педагога має такі особливості, які забезпечують ефективність її використання:

- універсальність – забезпечує можливість використання за допомогою різноманітних методичних прийомів інформаційних потоків твору мистецтва для вирішення різних соціально-педагогічних завдань;
- адаптивність – дає можливість укладання декількох варіантів її використання на основі єдиної інформаційної системи твору мистецтва;
- естетичність – забезпечує ефективність її впливу на інтелектуальну й емоційну сфери сприйняття клієнтів, що мають різний культурний рівень підготовки.

2. Використання інформаційної художньо-естетичної інформації у різних видах діяльності соціального педагога.

Використання художньо-естетичної інформації твору мистецтва як

системи, і окремих її типів, може бути застосовано у конкретних видах діяльності соціального педагога, де ХЕІ (художньо-естетична інформація) буде виступати як професійний інструмент. „Про те, що таке почуття, ми найкраще дізнаємося завдяки музиці. Так що, власне кажучи, психолог (соціальний педагог - Г.Л.) повинен брати собі на допомогу апарат цього мистецтва, щоб освітити для себе внутрішнє життя почуття, навіть якщо його і не цікавить саме мистецтво”, - говорить Г.Гервіус. Об’єктом професійної діяльності соціального педагога є людина, клієнт.

Соціальний педагог працює з емоційно-почуттєвою сферою людини, яка виявляється часто амбівалентно і суперечливо. Пізнання, а тим більше вміння вплинути на хід протікання цих процесів, активізувати або стримувати їх - професійні завдання соціального педагога.

Використання ХЕІ у діяльності соціального педагога може відбуватися у таких напрямках, формах і видах:

Таблиця 22.1.

Сфери, види, напрями та форми діяльності соціального педагога

№	Сфери та види діяльності соціального педагога	Напрями та форми роботи
1	Реабілітаційно-корекційна робота	Соціально-психологічна і соціально-педагогічна реабілітація засобами музики; вирішення комунікативних проблем клієнтів; соціальна робота засобами театру, хореографії, казкотерапії.
2	Соціально-педагогічна діагностика та корекція	Рецептивна музикотерапія, проєктивні методики, ізотерапія, драмотерапія
3	Соціалізація особистості	Активна музикотерапія, робота з пізнавальною, морально-етичною, інтелектуальною типами інформації літературних та образотворчих видів мистецтва

4	Сфери професійної діяльності	Дозвіллева робота ; телефон-довіри; робота з родиною, з людьми похилого віку
---	------------------------------	--

Соціально-психологічна реабілітація. Музикотерапія використовується як певна соціально-реабілітаційна технологія у вирішенні проблем клієнта, а художньо-естетична інформація(ХЕІ) у музикотерапії як - окремий засіб. Інформаційний потенціал мистецтва, дуже великий, тому що твори мистецтва та музики, зокрема, відображують навколишню дійсність, як на рівні соціальних подій, так і на рівні психологічних, моральних, естетичних, педагогічних явищ. Музичне мистецтво віддзеркалює той психологічний стан, емоції та почуття, які притаманні певному історичному часу, тій або іншій соціальній групі. Через ХЕІ музичного твору можна:

- зрозуміти, відчутти різницю між поколіннями, і певним чином налагоджувати вирішення проблеми „батьків і дітей”;
- вирішувати комунікативні проблеми підлітків, бо для цієї вікової групи спілкування є домінуючим видом діяльності;
- вирішувати проблеми порозуміння серед членів родини;
- налагоджувати стосунки між окремими особами, формуючи толерантність через розуміння внутрішнього стану протагоніста.

Можна використати художньо-естетичну інформацію музичного твору як рецептивну музикотерапію або застосувати ХЕІ у активній груповій музикотерапії як спонтанну гру на певних музичних інструментах.

Художньо-естетична інформація може бути застосована у змісті таких технологій:

- технологія реабілітації дітей сиріт;
- технологія реабілітації дітей, які залишилися без батьківського піклування у зв'язку з позбавленням батьківських прав;
- технологія реабілітації дітей, від яких відмовилися батьки;
- технологія реабілітації безпритульних дітей;
- технологія соціальної реабілітації дітей-інвалідів (ДЦП, аутисти, діти зі стійким розладом функцій організму, травмами або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження нормальної життєдіяльності та необхідності додаткової соціальної допомоги);

- технологія педагогічної реабілітації девіантної та віктимної поведінки дітей та молоді;
- технологія соціально-педагогічної реабілітації неповнолітніх, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ (групи ризику), неповнолітніх, які перебувають у закладах соціально-педагогічної реабілітації, у містах позбавлення волі;
- технології реабілітації дорослих з аналогічними соціально-педагогічними та психологічними проблемами.

Використання інформаційної системи творів мистецтва, а саме психологічної, психоенергетичної, емоційної інформації, у певних питаннях соціально-психологічного та соматико-психічного аспекту вирішення людських проблем, проблем громадян України, менш коштовне ніж будь який засіб, наприклад, медикаментозний. А як показує практика, в країнах, де застосовують арт-терапію, музикотерапію в лікувальних закладах, поряд з традиційними методами, підвищуються результати лікування, а іноді вони навіть стають домінуючими.

Дозвіллева діяльність. Особливе місце в роботі соціального педагога займає дозвіллева діяльність як вид професійної діяльності. Займаючись професійною організацією вільного часу інших, соціальний педагог здійснює цілеспрямований соціально-педагогічний процес, у ході якого вирішуються як суспільно значимі цілі і завдання, так і особистісно значимі: реалізація позапрофесійних потреб, заснованих на пізнавальних, творчих, розважальних, гедоністичних та ін. інтересах.

Дана діяльність різнопланова, але особливе місце в ній займає мистецтво, що може виступати як предметом дозвіллевої діяльності, так і її засобом. А, виходячи з того, що дозвіллева діяльність соціального педагога - процес цілеспрямований, а засобом її організації є твори мистецтва, то художньо-естетична інформація може бути використана як професійний інструмент. Соціальним педагогом, залежно від поставленого завдання, використовуються твори різних видів мистецтва і певних типів інформації, закладених у творі. Застосування художньо-естетичної інформації може здійснюватися на всіх рівнях дозвіллевої діяльності: на рівні споживання; на рівні творчості; на рівні екстеріоризації.

Рівень споживання художньо-естетичної інформації за формою може бути: пасивним, активним, цілеспрямовано активним.

Пасивне споживання ХЕІ здійснюється в системі «твор мистецтва ↔ клієнт». Це замкнута система, тому що інформаційний потік спрямований в одну сторону - від джерела ХЕІ до споживача, тобто клієнта. Цей процес

здійснюється через читання розважальної літератури, перегляд кінофільмів і телепередач на теми мистецтва. Ця форма може бути використана соціальним педагогом у посткомунікативній фазі сприйняття клієнтом творів мистецтва.

Активне споживання (А.Ф.Воловик, В.А. Воловик) містить у собі відвідування театрів, виставок, концертів, музеїв. У даному випадку активність проявляє клієнт як споживач мистецтва. Соціальний педагог, який організує дозвілєву діяльність, допомагає клієнтові перейти з пасивного сприйняття твору мистецтва на сприйняття як співтворчості, при цьому вирішує завдання розв'язання визначених психолого-педагогічних проблем клієнта через підключення його сприйняття до конкретного типу художньо-естетичної інформації обраного для роботи твору. Це можуть бути не один, а декілька творів, або виставка, або концерт. У цілеспрямоване активне споживання соціальний педагог включає професійного спілкування. Він визначає і пропонує для сприйняття твори, що мають достатній обсяг необхідного типу інформації для одного клієнта, скажімо, емоційної або пізнавальної, а для другого клієнта - інтелектуальної і прагматичної, для третього - морально-етичної або індивідуально-авторської. Процес цей цілеспрямований, обміркований і вимагає ретельної попередньої підготовки. З боку клієнта активність може бути реалізована в таких формах як: засвоєння змісту типів інформації обраних для роботи творів; передача її в лекційно-демонстраційній формі іншим.

Цілеспрямоване активне сприйняття художньо-естетичної інформації, є вищим рівнем сприйняття, активною цілеспрямованою дозвілєвою діяльністю, орієнтованою на оволодіння певними духовними цінностями. Творчість як рівень дозвілєвої діяльності, можна так само розглядати у двох аспектах:

- З одного боку, як творчі елементи в дозвілєвій діяльності самого клієнта на рівні створення нового, де йде зворотний процес використання ХЕІ як споживання, а саме «вкладання» у продукт своєї діяльності різних типів інформації з метою показати «от, що я бачив, і от, що при цьому відчув і зрозумів, а тепер хочу, що б так само побачили і відчували ви - інші».

- З іншого боку – як елементи творчості в організації дозвілєвої діяльності соціального педагога, де ХЕІ творів мистецтва буде професійним інструментом.

Рівень екстеріоризації спрямований на результат, на соціальне визнання. На цьому рівні використання художньо-естетичної інформації може здійснюватися у демонстрації результатів попереднього процесу: 1) показ спектаклю, виступи хору, оркестру, ансамблю, танцювального колективу, організація виставок художньої творчості; 2) пропаганда, тобто поширення знань, ідей, поглядів, художніх цінностей, емоційних настроїв, в цілому

загальнолюдської духовності через пізнавальну, інтелектуальну, емоційну, психологічну, психоенергетичну та інші типи художньо-естетичної інформації.

Усі три рівні є окремим аспектом діяльності соціального педагога як шкільного організатора виховної роботи.

Соціально-педагогічній корекція. Гідне місце в інструментарії корекційної роботи соціального педагога може зайняти художньо-естетична інформація творів мистецтва. Соціально-педагогічній корекції підлягають:

- внутрішні утворення особистості (ідеали, погляди, потреби, інтереси);
- зовнішні прояви цих утворень, що сублімуються в поведінці і вчинках людини.

Поведінка і вчинки визначаються характером особистості, поряд з іншими соціально-психологічними факторами. Наявні недоліки характеру і обумовлюють вчинки та дії, що суперечать існуючим моральним нормам суспільства, а тому і мають потребу соціально-педагогічної корекції.

Проблеми, пов'язані з емоційно обумовленими недоліками характеру, можна вирішувати за допомогою визначених типів художньо-естетичної інформації. При цьому на кожний із недоліків, що підлягають соціально-педагогічній корекції, можна впливати, використовуючи конкретний тип інформації, підбираючи твір, що має інформацію з відповідним змістом і, що має переконливість або доказовість для конкретного клієнта. У корекції цих недоліків ХЕІ може бути використано: 1)рецептивний метод; 2) включення в активну діяльність, тренінги, де будуть здійснюватися робота із сублімацією наявних проблем клієнтів у результаті власної художньо-естетичної діяльності на матеріалі окремих типів ХЕІ; 3)використання художньо-естетичної інформації як казкотерапії у корекційній роботі педагогів-дефектологів; в роботі соціального педагога з корекції дитячого (дорослого) колективу.

Робота служб «Телефон довіри». Наступним напрямом, де можливо застосування соціальним педагогом художньо-естетичної інформації як професійного інструмента, є робота служби «Телефон довіри».

В основі телефонного консультування лежить опосередковане професійне спілкування соціального педагога. Відсутність прямого контакту у процесі ускладнює етап соціальної апперцепції, тому основне навантаження лягає на комунікацію як одержання й обмін інформацією суб'єктів спілкування, та інтеракцію, що здійснюється здебільшого вербально. Тому як допоміжний інструмент у телефонному консультуванні, на наш погляд, може застосовуватися ХЕІ творів мистецтва. У даній формі роботи може бути використана художньо-естетична інформація творів таких видів мистецтва, як

література, художнє читання, музика. Для релаксації можуть використовуватися музичні твори, що несуть таку емоційну (або психологічну) інформацію, що дає можливість сприймати психоенергетичну інформацію, необхідну для зняття нервової напруги, заспокоєння, емоційного і м'язового розслаблення. Також інструментом регулювання внутрішнього стану клієнта можуть бути поетичні твори.

Один з основних принципів роботи фахівця в телефонному консультуванні - не давати відкритих (прямих) порад і рекомендацій клієнтові. Виходячи з цього, соціальний педагог може надати можливість клієнтові побачити збоку, порівняти, зіставити й оцінити свою проблему або наявну ситуацію через моральну, інтелектуальну, індивідуально-авторську інформацію літературних творів або прослуховування клієнтом музичного твору, що має відповідний тип інформації.

Соціалізація особистості. Соціалізація особистості розглядається як процес оволодіння індивідом цінностей, норм, установок, моделей поведінки, що властиві даному суспільству або групі людей і в той же час здобуває свій особистий досвід, формує особистісні якості, реалізує свою власну сутність (І.Кон, В.Лісовський, В.Дмитрієв, Н.Смелзер, Р.Литвак). Твори мистецтва, особливо музичні, відбивають ідеологію і внутрішній почуттєвий світ окремих соціальних груп, в них можна пізнати сутність окремої групи, загальні характеристики конкретного співтовариства, а через них і особливості окремих представників. Так, наприклад, ідеологією долі є панківська філософія, тобто філософія загубленого покоління: змінити світ до кращого неможливо, життя втратило сенс, майбутнього для нового покоління немає і тому на житті в старому її розумінні треба поставити хрест. Музика звучить як явний протест, неможливість самореалізації. У музиці, що визнає і любить молодь, можна почути її сподівання, її почуття, довідатися яка вона, і тим самим створювати соціально-педагогічні технології роботи з окремими представниками цієї групи населення.

Таким чином, інформація (ХЕІ), що закладена у творах мистецтва, якій надає переваги «клієнт», є діагностичним засобом професійної діяльності (скажи, яку музику ти любиш - і я скажу, хто ти і який ти). Розглядаючи соціалізацію як процес засвоєння суспільного досвіду, конкретних моделей поведінки в сучасному світі, залучення до цінностей, можна використовувати твори мистецтва як своєрідний інформаційний банк. Особливе місце в цій роботі може зайняти кіномистецтво. Зазначений вид мистецтва, поряд з музичним, є найбільш улюбленим не лише серед молоді, але й серед дорослого населення. Телебачення – це та комунікація, що забезпечує процес сприйняття,

часто несе негативний вплив на сприймаючих, як психофізіологічний, так і морально-естетичний. Можливо, це негативне явище необхідно використовувати на благо, як протилежність (антипод): прекрасне – потворне, піднесене - низьке. Допомогти адаптуватися до психоенергетичної негативної інформації кіномистецтва і музичного мистецтва, що згубно впливають на психосоматику сприймаючих, може даний тип художньо-естетичної інформації.

Проводити роботу із соціалізації підлітків, як найбільш сензитивного життєвого періоду особистості, необхідно цілеспрямовано, у різних формах і методах виховної роботи:

За допомогою пізнавальної інформації відкривати нові знання, давати нові уявлення;

Через інтелектуальну інформацію демонструвати думки, погляди на світ інших, і тим самим, стимулювати активність розумової діяльності клієнта-підлітка;

За допомогою емоційної інформації знайомити з розмаїттям почуттів і емоцій інших і націлювати увагу через сприйняття психоенергетичної інформації на свій власний стан, свої почуття, переживання.

Немаловажним аспектом роботи соціального педагога з художньо-естетичною інформацією у процесі цілеспрямованої соціалізації молоді, є пісня. Вона займає особливе місце в субкультурі підростаючого покоління і має в собі два змісти, що знаходяться в певному взаємозв'язку: музика, яка насичена всіма типами інформації; вірші, що несуть змістовне навантаження, виражене у вербальній формі.

Дуже часто вони (музика і вірші) за своєю художньою цінністю є далеко не рівнозначними. І, якщо текст несе антиморальну, антигуманну інформацію і є не тільки низькопробним у художньому плані, але й антисоціальним, а музика несе сильну емоційно-психологічну і художню інформацію, то, як засіб впливу на молодь, такий твір становить соціальну небезпеку і повинен викликати тривогу. Оскільки не можна виключити, заборонити дане явище, тому необхідно формувати соціально-психологічний імунітет проти такого мистецтва і його інформаційного впливу.

Драматерапія. В роботі з соціалізації підростаючого покоління особливе місце посідає драматерапія як соціально-корекційна форма. Її можна застосовувати у роботі з дітьми та підлітками, які мають певні емоційні та поведінкові проблеми. Занурення дитини у інформаційний потік драматичної дії дозволить соціальному педагогу: з одного боку, виявити причини цих проблем, викрити корені соціально-психологічного дискомфорту, який відчуває

дитина; з другого, – дасть можливість дитині самій розібратися у драматичній дії, у тому, що ж з нею відбувається, чому її не розуміють, що вона робить не так, чому її поведінка сприймається іншими як негативна.

Мета драматерапії - дати можливість дитині зібрати розкидані шматочки самої себе, дати їй місце і час, щоб вона змогла вивчити та змінити їх; тобто дозволити їй зробити те, що необхідно зробити, щоб вилікуватися самій (Ди Гримшо). Сам драматичний процес – це складний, етапний процес. Проходячи кожен етап, клієнт виконує складну і важку внутрішню роботу. Вибір ролі, прийняття її, виконання через дію, рухи, вербалізацію, сприяє розвитку його як особистості, вмінню розуміти інших, розуміти, чому хтось поводить себе таким чином, а не інакше.

Терапевтичний театр, це не аматорська театральна група. Робота у таких групах відбувається поза стандартним планом такого роду діяльності. Структура драми дозволяє учасникам вільно „включатися” і „виключатися” з дії. Група сама працює над створення вистави, над конфліктом, цілісністю, добром і злом, розв’язкою. Театральне мистецтво - це синтезований вид мистецтва, багатий на інформаційне різноманіття тих видів мистецтва, що його складають (літературне, музичне, образотворче), ця єдність представляє посилення сугестивного ефекту на особистість при коректному і правильному (цілеспрямованому) впливі. Використання даного інструменту може бути двоплановим:

- на рівні співтворчості, у процесі якої здійснюється активізація емоційної й інтелектуальної сфери клієнта, відбувається явний прояв апперцепції, актуалізуються емпатичні здатності;
- використання в корекційній роботі ХЕІ театального мистецтва є введення клієнта в активну творчу діяльність, у процесі якої в нього через “входження” в усі інформаційні потоки, які несе театральна п'єса, сублімуються проблеми з області підсвідомості в продукт творчої діяльності.

Прийняття інших, і часто незвичних соціальних ролей, програвання життєвих ситуацій, у яких клієнт міг би опинитися (бажаних або небажаних), знімає, розряджає емоційну й інтелектуальну напруженість, що власне і дає корекційний результат. Введення клієнта в активну творчу діяльність через використання художньо-естетичної інформації театального мистецтва має декілько напрямках:

- безпосередня участь клієнтів у сценічній дії, запропонованої художнім текстом,
- театралізація клієнтами заданої теми,

- спонтанне виконання драматичної дії як психодрами.

Перший напрям спрямований на ідентифікацію клієнта з художнім образом, що коригує його модель соціальної поведінки, змінює ставлення до своїх соціальних ролей, допомагає розвитку емпатичних каналів. Другий напрям, поряд з вирішенням завдань попереднього, спрямований на розвиток творчої уяви, фантазії, кмітливості, більшої розкритості. Третій напрям – це спонтанна драматична імпровізація, спрямована на розкриття особистісних проблем клієнта, безплідних фантазій, які заважають людині комфортно відчувати себе у соціумі. Завдяки психодрамі формуються нові установки на сприйняття певної соціальної ситуації, моделей та стилів міжособистісного спілкування, надається можливість глибокого самодослідження.

Питання для самоконтролю

1. Дати визначення понять «естетична інформація», «художньо-естетична інформація».
2. Розкрити сутність і зміст художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва.
3. Які типи інформації складають художньо-естетичну інформаційну систему твору мистецтва.
4. Назвіть основні сфери та види діяльності соціального педагога, де можливе застосування ХЕІ.
5. Охарактеризуйте напрями та форми соціально-педагогічної роботи з використання художньо-естетичної інформації

Завдання для самостійної роботи

1. Підібрати матеріали (наукові журнали, газети, інтернет-матеріали), які описують досвід використання різних типів мистецтва у реабілітації психічних та фізичних вад дітей, молоді.
2. Підготувати доповідь з питань практичного застосування музики у соціально-педагогічній роботі.
3. Розробити план застосування музичних творів в роботі з різними емоційними станами дітей.
4. Написати есе «Музика як медіум у соціальній діагностиці особистості».

Література

1. Анисимова Г.И. Сто музыкальных игр для развития дошкольников. Старшая и подготовительная группы / Г.И. Анисимова. – Ярославль: Академия развития, 2005. – 198 с.
2. Арт-терапия – новые горизонты / Под ред. А.И. Копытина. – М.:Когито-Центр, 2006. – 336 с.
3. Алвин Д., Уорик Э. Музыкальная терапия для детей с аутизмом / Д. Алвин, Э. Уорик.- М.:Теревинф, 2004.- 142 с.
4. Ворожцова О.В. Музыка и игра в детской психотерапии: Музыкальная арт-терапия для детей /О.В.Ворожцова. - М.: Из-во института психотерапии, 2004. – 89с.
5. Локарева Г.В. Художественно-эстетическая информация как педагогическая проблема /Г.В. Локарева.- Монография. – Запорожье: ЗДУ, 2001. – 254с.
6. Петрушин В.И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика / В.И.Петрушин: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений.- М.:Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС,2000. -176с.
7. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва /За ред.. проф.. А.Й.Капської. – К.: ДЦССМ,2002. – 96 с.
8. Рева В.П. Культура музыкального восприятия школьников: Механизмы становления: монография / В.П.Рева . – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2005. – 204 с.
9. Раздрокина Л.Л. Танцуйте на здоровье! Танцевально-игровые тренинги / Л.Л. Раздрокина .- Ростов н/Д: Феникс, 2007.- 145 с.
10. Рокитянская Т.А. Воспитание звуком. Музыкальные занятия с детьми от трех до пяти лет / Т.А. Рокитянская.- Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2002. – 173 с..
11. Роцин А. Основы музыкотерапии и гениальности / А.Роцин. – Харьков «Финарт»,2012. – 148 с.
12. Федій О. А. Естетотерапія. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / О. А. Федій – К.: «Видавництво«Центр учбової літератури», 2012. – 304 с.
13. Черемнова Е.Ю. Танцетерапия: танцевально-оздоровительные методики для детей / Черемнова Е.Ю. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 131 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТІЙНИЙ МІНІМУМ

Адаптація (від лат. *adaptatio* – пристосування) – процес пристосування індивіда до умов середовища; одне із центральних понять соціалізації.

Ведення випадку (робота з випадками) – метод (або технологія) соціально-педагогічної роботи, який полягає у забезпеченні представників вразливих груп населення необхідною індивідуальною підтримкою для продовження життя у громаді; полягає в безпосередній допомозі клієнтові шляхом особистої взаємодії (ситуація “один на один”) у процесі його адаптації до нових умов життя.

“Внутрішня дитина” - втілює життєві сили, шляхи та можливості розвитку, які поки що не усвідомлюються особистістю, і виражає найбільш сильне прагнення людини – прагнення до самореалізації.

Група – відносно стійка сукупність людей, об'єднаних спільними цінностями, нормами, цілями, системою відносин, взаємовпливів і включених до типових для них різновидів та форм діяльності.

Групи взаємодопомоги (самопомоги) – групи, учасники яких, поділяючи певні особисті інтереси, маючи подібний досвід, об'єднуються для співпраці з метою реалізації власних потреб чи потреб громади завдяки обміну інформацією, взаємопідтримці, іноді – представництву.

Дезадаптація – руйнування адаптивних, пристосовницьких механізмів людини.

Діагностика (з грец. *diagnostikos* – здатність розпізнавати) – загальний спосіб одержання вичерпної інформації про об'єкт або досліджуваний процес.

Експертиза (з лат. *expertus* – досвідчений) – дослідження будь-якого питання, що вимагає спеціальних знань, з поданням мотивованого висновку.

Закон – найбільш істотний, повторюваний, стійкий зв'язок і взаємна обумовленість явищ; виражає певний порядок необхідного й усталеного зв'язку між явищами, відносини між ними, що повторюються, при яких зміна одних явищ викликає цілком певну зміну інших.

Закономірність - необхідний, істотний, такий, що постійно повторюється взаємозв'язок явищ реального світу, певні етапи й форми процесу становлення, розвитку явищ природи, суспільства й духовної культури; виражають міцні, повторювані, об'єктивно обумовлені зв'язки між сутностями явищ і процесів у науці.

Зв'язок із громадськістю, або “паблік рилейшнз” (ПР) (від англ. *public relation* – робота із громадськістю) – сукупність методів соціальної роботи,

спрямованих на створення або зміну громадської думки.

Іноваційний процес – процес генерування нової ідеї, її розробки, експериментальної апробації, розповсюдження та використання.

Казка – 1) розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил; 2) колективно створені, колективно збережені народом усні художні епічні оповідання в прозі з таким морально-етичним, соціально-побутовим змістом, який за своєю суттю потребує повного або часткового використання засобів неправдоподібного зображення дійсності і тому вдається до фантастичної вигадки, різні і традиційні форми якої, не повторюючись більш ні в якому іншому жанрі фольклору, склалися протягом віків у тісному зв'язку з усім укладом народного життя, мали первісний зв'язок із міфологією; 3) один із основних жанрів народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний художній твір усного походження про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні.

Казкотерапія – технологія практичної реалізації соціально-педагогічної профілактики і допомоги особистості, яка опинилась у складній життєвій ситуації, через мобілізацію її ресурсного потенціалу з використанням метафоричної форми казки.

Креативність - здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Класифікація – розподіл предметів будь-якого роду на взаємозалежні класи (групи) відповідно до істотних ознак, властивих предметам даного роду й таких, що відрізняють їх від предметів іншого роду.

Комунікативна компетентність – знання, уміння й навички, пов'язані із процесом спілкування людей, що включають у себе вміння слухати й розуміти людину, встановлювати з нею гарні особисті й ділові відносини, впливати на неї, а також готовність діяти певним чином у спілкуванні стосовно себе, інших, ситуації.

Корекція – виправлення, усунення, подолання недоліків чи порушень, вад психічного або фізичного розвитку.

Лобіювання – формальне й неформальне спілкування й співпраця із представниками влади в інтересах певних суспільних груп.

Медична реабілітація – діяльність, спрямована на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених функцій організму дезадаптованої особи або соціальної групи.

Метафора (гр. – metaphora - перенесення) – один із основних тропів поетичного мовлення. В метафорі певні слова та словосполучення розкривають

сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю.

Метод – спосіб досягнення мети, здійснення процедури; сукупність певних правил, прийомів, норм пізнання й дій.

Методика – сукупність методів, прийомів і засобів доцільного проведення будь-якої роботи.

Моделювання – багатофункціональне дослідження, що застосовується для визначення або уточнення характеристик існуючих об'єктів або таких, що мають бути сконструйовані.

Модель – еталон, стандарт, пристрій, що відображає, імітує будову, функції, дії іншого пристрою (при випробуваннях); образ, аналог схема деякого фрагменту дійсності, об'єкта культури, пізнання, реальності.

Педагогічна реабілітація (соціально-педагогічна) – комплекс заходів, що забезпечує навчання, виховання та всебічний розвиток дитини з фізичними та розумовими обмеженнями, створення умов для розвитку їх потенційних можливостей.

Передбачення соціальне – це випереджальне відображення соціальної дійсності. Передбачення соціальне розподіляється на реалістичне (наукове й повсякденне) і фантастичне (утопії, релігійні пророцтва).

Принцип – основна ідея, провідне положення, установка для виконання будь-якої діяльності; певне правило, сформульоване на основі пізнання законів чи закономірностей чинити саме так.

Причина – 1) підстава, привід для будь-яких дій; 2) явище, що викликає, зумовлює виникнення іншого явища.

Проблема – протиріччя між реальним станом речей і необхідним для задоволення потреб людини або суспільства.

Прогнозування – процес наукового передбачення, розробка прогнозу у вигляді формулювання імовірного судження про стан будь-якого явища в майбутньому. У вузькому значенні прогнозування означає спеціальне наукове дослідження перспектив розвитку будь-якого явища, переважно з кількісними оцінками й із вказівкою більш-менш певних термінів зміни цього явища.

Проектування (з лат. *projektus* – кинутий вперед) – специфічна діяльність, результатом якої є науково-теоретично і практично обґрунтоване визначення варіантів прогнозованого і планового розвитку нових процесів і явищ. Проектування – одна із форм відображення дійсності, процес створення прообразу (прототипу) об'єкта, явища чи процесу.

Професійно-трудова реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення професійно-трудової зайнятості дезадаптованої особи згідно з її індивідуальними можливостями, потребами. У процесі професійно-трудової

реабілітації відбувається розвиток професійно важливих якостей та умінь для дещо іншої сфери діяльності, відмінної від тієї, у якій раніше працювала людина.

Профілактика (з *грец.* – попередження) – комплекс заходів щодо попередження негативних явищ і станів функціонування об'єкту діяльності та виникнення проблем.

Профілактична програма – спеціально розроблена система заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми або кількох проблем, пов'язаних між собою.

Профілактичний захід – спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи і представників цільової групи, спрямована на попередження соціальної проблеми та подолання окремих її чинників (масові акції, інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи, заходи з поширення науково-популярної літератури та соціальної реклами). Профілактичні заходи можуть бути елементом профілактичної програми.

Процедури – відносно завершені й незалежні одна від одної дії суб'єктів діяльності, що можуть здійснюватись одночасно або в певній послідовності, але спрямовуються на вирішення окремих завдань діяльності. Залежно від особливостей діяльності процедури називаються етапами, операціями, напрямками роботи, видами діяльності тощо. Завдання кожної процедури можуть вирішуватися різними методами.

Психологічна реабілітація – діяльність, спрямована на подолання у дезадаптованої людини (дитини) психологічних проблем, відновлення нормального психічного стану, формування впевненості в собі, набуття знань та умінь, необхідних для успішного функціонування у суспільстві.

Система — це впорядкована цілісність, зв'язок між елементами, що склався певним чином. Ознаками будь-якої системи є компонентність, багаторівневність, ієрархічність, обумовленість, інтегрованість.

Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

Соціальна активність – складна інтегрована якість особистості, що виявляється в ініціативній, спрямованій соціально значущій діяльності і готовності діяти в інтересах соціальної спільності.

Соціальна дезадаптація – результат систематичного незадоволення основних потреб індивіда (від соціальних до фізичних потреб),

супроводжується негативним психологічним станом (страждання, апатія, депресія), призводить до неспроможності виконувати основні соціальні функції.

Соціальна діагностика – це виявлення, позначення й вивчення причинно-наслідкових зв'язків і відношень, що породжують комплекс соціальних проблем різного рівня організації.

Соціальна експертиза – дослідження, що здійснюється спеціалістами (експертами) і включає діагностику стану соціального об'єкта, встановлення достовірності інформації про нього й оточуюче середовище об'єкта, прогнозування його наступних змін і впливу на інші соціальні об'єкти, а також вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень та соціального проектування в умовах, коли дослідне завдання важко піддається формалізації.

Соціальна інновація – нововведення, що свідомо організовується або нове явище в практиці соціально-педагогічної роботи, яке формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і мають на меті ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері.

Соціальна корекція – діяльність соціального суб'єкта щодо виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного й соціального плану, що не відповідають прийнятним у суспільстві моделям і стандартам.

Соціальна профілактика (превенція) – діяльність, спрямована на попередження появи та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем, в також проблем окремої особистості. Соціальна профілактика передбачає виявлення, усунення та нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми.

Соціальна реабілітація – діяльність фахівців, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності й соціального функціонування індивіду або соціальної групи, що постраждали від певної проблеми.

Соціальна робота з групою – сукупність методів, які використовуються з метою надання людині допомоги через передачу групового досвіду для розвитку її фізичних і духовних сил.

Соціальна система — структурний елемент соціальної реальності, складно організоване цілісне утворення, що включає окремих людей і соціальні спільності, об'єднані різноманітними зв'язками й такі, що взаємодіють між собою.

Соціальна технологія – це спосіб організації та упорядкування цілеспрямованої практичної діяльності, сукупність прийомів, спрямованих на визначення та перетворення соціального об'єкту та досягнення заданого

результату.

Соціальне інспектування - система заходів, спрямованих на здійснення нагляду, аналізу, експертизи, контролю за умовами життєдіяльності, моральним, психічним та фізичним станом дітей та молоді, за реалізацією соціальних програм, проектів, що забезпечують захист їх прав, свобод та інтересів

Соціальне прогнозування – передбачення перебігу соціальної хвороби, що ґрунтується на її розпізнаванні, діагнозі, а також конкретне судження про стан певного соціального явища в майбутньому.

Соціальне проектування – проектування соціальних об'єктів, соціальних якостей, соціальних процесів і відносин. Використовується як один з компонентів цілеспрямованої діяльності, коли розробляються різні варіанти вирішення нових соціальних проблем; застосовується також при підготовці соціальних планів і програм з регулювання тих процесів і явищ, що підлягають перевтіленню.

Соціальний захист — це система економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення соціальних прав людини і громадянина в державі.

Соціальний патронаж – комплекс заходів державної підтримки та допомоги звільненим особам, які здійснюються з метою сприяння цим особам у працевлаштуванні, професійній переорієнтації та перепідготовці, створення належних житлово-побутових умов, запобігання впливу на них криміногенних чинників.

Соціальний супровід / соціальне супроводження – це вид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі(сім'ї) комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, в разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій.

Соціально-педагогічна корекція – система спеціальних педагогічних впливів, спрямованих на виправлення недоліків у поведінці, розвитку та соціалізації особистості.

Соціально-педагогічна технологія – цілеспрямована, оптимальна соціально-педагогічна діяльність, для якої характерна раціональна послідовність використання різних методів та засобів щодо забезпечення досягнення прогнозованої мети та якісних результатів в роботі з особою або

групою у певних умовах.

Соціально-правовий захист дитини – це комплекс взаємодії державних заходів і зусиль неурядових організацій щодо законодавчого і соціального закріплення прав дітей, в основі яких лежить пріоритет прав дитини, гарантування особистих ц соціальних прав на здоров'я, освіту, повноцінне харчування, першочергову увагу до фізичного та духовного розвитку.

Соціально-середовищна реабілітація – діяльність, спрямована на створення в середовищі умов, необхідних для життєдіяльності, поновлення соціального статусу, втрачених соціальних зв'язків особи або соціальної групи.

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення й розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини

Технології групової роботи – спільна діяльність людей, які, працюючи в невеликих групах над певними завданнями і проблемами, самостійно спрямовують свою діяльність, вибирають засоби своєї роботи і встановлюють норми взаємодії.

Технологія (з грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння) – сукупність прийомів і способів одержання, обробки або переробки; опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки.

Умова – обставина, від якої залежить будь-що; те, що робить можливим існування будь-якої речі, стану, процесу тощо.

Флешмоб – це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість людей оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій), і потім швидко розходяться.

Функція – 1) обов'язки, коло діяльності; 2) спосіб поведження, властивий будь-якому об'єкту й сприяє збереженню існування цього об'єкта або тієї системи, у яку він входить як елемент.

Художньо-естетична інформація - вид соціальної інформації, що є змістом процесу відображення, вираженого в художній формі і через художні образи, які мають естетичну цінність і викликають естетичні почуття та переживання

Чинник (фактор) – рушійна сила будь-якого процесу, яка визначає його характер чи окремі його риси.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
2. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: Курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 152с.
3. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. / Л.М. Завадська. – К. : Слово, 2008. – 240с.
4. Соціальна робота / соціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за заг. ред. І.Д. Зверєвої.– К. : Етносфера, 1994. – 85 с.
5. Социальная работа : учеб. пособ. / под общ. ред. В.И. Курбатова. – Ростов н\Дону : Феникс, 2000. – 576 с.
6. Соціальна педагогіка : теорія і технології : [підручник / ред. І.Д. Зверєва]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
7. Технологии социальной работы : учебник / Под общ. ред. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
8. Технология социальной работы: учеб. пособ. для студ. / под ред И.Г. Зайнышева. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
9. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник / заг. ред. А.Й. Капська]. – К. : УДЦССМ, 2002. – 372 с.
10. Харченко С.Я. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко.- Луганськ:Альма-матер, 2005. – 552 с.
11. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

Додаткова:

1. Аверченко Л.К. Управление общением: Теория и практикум для социального работника : [учеб. пособ. / Л.К. Аверченко]. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭ и У, 2001. – 216 с.
2. Аналітичний звіт: Моніторинг соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 136с.
3. Ведение случая / [под ред. Н.С.Григорьевой]. – М.: МВШСЭН, 1997. – 156с.
4. Васильева А.Н. Основы культуры речи : учеб. пособ. / А.Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
5. Гойхман О.Я. Основы речевой коммуникации : учебник / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 272 с.

6. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
7. Долгушин А.К. Введение в социальную реабилитологию / А.К. Долгушин. – М. : Социально-технологический институт МГУС, 2000. – 52 с.
8. Доэл М. Практика социальной работы: Упражнения и методические разработки для обучения и повышения квалификации социальных работников / М. Доэл, С. Шадлоу; Пер. с англ. Б.Ю. Шапиро. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 237с.
9. Ейдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учеб.пособ. для врачей и психологов / Ейдемиллер Э.Г., И.В.Добрянов, И.М.Никольская. – СПб.: Речь.2003. – 336с.
10. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (від 13 січня 2005 року № 2342-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
11. Закон України «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003 № 966- IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Капська А.Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Навч. посіб. / А.Й.Капська, В.В Пеша.. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 232с.
13. Козлов А.А. Практикум социального работника / А.А. Козлов, Т.Б. Иванова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 320 с.
14. Кочубей А., Умарова Н. Визит в семью, или практика работы с семьями: учебное пособие. – Псков: ПОИПКРО, 2002. – 118с.
15. Крючков Ю.А. Теория и методы социального проектирования / Ю.А. Крючков. – М. : Информрекламиздат, 1992. – 245 с.
16. Кулиш А. Public relations для общественных организаций. Практические советы на каждый день / А. Кулиш. – К. : Винрок Интернешнл, 2002. – 80 с.
17. Курбатов В.И. Социальное проектирование: учеб. пособ. / В.И. Курбатов, О.В. Курбатова. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 342 с.
18. Методика и технологии работы социального педагога: учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др.; под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
19. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо соціального супроводу прийомних сімей / [Г.М.Бевз, Л.С.Волинець, А.Й.Капська та ін.]. – К.:УІСД, 1999. – 103с.

20. Методичний посібник «Модель соціальної підтримки молоді з уразливих груп» (на прикладі досвіду впровадження проекту «Сприяння працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні»).- Режим доступу: архів ДППСМ, 2006р.
21. Моисеев В.Л. Паблік рилейшенз – средство социальной коммуникации (Теория и практика) / В.Л. Моисеев. - К. : Дакор, 2002. – 506 с.
22. Наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 25.04.2008 р. № 1795 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
23. Наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» від 16.10. 2009 №966/16982) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
24. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшенз : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – 327 с.
25. Сафонова Л.В. Содержание и методика психосоциальной работы: учеб. пособ. / Л.В. Сафонова. – М. : Академия, 2006. – 224 с.
26. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч.посібник / Є.В. Сірий. – К. : Атіка, 2004. – 492 с.
27. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е.И. Холостовой. – М. : Юрист, 2000. – 424 с.
28. Социальные технологии: Толковый словарь / отв. ред. В.Н. Иванов. – М. ; Белгород : Луч; Центр соц. технологий, 1995. – 309 с.
29. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. А.Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2000. – 264 с.
30. Соціальна робота в Україні: навч.посіб. / [заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової]. – К.: Наук. світ, 2003. – 117с.
31. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник . / [І.Д.Зверєва та ін.]. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104с.
32. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу; Навч.-метод. комплекс / [заг. ред. Г.М.Лактіонової, Ж.В.Петрочко]. – К.: Наук. світ, 2006. – 270с.
33. Сурмин Ю.П. Методология и методы социологических исследований: учеб. пособ. / Ю.П. Сурмин, Н.В. Туленков. – К. : МАУП, 2000. –
34. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студ. вищ. навч.

- закладів / за ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 328 с.
35. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / [заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової]. – К.: ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – 88с.
36. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Збірник методичних матеріалів / [авт.кол. Г.М.Бевз, А.Й.Капська, Н.М.Комарова та ін.]. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 188с.
37. Трубавіна І.М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї. Науково-методичні матеріали. – К.: ДЦССМ, 2003. – 86с.
38. Фирсов М.В. Психология социальной работы: Содержание и методы психосоциальной практики : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / М.В. Фирсов, Б.Ю. Шапиро. – 2-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2005. – 192 с.

ОРІЄНТОВНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Завдання 1 (20 балів).

Розробити проект для роботи з конкретною категорією населення (категорія клієнтів та проблема за вибором студентів).

Завдання 2 (20 балів).

Провести дослідження потреб працівників соціальних служб щодо професійного зростання. На основі визначених потреб розробити тренінг для працівників соціальних служб.

Завдання 3 (10 балів).

Розробити план проведення прес-конференції та необхідні для цього матеріали (тематика прес-конференції за вибором студентів).

Підготувати матеріали відповідно до форм співпраці зі ЗМІ:

- спеціалізована стаття в газету;
- радіосюжет;
- готове інтерв'ю;
- фотофакт;
- факт-лист.

Завдання 4 (20 балів).

Зробити комплексну оцінку потреб клієнта соціальної служби. Відвідайте соціальну службу, поспілкуйтеся з клієнтом, опишіть його ситуацію/проблему, складіть соціальний паспорт клієнта, складіть план втручання, щоденник для моніторингу виконання плану втручання.

Завдання 5 (20 балів)

Зробити комплексну оцінку потреб дитини та її сім'ї, (вік дитини за вибором:

- від 0 до 2 років
- від 3 до 4 років
- від 5 до 9 років
- від 10 до 14 років
- від 15 і старші).

Розробити план індивідуальної роботи з клієнтом.

Завдання 6 (10 балів)

Проведення консультування клієнта (підлітка, юнака, молодої людини) відповідно до основних етапів консультування:

- Встановлення контакту
- Активізація розповіді клієнта на стадії сповіді
- Інтерпретації сповіді
- Обговорення рекомендацій
- Завершення консультування

Проведення відео або аудіо запису консультування. Аналіз типових помилок консультування та позитивних кроків.

Завдання 7 (10 балів)

Розробити технологію на вибір:

- Технологія організації дозвілля для дітей з особливими потребами.
- Технологія формування сімейних цінностей серед підлітків.
- Технологія розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей.
- Технологія профілактики насилля серед підлітків.
- Технологія створення групи самопомоги (на ваш вибір, наприклад, жінки, що постраждали від насильства; молоді сім'ї, які мають дитину з особливими потребами; люди, які живуть із ВІЛ тощо).

Завдання 8 (20 балів)

Зробивши аналіз наукової літератури з питань соціального захисту дітей та молоді, розробити технології соціально-педагогічного захисту:

- Дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківської опіки
- Дітей, що перебувають у притулках для неповнолітніх
- Дітей, що знаходяться у центрах соціальної реабілітації
- ВІЛ-позитивних дітей.

Завдання 9 (20 балів)

Підготувати повідомлення про можливості використання художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва соціальним педагогом у роботі з різними категоріями клієнта (в письмовій формі). Вид мистецтва, тип художньо-естетичної інформації, категорія клієнта обирається самостійно.

Завдання 10 (20 балів)

Підготувати два приклади завдань для роботи з обдарованими дітьми, девіантними підлітками та дітьми з обмеженими можливостями, використовуючи певних тип інформації твору мистецтва (музика, література,

образотворче мистецтво).

Завдання 11 (5/10 балів)

Анотування казкотерапевтичної літератури. Мета: формування в студентів власного уявлення про досліджуване явище, вміння аналізувати інформацію та робити висновки й узагальнення.

Вимоги до анотування:

- визначити функціональну спрямованість наданої автором інформації,
- виділити та коротко охарактеризувати розділи чи блоки інформації,
- проаналізувати наповненість і доцільність розміщеної інформації,
- висловити власне ставлення до прочитаного.

Анотування статті оцінюється в 5 балів; анотування книги – 10 балів.

Список літератури для анотування

I. Наукові статті

1. Арановская-Дубовис Д. Роль сказки в психологическом развитии ребенка-дошкольника / Д. Арановская-Дубовис, Е. Заика, Е. Цопа // Практическая психология и социальная работа. – 2000. – № 3. – С. 10–12.
2. Бобрик М. Подсказки из сказки / М. Бобрик // Природа и человек (Свет). – 2005. – № 4. – С. 2–4.
3. Бреусенко-Кузнецов А. А. Подходы к истолкованию мифологически-содержательного сказочного текста / А. А. Бреусенко-Кузнецов // Простір арт-терапії: можливості та перспективи. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 2. – С. 4–35.
4. Вачков И. В. Ресурсы психологической сказки в работе с учителями / И. В. Вачков // Народное образование. – 2001. – № 5. – С. 203–208.

II. Теоретичні дослідження

1. Вачков И. В. Введение в сказкотерапию, или Избушка, избушка, повернись ко мне передом... / Игорь Викторович Вачков. – М. : Генезис, 2011. – 288 с.
2. Вачков И. В. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку / Игорь Викторович Вачков. – М. : Ось-89, 2001. – 144 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Питер, 2001. – 315 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Питер, 1998. – 300 с.
5. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия / Дмитрий Соколов. – М. : Класс, 1997. – 146 с.

III. Прикладна література

1. Алексеенко В. В. Играем в сказку. Воспитание и развитие личности ребенка 2–7 лет / В. Алексеенко, Я. Лоцинина. – М. : РИПОЛ классик: ДОМ XXI век, 2008. – 218 с.

2. Бретт Д. “Жила-была девочка, похожая на тебя...” Психотерапевтические истории для детей / Дорис Бретт [пер. с англ. Г. Павлова]. – М. : Класс, 1996. – 145 с.
3. Гнездилов А. В. Авторская сказкотерапия. Дым старинного камина (сказки доктора Балугу) / Андрей Владимирович Гнездилов. – СПб. : Речь, 2002. – 290 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Игры в сказкотерапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева, Т. М. Грабенко. – СПб. : Речь, 2006. – 208 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Сказки звездной страны Зодиакалии / Татьяна Дмитриевна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Питер, 1998. – 300 с.
6. Набойкина Е. Л. Сказки и игры с “особым” ребенком / Елена Леонидовна Набойкина. – СПб. : Речь, 2006. – 144 с.
7. Прудюс Е. К. Сказкотерапия в помощь родителям. Там водятся волшебники / Елена Константиновна Прудюс. – СПб. : Речь, 2006. – 224 с.
8. Развивающая сказкотерапия / [под ред. Т. Д. Зинкевич-Евстигнеевой]. – СПб. : Речь, 2006. – 168 с.

Завдання 12 (20 балів)

Розробка казкотерапевтичної програми

Мета: формування в студентів умінь використовувати казкотерапевтичні методики та техніки відповідно до потреб і запитів клієнта.

Вимоги до розробки програми:

- вибір проблематики та групи клієнтів, на роботу з якими спрямована програма – 1 бал;
- вибір проблематики та групи клієнтів, на роботу з якими спрямована програма – 2 бали;
- підбір необхідних казкотерапевтичних методик з урахуванням мети та завдань роботи – 4 бали;
- розробка орієнтовного плану роботи з клієнтом чи групою – 8 балів;
- аналіз отриманих результатів та прогнозування ефективності її використання у роботі з клієнтом чи групою – 5 балів.

ДОДАТКИ

Навчальна програма з курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності”

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма з курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” відповідає навчальному плану підготовки бакалаврів спеціальності 6.010100 “соціальна педагогіка”. Курс “Технології соціально-педагогічної діяльності” є базовим у системі підготовки фахівців з соціально-педагогічної роботи. Проблема технології соціально-педагогічної діяльності приділяється значна увага, оскільки оволодіння ними впливає на ефективність діяльності соціального педагога. Без оволодіння знаннями теорії соціально-педагогічних технологій, принципів технологічного підходу до професійної діяльності та конкретних методик роботи з клієнтами неможливі планування, організація та здійснення соціального менеджменту і соціальних послуг.

Технологізація діяльності відноситься до комплексних явищ у соціальній сфері. Тому даний навчальний курс базується на знаннях, в першу чергу, теорії соціально-педагогічної роботи, теорії соціальної роботи, психології та інших знань у галузі гуманітарних та загально професійних дисциплін, якими студенти вже оволоділи.

Курс “Технології соціально-педагогічної діяльності” розрахований на студентів III курсу факультету соціальної педагогіки і психології спеціальності соціальна педагогіка.

Курс “Технології соціально-педагогічної діяльності” складається з 3 навчальних модулів: Модуль 1 - Теоретичні основи технологій соціально-педагогічної діяльності. Модуль 2 – Загальні технології соціально-педагогічної діяльності. Модуль 3 – Технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів.

II. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з соціально-педагогічної роботи комплексу знань та вмінь, необхідних для розробки технологій соціально-педагогічної діяльності та їх використання в практиці професійної діяльності з сім'ями, дітьми та молоддю тощо.

Завдання курсу:

1. Формування знань про сутність соціальних технологій, технологій соціальної роботи та технологій соціально-педагогічної діяльності.

2. Формування знань про специфіку і особливості розробки та використання технологій в роботі з різними категоріями клієнтів.
3. Вивчення специфічних форм та методів, що реалізуються в межах технологій соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів.
4. Формування досвіду творчої діяльності студентів щодо застосування конкретних технологій соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення.

Вивчення курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” полягає в ознайомленні майбутніх фахівців зі специфікою соціальних технологій і технологій соціально-педагогічної роботи, їх основними принципами, у визначенні теоретичних основ розробки технологій соціально-педагогічної роботи, ознайомленні з найважливішими загальними, міждисциплінарними та конкретними технологіями соціально-педагогічної діяльності. Вивчення курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” сприяє професійно-особистісному розвитку спеціаліста з соціально-педагогічної роботи, формує у студентів установку на оволодіння професійно-важливими знаннями та вміннями у практичній діяльності, сприяє розвитку професійно важливих якостей особистості (емпатія, толерантність, піклування про інших, спілкування з різними категоріями населення та інші).

Після вивчення курсу студент повинен **знати**:

- сутність понять соціальні технології та технології соціально-педагогічної роботи, їх основні принципи;
- види соціальних технологій та технологій соціально-педагогічної роботи, їх структуру;
- характеристику загальних технологій соціально-педагогічної роботи;
- основні технології соціально-педагогічної діяльності та специфіку їхнього використання при роботі з дітьми, молоддю, сім'ями;
- основні моделі, що застосовуються в практиці соціально-педагогічної роботи.

Студент повинен **уміти**:

- здійснювати соціальну діагностику, соціальну експертизу, соціальне проектування, соціальну профілактику у практичній діяльності;
- застосовувати на практиці технологію індивідуальної соціально-педагогічної роботи („ведення випадку”) та групової соціально-педагогічної роботи (проведення тренінгів, організація самокерованої групової роботи);

- застосовувати на практиці технологію соціально-педагогічного консультування („5-крокова композиція консультативної бесіди”) та соціальної корекції („Методика контактної взаємодії з підлітками”);

- аналізувати існуючі технології з метою їх використання у власній діяльності та їх удосконалення, а також використовувати отримані знання при розробці нових технологій.

III. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Вивчення курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” передбачає знання з курсів “Загальна психологія”, “Вікова педагогіка та психологія”, “Соціальна педагогіка”, “Теорія та історія соціальної роботи” та інших гуманітарних та загальнопрофесійних дисциплін, якими вже студенти оволоділи. Курс “Технології соціально-педагогічної діяльності” є основою для вивчення курсів “Основи менеджменту в соціальній роботі”, “Соціальне проектування”.

IV. ЗМІСТ КУРСУ

Модуль I. Теоретичні основи технології соціально-педагогічної діяльності.

Тема 1. Роль технологізації у соціальній сфері

Технологічний підхід до сучасної соціальної діяльності. Сутність соціальних технологій. Впровадження соціальних технологій. Класифікація соціальних технологій.

Тема 2. Технології соціальної роботи як галузь соціальних технологій.

Сутність технологій соціальної роботи. Класифікація технологій в соціальній роботі. Функції технологій соціальної роботи.

Тема 3. Технології соціально-педагогічної діяльності.

Соціально-педагогічна технологія: поняття, риси. Структура соціально-педагогічних технологій. Принципи розробки та впровадження соціально-педагогічних технологій. Особливості соціально-педагогічних технологій роботи з дітьми, підлітками та молоддю. Класифікації соціально-педагогічних технологій.

Тема 4. Моделі практики соціально-педагогічної роботи.

Технологічний потенціал соціолого-орієнтованих моделей практики соціально-педагогічної роботи. Технологічна специфіка психолого-орієнтованих та комплексних моделей соціально-педагогічної роботи.

Модуль II. Загальні технології соціально-педагогічної діяльності.

Тема 5. Технологія соціальної діагностики.

Сутність і характеристика соціальної діагностики. Принципи соціальної діагностики. Діагностичні методи в соціальній роботі. Етапи й особливості

соціальної діагностики.

Тема 6. Технологія соціальної експертизи.

Поняття соціальної експертизи. Організаційні моделі соціальної експертизи. Етапи роботи експертів при використанні різних моделей експертизи.

Тема 7. Технології проектування у соціально-педагогічній роботі.

Соціальне проектування як конструювання соціальної дійсності. Етапи соціального проектування. Стратегії проектної діяльності. Методи та методики соціального проектування.

Тема 8. Технології соціального передбачення.

Соціальні інновації: особливості, структури, типи. Технології соціального прогнозування. Моделювання соціальних стосунків й структур.

Тема 9. Технології групової соціально-педагогічної роботи.

Поняття і призначення метода групової соціальної роботи. Організація і етапи змістовної роботи. Класифікація груп та групові процеси. Організація групової соціальної роботи. Проведення тренінгів в соціальній роботі. Самокерована групова робота.

Тема 10. Технології індивідуальної соціально-педагогічної роботи

Процес ведення випадку. Перше оцінювання і складання плану догляду. Реалізація плану втручання

Тема 11. Комунікативні технології у діяльності соціального педагога.

Змістовні характеристики соціальної комунікації. Компетентність спілкування у комунікативних професіях. Техніка усного виступу. Техніка ведення ділових бесід й переговорів.

Тема 12. Технології зв'язків із громадськістю.

Роль і місце технологій зв'язку з громадськістю в діяльності соціального педагога. Зміст технологій зв'язку із громадськістю. Інформування за допомогою ЗМІ. Лобіювання як технологія зв'язку з громадськістю. Спеціальні заходи. Технологія “фандрайзінгу”.

Тема 13. Технології соціальної профілактики в роботі соціального педагога

Сутність поняття «соціальна профілактика». Структура процесу соціальної профілактики. Форми соціальної профілактики. Основні підходи до профілактики. Програми реалізації профілактичної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід.

Тема 14. Технології консультування.

Сутність поняття «консультування». Класифікація форм консультативної допомоги. Професійно значущі якості консультанта. 5-крокова композиція консультативної бесіди. Технологічні особливості деяких етапів консультування. Аналіз власних якостей професійно значущих для ролі консультанта. Консультування по

телефону як різновид соціально-педагогічної допомоги.

Тема 15. Технології реабілітації, корекції, терапії.

Поняття, принципи, рівні соціальної реабілітації. Етапи індивідуальної реабілітаційної роботи з вихованцем. Соціально-педагогічна корекція, основні функції. Методика контактної взаємодії. Сутність поняття „соціальна терапія”.
Методи психотерапевтичного впливу.

Тема 16. Технології посередництва.

Сутність поняття «соціальне посередництво». Види посередництва. Основні етапи посередницької діяльності.

Модуль III. Технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів.

Тема 17. Технології організації дозвілля.

Сутність поняття «дозвілля». Структура та особливості дозвільної діяльності. Педагогіка дозвілля, принципи, структура. Функції дозвілля. Методика організації дозвілля дітей та молоді. Клубна діяльність як форма організації дозвілля. Принципи і переваги клубної діяльності.

Тема 18. Технологія оцінювання потреб дитини та її сім'ї.

Оцінювання як фундаментальна технологія. Компоненти та методи оцінювання. Оцінка потреб як компонент процесу оцінювання.

Тема 19. Технологія соціально - педагогічної роботи з сім'єю.

Сім'я, її основні характеристики. Бар'єри у гармонізації взаємин між соціальним педагогом і батьками. Етапи та принципи взаємодії соціального педагога з батьками. Умови оптимізації взаємодії фахівця і сім'ї. Показники ефективності роботи з сім'єю.

Тема 20. Технології соціально-педагогічної роботи з жінками.

Теорії щодо гендерного підходу до соціальної роботи. Класифікація соціальних проблем, з якими звертаються жінки до соціальних служб. Медико-соціальні проблеми переривання вагітності у неповнолітніх. Жінки і проблеми насилля. Шляхи попередження насильства над жінкою. Зниження ролі чоловіків у вирішенні проблем сім'ї та вихованні дітей. Специфіка методів соціальної роботи з жінками. Заходи, необхідні для покращення становища жінок. Соціально-педагогічна робота з жінками-інвалідами.

Тема 21. Технології соціально-педагогічної роботи з молоддю.

Соціальні потреби та проблеми молоді. Адиктивна поведінка молоді. Форми та методи профілактики адиктивної поведінки серед учнівської молоді. Методика організації дозвілля дітей та молоді.

Тема 22. Технології соціально-педагогічної роботи з дітьми вулиці.

Причини поширення дитячої безпритульності та бездоглядності. Вплив сім'ї на втечі дітей із дому. Соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці. Корекційно-реабілітаційні методи роботи з дітьми вулиці. Діяльність Центру соціально-профілактичної роботи з дітьми вулиці.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 464с.
2. Технологии социальной работы: Учебник / Под общ. ред. Е.И.Холостовой. - М.: ИНФРА-М, 2002.
3. Соціальна педагогіка : теорія і технології : [підручник / ред. І.Д. Зверева]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
4. Социальная работа \ Под общей редакцией проф. В.И.Курбатова. – Ростов н\Дону: «Феникс», - 2000. – 576 с.
5. Соціальна робота / соціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / За заг.ред.І.Д.Зверевої.– К.: Етносфера, 1994. – 85 с.
6. Технология социальной работы: Учеб. Пособие для студ. Под ред И.Г.Зайнышева. – М.: Гуманит изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
7. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник / заг. ред. А.Й. Капська]. – К. : УДЦССМ, 2002. – 372 с.
8. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ / Л.М. Завацька. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – 240 с.

Додаткова:

9. Методика и технологии работы социального педагога: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.; Под ред. МА.Галагузовой, Л.В.Мардахаева. -М.: Издат.центр "Академия", 2002.
10. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії: Навч.посібник. - К.: Атіка, 2004.
11. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: Учебное пособие. - К.: МАУП, 2000.
12. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. д-ра ист. наук Э.И.Холостовой. - М.: Юрист, 2000.
13. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учебное пособие. – Ростов н\Д.: «Феникс», 2001. - С.6-25, 30-38, 47-64.
14. Теорії і методи соціальної роботи/ за ред. Т.В.Семигіної, І.І.Миговича.

– К.: Академвидав, 2005.

15. Ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989.
16. Васильева. Основы культуры речи. – М., 1990.
17. Полищук Г.Г. Русский язык и культура общения: Пойми меня правильно. – Саратов, 1998.
18. Кулиш А. Public relations для общественных организаций. Практические советы на каждый день. – К.: «Винрок Интернешнл», 2002. – 80с.
19. Доэл М., Шадлоу С. Практика социальной работы: Упражнения и методические разработки для обучения и повышения квалификации социальных работников. \ Пер. с англ. Шапиро Б.Ю. - М.: Аспект-Пресс, 1995. - 237с.
20. Зверева І.Д., Іванова І.Б. Концептуальні основи соціального захисту людей з функціональними обмеженнями (за матеріалами Організації Об'єднаних націй) // Зб. Теорет. Та метод. Матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. – К.: Видавництво “А.Л.Д”, 1995. – С.4-13.
21. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. - М. : Педагогика, 1989. — с.181.
22. Основы социальной работы: Учебник /Отв.ред. П.Д. Павленок.- М. : ИНФРА, 1999. - 368с.
23. Социальная работа сегодня / Под ред. Ш. Рамон. – Амстердам. – Киев, 1996. – С.18-47.
24. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. \ За ред. А.Й.Капської. - К., 2000. - 264 с.
25. Горшкова О.А. Опыт социальной работы за рубежом М.: СТИ ГАСБУ, 1999. – 43 с.
26. Лекции по технологии социальной работы (в трёх частях). – М.: Соц.-технол. институт, 1998. – ч. 1 –178 с.
27. Лекции по технологии социальной работы (в трёх частях). – М.: Соц.-технол. институт, 1998.- ч. 2. – 138 с.
28. Лекции по технологии социальной работы (в трёх частях). – М.: Соц.-технол. институт, 1998. – ч. 3. – 191 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
РОЗДІЛ I ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	5
ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ	5
ТЕМА 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, КЛАСИФІКАЦІЯ....	14
ТЕМА 3. КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	27
РОЗДІЛ 2. БАЗОВІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	40
ТЕМА 4. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ	40
ТЕМА 5. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	52
ТЕМА 6. ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЕКТУВАННЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	67
ТЕМА 7. ТЕХНОЛОГІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ	79
ТЕМА 8. ТЕХНОЛОГІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ	91
ТЕМА 9. ТЕХНОЛОГІЇ ЗВ'ЯЗКІВ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ	102
ТЕМА 10. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ.....	113
ТЕМА 11. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	123
ТЕМА 12. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ.....	130
ТЕМА 13. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ.....	137
ТЕМА 14. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ.....	146
РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ.....	154
ТЕМА 15. КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ.....	154
ТЕМА 16. ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	174
ТЕМА 17. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СІМЬЄЮ, ЩО ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	190
ТЕМА 18. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	209
ТЕМА 19. ТЕХНОЛОГІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ «ВАЖКИХ» ПІДЛІТКІВ.....	222
ТЕМА 20. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ	232
ТЕМА 21. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	240
ТЕМА: 22. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	252
Сфери та види діяльності соціального педагога	253
Соціально-психологічна реабілітація. Музикотерапія використовується як певна соціально-реабілітаційна технологія у вирішенні проблем клієнта, а художньо-естетична інформація(ХЕІ) у музикотерапії як - окремий засіб. Інформаційний потенціал мистецтва, дуже великий, тому що твори мистецтва та музики, зокрема, відображують навколишню дійсність, як на рівні соціальних подій, так і на рівні психологічних, моральних, естетичних, педагогічних явищ. Музичне мистецтво віддзеркалює той психологічний стан, емоції та почуття, які притаманні певному історичному часу, тій або іншій соціальній групі. Через ХЕІ музичного твору можна:.....	254
– зрозуміти, відчути різницю між поколіннями, і певним чином налагоджувати вирішення проблеми „батьків і дітей”;	254
– вирішувати комунікативні проблеми підлітків, бо для цієї вікової групи спілкування є домінуючим видом діяльності;	254
– вирішувати проблеми порозуміння серед членів родини;	254
– налагоджувати стосунки між окремими особами, формуючи толерантність через розуміння внутрішнього стану протагоніста.	254
Пасивне споживання ХЕІ здійснюється в системі «твір мистецтва ↔ клієнт». Це замкнена система, тому що інформаційний потік спрямований в одну сторону - від джерела ХЕІ до споживача, тобто клієнта. Цей процес здійснюється через читання розважальної літератури, перегляд кінофільмів і телепередач на теми мистецтва. Ця форма може бути використана соціальним педагогом у посткомунікативній фазі сприйняття клієнтом творів мистецтва.....	255
Активне споживання (А.Ф.Воловик, В.А. Воловик) містить у собі відвідування театрів, виставок, концертів, музеїв. У даному випадку активність проявляє клієнт як споживач мистецтва. Соціальний педагог, який організує дозвілєву діяльність, допомагає клієнтові перейти з пасивного сприйняття твору мистецтва на сприйняття як співтворчості, при цьому вирішує завдання розв'язання визначених психолого-педагогічних проблем клієнта через підключення його сприйняття до конкретного типу художньо-естетичної інформації обраного для роботи твору. Це можуть бути не один, а декілька творів, або виставка, або концерт. У цілеспрямоване активне споживання соціальний педагог включає професійного спілкування. Він визначає і пропонує для сприйняття твори, що мають достатній обсяг необхідного типу інформації для одного клієнта, скажімо, емоційної або пізнавальної, а для другого клієнта - інтелектуальної і прагматичної, для третього - морально-етичної або індивідуально-авторської. Процес цей цілеспрямований, обміркований і вимагає ретельної попередньої підготовки. З боку клієнта активність може бути реалізована в таких формах як:	

засвоєння змісту типів інформації обраних для роботи творів; передача її в лекційно-демонстраційній формі іншим.	256
Цілеспрямоване активне сприйняття художньо-естетичної інформації, є вищим рівнем сприйняття, активною цілеспрямованою дозвіллевою діяльністю, орієнтованою на оволодіння певними духовними цінностями. Творчість як рівень дозвілєвої діяльності, можна так само розглядати у двох аспектах:	256
- З одного боку, як творчі елементи в дозвілєвій діяльності самого клієнта на рівні створення нового, де йде зворотний процес використання ХЕІ як споживання, а саме «вкладання» у продукт своєї діяльності різних типів інформації з метою показати «от, що я бачив, і от, що при цьому відчув і зрозумів, а тепер хочу, що б так само побачили і відчули ви - інші».....	256
- З іншого боку – як елементи творчості в організації дозвілєвої діяльності соціального педагога, де ХЕІ творів мистецтва буде професійним інструментом.....	256
Рівень екстеріоризації спрямований на результат, на соціальне визнання. На цьому рівні використання художньо-естетичної інформації може здійснюватися у демонстрації результатів попереднього процесу: 1) показ спектаклю, виступи хору, оркестру, ансамблю, танцювального колективу, організація виставок художньої творчості; 2) пропаганда, тобто поширення знань, ідей, поглядів, художніх цінностей, емоційних настроїв, в цілому загальнолюдської духовності через пізнавальну, інтелектуальну, емоційну, психологічну, психоенергетичну та інші типи художньо-естетичної інформації.....	256
Усі три рівні є окремим аспектом діяльності соціального педагога як шкільного організатора виховної роботи.	257
Соціально-педагогічній корекція. Гідне місце в інструментарії корекційної роботи соціального педагога може зайняти художньо-естетична інформація творів мистецтва. Соціально-педагогічній корекції підлягають:	257
– внутрішні утворення особистості (ідеали, погляди, потреби, інтереси);	257
– зовнішні прояви цих утворень, що сублімуються в поведінці і вчинках людини.....	257
Поведінка і вчинки визначаються характером особистості, поряд з іншими соціально-психологічними факторами. Найвні недоліки характеру і обумовлюють вчинки та дії, що суперечать існуючим моральним нормам суспільства, а тому і мають потребу соціально-педагогічної корекції.	257
Проблеми, пов'язані з емоційно обумовленими недоліками характеру, можна вирішувати за допомогою визначених типів художньо-естетичної інформації. При цьому на кожний із недоліків, що підлягають соціально-педагогічній корекції, можна впливати, використовуючи конкретний тип інформації, підбираючи твір, що має інформацію з відповідним змістом і, що має переконливість або доказовість для конкретного клієнта. У корекції цих недоліків ХЕІ може бути використано: 1)рецептивний метод; 2) включення в активну діяльність, тренінги, де будуть здійснюватися робота із сублімацією наявних проблем клієнтів у результаті власної художньо-естетичної діяльності на матеріалі окремих типів ХЕІ; 3)використання художньо-естетичної інформації як казкотерапії у корекційній роботі педагогів-дефектологів; в роботі соціального педагога з корекції дитячого (дорослого) колективу.....	257
Робота служб «Телефон довіри». Наступним напрямом, де можливо застосування соціальним педагогом художньо-естетичної інформації як професійного інструмента, є робота служби «Телефон довіри ».	257
В основі телефонного консультування лежить опосередковане професійне спілкування соціального педагога. Відсутність прямого контакту у процесі ускладнює етап соціальної апперцепції, тому основне навантаження лягає на комунікацію як одержання й обмін інформацією суб'єктів спілкування, та інтеракцію, що здійснюється здебільшого вербально. Тому як допоміжний інструмент у телефонному консультуванні, на наш погляд, може застосовуватися ХЕІ творів мистецтва. У даній формі роботи може бути використана художньо-естетична інформація творів таких видів мистецтва, як література, художнє читання, музика. Для релаксації можуть використовуватися музичні твори, що несуть таку емоційну (або психологічну) інформацію, що дає можливість сприймати психоенергетичну інформацію, необхідну для зняття нервової напруги, заспокоєння, емоційного і м'язового розслаблення. Також інструментом регулювання внутрішнього стану клієнта можуть бути поетичні твори.	257
Один з основних принципів роботи фахівця в телефонному консультуванні - не давати відкритих (прямих) порад і рекомендацій клієнтові. Виходячи з цього, соціальний педагог може надати можливість клієнтові побачити збоку, порівняти, зіставити й оцінити свою проблему або наявну ситуацію через моральну, інтелектуальну, індивідуально-авторську інформацію літературних творів або прослуховування клієнтом музичного твору, що має відповідний тип інформації.....	258
Соціалізація особистості. Соціалізація особистості розглядається як процес оволодіння індивідом цінностей, норм, установок, моделей поведінки, що властиві даному суспільству або групі людей і в той же час здобуває свій особистий досвід, формує особистісні якості, реалізує свою власну сутність (І.Кон, В.Лісовський, В.Дмитрієв, Н.Смелзер, Р.Литвак). Твори мистецтва, особливо музичні, відбивають ідеологію і внутрішній почуттєвий світ окремих соціальних груп, в них можна пізнати сутність окремої групи, загальні характеристики конкретного співтовариства, а через них і особливості окремих представників. Так, наприклад, ідеологією долі є панківська філософія, тобто філософія загубленого покоління: змінити світ до кращого неможливо, життя втратило сенс, майбутнього для нового покоління немає і тому на житті в старому її розумінні треба поставити хрест. Музика звучить як явний протест, неможливість самореалізації. У музиці, що визнає і любить молодь, можна почути її сподівання, її почуття, довідатися яка вона, і тим самим створювати	

соціально-педагогічні технології роботи з окремими представниками цієї групи населення.....	258
Таким чином, інформація (ХЕІ), що закладена у творах мистецтва, якій надає переваги «клієнт», є діагностичним засобом професійної діяльності (скажи, яку музику ти любиш - і я скажу, хто ти і який ти). Розглядаючи соціалізацію як процес засвоєння суспільного досвіду, конкретних моделей поведінки в сучасному світі, залучення до цінностей, можна використовувати твори мистецтва як своєрідний інформаційний банк. Особливе місце в цій роботі може зайняти кіномистецтво. Зазначений вид мистецтва, поряд з музичним, є найбільш улюбленим не лише серед молоді, але й серед дорослого населення. Телебачення – це та комунікація, що забезпечує процес сприйняття, часто несе негативний вплив на сприймаючих, як психофізіологічний, так і морально-естетичний. Можливо, це негативне явище необхідно використовувати на благо, як протилежність (антипод): прекрасне – потворне, піднесене - низьке. Допомогти адаптуватися до психоенергетичної негативної інформації кіномистецтва і музичного мистецтва, що згубно впливають на психосоматику сприймаючих, може даний тип художньо-естетичної інформації.....	258
Проводити роботу із соціалізації підлітків, як найбільш сензитивного життєвого періоду особистості, необхідно цілеспрямовано, у різних формах і методах виховної роботи:.....	259
За допомогою пізнавальної інформації відкривати нові знання, давати нові уявлення;	259
Через інтелектуальну інформацію демонструвати думки, погляди на світ інших, і тим самим, стимулювати активність розумової діяльності клієнта-підлітка;	259
За допомогою емоційної інформації знайомити з розмаїттям почуттів і емоцій інших і націлювати увагу через сприйняття психоенергетичної інформації на свій власний стан, свої почуття, переживання.	259
Немаловажним аспектом роботи соціального педагога з художньо-естетичною інформацією у процесі цілеспрямованої соціалізації молоді, є пісня. Вона займає особливе місце в субкультурі підростаючого покоління і має в собі два змісти, що знаходяться в певному взаємозв'язку: музика, яка насичена всіма типами інформації; вірші, що несуть змістовне навантаження, виражене у вербальній формі.	259
Дуже часто вони (музика і вірші) за своєю художньою цінністю є далеко не рівнозначними. І, якщо текст несе антиморальну, антигуманну інформацію і є не тільки низькопробним у художньому плані, але й антисоціальним, а музика несе сильну емоційно-психологічну і художню інформацію, то, як засіб впливу на молодь, такий твір становить соціальну небезпеку і повинен викликати тривогу. Оскільки не можна виключити, заборонити дане явище, тому необхідно формувати соціально-психологічний імунітет проти такого мистецтва і його інформаційного впливу.	259
ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТІЙНИЙ МІНІМУМ	263
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	270
ДОДАТКИ	278
ЗМІСТ	285

Навчальне видання
(українською мовою)

**Заверико Наталія Віталіївна, Куліковський С.С., Локарева Г.В., Мамай Н.О.,
Мацкевіч Ю.Р., Пампушна Н.В., Пономаренко О.В., Сібіль О.І., Соловйова Т.Г.,
Філь О.В.**

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Навчальний посібник
для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка»**

Рецензенти: *О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Л.О. Романенкова*

Відповідальний за випуск *Н.В. Заверико*

Коректор